

הצהרת הכוונה

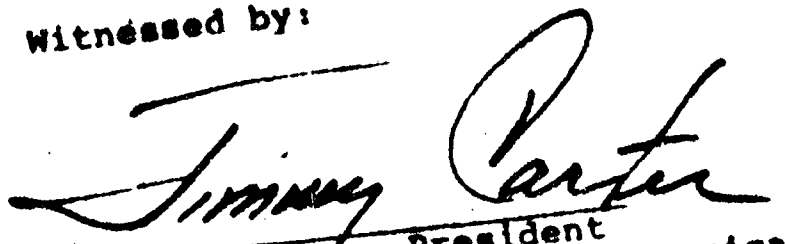
292-293, חרס-אפריל 1984

Between three months and nine months after the signing of the peace treaty, all Israeli forces will withdraw east of a line extending from a point east of El Arish to Ras Muhammad, the exact location of this line to be determined by mutual agreement.

For the Government of the
Arab Republic of Egypt:

For the Government
of Israel:

Witnessed by:

Jimmy Carter, President
of the United States of America

התנאים להסכם השלום בין ישראל לארצות ערב

מערכות

292-293, ניסן תשמ"ד

מרס-אפריל 1984

שנה מ"ה ל"מערכות"

ISSN 0464-2147

מפקד ועורך ראשי:
סא"ל אורי דרומי

העורכת: רס"ן רחל רוזנסקי

עורך משנה: אביתר בן-צדף

עיצוב גרפי: דן אורן

שער: סרן זיו בשן

איורים: אבנר כ"ץ

הדברים המתפרסמים בחוברת הם על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מערכות בית החוצאה של צבא הגנה לישראל

חות המערכת: סא"ל ישי קורדובה
רס"ן רפאל יקר
רס"ן אבי קובר
צבי עופר
עליזה ציגלר

"מערכות חימוש": העורך רס"ר נסים נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מי שניר

2 סופן של מלחמות/שיחה עם שר הביטחון פרופ' משה ארנס
עד כמה ניתן לתרגם הישגים בשדה הקרב להישגים מדיניים, ובאיוז מידה הצליחה ישראל לעשות זאת בסיומן של המלחמות שניהלה נגד אויביה.

4 האסטרטגיה במזרח התיכון לאחר חתימת הסכם השלום
בין ישראל למצרים/אלוף יוסי פלד
ניתוח המצב ששרר במזה"ת לפני שהושג הסכם השלום, ועיון בהשפעות האסטרטגיות שנודעו להסכם על מצרים וישראל, על ארצות ערב האחרות הקשורות לסכסוך, ועל שתי מעצמות העל.

11 מצרים ואש"ף/סא"ל (מיל') ד"ר משה שמש
מלכתחילה היה המשטר הנאצריסטי במצרים פטרון של אש"ף. גם עתה — למרות הסכם קאמפ דייוויד — יש למצרים תפקיד חשוב במערכת היחסים הבינלאומיים של אש"ף.

18 מבצע "תופת" — קרב בגדה המזרחית של הירדן/סא"ל בני מם
במלאת 16 שנים לפעולת כראמה, תיאור הרקע לפעולה, מהלכיה ולקחייה.

33 מכראמה לספטמבר השחור — הארגונים הפלסטינים
והמשטר ההאשמני/ירון מאירי
בניגוד לדעה הרווחת, המלך חוסיין לא היכה בארגוני המחבלים במלוא העוצמה שעמדה לרשותו.

37 מפקד או מנהל במדים — מה נדרש מן המפקד בתחום המוסר/שיחה עם
אלוף (מיל') ד"ר יוסף אבירד
הגינות, טוהר הנשק, יושר ודוגמה אישית נדרשות ממפקד בצבא ומעמידות אותו מעל למנהל הרידיא.

40 אחריות, סמכות ופיקוד יעיל בצבא/אל"מ שמושי אלישיב
כדי למלא את תפקידו ביעילות על המפקד לקבל אחריות וסמכות, אך עליו לרכוש בזכות אישיותו.

43 תכנית הכשרה לקצין/פרופ' שאול פטאי
הצעת תכנית לחינוך מפקדים הכוללת לימודים אקדמיים בצד לימודים צבאיים.

47 הכשרה אקדמית לקצונה/ד"ר איתן גלבוש
דיון בדרכי ההכשרה של הקצונה בדמוקרטיה המערבית המודרנית, ובעיקר בסוגיה של שילוב לימודים אקדמיים במסגרת הכשרה זו.

52 אסטרטגיה של התשה: הרמטכ"ל הגרמני פלקנהייז ותזכיר חג המולד —
ניתוח אירוע/אל"מ אברהם איילון
כ־70 שנה לאחר שהוגשה תכניתו של הרמטכ"ל הגרמני פלקנהייז לקיסר נבחנת התכנית בהקבלה לבעיות שונות שעלו במלחמות הבאות, כולל מלחמות ישראל ערב.

68 עסקות הנשק בין גרמניה המערבית לסעודיה — היבטים מדיניים,
צבאיים וטכניים/רס"ן דני ל'
על ישראל לבחון מחדש את גישתה לעסקות נשק מערביות עם מדינות ערב ולשקול נקיטת גישה פרגמטית יותר.

74 חידושים בטכנולוגיה הצבאית
דגם אוויר-רקע ושיפורים במכשור האלקטרוני של המטוס F-15.

78 מערכי לחימה מתוחכמים — אכילס ועקבו/ד"ר זאב בונן
במערכי לחימה מתוחכמים, קיים בדרך כלל עקב אכילס. כדי להתמודד עם התופעה יש להשתדל לבנות את המערך כך שאם ייפגע חלקית תרד יעילותו רק במידה מסוימת.

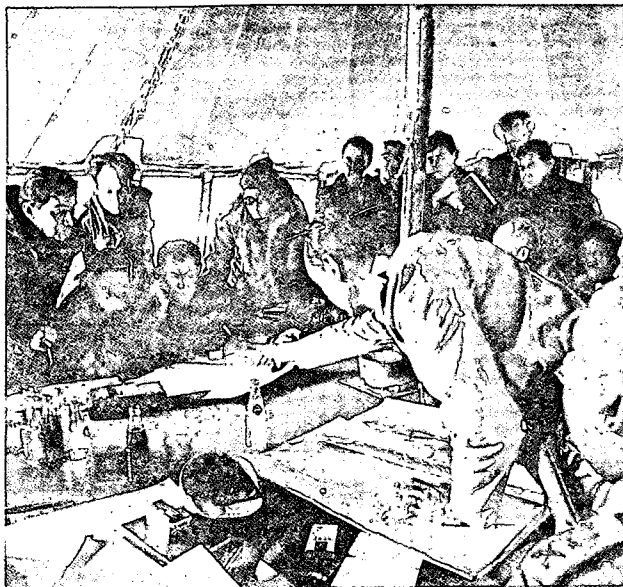
82 רובוטיקה צבאית ביבשה/רס"ן (מיל') ד"ר עזריאל לורבר
על הצבאות להיעזר בהישגי הרובוטיקה, כדי להתמודד עם משימות המסכנות חיי אדם.

ספרא וסיפא — במת מערכות לעיון ולביקורת

84 הלוגיקה של הערכת מודיעין/סא"ל יב"י
88 מקומה של מלחמת דבורה ומהלכיה/שחר שפירא
94 הארטילריה "נשק השמדה" — האמנם/סא"ל (מיל') צבי עופר
95 מבצעי "תופת" ו"אסותא" — כראם למחבלים או אבן דרך
במלחמה בפלסטינים/סא"ל (מיל') א' זוהר

המערכת: רח' האלוף א' מנדלר מס' 3 ת"א, הקריה ת"ד 7026 מיקוד 61070, טלפון 694343. מחלקת המנויים: משהביט, רחוב דוד אלעזר 29, הקריה ת"א, טלפון 205516 (03). הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור בדפוס נידט בע"מ.

מחיר: 50 שקלים (כולל מע"מ)
דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון 250 שקלים, אורחים 280 שקלים.

מו"מ לאחר מלחמה — קביעת הגבול בין ישראל לירדן ב-1949 (מימין) ודיונים בק"מ ה-101 ב-1974 (משמאל)

סיומן של מלחמות

לשאלת הקשר בין התוצאות בשדה הקרב לבין ההישגים במו"מ המדיני

שיחה עם שר הביטחון, פרופ' משה ארנס

חמש מלחמות ניהלה ישראל נגד שכנותיה עד שזכתה, ב-1979 לחתום על חוזה שלום עם הגדולה שבהן, מצרים. ההיה זה סיומה של המלחמה האחרונה, מלחמת יוה"כ וההישגים שהושגו בשדה הקרב, שהכשירו את הקרקע למהלך מדיני זה, או שמא הושג ההסכם הודות לצירוף נסיבות, שחברו יחדיו באותה עת? ובכלל, מהי ההשפעה שנודעת לסיומן של מלחמות ולתוצאות בשדה הקרב על ההישגים המושגים על יד שולחן המשא ומתן המדיני. האם השכלנו לנצל במשך שנות קיום המדינה את ההישגים הצבאיים ולתרגמם להישגים מדיניים?

לשאלות אלה נדרש שר הביטחון, פרופ' משה ארנס, בשיחה שקיים עם עורכי מערכות במלאת חמש שנים להסכם השלום עם מצרים.

הנסיבות הובילו את מדינת ישראל לנהל מספר גדול של מלחמות במשך זמן קצר יחסית, ולמעשה נוצרה מציאות של עמידה במערכה ממושכת. בכל אחת מהמלחמות שניהלנו התעוררה התקווה שהנה זוהי המלחמה האחרונה, נרכז את המאמץ, נקריב את הקרבן ונשיג את המטרה הנכספת – השלום. כאלה היו הדברים במלחמת העצמאות והם חזרו ונשנו במערכת קדש וביתר שאת במלחמת ששת הימים. אך המציאות הייתה שונה: לא הושג שלום והדבר הוליד אכזבה.

במלחמת העצמאות קיוונו כי סיומה יביא לנו את השלום, תקווה זו חזרה ונשנתה גם במערכת קדש, אך את מפח הנפש הגדול ביותר נחלנו במלחמת ששת הימים. הניצחון המרהיב שהשיג צה"ל במלחמה זו עודד רבים לחשוב, כי עתה ניתן יהיה לקטוף את פירותיו ולתרגמם להישגים מדיניים. כלומר, לשאת ולתת על השטחים שנכבשו – תמורת שלום. אך המציאות שוב טפחה על פנינו: במקום משא ומתן לשלום נכנסנו למלחמת התשה ממושכת ועקובה מדם.

דומים היו פני הדברים גם במבצע של"ג. גם הפעם רצינו לפתור את הבעיה של הפצע הפתוח בגבול לבנון שהציק לנו מאז 1968: ההפגזות ופעולות הטרור שנערכו מגבול לבנון לא נתנו לנו מנוח, וסברנו כי באמצעות מבצע שיכיה את הטרור מכה ניצחת נוכל להקנות שקט ליישובי הצפון. אך שוב, לבנון היא מדינה לא-מדינה ואף סוריה מצדה דאגה למנוע מאתנו את פתרון הבעיה בגבול לבנון.

השתלשלות היסטורית זו יצרה פער בין הציפיות לבין המציאות, ובעקבותיו נולדו אכזבה, תסכול ותחושה שלא השכלנו להפוך את ההישגים בשדה הקרב למכשיר לפתרון הבעיות המדיניות. אך תחושה זו אינה נכונה כלל ועיקר והיא משקפת במידה רבה ביקורתיות יתר שיש לנו כלפי עצמנו.

עלינו לזכור כי אחד המאפיינים של המורח התיכון הנו האי-סימטריה היסודית הקיימת בו. ישראל הנה מדינה קטנה ועם ישראל הוא עם קטן, ולפיכך איננו מסוגלים, ואף איננו שואפים להביא את אויבינו לידי כניעה ללא תנאי.

דומני, כי זוהי למעשה הסיבה העיקרית שבגינה בושש השלום לבוא, ואפשר אף לחזק הנחה זו לאור דוגמאות היסטוריות.

הנה, במלחמת העולם השנייה נחלה גרמניה תבוסה מוחצת ונאלצה להיכנע

ללא תנאי, ואכן בעקבות מלחמה זו הושג שלום שהנו שריר וקיים עד עצם היום הזה.

אך בפני ישראל לא ניצבת אופציה כזאת, וכל שנותר לה לעשות הוא להגן על עצמה ולמנוע מאויביה את הניצחון.

מטרות מלחמה ותוצאות מלחמה

אין ספק שאחת הסיבות העיקריות לתס"כול החריף השורר בציבור בישראל נעוצה בפער העמוק שבין הציפיות למציאות, אבל קשה מאוד להנמיך את הציפיות. יתרה מזאת, לכאורה עלינו לשאול את עצמנו מהי סיבת קיומן של הציפיות הללו. הלא אנו מכירים את האזור זה זמן רב, וידוע לנו היטב כי יקשה להגיע לשלום עם שכנותינו, ובכל זאת כל פעם מחדש אנו מקווים שהמלחמה שאנו יוצאים אליה היא המלחמה האחרונה, שאולי הפעם יימצא המפתח להסדר השלום וניתן יהיה לשים קץ למלחמות. אולם דומני שבראייה מפוכחת של פני הדברים נקל להבחין כי במציאות של המזה"ת הדבר אינו אפשרי ודי להתבונן אל מלחמת איראן-עיראק כדי לקבל תמונה של מציאות זו.

זאת ועוד, כל המלחמות שניהלנו נגד אויבינו הופסקו בהתערבותן של מעצמות העל. כל המלחמות שניהל צה"ל נגד איר-ביו נפתחו כמלחמות הגנה וסופן שהור פסקו בהתערבות של כמה ממעצמות העל ביחד, או של אחת מהן. מאחורי ההתערבות עמד בדרך כלל מרקם של שיקולים, כשהחשוב שבהם היה החשש מפני אסקלציה שתגרוור את המעצמות למלחמה והרצון לשים למלחמה קץ בטרם מאבדים את השליטה במצב. אין ספק שבמצבים שנוצרו לקראת סיום המלחמה ראתה כל אחת מהמעצמות את האפשרות שלה להגיע לרווחים מדיניים, אך עם זאת, קשה להניח שהעדר התערבות מצד המעצמות היה מביא לתוצאה שונה לחלוטין, וחשוב מכך: לתוצאה שונה טובה יותר. ניקח לדוגמה את סיומה של מלחמת יום הכיפורים בחזית הדרום, כאשר עמדה בפני צה"ל האפשרות להשמיד את הארמייה השלישית המצרית הנצורה.

היום, כאשר אנו מביטים אחורה ממרחק עשר שנים יש ביכולתנו לשאול: האם אפשר היה להגיע להסכם השלום עם מצרים, אילו היינו משמידים את הארמייה השלישית? או אילו במקרה קיצוני הפוך המלחמה הייתה מסתיימת לא במרחק 101 ק"מ מקאהיר, אלא קרוב

לגבול הבינלאומי בשערי רפיח ואילת. שאלה דומה ניתן להציג גם לגבי הסורים במלחמת של"ג: האם אפשר היה להשיג הישגים מדיניים טובים יותר עם הסורים, לו הייתה הפסקת האש נדחית יותר? דומה כי במקרה זה דווקא התשובה חיובית.

כלומר אין ספק שיש קשר בין ההישג בשדה הקרב להישג המדיני שיושג לאחר שוך הקרבות, אך ספק אם תמיד ניתן יהיה לתרגם את ההישג בשדה הקרב למטרה הסופית שלנו – השלום.

כל מלחמה – כאילו היא האחרונה

לכל מלחמה נלך עם התקווה שזוהי המלחמה האחרונה. לפיכך נעשה ככל יכולתנו מבחינת יצירת הרימוי העצמי שלנו.

כבר נוכחנו לדעת שאין ביכולתנו להרוס את הכושר הצבאי של צבא זה או אחר ולהשיג, כתוצאה מכך, עשרים שנות שקט. ניתן אמנם היום לבנות צבאות בקצב מהיר יחסית, אם מוכנים להפנות לכך את המשאבים הכלכליים הדרושים, אך גם אנו איננו שוקטים על שמרינו. אנו בהחלט מסוגלים להפתיע את האויב בעזרת העצמה שלנו ובעזרת החדשנות שלנו, כך שאולי יגיע למסקנה שלא כדאי לו לשוב ולחזור לשדה הקרב.

חלק מזה עשוינו במהלך מבצע של"ג: פעולות חיל האוויר, חיסול הטילים נ"מ ללא אבדות לחיל האוויר, יחס הפלות 86:0, אין ספק שכל אלה סיפקו לסורים חומר רציני מאוד למחשבה ואף היוו גורם מרתיע.

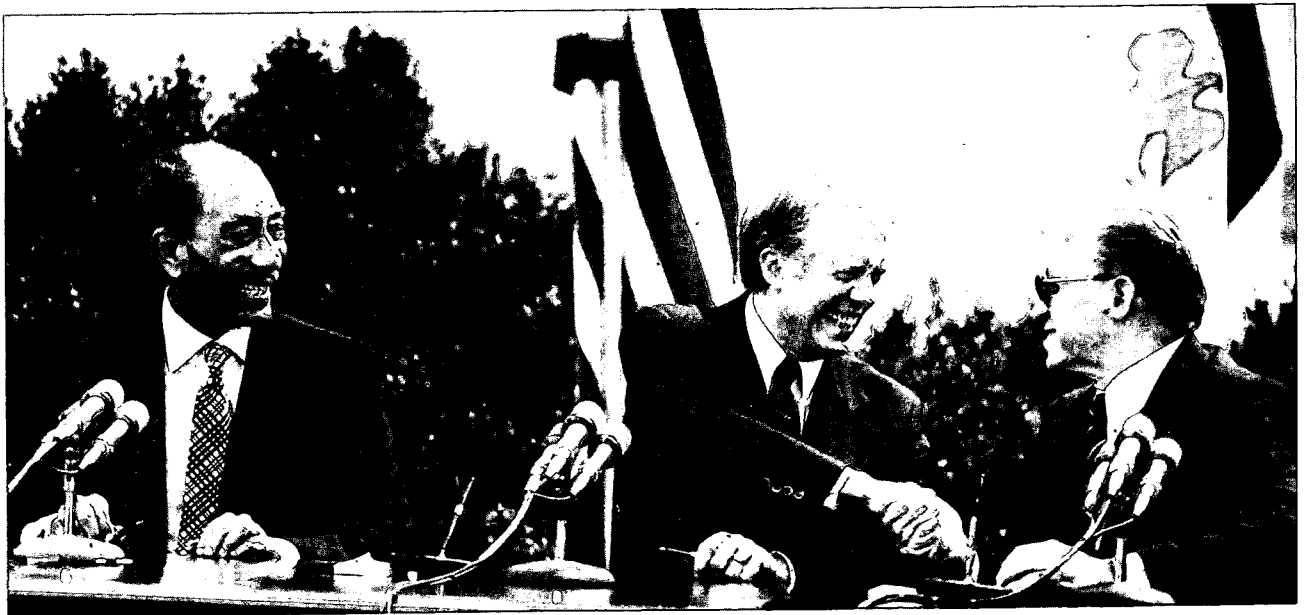
יתכן גם שבעבור תקופה מסוימת יגיעו הסורים למסקנה כי הם אינם רואים בכך גורם מרתיע. אולם לפי שעה דומני כי הם יהססו לצאת למלחמה.

אנו משקיעים כיום מאמצים רבים מאוד בפיתוח מערכות נשק משלנו ולמעשה כבר יצרנו מצב שכאשר הסורים מתכננים מלחמה הם חייבים להביא בחשבון שהם יפגשו בטקטיקה שאינה מוכרת להם או בנשק שטרם פגשו. כך שאם לא נרתיע בעצם פרוץ המלחמה הרי אחת המטרות שלנו היא שהמלחמה תותיר רושם שיגרום לאויבינו להרהור שני בטרם יפתחו במלחמה נגדנו.

האסטרטגיה במזרח התיכון לאחר חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים

אלוף יוסי פלד*

הסכם השלום נגס במידה ניכרת בהשפעה הסובייטית במזה"ת. ההסכם הושג ללא מעורבות ברה"מ ובניגוד מוחלט לאינטרסים שלה. המעורבות הסובייטית במצרים צומצמה, והרוסים נאלצו להסתפק בהשפעה באזור השוליים של המזה"ת: בדרום חצי-האי ערב, ובמיוחד באפריקה (במסגרת זו הוקמו מצבורי נשק בלוב). לעומתה, ארה"ב הרחיבה מאוד את השפעתה הכלכלית והצבאית באזור, וכיום היא בעלת-בריתן של שתי המדינות החתומות על הסכם השלום. החתימה על הסכם השלום אינה אלא צעד ראשון בתהליך ממושך. מטרת הדברים הבאים היא אפוא לנתח את המצב ששרר במזה"ת לפני השגת הסכם השלום, ולעיון בהשפעות האסטרטגיות שנועדו להסכם על מצרים וישראל, על ארצות ערב האחרות הקשורות לסכסוך במזה"ת, ועל שתי מעצמות העל.

המעצמות על הרחבת השפעתן במזה"ת כמו גם אי-היציבות המאפי' יונת את המשטרים של מדינות המזה"ת עצמן השפיעו על העדר היציבות באזור. לכך נוספו גם המלחמות השונות שהתחוללו בשנים 1948; 1956; 1967; ו-1973 וכן עימותים מוגבלים נוספים. עם החתימה על הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979, חלו תהפוכות ושינויים במאזן הכוחות הכללי במזה"ת ובמאזן הכוחות שבין מעצמות-העל. לאור החשיבות הנודעת לאחרות הערבית המלאה כתנאי מוקדם לפרוץ מלחמה, הרי עם צאתה של מצרים ממעגל המדינות העוינות את ישראל במוצהר, קטנו הסיכויים להתלקחות מלחמה בין ישראל לבין שאר מדינות ערב ביזמה ערבית, (ההתגוששות עם סוריה ב-1982 הייתה תוצאה של המהלך הישראלי בלבנון). ובאשר לעמדת המעצמות, הרי

הסכסוך במזה"ת הנו ארוך ומתמשך, וראשיתו אינה בהחלטת האו"ם שהתקבלה ב-1947, אלא שנים רבות קודם לכן — בשלהי המאה ה-19, עם תחילת העלייה היהודית לארץ-ישראל.

ככל שנקף הזמן החרף הסכסוך, והמזה"ת הפך לאזור בעל אינטרסים לא רק עבור שתי התנועות הלאומיות המעורבות ישירות בסכסוך אלא גם עבור המעצמות הגדולות. המזרח התיכון לא הוגדר בהסכם, שנחתם ביאלטה לאחר מלחמת העולם השנייה, כאזור השפעה של מעצמה כלשהי; אולם, תעלת סואץ, נסיכויות הנפט וגורמים נוספים עוררו את רצון המעצמות הגדולות להשיג בו השפעה, והפכו אותו עד מהרה לזירת מאבק ביניהן. מאבק

* ראש מה"ד.

המאמר נכתב בשנת 1981 כעבודה במכללה המלכותית הצבאית בלונדון, ועורכן במלאת חמש שנים להסכם השלום הישראלי-מצרי.

יחסי ישראל-ערב ומעצמות העל לפני חתימת הסכם השלום

הגבולות בין ישראל לבין שכנותיה הותוו ב-1949, במסגרת הסכמי שביתת-הנשק, שנחתמו בתום מלחמת הקוממיות. למרות הסכמים אלה, סירבו מדינות ערב להכיר בישראל, ובמשך כל השנים הפגינו כלפיה עמדה עוינת בלתי ניתנת לפשרה. עמדת המעצמות כלפי מדינות המזרח התיכון יציבה פחות. עד 1945 היה האזור נתון להשפעה מערבית, בריטית בעיקרה, ואז תפסו ברה"מ וארה"ב את מקומה של בריטניה, כמעצמות משפיעות במזרח.

ברה"מ תמכה בהקמת מדינת ישראל, אך אחר כך הפנתה לה עורף, והסבה את מלוא תמיכתה לארצות ערב. מאז 1954 הפעילה ברה"מ במצרים השפעה מאסיבית שהתקיימה בה במשך שנים ארוכות. גם סוריה, עיראק ולוב הפכו נתונים להשפעה רוסית, ואפילו המלך חוסיין איים בפנייה לעבר הגוש המזרחי. ב-1970 הגיעה ההשפעה של ברה"מ במזרח לשיאה, וכללה נוכחות צבאית במצרים וכן יחסים קרובים עם סוריה, עיראק, דרום תימן, סומליה ואלג'יריה. ארה"ב פיתחה באותה עת את יחסיה העיקריים עם ישראל (לקראת אמצע שנות ה-60 החלה לצייד אותה בכמויות גדולות של נשק מתוצרתה), עם תורכיה, עם איראן, עם ירדן ועם ערב הסעודית.

לקראת סוף שנות השבעים, חלו שינויים מרחיקי לכת בהשפעת המעצמות במזרח. ארה"ב תפסה את מקומה של ברה"מ כמעצמה המשפיעה על מצרים, אולם ביחסיה עם איראן ועם תורכיה התעוררו בעיות. גם השפעתה בערב הסעודית ובירדן רוסנה בגלל עמדתה כלפי ישראל. ברה"מ לעומתה גיבשה עוד יותר את אחיזתה בקרן אפריקה, והרחיבה את השפעתה בצפון אפריקה ובלוב.

מכל מקום, כיום עיקר האינטרסים האמריקניים במזרח הם להבטיח את זרימת הנפט למערב; להבטיח את קיומם של משטרים פר-מערביים; למנוע חדירה סובייטית; ולקיים עוצמה ימית בים התיכון ובאוקיינוס ההודי. ההשפעה האמריקנית באה כיום לידי ביטוי בערב הסעודית, בירדן, בלבנון, במצרים, בעומן, בסומליה ובסודן.

האינטרסים של ברה"מ באזור כיום הם: לגבש השפעה סובייטית באזורים הסמוכים לרוסיה; באיראן, בתורכיה, בעיראק, ובסוריה; ולכונן רצף של השפעה סובייטית, שיגיע עד המפרץ

הפרסי ושדות הנפט; לעודד תנועות ומשטרים אנטי-מערביים; ולקיים עוצמה ימית בים התיכון ובאוקיינוס ההודי. ברה"מ מקיימת נוכחות צבאית באפגניסטן ובאתיופיה, ויש לה השפעה ומאחזים בעיראק, בסוריה, בלוב ובדרום תימן. איראן, שהייתה בעבר בעלת ברית של ארה"ב, הפכה היום ליעד להפעלת ההשפעה הסובייטית.

שתי המעצמות מייחסות חשיבות אסטרטגית ראשונה במעלה להשפעה במפרץ הפרסי.

למלחמות הרבות שהתחוללו במזרח מאז 1948 נודעה השפעה כלכלית לא מבוטלת על המדינות באזור, ובמיוחד על ישראל. מדינת ישראל ניסתה לשמור על מאזן כוחות של 1:3 לעומת מדינות ערב המעורבות במישרין בסכסוך.

במרוצת השנים הלך נטל המלחמה והכביד על שני הצדדים.

בראשית שנות החמישים הגיעו הוצאות הביטחון של ישראל ושכנותיה ל-6% עד 11% מהתל"ג, ובשנות השמונים הגיע שיעור ההוצאה לביטחון לכדי 30% מהתל"ג הישראלי, בעוד שבארצות ערב הוא עומד על 16% בלבד. שיעור גבוה זה השפיע מאוד על ההתפתחות החברתית של המדינות המעורבות בסכסוך ובעיקר על ישראל, והן נאלצו להפנות משאבים רבים לביטחון, דבר שפגע בצמיחה הכלכלית.

הסכם השלום – התהליך והשפעותיו על המזרח התיכון

המניעים

יזמת השלום של מצרים הפתיעה את העולם. זו הייתה תפנית חדה בגישה הערבית המסורתית לבעיית הדו-קיום במזרח – והיא ציינה את סופו של תהליך ממושך.

לאחר מלחמת יום הכיפורים חשה מצרים, כי כבודה הלאומי וכבוד צבאה נגאלו. הנשיא סאדאת, בחששו מפני חדירה רוסית למצרים, ביקש לזרז את זרימת הסיוע האמריקני, שהחל לקבל אחרי 1973, ובמיוחד לאחר חתימת הסכם הביניים. הוא הגיע למסקנה, כי המטרות האסטרטגיות ארוכות הטווח של מצרים, כמו גם מטרותיה קצרות הטווח, יושגו מהר יותר בסיוע אמריקני, מאשר בהסתמכות במלחמה נוספת. הוא גם הבין, כי השלום הוא תהליך אסטרטגי וצבאי, שיאפשר למצרים להשיג יציבות, פנימית וחיצונית כאחת; יהדק את הקשרים בינה לבין ארה"ב ויפחית את תלותה במדינות

ערב האחרות. לכך התלוו גם ההזדמנות להחזיר לידי מצרים את חצי האי סיני, בלי להסתכן במלחמה. האפשרות לפתור בעיות חברתיות וכלכליות פנימיות שהעיקו על מצרים, בעזרת סיוע אמריקני רחב-ממדים; ההזדמנות להפחית במידה ניכרת, אם כי לא כליל, את העלות של מירוץ החימוש ואת סיכויי המלחמה, שהחלו לחרוג מיכולתה של מצרים; וכן היכולת לטפל בחזיתות חוץ אחרות, שבהן נשקפה למצרים סכנה (כגון לוב ואפריקה).

המחיר ששילמה מצרים תמורת יזמת השלום שנקטה לא היה נמוך, ועיקרו היה התדרדרות ביחסיה עם רוב מדינות ערב. עם זאת, העריכה מצרים, כי היא תוכל להיעזר בארה"ב במשך מספר שנים, והנשיא סאדאת גם כונן יחסים דיפלומטיים עם ארה"ב ובכך חרג ממדיניותו של נאצר, שראה במעצמות רק אמצעי להשגת מטרות מדיניות.

ישראל נענתה מיד ליזמת השלום של הנשיא סאדאת ולהצעתו לבקר בירושלים. בהיותה מוקפת מדינות עוינות, שאפה ישראל מאז ומתמיד להשיג הסדר שלום עם שכנותיה, וראתה בהסדר כזה יעד לאומי ואסטרטגי ראשון במעלה. היא אף הייתה מוכנה לקבל את הגבולות שהציע האו"ם, על אף הסכנה שהייתה כרוכה בהם, אלא שעד 1977, לא הסכימה אף לא מדינה ערבית אחת לנהל שיחות עם ישראל. בחתימת הסכם השלום עם מצרים, ראתה ישראל צעד בדרך להגשמת שאיפתה לשלום.

עם זאת, יש להדגיש כי בחתימה על ההסכם ישראל נטלה על עצמה סיכון גבוה ביותר. היא החזירה למצרים את חצי האי סיני, ובכך ויתרה על עומק אסטרטגי בגבול הדרומי ועל יכולת התרעה מוקדמת מפני התקפה אפשרית מדרום; על שלושה שדות תעופה מודרניים ועל בסיסי צבא, על משאבי אנרגיה – שדות הנפט של אבו רודס ועלמה, שסיפקו חלק מצרכיה; הממשלה ניצבה בפני סערה ציבורית עקב החלטתה לפרק יישובים, כולל העיר ימית, ולמרות כל זאת לא הוקל הנטל הכלכלי המעיק על ישראל ולא הובטח לה עתיד ללא מלחמות.

תגובת העולם הערבי

תהליך השלום בין ישראל למצרים נפתח ללא השתתפותן של מדינות ערביות אחרות המעורבות בסכסוך, ובלי התייעצות עימן. רובן גם אינן מקבלות את ההסכם, שכן הוא אינו קובע שעל ישראל לסגת מכל השטחים, ואף אינו מביא

... ושוטר מצרי מאבטח את הנפת הדגל מעל שגרירות ישראל במצרים

לקראת נורמליזציה: שגרירות מצרים בת"א ושגרירות ישראל בקהיר

הסכסוך, ובכך לא תרמו להתקדמות התהליך.

את ההתנגדות הבוטה ביותר להסכם השלום ביטא כמובן הגוש המזרחי, שכן כל האינטרסים האסטרטגיים והגלובליים של מדינות הגוש, ובראש וראשונה של ברה"מ, מנוגדים ישירות להסכם. מדינות אלה שללו אפוא את ההסכם מכל וכל מחשש שמא שלום-אמת במזה"ת יחליש את מעמדן שם.

ארה"ב וברה"מ

לאחר חתימת הסכם השלום החריפה התחרות על ההשפעה במזה"ת. ארה"ב, אשר איבדה את השפעתה על איראן (ויש חשש גם למעמדה בתורכיה על אף שהאחרונה חברה בנאט"ו), השקיעה רבות בתהליך זה. בפעילותה למען השגת הסכם השלום בין ישראל למצרים האמינה ארה"ב כי כאשר החזקה והג" דולה במדינות ערב — מצרים — חתמה על ההסכם, חל במזה"ת מפנה היסטורי. מפנה זה יאפשר לה לארה"ב להרחיב את השפעתה באזור, ולהעמיקה.

בעוד ארה"ב מבססת את השפעתה במזה"ת על תרומתה להשגת הסכם השלום, הרי ברה"מ רואה בהתנגדותה לו את יסוד השפעתה באזור. נכונותה לספק נשק למדינות הסירוב, ולמלא תפקיד בסכסוכים שוליים (כגון אפריקה), היא שיצרה את הבסיס לשיתוף הפעולה נגד הסכם השלום הישראלי-מצרי. חזירתה של ברה"מ לשולי האזור, פלישתה לאפג'י

עם האויב הציוני; להציע למצרים פתרון נות חלופיים, כגון שיתוף פעולה כלכלי שיהיה רווחי יותר משיתוף הפעולה עם ישראל, או שיתוף פעולה עם יצרנים מצריים, כדרך מועילה לטיפול בבעיות המגזר הפרטי במצרים; להטיל חרם על חברות ואנשים המשתפים פעולה עם ישראל; להפעיל טרור (כולל אש"ף) במצרים ונגד מוסדות ואישים מצריים ברחבי העולם; לחבל בהתקדמות הסכמי האר טונומיה, כדי לבדוד את מצרים עוד יותר בעולם הערבי (כך תובלט העובדה שזה הסכם נפרד); ליזום פעילויות מלחמתיות נגד ישראל, כדי לערער את מעמדה של מצרים בעולם הערבי, במיוחד אם תחליט מצרים שלא לסייע לשאר מדינות ערב, ואם יעלה בידן להציג את ישראל כתוקפי נית; ולבסוף — האפשרות המסוכנת ביותר והפחות סבירה — התקפה ישירה על מצרים. אולם, כל האפשרויות הללו יעמידו גם את מדינות הסירוב בסכנה כלשהי.

דעת הקהל העולמית

הציבור הרחב בעולם לא היה מוכן ליזמת סאדאת והופתע ממנה. אף-על-פי-כן נתקבל ההסכם במדינות המערב בקרי רות. תלותן של מדינות אירופה במשאבי האנרגיה שבשליטת מדינות הסירוב, גרמה להן שלא לאהוד את הסכם השלום, והן אף נטו לתאר את תהליך השלום, שהושג לאחר כשלושים שנות מלחמה, כתהליך שלא יסייע בפתרון

פתרון לבעיה הפלסטינית, כולל רמת הגולן והגדה המערבית. היזמה המצרית התפרשה אפוא בעולם הערבי כצעד עוין, כנטישת המאבק נגד מדינת ישראל, כזניחת הדרכים המקובלות למאבק למען העניין הפלסטיני וכמעילה בהתחייבויות הבין-ערביות של מצרים. חלק ממדינות ערב — סוריה ועיראק, אף הטילו על מצרים חרם מוחלט. ואחרות, כגון ערב הסעודית, שהיו להן בעבר יחסים קרובים עם מצרים מיתנו את יחסיהן עמה.

יזמת סאדאת ליכדה את העולם הערבי בהתנגדותו להסכם שלום נפרד עם ישראל. אולם עד מהרה התגלעו מחלוקות בין מדינות הסירוב לבין עצמן בשאלות היסוד של הסכסוך ובשאלת יחסיהן עם מצרים. קבוצה אחת של מדינות — בהנהגת עיראק, לוב ודרום תימן — מתנגדת לכל הסכם מדיני עם ישראל. המדינות החברות בה גורסות שהיעדים הלאומיים של הערבים יושגו רק בכוח הזרוע, במלחמה או בפעולות טרור. הקבוצה האחרת, שמנהיגותיה הן סוריה וערב הסעודית, מתנגדת לכל הסכם עם ישראל שייחתם לפני שהאחרונה תפנה את השטחים שנכבשו עוד לפני 1967 ותסכים להקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה; וגם הסכמה זו נתפסת רק כצעד ראשון לקראת היעד הסופי. מדינות אלה אינן יכולות לחבל בהסכם השלום, אך הן יכולות לפגוע במצרים בדרכים שונות: לעורר בה תסיסה באמצעות תעמולה שתוקיע את שיתוף הפעולה

ושגריר ישראל במצרים, משה ששון

שגריר מצרים בישראל סער מורתדה

מאוד לקבוצה זו אם תרצה לפעול נגד ישראל. אם היא אכן תפעל נגד ישראל יהיה עליה להתייצב נגד ארה"ב. עם זאת, במונחים צבאיים, אין לזלזל בעצמה של חזית זו.

החזית המזרחית

ארבע מדינות בחזית: סוריה, עיראק, ירדן וערב הסעודית. עם החתימה על הסכם השלום התחדשה בסוריה ההכרה, כי ייתכן ובעימות הצבאי הבא שלה מול ישראל היא תיאלץ לעמוד לבדה. זה פשר האיוון האסטרטגי שאליו חותר אסד והמיי חייב את סוריה להתחמשות ולהתעצמות בקצב מוגבר. הכרה זו קיבלה משנה תוקף במהלך מלחמת שלום הגליל, כאשר סוריה הייתה היחידה מקרב מדינות ערב שנלחמה בישראל.

עיראק צריכה להעניק לחזית המזרחית עומק אסטרטגי ועתודות אסטרטגיות. עצמתה הצבאית הנה מרשימה והיא אף גדלה למרות המלחמה הממושכת שעיראק מנהלת נגד איראן. עיראק יכולה להעניק לחזית במלחמתה נגד ישראל לפחות חמש או שש דיוויזיות וסיוע אווירי, אך עקב מלחמתה באיראן ולאור יחסיה עם סוריה, ניתן להטיל ספק ביכולתה של עיראק לשלוח כוח התערבות.

לירדן נודעת חשיבות רבה בחזית המזרחית, שכן בהיותה בעלת גבול ארוך עם ישראל היא הופכת למרכז כינוס אידיאלי לכוחות העומדים להגיע לחזית.

מצרים

חתימת הסכם השלום בין מצרים לישראל השפיעה על החברה והכלכלה של מדינות ערב השונות ובראש וראשונה על מצרים. עם החתימה על ההסכם התרחבה מאוד יכולתה של זו להקדיש את מרצה לפתרון בעיותיה הכלכליות והחברתיות; וכפועל יוצא – השתנה סדר העדיפויות הלאומי שלה. היזמה סיפקה למצרים דרכים חדשות ושונות לחתור לקראת היעדים שנשללו ממנה בעבר: הווה אומר פתרון בעיות הפנים והשגת חצי האי סיני.

מצרים לא ראתה עצמה כמדינה מבודדת, אלא כחלוצה ההולכת לפני המחנה ובמהרה יצטרף אליה שאר העולם הערבי.

מדינות הסירוב

שתי ועידות הפסגה הערביות שהתכנסו בבגדד לאחר החתימה על הסכם השלום לימדו, כי מדינות הסירוב אינן מתכוונות לשנות את עמדתן כלפי ההסכם. מניעיהן של אלו אינם מושפעים רק מאינטרסים אידיאולוגיים ואסטרטגיים אלא גם מיריבותן המסורתית על הגמוניה בעולם הערבי. לעיראק נודע מקום חשוב בקרב מדינות אלה, וחרף בידודה בעבר היא מנהיגה אותן כיום בהתנגדותן להסכם. היחסים הגרועים יחסית בין סוריה לעיראק מונעים מהאחרונה להשפיע על הסכסוך הערבי-ישראלי באורח פעיל. זאת ועוד, שיתוף פעולה עם מצרים יחסר

ניסון, נוכחותה המשותפת עם קובה בדרום תימן, נוכחות רוסית באתיופיה ושיתוף הפעולה עם לוב (הפלישה לצי'אד) הן אבני היסוד שעליהן בונות מדינות הסירוב את ניסיונותיהן להחליש, או לסלק כליל, את השפעת ארה"ב.

ארה"ב, שהשפעתה במזה"ת הייתה מוגבלת כמה שנים לישראל בלבד, נאלצה להתמודד עם תביעות ישראליות ומצריות מנוגדות, שאף אינן עולות בקנה אחד עם יעדיה שלה. לפיכך אפשר לשער שבעתיד תיקרא ישראל לעמוד (כפי שעמדה בעבר) בפני לחץ אמריקני בתחרו מים שהיא רואה כחיוניים לביטחונה. יש להניח, כי הלחץ שיופעל על ישראל יהיה כבד מן הלחץ שיופעל על מצרים, ויש סיכוי רב שישראל תיאלץ להתפשר בתחומים חיוניים ויסודיים, כגון שאלות האוטונומיה והמדינה הפלסטינית.

הסכם השלום – השפעותיו האסטרטגיות

עם החתימה על הסכם השלום רווחה התחושה, כי הסבירות של מלחמה בין הערבים לישראל ירדה במידה ניכרת. למצרים לא היו עוד טעמים אסטרטגיים ומדיניים מוחשיים לצאת למלחמה נגד ישראל, ואילו מדינות ערב האחרות יתלבטו מאד האם לעשות זאת בלי השתתפות מצרים. עם זאת, יש להדגיש, כי הסכנה לפרוץ מלחמה כזאת לא בוטלה כליל.

לעיראק) מבלי שישראל תהיה מעורבת בהם כלל.

ההשפעות הכלכליות של הסכם השלום

הסכם השלום לא יקל את הנטל הכלכלי מעל ישראל בעתיד הקרוב. נהפוך הוא, בעיות הביטחון של ישראל עלולות אפילו להחריף.

ישראל השקיעה סכומי כסף גבוהים בפיתוח שדות הנפט ובהקמת היישובים בסני. עתה לא זו בלבד שהשקעה זו אינה נושאת עוד פירות, אלא שישראל נדרשה לממן גם את הפריסה החדשה בנגב. המחיר של הקמת בסיסי הצבא החדשים, מתקני האימונים ושדות התעופה היה גבוה מאוד ולא מומן כולו ע"י הסיוע האמריקני.

הגידול שחל בכוחות של סוריה, ירדן וערב הסעודית מחייב גם הוא להפנות סכומי כסף גדולים לביטחון, ולכך יש להר סיף גם את ההוצאה הנוספת הנובעת מכך שישראל איבדה, עם החזרת סני, 22% ממשאבי האנרגיה שלה.

כלכלת מצרים לעומת זאת, שופרה בהרבה לאור הסכם השלום. כתוצאה מהחזרת שדות הנפט לידיה, עלו הכנסותיה של מצרים מהנפט המופק במפרץ סואץ כ-2.5 מיליארד דולר, וסכום זה אף הוכפל במהלך השנתיים שבאו אח"כ. הכנסה שנתית נוספת של מיליארד דולר ורבע באה למצרים מפתיחת תעלת סואץ, וקיימות אף תכניות להכפלת הכנסה זו. מאז החתימה על הסכם השלום זוכה מצרים בסיוע אמריקני ועד 1986 היא תקבל 900 מיליון דולר לשנה וכן אשראי בלתי-מוגבל. הודות לכל אלה יכולה כיום מצרים לשקם את צבאה, לצמצם את הוצאותיה לביטחון ולשפר את מצבה הכלכלי.

תוצאה נוספת של תהליך זה תהיה ירידה בחשיבות היחסית של כוחות הצבא במצרים ועלייה בעצמה של הכיר-רוקרטיה והמקצועות החופשיים. במצב זה תהיה מצרים אתר מפתה ביותר למש-קיעים, ותוכל למשוך אליה הון זר. יש להעיר, כי המצב הכלכלי במדינות העימות האחרות לא השתנה בעקבות הסכם השלום.

היחסים הכלכליים בין ישראל למצרים — אפשרויות

יחסי הכלכלה והמסחר בין שתי המדינות אינם ברורים לחלוטין. האפשרויות האוב-ייקטיביות למסחר הדדי מוגבלות (מצרים אינה זקוקה למוצרים ישראלים, ולהיפך).

מצרים נשארה כל אותה עת עומדת מן הצד, אם כי לא נמנעה מלהביע את מורת רוחה מהמהלך הישראלי בלבנון. ביטוי מעשי נתנה מצרים לעמדתה בהחזרת שגרירה מת"א לקהיר, ובצינון ניכר של יחסיה עם ישראל. למרות זאת, ראוי להדגיש, כי הסכם השלום עמד במבחן המלחמה, ומצרים לא הצטרפה למעגל המדינות הלוחמות בישראל.

ההשפעות חשובות של הסכם השלום

עם חתימת הסכם השלום נשתנה מעמדן של ישראל ושל מצרים כאחת בעיני ארה"ב. ישראל, נאלצת עתה, חרף מעמדה המועדף להיאבק על חלקה בסיוע האמריקני, וזאת בשעה שמצרים שרויה בתהליך של המרת הנשק המזרחי שלה בנשק מערבי מתקדם יותר, ומרחיבה את הפוטנציאל הצבאי שלה. התמורה שעוברת מצרים הנה מרחיקת לכת: ממדינה התלויה בספק יחיד — ברה"מ — היא הופכת למדינה המקבלת נשק ממקורות מגוונים: ארה"ב, גרמניה, צרפת וכו'. עם זאת, תלך תלותה הצבאית של מצרים בארה"ב ותגבר, ותתרחב גם לתחומי האימון והתחזוקה.

הסכם השלום חילק את העולם הערבי, למדינות המקבלות נשק סובייטי ולמדינות המקבלות נשק מערבי. חלוקה זו מחריפה את הבעיות הכרוכות ביצירת החזית המאוחדת, ומעוררת מחלוקות ופילוג בין מצרים לבין לוב ולבין אתיופיה, סודן, סוריה ועיראק.

במצב הדברים כפי שתואר כאן יש כדי לשנות את החשיבות האסטרטגית שמייחסת ארה"ב לישראל. לאור המצב החדש שנוצר, יכולות מצרים וערב הסעודית לשמש כ"שוטרות" באזור, במקומה של איראן, והדבר יגדיל את חשיבותה האסטרטגית של מצרים, כחלק מקו ההגנה המערבי; יהיה אפשר גם להשיג שיתוף פעולה אסטרטגי בין ישראל למצרים בשאלת הטרור; וכן שיתוף פעולה במצרי באב"ל-מנדב, לתועלתם הצבאית והכלכלית של שני הצדדים. שיתוף פעולה בין ישראל, מצרים וארה"ב יהיה בר השגה גם באמצעות השימוש במערכות משולבות ובבסיסים אמריקניים באזורים שבשליטת מצרים וישראל, וכן ניתן יהיה לערוך תמרונים משותפים דוגמת התמרון "כוכב זוהר" שנערך ב-1982. לאור המצב החדש שנוצר אין לשלול גם את האפשרות של התעוררות עימותים מקומיים (לדוגמה, בין מצרים לסוריה על רקע משבר ירדני-סורי, או בין סוריה

אהדתה של ירדן למדינות שמצפון לה, והלקחים שהפיקה מאי השתתפותה במלחמת יום הכיפורים, מגדילים תיאורי טיט את הסבירות, שירדן תהיה שותפה פעילה בחזית המזרחית, אך זאת רק כשמודבר בתסריט של מלחמה כוללת. באותו תסריט — ערב הסעודית עלולה להצטרף לחזית נגד ישראל, ולסייע לה בתחום הצבאי, הכלכלי והמדיני כאחת. היא עלולה להקצות כוחות מתוך צבאה, שעיקרו מרוכז לאורך גבולה הצפוני, ולנצל את יכולתה להפיק נפט כנשק להשגת השפעה בין-לאומית.

אם אכן תקום חזית כזאת, יהיה מצבן של מעצמות העל ברור, אך לא כך יהיה מצבה של מצרים. במקרה כזה היא תמצא את עצמה מבודדת לחלוטין, ונתונה ללחצים מצד העולם הערבי. שתי דרכים בסיסיות יעמדו אז לרשותה: לקחת במלחמה חלק פעיל, או להסתפק בשותפות סבילה (מובן, שקיימת גם אפשרות שלישית — היא תעדיף להתעלם מן המצב לחלוטין; אך לא אדון בה כאן). אם תבחר מצרים למלא תפקיד סביל במלחמה ובמסגרתו לרכז כוחות לאורך גבולה עם ישראל באמתלה של עמידה על המשמר גרידא, היא תוכל בכך לתרום תרומה של ממש למאמץ הערבי: ישראל תיאלץ להפנות כוחות לגבול המצרי. גם אם אלה יהיו כוחות קטנים, הרי הם יהיו על חשבון הכוחות שישראל תוכל לרכז בחזית המזרחית, ויפגעו בכושר התמרון שלה. אם תבחר מצרים לקחת במלחמה חלק פעיל, יחזרו פני הדברים למצב ששרר לפני החתימה על הסכם השלום. ישראל תיאלץ ללחום בשתי חזיתות, וכל יתרונותיה של הסכם השלום יעלמו.

השאלה המרכזית היא, אם כן, עד כמה תוכל מצרים לעמוד בלחצים שיופעלו עליה מבית ומחוץ, אם תפרוץ מלחמה נגד ישראל. דומני, כי התשובה לשאלה זו אינה חד-משמעית.

הסכם השלום במבחן מלחמת שלום הגליל

ב-1982, כשלוש שנים לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, נוצר בגבולה הצפוני של ישראל מצב, שחייב את צה"ל לנקוט פעולה נגד המחבלים שעל אדמת לבנון. צה"ל יצא לפעולה שנועדה להדביר את קני הטרור שעל אדמת לבנון ולהחזיר את השקט ליישובי הצפון. אלא שפעולה זו התפתחה והפכה למלחמה ממושכת. במהלך המלחמה אירעו התגור-שויות בין ישראל לסוריה, שלא הגיעו לכלל מלחמה כוללת.

לקראת אשרור ההסכם — הנשיא קרטז מגיע לישראל כדי לנאום בפני הכנסת

וגם בפתרון הבעיות הכלכליות של מצרים אין לישראל הרבה מה להציע. היקף הבעיות של מצרים חורג מעבר ליכולת הסיוע של ישראל; ולמעשה רק ארה"ב, או מדינה מערבית גדולה אחרת, יכולה לסייע למצרים. התרומה של ישראל, במקרה כזה, יכולה להיות בהצגת דרכים חדשות לניתוח בעיות ובסיוע למצרים לערוך מודרניזציה בחקלאות שלה. לדוגמה, ישראל יכולה לסייע בהתקנת מערכות השקיה חדשות; להור שית סיוע רפואי בתחומים שונים (כגון ריסון הילודה); ולסייע טכנולוגית, כפי שנהגה בכמה מארצות אפריקה.

מסקנות

ההיסטוריה מלמדת, ששיתוף פעולה בין מדינות הוא דבר חשוב, אולם אין בו כדי להבטיח שלום לאורך ימים. הקמת מסגרת לשיתוף פעולה יכולה לסייע בתהליכי נורמליזציה, אבל אין בה כדי להבטיח את ההתמדה בהם. לפיכך, כל היבטי התהליך — המדיני, הכלכלי והאי-סטרטגי — חייבים להיות מעורבים. אם יתאפשר תהליך כזה, בהנהגה אמריקנית ובהסכמה אירופאית, יוכל האזור להפוך למחסום חשוב בפני ההתפשטות הסובייטית. התרומה האמריקנית לכך תוכל להתבטא במתן תגמולים חומריים ובעי דוד הצדדים להרחיב את היקף שיתוף הפעולה ביניהם.

למרות הסכם השלום, תימשך אי-היציבות באזור גם במהלך שנות השמר

נים. מצב זה ינבע לא רק מהסכנה הצפונה בהתפשטות הנשק הגרעיני, אלא אף מכך שכמה מדינות יתמידו בחתירתן לחיסולה של ישראל. יכולתן הגוברת של מדינות אלה להפעיל סחטנות מגבירה את כוחן ומגדילה את הסכנה שהן מהוות לתהליך המדיני. אש"ף, למרות המכה שספג במהלך מלחמת שלום הגליל, ממשיך להיות סכנה ליציבות באזור, והגישושים שמנהל לאחרונה מנהיג אש"ף יאסר ערפאת במצרים ובירדן מחזקים את הסכנה, שארגון זה צופן לתהליך השלום. הסכם השלום עם מצרים אפוף באי-דאות. מצרים עוסקת בהגדלת העצמה העבאית ובמודרניזציה של צבאה, ולא ידוע מה תהיה עמדתה, אם תפרוץ מלחמה כוללת בחזית המזרחית.

ישראל אינה יכולה לקבל על עצמה סיכונים נוספים, או להסכים לשינויים טריטוריאליים נוספים, כל עוד אינה בטוחה כי אכן השלום בר-קיימא. במדינתם במוזה"ת, האמריקנים חייבים להסתמך על מדינות מפתח, כגון ערב הסעודית. המשטרים במדינות אלו אינם יציבים ונטייתיהם הפוליטיות אינן יציבות. ירדן, הנחשבת למדינה פרו-אמריקנית, גילתה לעיתים קרובות נכונות לשותף פעולה עם מדינות ערביות רדיקליות, ואפילו לפנות במישורין לברכה"מ. רק לאחרונה האשים חוסיין את ארה"ב

נמל התעופה בן גוריון
BEN GURION AIRPORT

בחוסר אמינות.

אולם, השאלה האמיתית איננה מלחמת שלוש השנה בין ישראל למצרים, למן הקמת מדינת ישראל ועד לחתימה על הסכם השלום. השאלה המרכזית היא הבעיה המתמדת של יחסי ישראל עם העולם הערבי. הסכם השלום עם מצרים הוא צעד אחד בדרך ארוכה, ואינו חובק את בעיות היסוד של המזה"ת. בשלב זה, מצרים וארה"ב (ובכלל זה נאט"ו) הן הנהגות העיקריות ממנו, ואילו ישראל טרם קטפה את מלוא פירותיו.

מדינות ערב אינן מקבלות את הסכם השלום, ומדינות רבות בעולם המערבי אינן אוהדות אותו מסיבות כלכליות. אולם, אם יתקיים השלום עם מצרים מספר שנים, ייתכן שמדינות נוספות יבינו, שאפשר לחיות בשלום עם ישראל ואף ליהנות מכך. בשלב זה עלול התהליך כולו להתחלל באותה המהירות שבה החל. הרבה תלוי ביכולתה של ארה"ב להנחות ולהנהיג, לא רק את ישראל ואת מצרים אלא אף את המערב, וביכולתה להתייצב מול בררה"מ.

הסכם השלום העניק למערב הזדמנות פז להגביל את כוונותיה של רוסיה בצפון אפריקה, באפריקה ובמפרץ הפרסי, ולכן יתמיד הגוש המזרחי במאמציו לטרפד את ההסכם.

השפעות חברתיות

ההשפעות החברתיות של הסכם השלום, הן במצרים והן בישראל, עדיין אינן ניכרות.

* על יחסי מצרים-אש"ף ראה בחוברת זו, עמ' 11-17 — המערכת.

הצלחתו. העובדה שהסכם השלום הישראלי-מצרי לא נפגע גם במהלך מלחמת "שלום הגליל", אם כי היחסים בין שתי המדינות הצטננו, הנה מעוררת. יש לקוות אפוא, שחרף זעזועים שעלולים לחול באזור ימשיך ההסכם להתקיים.

מכל — באילוף מדינות אחרות, נייטר-ליות, להצטרף למחנה הסובייטי. מנקודת ההשקפה האסטרטגית הגלובלית, שינה ההסכם באורח דרמטי את יכולתה של ברה"מ להשפיע על האזור, עזר לחסום את ברה"מ מדרום והשפיע על מהלך המאורעות באחד מאזורי הפקת הנפט העשירים ביותר בעולם.

הפעילות הסובייטית בשולי המזרח הקרוב (במדינות כגון אפגניסטן ודרום תימן) ובאפריקה, היא תהליך המכוון לשקם את שיווי המשקל, כדרך להתמודדות עם ההצלחות שהשיגו האמריקנים בכך שסייעו להשגת הסכם השלום הישראלי-מצרי.

קשה להניח, שהסכסוכים בין שתי מעצמות העל ייושבו בעתיד הקרוב. לפי שעה, מצבו של המערב, בהנהגת ארה"ב, טוב מזה של ברית-המועצות, וימים יגידו אם ינוצל יתרון זה.

היחסים בין מעצמות העל עלולים להצטנן בעקבות שינויים במדיניות החוץ של ארה"ב ובגלל מתחים פנימיים בברה"מ (כגון, בעיית פולין). שינויים אלה ישפיעו מן הסתם על העולם הערבי, ויחריפו עוד יותר את המחלוקות השוררות בו.

לפי שעה מתאפיין העולם הערבי בהעדר מנהיגות פאן-ערבית ובהעדר אוריינטציה ברורה, וכל מדינה דואגת לאינטרסים שלה בלבד. סוריה חורגת מקווי המדיניות שהתוותה לעצמה בעבר, כגון הגבלת קשריה עם ברה"מ. כיום, יש לסוריה חוזה ידידות עם רוסיה, והיא אינה חוששת מלהגיב על פעילות ישראלית בלבנון, גם אם התגובה מוגבלת לפגיעה בנוצרים ואינה מכוונת במישרין נגד ישראל. ירדן הצליחה להרחיב את כושר התמרון שלה. היא מחזקת את מעמדה האסטרטגי והדיבורים על "אופציה ירדנית" מחזקים בהכרח את מעמדה, גם אם זו תתגלה לבסוף כאפשרות שאינה קיימת, למעשה. מלחמת עיראק-איראן הגבירה גם היא את חשיבותה האסטרטגית של ירדן, הואיל וירדן הפכה לעורפה של עיראק. לערב הסעודית, חרף חשיבותה הגוברת, יכולת מוגבלת להשפיע וליזום פעולות בעולם הערבי. עיראק עסוקה במלחמתה עם איראן, ויש להניח, כי המלחמה תימשך עוד זמן לא מועט. מצב זה יגביל מן הסתם את תשומת הלב שתפנינה השתיים לחזית המזרחית.

תהליך השלום עודנו בחיתוליו, וקשה לנבא בשלב זה כיצד יתפתח. ישראל רואה את ההסכם כצעד ראשון לקראת יישוב הסכסוך ומגלה אופטימיות לגבי

רות. בישראל התחושה היא, שבעיית הביטחון עדיין לא יושבה; ובמצרים, המתמודדת עם בעיות פנים שונות (כגון התפוצצות האוכלוסין ובעיות כלכליות), שוררת אירודאות לגבי ההיבטים המדיניים והביטחוניים. המסקנה העולה מכך היא, שהמעשים בתחומי הכלכלה והחברה חייבים להתנהל לאיטם ולהיות מבוקרים בקפדנות. כך יימנעו סכסוכים ומתיחויות בין המדינות.

יש גם לזכור, כי למצרים ולישראל אינטרסים מנוגדים. הן אינן רק אויבות לשעבר, אלא גם יריבות אפשריות בעתיד, לא רק בתחום המדיני פוליטי אלא גם בתחום הכלכלי. מצרים תרחיב בוודאי את ייצואה, ותכוון אותו לשוקי אפריקה והמזרח התיכון. גם ישראל רואה שווקים אלה כאפשריים למוצריה.

העובדה שישראל איבדה גם את מעמדה המועדף בארה"ב, וכיום היא ניצבת בפני ארה"ב במישור אחד עם מצרים מחריפה את התחרות בין החברה הישראלית לחברה המצרית על השגת השפעה על החברה האמריקנית.

מעצמות העל

לארה"ב יש אינטרס בקבוצת המדינות היוצרת את ה"נדבך הדרומי" — מצרים, ערב הסעודית, סודן, צפון תימן וישראל. זו האחרונה מגדילה את חשיבות החזית, אך בהיבט מעוררת קשיים בהקמתה. הבעיה הוחרפה לאור העובדה, שאף כי האמריקנים רואים את הסכמי קאמפ דיין ויד כחלק ממערכת של הסכמים אזוריים, הם אינם מוכנים להעמיד את ההסכמים הללו בסכנה בכך שיכונו חזית אסטרטגית, העלולה לעורר את ההתנגדות של מדינות כמו ערב הסעודית וירדן.

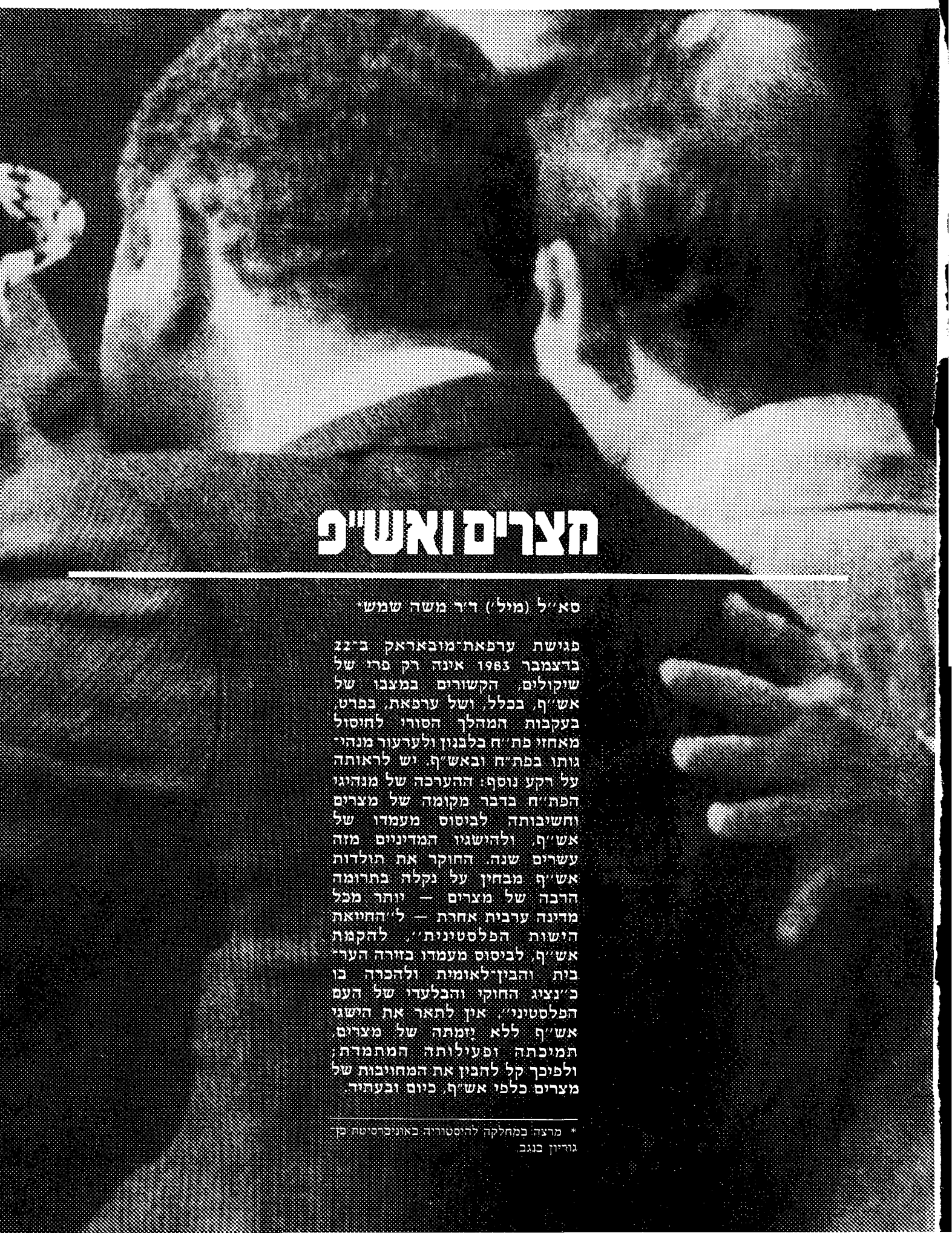
ארה"ב תנסה בוודאי להתגבר על הבעיה בכך שתיצור מערכת בלתי פורמלית לשיתוף פעולה. כך יקל על ארה"ב לערב את מצרים ואת ישראל בפעילויות אנטי-סובייטיות באזור; כלומר, לבסס בו השפעה מערבית ולחבל באינטרסים הסובייטיים בו.

ארה"ב מסוגלת גם להשתמש בישראל ובמצרים כבסיס, שממנו תוכל לנהל פעילות צבאית במפרץ הפרסי ובערב הסעודית. כדי לבלום פעילות אנטי-אמריקנית, תוכל מצרים לרכז כוחות נגד לוב, וישראל תוכל לרכז כוחות נגד סוריה.

הסובייטים עלולים להגיב להקמת חזית כזאת בעידוד חבלה סובייטית נגד אינטרסים אמריקניים. בעתיד, אספקת המדינות בספקים במזרח ובגריחה הדדית תיתן לשל מדינות גוספות לתורן ההתמקד

מחזית השלום.

יא צשצח, מלשח ססח חחחחח
חחחחח חחחח חחחחח חחחחח

מצרים ואש"ף

סא"ל (מיל") ד"ר משה שמש

פגישת ערפאת-מובאראק ב־22 בדצמבר 1983 אינה רק פרו של שיקולים, הקשורים במצבו של אש"ף, בכלל, ושל ערפאת, בפרט, בעקבות המהלך הסורי לחיסול מאחזי פת"ח בלבנון ולערעור מנהיגותו בפת"ח ובאש"ף. יש לראותה על רקע נוסף: ההערכה של מנהיגי הפת"ח בדבר מקומה של מצרים וחשיבותה לביסוס מעמדו של אש"ף, ולהישגיו המדיניים מזה עשרים שנה. החוקר את תולדות אש"ף מבחין על נקלה בתרומה הרבה של מצרים – יותר מכל מדינה ערבית אחרת – ל"החייאת הישות הפלסטינית", להקמת אש"ף, לביסוס מעמדו בזירה הערבית והבין-לאומית ולהכרה בו כ"נציג החוקי והבלעדי של העם הפלסטיני", און לתאר את הישגיו. אש"ף ללא נזמתה של מצרים, תמיכתה ופעילותה המתמדת, ולפיכך קל להבין את המחויבות של מצרים כלפי אש"ף, כיום ובעתיד.

* מרצה במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

החרפה הסכסוך הערבי-ישראלי

הנשיא נאצר וישראל ערפאת. נאצר ראה בהקמת אש"ף מפנה יסורי בפעולה הערבית לשחרור פלסטין

בתקופה זו חלה החרפה משמעותית בסכסוך הערבי-ישראלי, או כפי שקראו לו מדינות ערב, "בעיית פלסטין". ההחרפה הייתה בעיקר תוצאה של ביצוע התכנית הישראלית להטיית מי הירדן ושל הכרזת מנהיגיה, כי נחושה החלטתם להמשיך בביצועה. ב-1959 גיבשה הנהגת קע"מ (הקהילה הערבית המאוחדת — מצרים וסוריה לאחר איחודן ב-1958) הערכה, כי שנת 1963, כאשר ישראל תשלם את הטיית מי הירדן, תהיה מכרעת בסכסוך. החלה תחרות: כל מדינה ערבית ניסתה להוכיח כי היא קיצונית יותר במאבק בישראל. מהתחרות הזו על "העשייה" יצאה ה"ישות הפלסטינית" נשכרת. במושב מועצת הליגה הערבית, במרס 1959, יזמה מצרים דיון ב"החייאת ה"ישות הפלסטינית". מועצת הליגה החליטה על כינוס ערבי בדרג בכיר לדיון ב"ארגון" מחדש של העם הפלסטיני והבלטת "ישותו" כעם מאוחד, ולא כפליטים גרידא, אשר העולם ישמע את קולו בזירה הערבית והבין-לאומית, באמצעות נציגים שיבחרו ע"י העם הפלסטיני. מצרים הדגישה מלכתחילה הקמת מוסדות, או גופים "יציריים", שידברו בשם הפלסטינים. מועצת הליגה הערבית דנה בהצעות מצרים למען קבלת החלטות אופרטיביות בדבר כינון מוסדות לייצוג הפלסטינים. מאמצי לא נשאו פרי בשל ההתנגדות הנחרצת של ירדן לכל החלטה בנושא זה. ירדן הצליחה למנוע קבלת החלטה פה אחד, אשר תחייב את כל המדינות בליגה, בהתאם לסעיף 7 של אמנת הליגה הערבית. עקב התנגדות ירדן לכל הצעת החלטה שעשויה להתפרש כהגשמת רעיון ה"ישות הפלסטינית", קיבלה מועצת הליגה "עקרונות כלליים" בלבד, אשר ידריכו את מדינות ערב בטפלין ב"בעיית פלסטין". אחד העקרונות קבע את "זכות העם הפלסטיני להחזיר את מולדתו, ולהגיע להגדרה עצמית".¹ בהגיבו ללחץ המצרי, טען מי שהיה ראש ממשלת ירדן, הזעא אל-מג'אלי, כי ירדן מייצגת בפועל את הפלסטינים ו"ממשלת ירדן הנה הנציג החוקי היחיד של הפלסטינים, הנמצאים בירדן ולהם הזכות להכריע בדרכים החוקיות בכל הקשור לזכויותיהם בפלסטין". המלך חוסיין הדגיש, כי "כוחות המשמר הלאומי (הירדני) מהווים צבא פלסטיני". שליטי ירדן טענו, כי "ירדן על שתי גדרותיה מהווה יחידה אחת".²

המועצה תבחר אכסקוטיווה, או לחילופין "ממשלה פלסטינית", אשר תייצג את הפלסטינים, ותדבר בשמם בזירה הערבית והבין-לאומית. רצועת-עזה הנה "חלק אינטגרלי מאדמת פלסטין", ואמורה להיות חלק מהמדינה הפלסטינית, כאשר תקום. מוסד משפטי מצרי קבע ב-1960, כי "מנגנוני הממשל ברצועה הם של מדינה בעלת ישות עצמאית, ואינם תלויים בישות המדינית של קע"מ". החוקה הזמנית, שהוענקה לרצועה במרס 1962, הוגדרה על ידי המשטר, כ"זמנית עד שתתפרסם חוקה קבועה למדינת פלסטין". "המועצה המחוקקת", שקמה ברצועה, לפי חוקה זו, הוגדרה כ"מייצגת את העם הפלסטיני".⁴ בהתאם לתפיסה זו ערער נאצר על הזכות של המשטר הירדני לייצג את הפלסטינים, לרבות את אלה שבארצו. חוסיין הוצג, ובצדק, כמכשול בפני כינון "הישות הפלסטינית".

ב-26.6.63 מת אחמד חלמי, ראש "ממשלת כל-פלסטין", שהוקמה בספטמבר 1948. את מותו ניצלה מצרים לחסל אחת ולתמיד מוסד אנכרוניסטי זה, ולקדם מעשית את עניין כינון המוסדות לייצוג הפלסטינים. מועצת הליגה הערבית החליטה במושב בספטמבר 1963, בהשפעת מצרים, למנות את אחמד שוקי יירי כ"נציג פלסטין" בליגה "עד שהעם הפלסטיני יהיה מסוגל לבחור נציגיו", ולהטיל עליו להרכיב ממשלת פלסטינית, אשר תשתתף במושב עצרת האו"ם ולעמוד בראשה. ירדן הסתייגה מהחלטה זו.

התכנית המצרית (מרס 1959) ל"החייאת ה"ישות הפלסטינית", הייתה תפנית בדרך המצרית לפתור את "בעיית פלסטין". היא הייתה מוצא אחד מהדילמה שבפניה עמד נאצר: בין אמנתו כי הוא חייב לפרוע את שטר מחויבותו לעולם הערבי וכי האיחוד המצרי-סורי הוא "הדרך להשגת הזכויות של עם פלסטין", לבין אי היכולת להגשים הלכה-למעשה הבטחה זו, כאשר "בעיית פלסטין" מחריפה. האסטרטגיה של נאצר ב-1959 קבעה, כי "אסור להיכנס למלחמה, אם לא נגדיר את מקומה ואת מועדה, ואם אין אנו במצב של הכנות מלאות". מדיניות זו קיבלה חיזוק עם פירוק קע"מ. נאצר העריך, כי בכל מלחמה עם ישראל, עיקר המעמסה תיפול על הצבא המצרי. הוא האמין, כי ישראל, בסיוע מערבי, פעלה למען חיסול "בעיית פלסטין" במגמה להוכיח, כי יש לה סכסוך עם מדינות ערב, ולא עם הפלסטינים. נאצר הודה, כי "המטרה של הקמת ישות פלסטינית היא לסכל את מאמצי ישראל לחיסול הבעיית הפלסטינית ואבדן הזכויות של עם פלסטין". מצרים פעלה לכינון מוסדות לייצוג הפלסטינים, אשר יוכיחו שקיים גורם פוליטי עצמאי פלסטיני, המסמל את קיומה של "בעיית פלסטין", ומעניק לגיטימיות להמשך המאבק הערבי בישראל; כלומר, להפוך את הפלסטינים לצד בסכסוך הערבי-ישראלי.³

התכנית המצרית דיברה על הקמת "מועצה לאומית", אשר תיבחר בריכוזי הפלסטינים בקע"מ, בירדן ובלבנון.

הפסגה הערבית הראשונה נערכה בקהיר (13 — 17 בינואר 1964) בזמנתו של נאצר. היא החליטה, כי "אחמד שוקיירי, נציג פלסטין בליגה הערבית, ימשיך במגעיו עם המדינות החברות (בליגה) ועם העם הפלסטיני, במגמה להגיע להקמת היסודות הנכונים לארגון העם הפלסטיני וכדי לאפשר לו למלא את תפקידו בשחרור מולדתו ובהגדרתו העצמית".⁵ זו הייתה ההחלטה האופרטיבית הערבית הראשונה, שהתקבלה פה אחד בדרג הבכיר ביותר בסוגיית "הישות הפלסטינית". ההחלטה סללה את הדרך בפני שוקיירי להקים את "הארגון לשחרור פלסטין" (אש"פ), במאי 1964 — בתום הכינוס הראשון של "המועצה הלאומית הפלסטינית" (מל"פ) במזרח ירושלים. במאי 1965 נערך בקהיר הכינוס השני של המל"פ, ובמאי 1966 — בעזה הכינוס השלישי של המל"פ.

הפסגה הערבית השנייה, שנערכה בקהיר בספטמבר 1964, קידמה "בברכה את הקמת אש"פ כביסוס הישות הפלסטינית וכתחילת המאבק הקולקטיבי לשחרור פלסטין"; כמו כן, "אשררה את החלטת אש"פ להקים את צבא השחרור הפלסטיני". ההחלטות אושרו בלחצה של מצרים ובהשפעתה.

נאצר, המנהיג הבלתי מעורער של העולם הערבי, המשיך לדבוק גם בתקופה זו בעקרון של אי הסתבכות במלחמה עם ישראל, כל עוד אינו בטוח בתוצאותיה ואינו קובע את מועדה. למרות זאת, כאשר הוביל את הערבים למלחמה (ביוני 67) ישראל היא שקבעה את המועד המדויק ואת צורתה. בפסגות הערביות — הראשונה והשנייה — הצליח נאצר להשיג שיתוף פעולה בין-ערבי סביב תכנית אסטרטגית לטווח ארוך להשמדת ישראל. דחיית שלב "השחרור" חייבה את מצרים ואת יתר מדינות ערב לטיפול מקיף בסור גיית ה"ישות הפלסטינית". בפסגה הראשונה הוחלט על תכנית ערבית להטיית יובלי הירדן ועל הקמת "מפקדה ערבית משותפת" (מפע"מ), אשר תדאג להגנת עבודות ההטייה ולהכנת צבאות ערב למלחמה עם ישראל. בפסגה השנייה אושרה התכנית הערבית להטייה, וניתן האות לביצועה. כן אושרה התכנית להגנה עליה.

הקמת אש"פ הייתה התגשמות זמנתה של מצרים לכינון "הישות הפלסטינית". מצרים המשיכה בעקביות — עד מלחמת ששת הימים — לתמוך באש"פ, כמייצג הפלסטינים, ובשוקיירי, כעומד בראשו.

סוף הדרך? ערפאת בטרפול

עבור מצרים הפך אש"פ ההישג היחיד של מוסד הפסגה הערבית. התכנית הערבית להטיית יובלי הירדן נכשלה כמה חודשים לאחר שהחלה לבצעה, במרס 1965, בעקבות פעולות צה"ל לשיתוק ההטייה.

המפע"מ נכשלה במילוי משימותיה — בהגנה על עבודות ההטייה ובהכנת צבאות ערב למלחמה בישראל — כתוצאה מהעדר אומון בין מדינות ערב. שנתיים לאחר הפסגה הערבית הראשונה, נוכח נאצר כי "הריאקציה [הערבית] השתתפה בפסגה רק כדי לרמות אותו", ולחזור תחת מעמדו. ביולי 1966 הכריז נאצר על סיום אווירת הסולידריות של הפסגה הערבית. כך נכשל נאצר בהגשמת "אחדות המעשה" בין מדינות ערב, במאבקן נגד ישראל. הוא שב לדרכו המהפכנית בססמות — "אחדות המאבק הערבי להפלת המשטרים הריאקציוניים" ו"מפגש הכוחות המהפכניים הערביים... למען שחרור פלסטין".

נאצר הצביע על הקמת אש"פ כעל "המפנה היסודי בפעולה הערבית לשחרור פלסטין", כ"ההישג החיובי והבולט שהושג ע"י ועידות הפסגה", וכביטוי "לכשלוש הציונות לחסל את בעיית פלסטין".⁶ מצרים העניקה לשוקיירי את מלוא התמיכה, תוך ניהול מדיניות וטקטיקה גמישות, כדי למנוע בכל מחיר קיפאון בסוגיית ה"ישות הפלסטינית". לשם כך הרגיעה — יחד עם שוקיירי — את חוסיין לגבי מגמותיה של "ישות" זו כלפי ממלכתו, תוך הבטחת "תמיכה בישות

הירדנית". אמצעי התקשורת המצריים יצאו במסע הסברה ללא תקדים לטובת שוקיירי. רצועת עזה שימשה עבור שוקיירי "הטריטוריה הפלסטינית", אך תחת ריבונות מצרית. המצרים אפשרו לו לנצל אזור זה ואת אוכלוסייתו כדי לנהל את הפעילות המדינית והארגונית של אש"פ. המושל הכללי של הרצועה (קצין מצרי) סייע לשוקיירי לבצע את החלטות אש"פ ומוסדותיו ע"י הוצאת צווים מיוחדים מטעמו. יתר-על-כן, ב-1 במרס 1965 פתח רדיו קהיר את פינת "קול פלסטין", שנוהלה ע"י אש"פ, והפכה לתחנה הארץ שית של שוקיירי. עם זאת, נאצר ביקר את הדרך שבה ניהל שוקיירי את אש"פ כ"אחווה אישית" שלו.

ב-31.12.64 כלילה ביצע פת"ח את פעולת החבלה הראשונה שלו. בניגוד לאש"פ, הצביע פת"ח על דרך פעולה מיליטנטית פלסטינית. פת"ח קרא תיגר על האסטרטגיה הערבית (מצרית) בסור גיית הסכסוך עם ישראל ועל דרכו של אש"פ בהנהגת שוקיירי. האהדה לפת"ח בקרב הפלסטינים תרמה לערעור על היותו של אש"פ נציג הפלסטינים ולבקיעים בתוך הארגון. מצרים, לעומת זאת, התייחסה לפעולות פת"ח כאיום על האסטרטגיה שלה בסכסוך וכפגיעה במעמדו של אש"פ. היא פעלה באמצעות מפע"מ למען הפסקת פעילותו של הארגון ממדינות ערב. המפע"מ (שהייתה בפיקוד קצין מצרי) הורתה למפקדי צבאות ירדן, סוריה ולבנון, בינואר 1965 למנוע את פעולות הפדאין מגבולן נגד ישראל. מצרים ניהלה, באמצעות העיתונות הפרו-מצרית בלבנון, מסע תעמולה נגד פת"ח, תוך האשמתו בקשרים עם "סוכני ברית סנטו וישראל". אולם, לקראת סוף התקופה, ניכר שינוי ביחס מצרים לפעולות הפדאין. בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים ותוצאותיה, נאצר הימר על סוס פלסטיני חדש במאבקו נגד ישראל — ארגוני הפדאין ופת"ח בראשם, ותמיכתו בשוקיירי פסקה. במצב זה ועל רקע התנגדות גוברת להנהגתו, התפטר שוקיירי מתפקידו כיו"ר אש"פ ו"נציג פלסטין" בליגה הערבית ב-24.12.67.

1970 — 1968

נאצר הצליח בפסגה הערבית בחרטום (29.8.67 — 1.9.67) להכתיב את האסטרטגיה החדשה שלו לפתרון הסכסוך, למרות הפגיעה ביוקרתו. אסטרטגיה זו קבעה שני שלבים: שלב א' — "חיסול עקבות התוקפנות" (או פתרון "בעיית פלסטין"), דהיינו "שחרור האדמות הערביות

למנהיגי פת"ח (אוגוסט 1970), כי "מדינת נגה בגדמ"ע ורצועת עזה טובה מלא כלום". יחד עם זאת, הוא שלל מדינה פלסטינית, או "שלטון פלסטיני", שיוקמו בהסכם בין תושבי השטחים לבין ישראל.⁸

נאצר הציע לפת"ח להקים תחנת שידור, כדי לתת תנופה לארגון. ואמנם תחנת שידור בשם "קול העצפה" החלה לשדר ברדיו קהיר ב־1.5.68. פת"ח היה אחראי לתוכן שידוריה. נאצר אף עודד את מנהיגי פת"ח להוציא ביטאון. כלי התקשורת המצריים הפכו שופר של פת"ח. לאחר פרסום שמו של ערפאת כדובר פת"ח (15.4.68), החלו לטפח את דמותו כמנהיג פת"ח, ומאוחר יותר — כיו"ר אש"ף. נאצר פעל אצל מדינות הגוש המזרחי ובעולם השלישי להכרה ב"זכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני" ובאש"ף. נאצר יזם את הקשר בין ערפאת לבין מנהיגי ברה"מ ביולי 1968, אשר סלל את הדרך לסיוע הצבאי לארגונים ולשינוי בעמדת ברה"מ כלפי ארגוני המחבלים.

נאצר הפעיל את מלוא השפעתו להפסקת הטבח במחבלים בירדן בספטמבר 1970, הגם שלא יכול היה למונעו. בהשפעתו, הגיעו ירדן ואש"ף להסכם קהיר (27.9.70). את העובדה שהוא נפטר למחרת ההסכם (שהיה מעשהו המדיני האחרון) ניצלה ההסברה המצרית כהוכחה, ש"הוא נפל חלל כדי שהישות הפלסטינית והמאבק הפלסטיני ישארו".

1971 — 1977

סאדאת, יותר מנאצר, הגדיר קונקרטי את משמעות "הישות הפלסטינית", את מרכיביה, את הטריטוריה שעליה תוקם ואת יעדיה. לסאדאת לא הייתה המחויבות המוסרית כלפי חוסיין שהייתה לנאצר. סאדאת המשיך לראות בפת"ח כמנהיג אש"ף וקיים קשר מתמיד עם מנהיגיו. תגובת סאדאת לחיסול מאחזי המחבלים בירדן ביולי 71 הייתה התקפה אישית על חוסיין. שנת 1971, שעליה הכריז כ"שנת ההכרעה" בכיוון המלחמה או השלום, הסתיימה ללא הכרעה; ויוקרתו נפגעה. הוא ראה בתמיכתו ב"התנגדות הפלסטינית" דרך להוכחת נחישותו להמשיך במאבק נגד ישראל. פרסום התכנית של המלך חוסיין (15.3.72) לכינון "הממלכה הערבית המאוחדת" שימש לסאדאת הזדמנות לביטוי עמדותיו המוצהרות בסוגיית "הישות הפלסטינית". הוא פירש את ביצוע התכנית כ"הרפתקה הבעיה הפלסטינית מתוכנה", כ"צמצום הסכסוך

אשר נכבשו ע"י ישראל במלחמה"; ושלב ב"לטווח ארוך: "שחרור פלסטין" (או פתרון "בעיית 48"). הסכמת נאצר להחלטת מועצת הבטחון 242 (22.11.67) ודבקותו בפעולה המדינית לפתרון הסכסוך, גרמו לפירוד בעולם הערבי. חוסיין הפך להיות בעל הברית "הנאמן של נאצר" כמעט עד יום מותו. הסכמת נאצר ליזמת רוג'רס (יולי 1970) העמיקה את הפירוד בעולם הערבי. כתוצאה מהדרדרות המצב הביטחוני בגבולות ישראל, קיבלה סוגיית "הישות הפלסטינית" מפנה חשוב. אש"ף שינה את הרכב מוסדותיו. ארגוני הפדאין (או, כפי שנקראו, "ההתנגדות הפלסטינית") הפכו בפברואר 1969 לגורם המנהיג את אש"ף ואת מוסדותיו. לאחר שביוני 1968 קיבלו נציגיהם את רוב המושבים במל"פ. מאז, פת"ח הוביל את אש"ף, וקבע את דרכו, תוך שיתוף פעולה עם מספר ארגונים שלקחו חלק בהנהגתו — הועד הפועל של אש"ף.

תמיכתו של נאצר בארגוני המחבלים התבטאה בהצהרתו, כי "העמדה של כל מדינה ערבית נקבעת מבחינה לאומית ומבחינת [עמדתה] במאבק [עם ישראל] על פי יחסיה עם ההתנגדות הפלסטינית". הוא העמיד לרשות הנהגת "ההתנגדות" את כל "משקלה המדיני הערבי והבין לאומי" של מצרים. נאצר לחץ על הנהגת פת"ח למען תשתלב באש"ף. עם זאת הדגישה מצרים, כי "ההתנגדות הפלסטינית אינה מסוגלת להגשים את מה שהגשימה ההתנגדות האלגירית". נאצר האמין, כי התפקיד של ארגוני המחבלים "להטריד את מנוחת האויב". הוא הדגיש, כי ל"פת"ח היכולת [מבין הארגונים הפלסטינים] ליטול את ההנהגה הרשמית של אש"ף. בפגישתו עם הנהגת פת"ח באפריל 68, החליט נאצר ליצור קשר ישיר עם הנהגת פת"ח. חסנין הייכל התמנה כאיש הקשר עם פת"ח לנושאים מדיניים וכראש המודיעין הצבאי לנושאים צבאיים. נאצר הבטיח למנהיגי פת"ח סיוע צבאי בנשק ובאיומים צבאיים.⁷ הוא ראה בפעילות המחבלים חלק אינטגרלי במאבקו הצבאי נגד ישראל, במיוחד בתקופת מלחמת ההתשה.

נאצר הצהיר, כי הבעייה של הפלסטינים היא "של עם שיש לו מולדת"; ובכך התייחס גם, בעקיפין, לזכות הפלסטינים להגדרה עצמית. כמו כן, הציג את הארגון נים הפלסטינים כ"תנועת שחרור לאומית". הוא ודוכרו, הייכל, התייחסו ליהודה, לשומרון וחבל עזה כ"שטחים פלסטינים כבושים". נאצר תמך בכינון מדינה פלסטינית בשטחים אלה. הוא אמר

הערבי-הישראלי לשאלה של גבולות בלבד" וכ"השטת הבסיס לכך שאש"ף מייצג את הפלסטינים". ב-6.4.72 הוא הודיע על ניתוק יחסי מצרים עם ירדן ועל הכרתו ב"התנגדות הפלסטינית" [דהיינו אש"ף] כ"מייצגת החוקית היחידה של העם הפלסטיני". הוא תמך ב"זכות העם הפלסטיני להגדרה עצמית" אשר תושג בשטחי יהו"ש וחבל עזה. כמרכיב חשוב בתפישתו של סאדאת יש לדאוג את הצעתו לכונן ממשלה פלסטינית גולה. סאדאת הגדיר מספר מטרות להקמתה: ביטוי ל"בעיה לאומית פלסטינית", הגשמת ה"ישות הפלסטינית", חיזוק הגורם הפלסטיני, כצד עיקרי בסכסוך ושלילת הלגיטימיות של ירדן לנהל מו"מ נפרד על עתיד יהו"ש. סאדאת הציג את הצעתו, "כתגובה להצהרת גולדה מאיר, שלפיה אין דבר שנקרא עם פלסטיני, או ישות פלסטינית".⁹ הוא התיר (ינואר 71) לחדש את שידורי הפת"ח מקהיר, לאחר שהופסקו לפי הוראת נאצר, כאשר התקיי פוהו בשל הסכמתו לזימת רוג'רס. סאדאת תבע מהארגונים תיאום ברמה האסטרטגית, ובעיקר מראשית 1973, כאשר החל בהכנות מבצעיות למלחמה.

בעקבות תוצאות מלחמת יום הכיפורים, הכתיב סאדאת לפסגה הערבית באל-ג'יר (26-28 בנובמבר 1973) את תפיסתו האסטרטגית לפתרון הסכסוך והשאלה הפלסטינית. כטקטיקה לפתרון הסכסוך בחרה הפסגה ב"פתרון בשלבים". היא החליטה, כי "מטרות השלב הנוכחי" של המאבק הערבי הן – "שחרור מלא של כל האדמות הערביות שנכבשו בתוקפנות יוני 1967... כולל ירושלים הערבית", וכן "דבקות בהחזרת הזכויות הלאומיות של העם הפלסטיני, בהתאם למה שיחליט אש"ף, בהיותו הנציג היחיד של העם הפלסטיני". ירדן הסתייגה מהסעיף הזה. הודעת הסיום של הפסגה קבעה, כי "על מנת להגשים שלום חייבת להיות נסיגה ישראלית מכל השטחים הכבושים ובראשם ירושלים, וכן החזרת הזכויות הלאומיות הקבועות של העם הפלסטיני".¹⁰

מצרים עמדה מאחורי הישגי אש"ף בשנת 1974 בזירה הערבית ובזירה הבין-לאומית, בין מומות מדיניות ובפעילותה הדיפלומטית. הדבקות בהשגת "הזכויות הלאומיות של הפלסטינים", הוצגה כמדד ללאומיות של משטר ערבי זה או אחר וכתנאי לגיטימיות הסכם כלשהו עם ישראל. נוכח עמדת ישראל, השוללת מו"מ עם אש"ף ורואה בירדן את "מולדת הפלסטינים", היה צורך להכריע במח-

לוקת בין ירדן לאש"ף בסוגיית ייצוג הפלסטינים בתהליך המדיני ובדיונים על עתיד יהו"ש. סאדאת טען, ש"אין מנוס מהקמת מולדת לפלסטינים"; המטרה היא "כינון מדינה פלסטינית בשטחי הגדמ"ע ורצועת עזה עם פרוזדור יבשתי, המקשר ביניהם"; "המדינה הפלסטינית שתקום היא שתחליט על מהות יחסיה עם ירדן". הוא קבע ש"שלטון לאומי פלסטיני" חייב לקום "על כל סנטימטר מאדמת פלסטין שתשוחרר"... במאמציו לכנס את ועידת ז'נווה ולהצלחתה פעל סאדאת ליצור עמדה ערבית אחידה באשר לתנאי כינוסה ולסדר יומה. הדילמה שלו הייתה כיצד לפשר בין החלטות אלג'יר לעמדת ישראל בסוגיית ייצוג הפלסטינים בתהליך המדיני ובוועידת ז'נווה עצמה. סאדאת גרס ש"אין מנוס מייצוג הפלסטינים נים בוועידת ז'נווה".¹¹ לסילוק מכשול זה, הוא פעל בשני שלבים: כלפי אש"ף וכלפי ירדן. סאדאת לחץ על הנהגת פת"ח-אש"ף לאמץ פתרון בשלבים, ולקבל החלטה חיובית להשתתף בוועידת ז'נווה. יש להדגיש, שגם הנהגת פת"ח הייתה מודעת לצורך בקביעת ה"פתרון בשלבים". אך סאדאת הצליח רק חלקית. ה"פתרון בשלבים" (אשר אושר בכינוס השנים-עשר של המל"פ, יוני 1974) קבע, כי "אש"ף יאבק בכל האמצעים, ובראשם המאבק המזוין, כדי לשחרר את האדמה הפלסטינית ולכונן שלטון העם הלאומי העצמאי והלוחם על כל חלק מהאדמה הפלסטינית אשר ישוחרר". משמע, הכשר לפעילות מדינית בצד "המאבק המזוין" לכינון "שלטון לאומי פלסטיני" (או, כפי שהוחלף אחר-כך, במושג "מדינה פלסטינית"). זאת בשלב ראשון, ובמקביל אושרה המטרה הסופית – "כינון מדינה פלסטינית דמוקרטית... על כל אדמתו הלאומית [של העם הפלסטיני]". המל"פ לא קיבלה החלטה חיובית בדבר השתתפות בוועידת ז'נווה.¹²

בשלב שני החל סאדאת לתאם בין ירדן לאש"ף תוך דילוג על החלטות אלג'יר בסוגיית הייצוג הפלסטיני. סאדאת ניסה לתאם עם ירדן את האופי של הייצוג הפלסטיני בוועידת ז'נווה. בהודעה משותפת בתום דיוניו עם המלך חוסיין באלכסנדריה (6-7 ביולי 1974) נקבע, בין היתר, כי שני הצדדים הסכימו ש"אש"ף הוא הנציג החוקי של הפלסטינים המתגוררים בממלכה הירדנית ההאשמית". סאדאת חרג מההחלטות של פסגת אלג'יר. שניהם הסכימו, כי אש"ף ישתתף בוועידת ז'נווה ב"שלב המתאים", כלומר לא בהתחלת הדיונים.¹³ סאדאת נאלץ

לסגת מההודעה נוכח ההתנגדות החריפה להודעת אלכסנדריה בעולם הערבי, לרבות סוריה, אלג'יריה, עיראק, לוב וכמובן אש"ף. בהודעה משותפת שפורסמה בתום מפגש משולש מצרים – סוריה – אש"ף בקהיר (20.9.74) נקבע, בין היתר, "הדגשת כינון השלטון הלאומי הפלסטיני העצמאי על השטח הפלסטיני אשר ישוחרר [בדרך] מדינית או צבאית" וכן "להמשיך בהושטת הסיוע לאש"ף בהיותו הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני".¹⁴ בכך אימצו את החלטות הכינוס ה-12 של המל"פ.

במרכז דיוני הפסגה הערבית ברבאת (26-28 באוקטובר 74) עמדה המחלוקת בין ירדן ואש"ף סביב הייצוג הפלסטיני. סאדאת הצהיר שזו תהיה "פסגת פלסטיין". נסיגות התיווך של סאדאת ומנהיגים ערביים אחרים במהלך הפסגה לא נשאו פרי. נוצר קונצנזוס כלל-ערבי לתמיכה בעמדת אש"ף, וחוסין קיים את הבטחתו להצטרף לכל קונצנזוס ערבי בנושא: ההחלטות בנושא הפלסטיני התקבלו פה אחד. הפסגה החליטה, בין היתר: "לאשר את זכות העם הפלסטיני להקים שלטון לאומי עצמאי, בהנהגת אש"ף, בהיותו הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני בכל אדמה פלסטינית שתשוחרר".¹⁵

סאדאת התמיד בשנים 1975 – 1977 במאמציו לכנס את ועידת ז'נווה. סוגיית הייצוג הפלסטיני בוועידה המשיכה להיות המכשול. הוא היה כבול בהחלטות רבאת, בנוסף לעמדת ישראל. סאדאת המשיך לקרוא לפתרון לא צבאי של הסכסוך אשר משמעותו, לדידו, חזרת ישראל לגבולות 1967 וכינון "הישות הפלסטינית". דהיינו כינון מדינה פלסטינית ביהו"ש (כולל ירושלים המזרחית) ובחבל עזה ופרוזדור יבשתי לקישור ביניהם. כמו כן פעל לפתור את בעיית הייצוג הפלסטיני בוועידת ז'נווה, בטענו, כי "ברגע שהפלסטינים יסכימו ללכת לוועידת ז'נווה, הבעיה [הפלסטינית] הופכת למדינית ולא בעיה אנושית [של פליטים], כפי שהייתה קודם". הוא הכריז, כי "אש"ף חייב להשתתף בוועידה במעמד שווה ליתר המשתתפים". במאמציו אלו הוא פעל בלא הצלחה – לפחות במישור הרשמי – ליצירת דו-שיח בין ארה"ב לאש"ף. במצב של קיפאון בתהליך המדיני, הוא פנה להסדר נוסף עם ישראל – בחזית המצרית – הסכם הכינים מה-1.9.75, שבמהותו היה הסדר צבאי. בניגוד לעמדת מצרים, אשר תיארה את ההסכם כצבאי, טענה סוריה, שההסכם

"מהווה פתרון נפרד בכך שאינו מתייחס לאדמות הערביות הכבושות האחרות ולזכויות העם הפלסטיני". על רקע המחלוקת בין מצרים לסוריה סביב הסכם הביניים ועל מנת להצביע על המשך דבקותו בפתרון הכולל הבטיח סאדאת באוקטובר 1975, כי שנת 1976 תהיה "שנת פלסטין". כוונתו הייתה להביא את הפלסטינים לועידת ז'נווה. אך הועידה לא התכנסה; ובמצב של קיפאון ממושך בתהליך המדיני, העדיף סאדאת לפנות להסכם נפרד עם ישראל, בניגוד להבטחותיו.

מנובמבר 1977

הקווים המנחים העיקריים של האסטרטגיה המצרית בסוגייה הפלסטינית – אשר קבע סאדאת לאחר מלחמת יום הכיפורים – לא השתנו גם אחרי זממו מנובמבר 1977 וביקורו בירושלים. אך הדרכים להשגת יעדיו בסוגייה חייבות היו להשתנות בעקבות חתימתו על הסכם השלום עם ישראל. עוד בנאומו בכנסת (20.11.77) שרטט סאדאת את הקווים המנחים אותו לפתרון כולל של הסכסוך, לרבות הבעייה הפלסטינית: "נסיגה [ישראלית] מלאה מהאדמות הערביות שנכבשו ב-1967", "הגשמת הזכויות היסודיות של העם הפלסטיני וזכותו להגדרה עצמית, כולל זכותו להקמת מדינתו", "זכות כל מדינות האזור לחיות בשלום בתוך גבולותיהן הבטחוניים" ו"סיום מצב המלחמה הקיים באזור". בסוגייה הפלסטינית חזר והדגיש, כי "ההתייחסות הישירה לבעייה הפלסטינית, והשפה היחידה לטיפול בה, לקראת שלום צודק ובר-קיימא, היא הקמת מדינתם". סאדאת נאלץ להתפשר על המהלכים הטקטיים להשגת יעדיו, והפשרה הובנה בעולם הערבי כשינוי ביעד האסטרטגי של מצרים, כזניחת הבעייה וכ"מכירתה" – תמורת נסיגה ישראלית מסיני ושלום נפרד עם ישראל. בתגובה, ניסה סאדאת להוכיח, כי השגת "שלטון עצמי" או "אוטונומיה מלאה" ביהודה ושומרון וחיבל עזה הנה אסטרטגיה ולא טקטיקה, ומהווה שלב בפתרון הבעייה הפלסטינית, שהיא "לבן של הסכסוך במזה"ת".

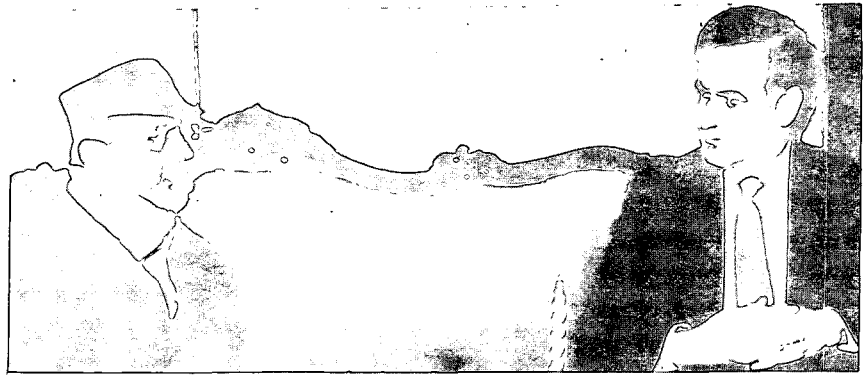
מצרים ניסתה להגשים את עקרונות תפיסתה לגבי פתרון הבעייה הפלסטינית ("כינון מדינה פלסטינית בגדמ"ע ורצועת-עזה עם פרוודור יבשתי המקשר ביניהם") ע"י פירוש רחב ביותר למשמעות "הרשות השלטונית של הממשל העצמי בגדמ"ע ובעזה", כפי שקבעו הסכמי קאמפ-דיוויד לאוטונומיה באזור

רים אלה. כבר בתום פגישת בגין-סאדאת (26.11.77) באימאעיליה אמר סאדאת, כי "העמדה המצרית היא שבגדמ"ע וברצועת-עזה צריכה לקום מדינה פלסטינית". בדצמבר 1978 הצהיר בוטרוס ע'אלי (השר ללא תיק לענייני חוץ), כי "מצרים בדעה שהאוטונומיה תוביל למדינה [פלסטינית]". ההצעות המצריות למבנה ה"ממשל העצמי", שהוגשו במסגרת המו"מ על האוטונומיה, כללו את המרכיבים של מדינה-בדרך, לרבות אסיפה מחוקקת, אסיפה פרלמנטרית, מועצה מבצעת ורשות שיפוטית. מצרים טענה, כי "לרשות הממשל העצמי" "אוטונומיה מלאה" ו"האוטונומיה המלאה תחול על כל השטחים הפלסטיניים שנכבשו ביוני 1967... דהיינו הגדמ"ע כולל ירושלים [המזרחית] ורצועת-עזה". מצרים הדגישה, כי האוטונומיה "תחול על התושבים ועל השטח", בניגוד לעמדה הישראלית, שלפיה האוטונומיה תחול רק על התושבים. סאדאת טען כי הנוסחה שסוכמה בקאמפ-דיוויד על הבעייה הפלסטינית "אינה מהווה הסדר סופי (של הבעייה)... אלא הסדר לתקופת מעבר מוגבלת". מטרת כינון "רשות השלטון העצמי" – "ליצור תנאים מתאימים להשתתפות של העם הפלסטיני במו"מ, שיוכל לפתרון הבעייה הפלסטינית על כל היבטיה ולהגשמת הזכויות החוקיות של העם הפלסטיני, כולל זכותו להגדרה עצמית". "המעמד הסופי של הגדמ"ע ושל רצועת-עזה... נדחה לשלב הבא של המו"מ, שבו יוכלו הפלסטינים להשתתף". סאדאת פירש את המושג "זכויות לגיטימיות" בצורה הרחבה ביותר בכותבו לראש הממשלה בגין (אוגוסט 1980), "מהן הזכויות האלו אם אינן כוללות את הזכות הבסיסית להגדרה עצמית?" הגדרה עצמית אליבא דסאדאת הנה כינון מדינה פלסטינית.¹⁶ עתידה של ירושלים הנו חלק אינטגרלי מתפיסתו את פתרון הבעייה הפלסטינית. במכתב-לוואי להסכמי קאמפ-דיוויד ששיגר סאדאת לנשיא קארטר (17.9.78) הוא הגדיר את עמדת מצרים בעניין ירושלים: "ירושלים הערבית הנה חלק אינטגרלי מן הגדמ"ע"; "ירושלים הערבית צריכה להיות בריבונות ערבית"; "התושבים הפלסטינים של ירושלים הערבית, בהיותם חלק מן העם הפלסטיני בגדמ"ע, זכאים לממש את זכויותיהם הלאומיות החוקיות"; "כל הצעדים שנקטה ישראל כדי לשנות את המעמד של העיר, לרבות סיפוח מזרח ירושלים, בטלים ומבוטלים".¹⁷ עמדה עקרונית זו חזרה ונשנתה

במהלך השיחות על האוטונומיה בין מצרים לישראל. מצרים אף דרשה להעניק לתושבי מזרח ירושלים את הזכות להשתתף בבחירות ל"רשות הממשל העצמי".

הקלף היחיד, בשלב זה, שיש למצרים כדי להצביע על הקשר בין ביצוע הסכמי קאמפ-דיוויד לבין התקדמות בפתרון הבעייה הפלסטינית הוא הנורמליזציה ביחסיה עם ישראל. מצרים קשרה את נירמול היחסים עם ישראל בהתקדמות השיחות על האוטונומיה, לפי תפיסתה. מאוחר יותר, אף קשרה את הנירמול לדרישות אחרות, כמו נסיגת צה"ל מלבנון. כבר בדצמבר 1979 קבע בוטרוס ע'אלי, כי "מצרים היא שתחליט על היקף יחסיה עם ישראל. היא יכולה למשל להטיל פיקוח על יחסים אלה, ממש כפי שהחוק מגדיר את ההשקעות והפעילות הזרות במצרים ואת סוגיהן הוא הדין לגבי היקף היחסים שייקשרו בהדרגה בין מצרים ובין ישראל". באפריל 1980 טען ע'אלי, כי "רק טבעי הוא שהיחסים בין מצרים וישראל לא יגיעו לשלב נורמליזציה מלאה... עד שיתגשם הפתרון הכולל של המשבר במזה"ת". כמאל חסן עלי, מי שהיה שר ההגנה המצרי, הצהיר במאי 1980, כי "פתרון הבעייה הפלסטינית באמצעות שיחות האוטונומיה יתן דחיפה לתהליך הנורמליזציה...". ע'אלי טבע את מטבע הלשון "שלום קר", כביטוי למצב הנורמליזציה "הקפוא" בין מצרים לישראל.¹⁸

צפוי היה כי מהלכו של סאדאת, אשר היה הפרה של החלטות ועידת רבאת (אוקטובר 1974), יגרום לקרע חמור בין מצרים לבין אש"ף ומרבית העולם הערבי. הסכם השלום כונה "בגידה". בתגובה, הטיל סאדאת ספק במנהיגותו של ערפאת ובהיותו של אש"ף נציג הפלסטינים. מצרים סגרה את תחנת "קול פלסטין" ברדיו קהיר (18.11.77). נציגי אש"ף ופת"ח בקהיר גורשו ממצרים. סאדאת דיבר על "פלסטינים אמיתיים, החיים תחת הכיבוש" להבדיל מ"לוחמי הקאברט" החיים בבירות. בפנותו לתושבי יהודה ושומרון וחיבל עזה אמר, כי "פצצה פה או שם לא תשיג השחרור. ססמות לא יקימו שלטון או מדינה". במקביל, נמשכו המגעים ברמות שונות בין מצרים לבין הנהגת פת"ח, כך שהמגע בין שני הצדדים לא נפסק כליל. בפועל עמדתו של סאדאת באשר למעמדו של אש"ף לא השתנתה. במהלך ביקורו בארה"ב (אוגוסט 1981) קרא סאדאת לארה"ב להתחיל בדיאלוג עם אש"ף. בתקופת הנשיא מובאק חל

ערפאת ואסד — דו שיח ולא דו קרב

חי'לף), פלסטיני ללא זיהות, (בערבית) כוויית, עמ' 112-108.
 8. נאצר, רדיו קהיר, 1.2.69, 21.4.69, סמז"ת, 13.5.69; הייכל, סמז"ת, 24.8.70; אבראיאד, שם, עמ' 135.
 9. סאדאת, רדיו קהיר, 20.3.72, 6.4.72, 17.4.72, 1.5.72, 17.8.72, 28.9.72, 27.5.73, אל-חואדית, 6.10.72; הייכל, סמז"ת 17.3.72.
 10. באל נהאר, 4.12.73, פורסמו ההחלטות הסודיות של פסגת אלג'יר; הודעת הסיכום של הפסגה, מחמוד ריאד, מזכ"ל הליגה הערבית, סמז"ת, 28.11.73.
 11. סאדאת, סמז"ת, 23.1.74, 19.3.74, 24.10.74, אל נהאר, 14.4.75, אוקטובר 30.10.80 (מצוטט על ידי אניס מנצור), אל אהראם, 2.6.74; אסמאעיל פהמי, שר החוץ, אל אהראם, 31.5.74, 11.6.74.
 12. את ההחלטות של הכינוס ה-12 של המל"פ, ראה בחוברת רשימות מטעם אש"ף, "המועצה הלאומית הפלסטינאית, המושב ה-12, התכנית המדינית השלבית וההודעה המדינית", 13. אל אהראם, 19.7.74.
 14. סמז"ת, 21.9.74.
 15. אל ספיר, 30.11.77, פרסם את ההחלטות הסודיות של פסגת רבאט.
 16. עלי העמדה המצרית בנושא האוטונומיה, כולל מדינה פלסטינית, ראה משה גמר (עורך), המר"מ על כינון האוטונומיה (אפריל 1979 — אוקטובר 1980), מסמכים עיקריים, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, מרס 1981; זמנת השלום — המר"מ המדיני (נובמבר 1977 — יולי 1978), מסמכים עיקריים, המרכז למידע, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, ספטמבר 1978; בוטרוס ע'אלי, סמז"ת, 28.12.78.
 17. מר"מ לשלום בין ישראל לבין מצרים (ספטמבר 1978 — מרס 1979), מסמכים עיקריים, המרכז למידע, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, דצמבר 1979.
 18. בוטרוס ע'אלי, אל אח'באר, 12.12.79, סמז"ת, 5.4.80; כמאל עלי, סמז"ת, 8.5.80.
 19. על יחסי מצרים-אש"ף, ראה: Middle-East Contemporary Survey, Shiloah Center, Vol II, 1977-78, pp. 257-258, 392; Vol IV, 1978-79, pp. 299, 419-420; Vol V, 1979-80, pp. 363; Vol V, 1980-81, pp. 159-160, 314, 441.

שינוי חיובי נוסף בעמדה הרשמית של מצרים כלפי אש"ף. המגע בין אישים מצריים לבין מנהיגי פת"ח תכפו, ובמלכם דיווחו המצרים על מגעיהם — עם הממשל האמריקני ועם מדינות אירופה המערבית — בנושא הפלסטיני.¹⁹

סיכום

אמנם פגישת ערפאת-מובארק הנה תגובה למהלך הסורי נגד ערפאת. אך יש לראותה על רקע ההערכה הבסיסית של ערפאת, פרי ניסיון של שנים, שרק מצרים מסוגלת להיות המשענת הערבית של אש"ף כאשר מדובר בפעילות מדינית לפתרון הבעייה הפלסטינית, גם לאחר שמצרים חתמה על הסכם שלום עם ישראל. ערפאת יצא מהנחה כי המפגש עם מובארק ומשמעו-יותיו המדיניות, יאיצו את חידוש הפעילות המדינית בסוגייה הפלסטינית, תוך דילוג על המשבר בלבנון ומבלי שיצטרך, בשלב זה, לשנות את עמדותיו הבסיסיות כלפי ישראל.

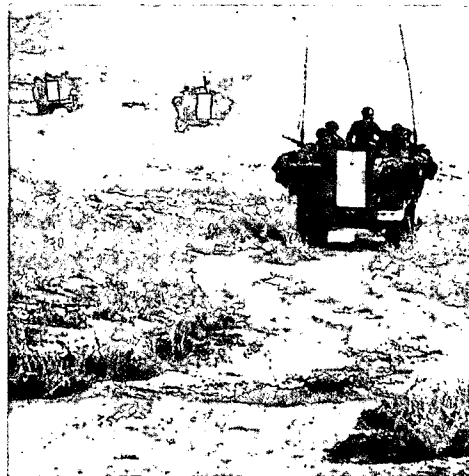
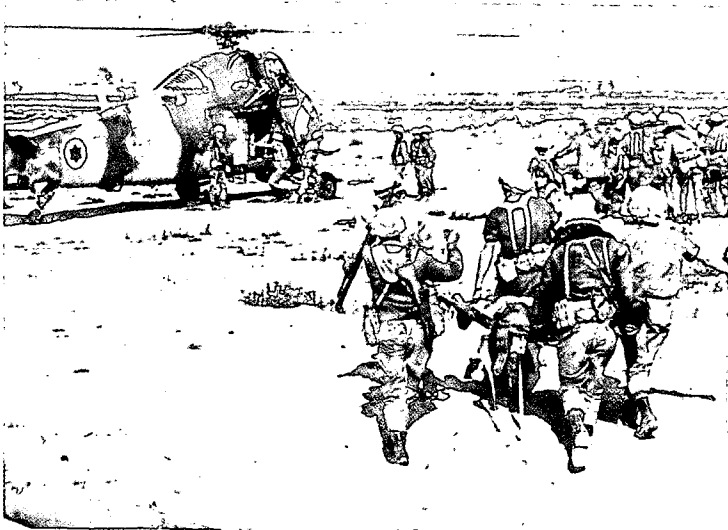
הערות

1. עדלי חשאר, "עם פלסטין בדרך לשיבה" (בערבית), קהיר, 1964, עמ' 104-106; אל אהראם, 6.4.59.
2. המלך חוסיין, רדיו עמאן, 16.3.60; מג'אלי, רדיו עמאן, 23.8.59, 10.3.60, 12.1.61; וספי תל, רדיו עמאן, 2.7.62.
3. נאצר, אל אהראם, 26.4.60, 19.10.60; הייכל, אל אהראם, 18.5.62.
4. העיתון המצרי הרשמי, מספר 75, 29.3.62.
5. אחמד שוקיירי, מהפסגה עד התבוסה (בערבית), ביירות, 1971, עמ' 50.
6. נאצר, רדיו קהיר, 22.7.64, 15.6.66, 26.7.66, אל אהראם, 1.6.65; הייכל, אל אהראם, 15, 22, 29 ביולי 1966, 5, 18 באוגוסט 1966.
7. נאצר, רדיו קהיר, 10.4.68, אל-שבאב אל-ערבי, קהיר, 7.9.70; הייכל, הדרך לרמדאן (בערבית), בירות, 1975, עמ' 62-65, אל אהראם, 16.8.68, סוכנות הידיעות המזרח-תיכנית (סמז"ת), 9.5.59, 9.5.59, 24.12.70; אבראיאד (דלאח

הבצע "תופת"

קרב בגדה המזרחית של הירדן -
מרס 1968

סא"ל בני מסי*

* המאמר נכתב לפני מלחמת "שלום הגליל".
בתמונות המלוות את המאמר נראים כוחות צה"ל
כפי שצולמו ע"י צלמי "במחנה" בעת הפעולה

ב-21 במרס 1968 יצא כוח של צה"ל שמנה שלוש פלוגות שריון, ארבע פלוגות צנחנים וכן כוחות הנדסה וסיוע של חיל אוויר לפשיטה על הכפר הירדני כראמה. מטרת הפעולה הייתה להכות בארגוני המחבלים ולמנוע מהם לפעול בשטח ישראל, ונודעה לה חשיבות רבה: הייתה זו הפעולה רחבת ההיקף הראשונה שערך צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים, והיא היכתה הדים רבים.

מלחמת הגרילה בשנים 1966 — 1968 — הרקע האסטרטגי

הולדת ארגון "אל פתח"

הקמתו של ארגון "אל פתח" בתחילת 1965, חידשה את מלחמת הטרור נגד ישראל, לאחר הפסקה בת כעשר שנים. ההחלטה להקים את הארגון קרמה עור וגידים לאחר שבועידת הפסגה הערבית שהתקיימה ב-1 בינואר 1964, סוכס להקים חזית מאוחדת נגד ישראל. אולם משראו הפלסטינים כי ההחלטה אינה מקבלת ביטוי מעשי, החליטו לנקוט יזמה משלהם ולהתחיל לפעול.

בסיסו העיקרי של ארגון "אל פתח" נמצאו באותה עת בסוריה, ופעילותו העיקרית באותה תקופה (1964 — 1966) התמקדה בניסיונות לפעול נגד ישראל מתוך שטח המדינות הגובלות עימה במגמה לגרור אותן לפעילות איבה נגד ישראל. על סמך ניסיון מבצע "קדש" הניחו אנשי "אל פתח" כי פעולות אלה תתפתחנה למלחמה שבה ינצחו הערבים, אולם פעילותם נתקלה בהתנגדות מפורשת ומוצהרת מצד ירדן ולבנון ובעיקר מצד מצרים אשר נשיאה עבדול נאצר ראה בה הפרעה להכנת הכוח הצבאי הסדיר לקראת מלחמה שתפרוץ בעתיד.

מפנה — 1966 — 1967

במחצית השנייה של 1966 חל שינוי מרחיק לכת בדרך פעולתו של ארגון "אל פתח" ובתמיכה שהארגון זכה לה. בסוריה עלה לשלטון בפברואר 1966 הפלג הקיצוני של מפלגת הבעת' והקולונל אחמד סוידאני, ראש המודיעין הצבאי ותומך נלהב ב"אל פתח", התמנה לרמטכ"ל הצבא. במקביל חלה גם התקרבות בין קהיר לדמשק וזו זכתה לתמיכה של ברה"מ. באמצעות סוידאני התוודע האר"ג לתורותיהם של מאו טסה טונג וגיאפ והחל לגבש דוקטרינה ללחימה נגד ישראל תוך התבססות על הפלסטינים שבישראל עצמה. הדי פעולותיהם של המחבלים בישראל שיפרו את מעמדם בקרב מדינות ערב השונות והציבור עודד הקמה של ארגונים נוספים דוגמת ארגון "גיבורי השיבה", אשר נתמך ע"י מצרים וארגון "חזית השחרור הפלסטינאית", אשר נתמך ע"י סוריה. מצרים חששה באותה עת מפני תגובה ישראלית מאסיבית וחשבה שתוכל למגר את שלטונו של חוסיין אם תעודד טרור נגד ישראל מתוך

שטח ירדן. פעולת סמוע* (13 בספטמבר 1966) אמנם חיזקה תיאוריה זו. אולם בעקבותיה הגביר המלך חוסיין את מאמצי ציו לסכל את פעילות המחבלים משטח ממלכתו ואפילו רדף אותם ברחבי העולם. התמשכות פעולות הטרור נגד ישראל וההערכה כי ישראל תימנע ככל שתוכל מלפתוח במלחמה נגד מדינות ערב ועקב הלחץ הסובייטי אף תימנע מפעולות גמול נגד סוריה גרמו למצרים להגביר את תמיכתה בארגוני הטרור. בראשית 1967 הקימה מצרים מחדש את גדוד "פדאין" מס' 141, ובפברואר — אפריל שנה זו נתקיימו מפגשים בין נציגים של סוריה ומצרים לבין נציגי הארגונים "אל-פתח" ו"גיבורי השיבה". במפגשים אלה סוכס כי שני הארגונים האחרונים יפעלו משטחן של לבנון, סוריה וירדן ואילו מצרים תפעיל את גדוד 141 משטח רצועת עזה. בתקופה זו (עד 5.6.67) בוצעו 119 פעולות טרור נגד ישראל ובמהלכן נהרגו 13 ישראלים (מהם 9 חיילים). 11 חברי ארגוני מחבלים נהרגו, 65 נפצעו ואחד נתפס ונשבה.

מלחמת ששת הימים

פרוץ מלחמת ששת הימים ב-6 ביוני 1967, הצדיק כביכול את התיאוריה של ארגוני הטרור, אלא שתוצאות המלחמה היו רחוקות מציפיותיהם של הערבים. המלחמה חשפה את חולשתן של מדינות ערב ובעקבות כך באה התפתחות נוספת באידיאולוגיה של ארגוני הטרור. הם ביקשו להתיש את ישראל בכל האמצעים, והחשוב שבהם היה "מלחמת הגרילה" הפלסטינית. מדינות ערב ראו עתה חובה לעצמן לסייע בכל שניתן לארגונים אלה במאבקם נגד ישראל ואף סיפקו להם נשק, ציוד הרכה ואפילו תכנון מבצעי.

לקראת תחילת "מלחמת הגרילה" עשו ארגוני המחבלים השונים מאמץ עצום כדי לגייס לשורותיהם אנשים מקרב תושבי ערי הגדה המערבית של הירדן, מנסיכויות המפרץ הפרסי ומקרב סטודנטים פלסטינים שלמדו באירופה. מדינות שונות אף סייעו לאמן אנשים אלה. סין העממית אימנה צעירים פלסטינים; אלג'יריה אימנה 200 סטודנטים ערבים שהובאו מאירופה והועברו במטוס צבאי מיוחד לסוריה ומשם לירדן לאחר שהוכשרו למחבלים; במחנה אליהאמה הסמוך לדמשק, התאמנו בינתיים כמה מאות

אנשים במחזורים של שבעה עד עשרה ימים; וקצינים וחילים פלסטינים מצב"א אות מצרים, סוריה ועיראק הורשו אף הם להצטרף לארגונים ולקחת חלק במבצעים.

"מלחמת גרילה מהפכנית" ביהודה ושומרון

במחצית השנייה של חודש ספטמבר 1967, חדרו ליהודה ושומרון כמה מאות מלוחמי ארגוני המחבלים, רובם אנשי "אל פתח" ומיעוטם אנשי "חזית השחרור הפלסטינית" (אשר התאחדה עוד לפני מלחמת ששת הימים עם ארגון "גיבורי השיבה"). בתקופה זו התגבשה דרך הפעולה של ארגוני הטרור בהשראתן של סוריה ושל אלג'יריה ותוך הסתמכות על כתבי מאו טסה טונג. נעשה ניסיון ליישם את התורה הסנית של "לוחמת-הגרילה המהפכנית" לאזור יהודה ושומרון, והמטרה המידית הייתה לעורר את תושבי האזור לרעיון הפלסטיני ולמאבק נגד ישראל וכן לייסד באזור הררי זה בסיסים מוצקים, אשר מתוכם יגילו חוליות של מחבלים ואף כוחות גדולים יותר במגמה לפגוע ביעדים ישראלים ובמיוחד ביעדים של הממשל הצבאי. הוחלט גם להתחיל את הפעולה במועד סמוך לפתיחת עצרת האו"ם, במגמה להוכיח את רפיון השליטה של ישראל בשטחים ואת חוסר יכולתה להנציח את המצב הקיים. בראש פעולותיו של ארגון "אל פתח" ביהודה ושומרון עמד קצין המבצעים של הארגון "אבו עמאר" (יאסר ערפאת), מטה הפעולה של הארגון היה בקבטייה, ועיקר הפעילות בשלב זה התרכז בהקמת תאים של הארגון בכל כפר וכפר. (פעילותה של "חזית השחרור הפלסטינית" נקטעה עוד לפני שהחלה משנלכד המועמד שלה לתפקיד "מפקד הר חברון", מוסטפה ח'מיס, ואחריו נלכדו כל אנשי חולייתו וכמעט כל פעילי הארגון). ישראל התגברה על בעיה זו בשלבה מדיניות ליברלית כלפי האוכלוסייה בשטחים עם שכלול שיטות המודיעין בלחימה במחבלים ופיתוח של טכניקת המרדף. "מלחמת-הגרילה המהפכנית" נכשלה, שכן מרבית חברי "אל פתח" ו"החזית" שהוחדרו לשטחי יהודה ושומרון באו מאלג'יריה, מסוריה ומאירופה. הם לא הכירו את השטח, לא יכלו להסתייע באוכלוסייה המקומית ונאלצו להסתתר בהרים.

ברגע שנוצר ניתוק (לפי הגדרת מאו טסה טונג) בין לוחמי הגרילה לבין המוני העם לא איחר הכישלון לבוא. עד ה-1

* על פעולת צה"ל בסמוע ראה: אל"מ אברהם אילון, "מבצע מגרסה", מערכות 268, עמ' 27 — 38.

אך התנתה זאת בהתייבות ירדנית ללחום במחבלים באורח פעיל. בשעה 2300 הביע חוסיין את הסכמתו לתנאי, והאש הישראלית פסקה.

למחרת, ב-16 בפברואר, קרא המלך מעל גלי האתר ללחום במחבלים. שר הפנים הירדני חזר גם הוא על קריאה זו ובמשך מספר שעות עצרו שירותי הביטחון הירדנים פעילים בארגוני המחבלים. אלא שלפתע הופסקו המעצרים על פי הוראת ראש ממשלת ירדן. לרגע נראה היה כי המלך עומד להדיח את ראש הממשלה. אך האחרון כינס ישיבה מיוחדת של הפרלמנט הירדני והשיג בה תמיכה נגד הוראות המלך. בלית ברירה הביע המלך מחדש אמון בראש ממשלתו והפעילות נגד ארגוני המחבלים נפסקה. כניעתו של המלך חוסיין הביאה להסלמה ניכרת בפעילותם של ארגוני המחבלים. בקעת הירדן עברה למעשה לשליטתם המוחלטת, וכאשר ניסה הנסיך חסן, אחיו של המלך חוסיין, לבקר שם ולשכנע את ראשי הארגונים כי זו אינה הדרך למלחמה בישראל — גורש משם בכוח פנים.

פעולות גמול של צה"ל; בשטח צמחיה סבוכה המאפשרת לחדור בהסתר לאזור היעד, ובנוסף לכך יש לזכור כי עוד מלפני מלחמת ששת הימים היו לארגון "אל פתח" בסיסים בצפון הבקעה — בשונה, בקלעת ובתל ארבעין.

בנובמבר 1967 הוקם ארגון "החזית העממית לשחרור פלסטין" שאיחד בתוכו את שני הארגונים: "חזית השחרור הפלסטינית" ו"צעירי הנקם". עם הקמת ארגון זה כארגון מתחרה ל"אל פתח" ועם מינויו של יחיא חמודה ליו"ר "ארגון השחרור הפלסטיני" במקום שוקיירי, הורחבה פעילות המחבלים נגד ישראל עד מאוד, ושני הארגונים כאחד השתמשו בבקעת הירדן כ"אזור-בסיס". מצב זה העמיד את ממלכת ירדן בראשית 1968 בפני דילמה חמורה. ישראל הזהירה את ירדן מפני גמול צבאי והחשש מפני מימוש האזהרות הביא לחילוקי דעות בקרב צמרת השלטון ברבת עמון.

המלך חוסיין סבר כי פעילותם של ארגוני המחבלים משטחה של ירדן מהווה סכנה למדינה, אך ראש ממשלתו, בהגת אל-תלהוני סבר כי משאבדה לירדן הגדה המערבית, אין עוד ערך לנזק נוסף שייגרם לירדן, ולעומת זאת היא עשויה לצבור רווח מדיני גדול, אם תעזור למחבלים להמשיך ולהילחם בישראל. המדיניות הירדנית הייתה, אם כן, דו ערכית. כלפי חוץ, נראתה כמסתייגת מפעולות נגד ישראל, אך בפועל לא עשתה דבר כדי להפסיקן. והפלסטינים שבצבא ירדן אף סייעו לפעולות אלה ככל שיכלו. פעילותם של ארגוני המחבלים הלכה ונעשתה גלויה והתבטאה לא רק בשיגור חוליות אל מעבר לגבול אלא גם בשימוש בגבול המשותף עם ישראל בבקעת הירדן כעמדה לירי אל תוך שטח ישראל וכבסיס לגיחות קצרות, אשר כללו מארכים במערב הבקעה, הטמנת מוקשים וירי על יישובי עמק בית שאן. בתגובה לפעולות אלה היה צה"ל משיב באש וחילי צבא ירדן היו מצטרפים לחילופי האש. תקריות אלה הלכו ותכפו תוך הסלמה והגיעו עד למשבר ב-15 בפברואר. ב-14 בפברואר וב-15 בו הפגיו אנשי "אל פתח" במרגמות את היישובים כפר רופין ומעוז חיים. צה"ל השיב באש והתפתחה תקרית שבמהלכה הפעיל צה"ל טנקים, ארטילריה וחיל אוויר. בשעות הצהריים, כאשר התברר למלך חוסיין כי צבא ירדן ספג אבדות רבות וכי מתחילה בריחה של תושבים מבקעת הירדן מזרחה, פנה לשגרירות ארה"ב בעמאן וביקש הפסקת-אש. ישראל הביעה נכונות להפסיק את האש,

באוקטובר נעצרו כ-400 — 500 מחבלים ומסייעים של "אל פתח" באזורי יהודה ושומרון, ואילו יאסר ערפאת ועוזריו, אשר לא השכילו להשתלב בין המוני העם, נאלצו לברוח לירדן.

בקעת הירדן כ"אזור-בסיס" לפעילות ארגון "אל פתח"

מאז סטה טונג בכתביו מגדיר "כיוון אזור בסיס" כלהלן: "הרי זה מעוז אסטרטגי, אשר בהישענו עליו מבצעות יחידות הגרילה את משימותיהן ומשיגות את מטרותן". ועוד: "כיוון שלחימת הגרילה באופיה נערכת בעורף קווי האויב והלוחמים שם מנותקים מהעורף הכללי של הארץ הרי לחימה בלא עורף הנה סימן ההיכר של הגרילה, ואולם בלתי אפשרי כי לוחמת הגרילה תתנהל ותתפתח זמן רב בלא אזורי בסיס. אזורי בסיס אלה הם העורפים של אנשי הגרילה".

לאחר שלא הצליחו לכונן אזור בסיס בשטח ההרי של יהודה ושומרון בספטמבר 1967, החליטו במפקדת "אל פתח" כי בקעת הירדן תהיה "אזור הבסיס" שעליו יוכלו להישען בפעולותיהם בשטחי הקו הירוק וכן ביהודה ובשומרון. ההחלטה להקים אזור בסיס בבקעת הירדן נבעה ממספר שיקולים: המשטר הירדני וצבאו היו חלשים לאחר התבוסה במלחמת ששת הימים; בקעת הירדן הייתה קרובה לשטחי היעד — הלא הם שטחי יהודה ושומרון; הגבול בבקעת הירדן הנו גבול ארוך, אשר קשה לסוגרו הרמטית; בירדן בכלל ובבקעת הירדן בפרט היו הן אוכלוסייה פלסטינית גדולה והן מחנות פליטים שיכלו לשמש בסיסים אידיאליים לפעילות אנשי הארגונים; בבקעת הירדן תעלות השקיה רבות, שטחים מעובדים, נחלים הנשפכים לירדן ואפיק הירדן עצמו, המקשים על פעולות כוחות ממוכנים ומשוריינים — היינו על

הרקע המערכתי וזירת הקרב — ההחלטה על פעולת כראמה

ב־18 במרס 1968 עלה אוטובוס שהוביל תלמידים מגימנסיה "הרצליה" על מוקש שהוטמן סמוך לבאר אורה. שני מבוגרים שהיו באוטובוס נהרגו ויותר מעשרה תלמידים נפצעו.

באותו יום עצמו, כינס שר הביטחון דאז, משה דיין, מסיבת עיתונאים ובה מסר פרטים על פעולות המחבלים. הוא דיווח כי בתקופה שבין 16 בפברואר לבין 18 במרס 1968 ביצעו המחבלים 37 פעור לות, שבהן נהרגו ששה ישראלים ו־60 נפצעו. כ־50 מחבלים נהרגו בפעולות אלה.

בעקבות הפגיעה באוטובוס התלמידים הוחלט במטה הכללי לאשר את התכניות של פיקוד המרכז ושל מפקדת גייסות השריון ולערוך פשיטות משוריינות בכראמה (מבצע "תופת") ובצאפי (מבצע "אסותא"). היו אלה שני המבצעים הגדולים ביותר שערך צה"ל מאז מלחמת ששת הימים והם נועדו להכות בארגוני המחבלים ולמנוע מהם לפעול בשטח ישראל למשך הזמן הארוך ביותר שניתן להשיג, ובמיוחד לקראת יום העצמאות הקרב ובא.

התכניות לפעולות אושרו במטכ"ל עוד באותו ערב עצמו ובשעות הלילה החל גיוס המילואים לקראת ביצוען.

המודיעין הירדני מתריע

ב־10 במרס 1968 נערכה בכראמה פגישה בין ראש המודיעין הירדני אל חאג' ערכיאת לבין יאסר ערפאת ואבו עיאר. בפגישה שנערכה לפי בקשתו של ראש המודיעין הירדני דיווח האחרון כי על פי ידיעות שקיבל מסוכנות ס.א.י.א.י. האמריקנית עומדת ישראל לפתוח במבצע גדול נגד ארגון "אל פתח", ולפיכך הוא הציע להם להפסיק את פעילותם לזמן מה ולסגת לעומק שטח ירדן. הוא אף יעץ להם להיפגש עם רמטכ"ל צבא ירדן כדי לשמוע את דעתו בנושא.

ב־18 במרס נפגשו ראשי "אל פתח" עם רמטכ"ל צבא ירדן וזה הזהירם שנית מפני פעולה ישראלית הצפויה בימים הקרובים. הוא אף ביקש לשמוע אם החליטו להישאר ולהילחם או לסגת לתוך שטח ירדן. שני מנהיגי המחבלים השיבו כי יישארו ויילחמו, ובאותו יום עצמו שבו לכראמה והשתתפו באסיפת מפקדי הכוחות שבה הוחלט להילחם נגד כוחות צה"ל. ראשי הצבא הירדני לא ראו כאמור

ההחלטה זו באהדה, אולם בלית ברירה נכנס הצבא הירדני ב־18 במרס לכוננות עליונה.

זירת הקרב

זירת הקרב השתרעה על פני חלק מבקעת הירדן הנתחם בדרום בים המלח ובצפון בקו דמיוני המחבר את היישוב ארגמן עם הנחל זרקא (הוא היבוק). אזור זה הוא בעל צורת אליפסה הנמשכת מצפון לדרום: רוחבה נע בין 10 ק"מ ל־30 ק"מ ואורכה כ־50 ק"מ. במרכזה עובר נהר הירדן, הנשפך לים המלח, בתוך גבעות חוואר לבנות ומחלק את הבקעה לשני חלקים שווים. במוצאם של הרי שומרון והרי יהודה משתרעת כיכר הירדן המערבית, שהיא השטח החקלאי העיקרי שממערב לירדן. שטח זה מאפשר אמנם פריסת שריון לאחר תנועה קשה בצירים ההרריים של יהודה ושומרון אך לא ניתן לנהל בו תנועה רכובה, שכן משני צדי הירדן נמצאים מספר נחלים: קלט, נעימה, מסדת, מלחה ופרעה — הנשפכים לירדן ומחלקים את השטח למשבצות. שטח זה שרחבו כק"מ אחד עד שניים והמכונה גאון־הירדן או בערבית "זור", מהווה אפיק טבעי לזרימת מי הירדן, ובסופה של עונת חורף גשומה מציפים מי הנהר את מרבית השטח והנהר הופך רחב במיוחד. רצועה זו, שרוחבה כחמישה עד שישה ק"מ מפרידה בין החלק הירדני של בקעת הירדן לבין החלק שבשליטת ישראל.

חציית מכשול זה הנה מבצע הנדסי מורכב הדורש לפלס דרכים בגבעות החוואר בצד אחד; לחצות את הזור על כל המכשולים הקרקעיים המצויים בו; ולהתגבר על הצמחייה הסבוכה של שיחי פטל ומלוח ועצי אשל גבוהים המכסה את השטח ומסתירה מכשולים נוספים ודורשת שימוש בחרבות גיוגל. בנוסף לכך יש לצלוח את הנהר עצמו אשר רוחבו נע בין 7 ל־35 מטרים בעונת הקיץ ול־500 עד 1000 מטרים בסוף עונת החורף, ולח-

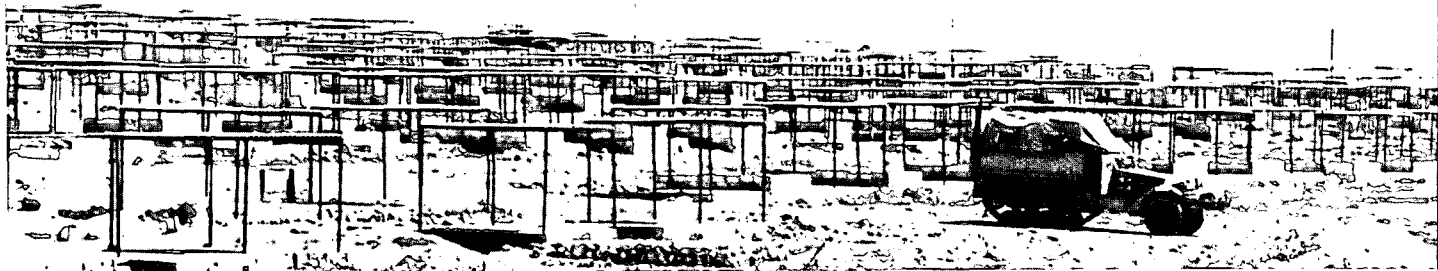
צות את גבעות החוואר מהצד השני. חציית המכשול המורכב דרשה שימוש באמצעים מסוגים שונים: ציוד מכני הנדסי לפילוס נתיבים בגבעות החוואר ובזור; אמצעי גישור לחציית המכשולים שבזור; אמצעי צליחה לנהר עצמו ואמצעי פריצה לשרות המוקשים ולמקבצי מוקשים, אשר הונחו ע"י אדם.

ממזרח לירדן בין גבעות החוואר לבין הרי עמון משתרעת כיכר הירדן המזרחית המכונה בערבית העיור. אזור זה שרוחבו נע בין 15 ק"מ באזור בית הערבה — כופריין לבין ק"מ אחד באזור דמיה — אל מצרי נחלק באזור הנדון לשלושה חלקים מצפון לדרום:

א. מהכפר לדוגמא (כ־3 ק"מ דרומית לצומת אל-מצרי) וצפונה. חלק זה צר מאוד ורוחבו כק"מ עד ק"מ וחצי. זהו שטח מעובד באינטנסיביות, וככלל לא ניתן לדרת בו מהצירים גם בעונה היבשה. השטח נשלט ממתחמי מעדי ואל-מצרי.
ב. מהכפר לדוגמא ודרומה עד מנדסה: רוחבו של חלק זה שלושה עד ארבעה ק"מ. זהו שטח לא מעובד וניתן לפרוס בו רק"ם. השטח אינו נשלט משום מתחם ירדני ובחלקו הדרומי נמצאת העיירה כראמה.

ג. ממנדסה ועד ים־המלח: זהו שטח ברוחב 10 עד 15 ק"מ, מעובד ברובו ומושקע בשיטת הצפה. גם בשטח זה לא ניתן לפרוס רק"ם וחלקו — רצועה ברוחב שלושה ק"מ במזרחו — נשלט ממתחמי שונת־נימרין וכופריין הירדניים. כאמור ממזרח נמצאים הרי עמון והציריים שבהם — נעור — כופריין — בית הערבה; וואדי־סיר — שונת נימרין — גשר אלנבי, צווילח — מעדי — גשר דמיה, הם נתיבי הגישה היחידים שיש לצבא הערבי הירדני לבקעת הירדן.

מרחב ככר הירדן המזרחי (העיור) היה מרחב הלחימה העיקרי במערכת כראמה. המבצע נערך כאמור ב־25 במרס, היינו

תכנית קרב ההגנה הדיכויזונית הייתה כלהלן: על המערך המאבטח הוטל לאתר את כיווני מאמצי האויב ואת עוצמתם, להשהותם ככל שניתן ולסגת למתחמים החטיבתיים בשטח ההררי. במתחמים אלה עתידה הייתה להתנהל הלחימה העיקרית והם תוכננו להיות מתוגברים לפי הצורך ע"י כוחות ממערכי העומק או מעתודות הדיכויזיה, אשר יתקופו נגד יחד אתם לשטחי ההשמדה שלהם — ובשלב האחרון — לאחר בלימת התוקף והשימדתו, ייצאו לכבוש מחדש את בקעת הירדן.

התארגנות המחבלים בכראמה
העיירה כראמה נמצאת כ-4 ק"מ ממזרח לירדן וכ-5 ק"מ מצפון לכביש גשר-אלנבי — שונת נימרין, ומספר תושביה כ-20,000. אמנם לאחר מלחמת ששת הימים נוספו עליהם כמה אלפי פליטים מהגדה המערבית, אך רובם ברחו אל עומק שטח ירדן בשנת 1967 ובתחילת 1968 בעיקר משום שהעיירה הפכה לבסיס הראשי של ארגוני המחבלים. בתקופת המבצע נשארו בעיירה רק כמה מאות תושבים וכן 900 לוחמים של ארגוני המחבלים ובעיקר "אל פתח", אשר בסיסו הראשי הועבר זה לא כבר מבסיס אל-האמה שבסוריה לכראמה. כן היה בכראמה גם בסיס גדול של "החזית העממית לשחרור פלסטין" ונמצאו שם גם שאר חיילי גדוד קומנדו 141 המצרי, אשר הועברו לאחר מלחמת ששת הימים לסוריה ומשם לירדן.

ארגוני המחבלים ובראשם "אל פתח" שלטו בכראמה שליטה מוחלטת. העיירה שימשה להם מפקדה, בסיס הדרכה, בסיס אספקה ובסיס יציאה לפעולות אל העבר המערבי של הירדן. בעיירה נמצאו שתי מפקדות של ארגוני המחבלים, מרכז אספקה, בסיס הדרכה, בית-כלא, מתקן תקשורת הכולל את הדואר המקומי ועוד. במרכז העיירה התנוסס דגל פלסטין.

לאור הלקחים שהופקו בצבא הירדני מן התבוסה במלחמת ששת הימים התבססה התכנית של דיכויזיה 1 על כל כללי היסוד בהגנה. הדיכויזיה נערכה על שלושת הצירים המובילים מבקעת הירדן לעמאן עם מערך מאבטח בבקעת הירדן, ומערך עיקרי בפתחי הצירים של השטח ההררי כלהלן: על ציר דמיה — מעדי — צווילח נערכה חטיבת חי"ר מתוגברת בפלוגת טנקים, עם גדוד חת"מ שדה, פלוגת חת"מ ערוכה במערך העיקרי של מתחמי מעדי (חטיבה) ואל-מצרי (פלוגה) ומפרישה פלוגת חי"ר ומחלקת טנקים למערך המאבטח על בסיס מוצב דמיה; על ציר גשר אלנבי — שונת נימרין — ואדי סיר נערך כוח בסד"כ זהה לזה שבמעדי אך הפעם כלל המערך המאבטח את המוצבים מנדסה, אלנבי (בשניהם פלוגת חי"ר ומחלקת טנקים) ואת המחבלים שבכראמה.

על ציר בית-הערבה — כופריין — נעור נערכה חטיבת חי"ר מתוגברת כמו האחרות, והפרישה פלוגת חי"ר ומחלקת טנקים כמערך מאבטח על בסיס מוצבי בית-הערבה ומועטס. חטיבה ממוכנת נוספת נערכה במתחם נעור.

בנוסף לכוחות אלה הוצב בגב ההר כוח עתודה שהיה עתיד להיות מופעל לעבר הצירים לפי החלטת המפקד. כוח זה הורכב מחטיבת שריון מס' 60 שנחלקה לשלושה צוותים גדודיים משוריינים. בכל צוות היו שתי פלוגות טנקים; פלוגת חרמ"ש; סוללת חת"מ מתנייע M-52 ומחלקת חת"מ. הצוותים הוצבו האחד בצווילח להתקפות נגד בציר מעדי, השני בואדי-סיר להתקפות נגד בציר שונת-נימרין והשלישי בנעור להתקפות נגד בציר כופריין.

גדוד החת"מ הכבד של הדיכויזיה היה פרוס על כל הגזרה (סוללה בכופריין, שתי סוללות בעירא וסוללה בצביחי) והוגן ע"י הגדוד נ"מ הדיכויזונית.

בסוף עונת החורף, כאשר האזור כולו קשה מאוד לתנועת רק"ם וחלי: הקרקע שעיקרה חרסית ועליה שכבות גבס הופכת לבלתי עבירה כבר לאחר ירידת גשמים בכמות של ארבעה מ"מ, וכבר בשיפועים של 11° מחליק הרק"ם אל עבר אגני הניקוז ונשאר מרותק שם.

האויב

לאחר מלחמת ששת הימים שיקם עצמו הצבא הערבי הירדני והתארגן מחדש. בסדר הכוחות שלו נכללו שתי דיכויזיות חי"ר, דיכויזיה משוריינת, דיכויזיה ממוכנת, שני גדודי קומנדו, גדוד משמר מלכותי, ומפקדת המטכ"ל (כוח האחראי על המשטרה, משמר הגבול ושירותי הביטחון).

לרשות הצבא עמדו כ-350 טנקים (250 סנטורין, 100 פאטון, M-47 ו-M-48) כ-230 קני ארטילריה, כ-130 שריוניות "סלדין" (תוחת 76.2 מ"מ), כ-140 שריר-ניות סיור "פרט II", כ-400 נגמ"שים (280 M-113 ו-120 "סרצן") וכ-200 טנקים נ"מ M-42 (40 מ"מ דו קני על מרכב ווקר-בולדוג). חיל האוויר הירדני לא שוקם לאחר המלחמה ומרבית מטוסיו נמצאו בבסיסים בעיראק.

בגזרת הפעולה של מערכת כראמה הייתה ערוכה דיכויזית חי"ר מוגברת מס' 1. הכוחות שהוכפפו לדיכויזיה במערכת כללו שלוש חטיבות חי"ר, חטיבת שריון אחת, חטיבה ממוכנת אחת, גדוד טנקים, שלושה גדודי חת"מ שדה, גדוד חת"מ מתנייע, גדוד חת"מ כבד, גדוד הנדסה וגדוד נ"מ. עצמת הדיכויזיה כללה 105 טנקים (פאטון M-48 ו-M-47); 88 קני חת"מ (25x54 ליטראות, M-52 מתנייע, 155x8 מ"מ לונג-טום, 203x8 מ"מ); 18 מרגמות — 107 מ"מ; 24 טנקים נ"מ M-42 (ועוד 24 מק"כים נ"מ 4 קניים 12.7 מ"מ M-55). על הדיכויזיה פיקד מיור גנרל משהור האדיסה.

הנשק שעמד לרשות ארגוני המחבלים התבסס בעיקר על נק"ל וכלל רובי קלציני-קוב 7.62 מ"מ; מקלעי נוריינוב 7.62 מ"מ; מטולי נ"ט R.P.G.-2 ו-R.P.G.-7; מספר תול"רים 84 מ"מ; ומספר מרגמות 82 מ"מ ואף 120 מ"מ שנועדו להפגז את יישובי ישראל שממערב לירדן.

הכנות צה"ל

מאז ה-18 במרס החל צה"ל לרכז כוחות ולגייס מילואים לקראת המבצע שנחשב כמבצע פיקודי. הכוחות אשר נאספו מיחידות שונות בעיקר ממרחב פיקוד המרכז ורכוז בבקעת הירדן ועם התחלת המערכה, היה הדרג הלוחם של צה"ל מורכב מהכוחות הבאים: מפקדת פיקוד המרכז; שלוש מסגרות חטיבתיות — שתיים של חי"ר ואחת של שריון; שלושה גדודי חת"ם — שני גדודי חת"ם שדה 25 ליטראות וגדוד אחד בינוני 155 מ"מ; שתי סוללות מרגמות 120 מ"מ; גדוד חה"ן וכן סיוע אווירי לתקיפה ולהטסה.

העצמה שעמדה לרשות הכוח כללה: כ-60 טנקים (רובם סנטוריון ומיעוטם — שרמן M-51; 36 קני חת"ם, 8 מרגמות 120 מ"מ, 11 שריוניות AML-90; וכן 3 צוותי טילים נ"ט SS-11 (12 משגרים).

איגודי כוחות ותכנית ההתקפה של פיקוד המרכז

פקודת המבצע של פיקוד המרכז כפי שאושרה ע"י המטכ"ל הגדירה את כוונתו בזה הלשון: "פיקוד המרכז ישתלט על בסיסי 'אל פתח' ועל אנשיו שבאזור כראמה, יפגין נוכחות צה"ל בשטח ויסוג לפי פקודה". נוסח זה הגדיר אמנם במדויק את היקף המבצע תוך נקיטה בשם כראמה, אך הביטוי "יפגין נוכחות", הותיר פתח נרחב למדי לפירושים.

השיטה שנבחרה לפעולה הייתה לבודד את גזרת הפעולה משלושה עברים על-ידי חטיבה משוריית מדרום לעיירה, על-ידי צוות גדוד משוריין מצפון לה, ופלוגת סיור של צנחנים מונחתת במסור קים ממזרח לה; לכבוש את העיירה ולטהרה ע"י חטיבת צנחנים. כל זה בסיוע חיל אוויר, חת"ם והנדסה.

ראוי להדגיש כי שלא כבעת מלחמה, פעלו במבצע זה בעיקר כוחות סדירים, אשר הוקצו לפיקוד המרכז. כוחות אלה תוגברו בכוחות סדירים שעסקו במשימות אימונים והדרכה וכן בכוחות מילואים. על אף שהמסגרות החטיבתיות והגדודיות

נשמרו בעיקרן, הרי הגוף הלוחם עצמו היה בדרך כלל קטן בהרבה מהתקן ואויש ברובו במפקדים מתוך כוונה להעלות את רמת הכוחות הלוחמים.

כוחות ומשימות

הכוחות והמשימות שנקבעו למבצע היו כלהלן:

א. על חטיבה 80 בפיקודו של אל"מ רפאל איתן — הוטל לבודד את גזרת הפעולה מצפון ע"י כיבוש מוצב דמיה וחסמת צומת אל-מצרי כלפי צפון ומזרח. להמשיך לקיים פעילות הגנה לאורך הבקעה ולהכניס את כוח החה"ן לקראת הקמת גשר כלובים על הירדן.

לצורך ביצוע המשימה הראשונה הפעילה החטיבה צוות גדודי משוריין מוגבר על בסיס גדוד טנקים 268 מחטיבת שריון 60 בפיקוד סא"ל טוביה רביב. הצוות כלל פלוגת טנקי-שרמן M-51 (13 טנקים), מחלקת טנקי סנטוריון (שלושה טנקים); פלוגת שריוניות מוקטנת — AML-90 (תשע שריוניות); שלוש פלוגות צנחנים על גבי זחל"מים; שתי מחלקות חה"ן על גבי זחל"מים; שלושה צוותי טילים נ"ט SS-11 ("תגר" — 12 משגרים).

לביצוע המשימה השנייה המשיכו הכוחות שעסקו בפעולות הביטחון השוטף בשגרה הרגילה ועל גדוד חה"ן הוטל לבנות את גשר הכלובים. על פעילות זו פיקד הסמח"ט.

ב. על חטיבה 7 בפיקודו של אל"מ שמואל גונן, הוטל לבודד את גזרת הפעולה כלפי דרום על ידי כיבוש מוצב גשר אלנבי וחסמת הצמתים כופריין — כביש הבקעה הירדני ושונת נימרין — כביש הבקעה הירדני, ומניעת יציאת כוחות ירדנים מפתחי צירים אלה מערבה לבקעה.

לביצוע המשימה הפעילה החטיבה שני צוותים גדודיים משוריינים מוקטנים שהתבססו על הגדוד שבפיקוד סא"ל אברהם רותם אשר נערך מול שונת נימרין, ועל הכוח שבפיקוד סא"ל אהרון פלד שנערך מול כופריין. כן הופעלו כוחות סיוע חטיבתיים. גדוד רותם כלל 11 טנקים וכיתת הנדסה על גבי זחל"ם, ואילו כוח פלד כלל 11 טנקים, כיתת הנדסה על-גבי זחל"ם, שני זחל"מים טכניים וזחל"ם של קצין הקישור הארטילרי (סה"כ חמישה זחל"מים). לכוחות אלה נוסף גם החפ"ק החטיבתי, אשר כלל את טנק המח"ט ועוד

שישה טנקים שהיוו עתודה חטיבתית (בפיקוד סרן סולמונוב) ונועדו לפעול עם גדוד רותם בציר שונת נימרין.

כוח אחר היה פלוגת טנקים מוקטנת (ארבעה טנקים) בפיקודו של סרן סטולר, שתפקידה היה לבודד את גזרת הפעולה של החטיבה כלפי צפון (לכיוון כראמה). הכוח החטיבתי האחרון כלל שלוש מחלקות טנקים, אשר נשארו בגדה המערבית: מחלקה אחת מול מוצב גשר בית הערבה, אחת מול גשר המועטם ואחת לחיפוי על כביש מוצב גשר אלנבי. בסך הכל חטיבה 7 הפעילה 40 טנקים.

על חטיבת צנחנים בפיקודו של אל"מ דני מט, הוטל להשמיד את בסיס ארגוני המחבלים שבכראמה, להרוס מתקנים שהיו ידועים כמתקני "אל פתח", להרוס מבנים שיתבצע מתוכם ירי או שיימצא בהם נשק, לסרוק את העיירה, לאתר את אנשי הארגונים ולקחתם בשבי.

לצורך ביצוע המשימה הפעילה החטיבה שלושה גדודי צנחנים על גבי זחל"מים (מהם אחד מוקטן מאוד — למעשה פלוגה); פלוגת חה"ן חטיבתית ואת סיירת החטיבה (אשר בשלב ראשון הייתה כוח פיקודי) בהנחתה ממסוקים (שמונה מסוקי S-58 ושני סופר פרלון). משימתה הייתה לבודד את גזרת הפעולה ממזרח ולמעשה למנוע את בריחתם של אנשי ארגוני המחבלים מן העיירה. החטיבה התארגנה כלהלן: גדוד בפיקודו של סא"ל דן שומרון ולו 23 זחל"מים; גדוד נוסף עם 23 זחל"מים; גדוד צנחנים מוקטן מאוד על גבי זחל"מים — שהיה עתודה חטיבתית; גדוד טנקים מוקטן מאוד בפיקודו של סא"ל אברהם ברעם (7 טנקים) וסיירת החטיבה בפיקודו של סרן מתן וילנאי. בנוסף היו מספר אלמנטים הנדסיים וכן אלמנטים אחרים של סיוע. בסך הכל הכוח כ-70 זחל"מים, 7 טנקים וכ-800 לוחמים.

על מפקדת התותחנים הפיקודית הוטל לסייע לכוחות לפי החלוקה הבאה: סיוע ישיר לחטיבה 7 באמצעות גדוד בינוני — 155 מ"מ מוקטן ועוד סוללה — 25 ליטראות; סיוע ישיר לחטיבה 35 באמצעות גדוד חת"ם שדה מוקטן — 25 ליטראות. וגדוד חת"ם שדה — 25 ליטראות ועוד שתי סוללות מרגמות 120 מ"מ, תחת פיקודה של חטיבה 80.

תפקידה של מפקדת ההנדסה הפיקודית היה לעסוק בגישור הירדן בשני אזורי

רים: אזור דמיה (שני גשרים) ואזור גשר בית-הערבה (הקמת גשר והכשרת אזור מעפרות).

לצורך ביצוע המשימה הופעל גדוד אחד להקמת גשר ולהכשרת אזור מעבר רות בגזרת בית-הערבה (פלוגה לכל משימה) וכן להקמת גשר באזור דמיה (מפקדת הגדוד ופלוגה נוספת). ואילו להכשרת אזור המעברות בדמיה הופעלה פלוגה נוספת מגדוד חה"ן.

על חיל האוויר הוטל להושיט סיוע מכוון לפי דרישה; להטיס (באמצעות שמונה מסוקים) צנחנים אל מורדות הרי עמון מזרחית לכראמה, וכן לבצע משימות תצפית במטוסים קלים (פיפרים), ולהטיל מהם כרוזים על כראמה.

מפקדת פיקוד המרכז אשר הייתה המפקדה המבצעית של הפעולה פיקדה על הכוחות מהחפ"ק. לוח הזמנים הכללי לתכנית היה כלהלן:

בשעה 0530 תחצה חטיבה 7 את גשר אלנבי ותתקדם למשימתה; ב-0545 יונחת כוח צנחנים מזרחית לכראמה; ב-0600 יזרוק מטוס קל כרוזים על כראמה ובהם יידרשו המוחבלים להיכנע. חטיבת צנחנים תחצה את גשר אלנבי אחרי חטיבה 7 ותנוע למשימתה. חטיבה 80 תחצה את גשר דמיה ותנוע למשימתה.

מהלך הקרבות

חטיבה 7 — בידוד גזרת הפעולה

ב-21 במרס 1968 בשעה 0535 התחילו הטנקים הראשונים של חטיבה 7 לצלוח את הירדן על גשר אלנבי. תנועת השריון הפתיעה את המערך המאבטח הירדני, והפלוגה, אשר תפסה את מוצב הגשר לא הצליחה לפוצצו. הטנקים המובילים

השמידו את עיקר הנשק המסייע, שהיה במוצב הגשר וכלל כ-6 תול"רים, מק"כים ומרגמות 81 מ"מ. החיילים הירדנים, אשר נשארו בחיים, ברחו לעבר שונת-נימרין. החטיבה נעה בסדר הבא: גדוד רותם הוביל, אחריו נע חפ"ק החטיבה ואחריהם נעו כוחות העתודה, כוח סטולר (ארבעה טנקים), כוח פלד וכוח נוסף אשר לפי התכנית היה צריך לנוע במהירות לכראמה. מאחר שגשר אלנבי נתפס כאמור שלם ומוצב הגשר נכבש במהירות, הרי מרגע זה היווה הגשר את ציר התנועה העיקרי מזרחה לירדן ובחזרה.

כוח פלד במלתעות מתחם כופריין

הכוח עבר את הגשר כחמישי בשדרת החטיבה, ולאחר שיחה שנמשכה מספר דקות בין סא"ל פלד לבין המח"ט המשיך בתנועה לקראת ביצוע משימתו: חסימת היציאה מציר נעור — כופריין אל הבקעה. הכוח, אשר נע על כביש גשר אלנבי — שונת נימרין, ירד מהכביש דרומה במרחק של ק"מ ממזרח לכפר לדוגמא במגמה לחצות את השטח המעובר באלכסון לעבר דרום-מזרח כופריין, אך כאשר הכוח נמצא במרחק קילומטר אחד מדרום לכביש, הבחין המפקד שהוא נמצא בין מטעי בננות המושקים בהצפה. הוא חש באינסטינקט כי הוא עלול לשקוע בשטחים אלה ולכן שינה את ציר התנועה המתוכנן ופנה מזרחה לכביש באחת הדרכים, אשר עברה בין השטחים המעובדים. יש לציין כי לפני היציאה לדרך לא קיבל הכוח מגורמי המודיעין שום תדרוך בדבר בעיות העיכוב רות בשטח ומשום כך גם לא נתן דעתו לבעיה.

משהגיע הכוח לכביש נתקל באש ממוצב החוף הצפוני-מערבי של מתחם כופריין ותוך המשך תנועה דרומה השמיד מספר גיפי תול"ר וטנקים, אשר ירו מקדמת המתחם. בשעה 0711 הגיע הכוח לתל-אדמה, נתקל באש טנקים בכינון ישיר ואחד הטנקים, אשר ספג שלוש פגיעות ישירות, נדלק מיד ובער במשך מספר שעות. אחר כך כדי לחסום ביעילות את הצירים שממזרח, הושארה מחלקת טנקים מול הכביש היורד מכופריין, ושאר הכוח — שמנה שבעה טנקים — נערך משני עברי צומת אל-מזר: מחלקה אחת לכיוון מזרח ומחלקה אחת לכיוון מערב — לעבר בית הערבה.

בשעה 0711 הגיע הכוח לצומת אל-

מזר ועד שעה 1600 לערך, כשקיבל את פקודת הנסיגה, שהה הכוח כתשע שעות במרכז שטח ההשמדה של המתחם החטיבתי בכופריין, בטווח 1000 — 1500 מטרים מעמדות הטנקים והנשק המסייע שלו (תול"רים, מרגמות, מק"כים), כשהוא חשוף לירי מתמיד הן מכלי נשק, אשר ירו בכינון ישיר, והן מארטילריה אשר השטח שימש כמטרות-אש סכנה בשבילה והיה מטווח מראש.

הירדנים, אשר ראו בכוח זה — אשר נמצא על הדרך הקצרה ביותר לעמאן הבירה — את האיום החמור ביותר עבורם, עשו כל שביכולתם כדי להשמיד את הכוח או לפחות לבלמו. הם ירו עליו מכל כלי הנשק שבידם ואף הנחיתו עליו התקפת נגד באמצעות צוות גדודי משריין מחטיבה 60 שלהם, בשילוב פלוגת טנקים ותול"רים מחטיבת החי"ר שבמתחם. התקפת הנגד הירדנית, אשר החלה בשעה 1300 נבלמה תוך השמדת שבעה או שמונה טנקים וכן מספר תול"רים. הלחץ הירדני לא פסק למעשה עד אשר קיבלו כוחותינו פקודת נסיגה. משהחל הכוח של צה"ל לסגת התברר למפקד ששני זחל"מים, אשר ירדו מהכביש (של קצין הקישור הארטילרי ושל החה"ן) שקעו, וטנק אשר ניסה לחלץ אחד מהם וירד לצורך זה מהכביש שקע אף הוא. לאחר ניסיונות חילוץ, תוך חיפוי הדדי הצליחו לגרור את הזחל"מים ואת הטנק והחלה תנועה חזרה לכיוון הגשר והפעם על הכביש. כל משך תנועתו ניתכה על הכוח אש הירדנים, ובמיוחד אש החת"ם, ובשעה 1900 חצה אחרון הטנקים של הכוח את גשר אלנבי בחזרה לשטחנו.

פעולת הצוות הגדודי המשוריין לא תרמה למעשה לקרב בכראמה, שכן האבטחה לכיוון דרום נתקבלה ממילא מגדוד 82, אשר פעל בשונת נימרין. אך היא שכנעה את הצבא הירדני כי לציר הקצר ביותר המוביל לעמאן נשקפת סכנה של ממש ומשום כך לחם שם הצבא הירדני בחירוף נפש. אם נוסיף לטווחים הקצרים אל עמדות הנשק הירדניות את מגבלות התמרון בשטח — הרי אי אפשר שלא להגיע למסקנה שהפעלת שריון בשטח קשה-עבירות, שהוא גם שטח השמדה של מתחם חטיבתי, אינה יכולה להשיג יותר מאשר "הפגנת נוכחות צה"ל בשטח", מה גם שלשריון האויב עדיפות כמותית על פני השריון של צה"ל. שמונה מקרב 11 הטנקים שהיו לכוח נפגעו וכן

אחד מחמשת הזחל"מים שלו. מכל כלי הרק"ם שנפגעו נשאר בשטח טנק אחד. כן נהרגו ארבעה מחיילי הכוח ושבעה נפצעו.

גדוד רותם בשטח ההשמדה של מתחם שונת-נימרין

גדוד רותם החל לחצות את הירדן בשעה 0535 בחיפוי מחלקת טנקים ממוצב "סייפן" (מוצב הגשר הישראלי). תנועת הגדוד הפתיעה את הכוח הירדני, שנמצא במוצב הגשר הירדני. עיקר כלי הנשק המסייעים, שהיו במוצב הירדני, הושמדו (תול"רים, מרגמות, מק"כים) והטנקים שבו נסוגו צפונה לעבר מנדסה. לחימת הגדוד בקטע זה נעשתה תוך כדי תנועה בשדרה מהכביש. מיד לאחר מעבר הטנקים, השתלטה על הגשר כיתת חה"ן שסופחה לגדוד, נטרלה אותו ואבטחה אותו עד לסיום המבצע.

הגדוד המשיך להתקדם, כאשר המג"ד נע מאחורי שני הטנקים המובילים. על-פי התכנית היה על הטנקים לעצור בהגיעם לתל נימרין ולתפוס עמדות משני עבריו כלפי המתחם מזרחה. אך הקצין המוביל לא זיהה את התל, אשר היה נמוך יחסית והיה מוסתר בין מבני הכפר והצמחייה, ועבר אותו מזרחה כאשר שני טנקים ובהם טנק המג"ד בעקבותיו. התל היה כנראה נקודת ציון עבור הטנקים הירדנים שכן ברגע שעברו על פניו הטנקים הישראלים הם החלו לירות. טנק המג"ד, טנק נוסף מהשלישייה המובילה וכן זחל"ם החפ"ק וזחל"ם קצין הקישור הארטילרי, נפגעו ונשארו עד לנסיגה בשטח ההשמדה של המתחם ללא יכולת חילוץ. הטנקים הנוספים תפסו כבר עמדות מאחורי התל, ובפיקודו של הסמג"ד (רס"נ שמושי אלישיב) חיפו על נסיגת טנק המ"מ, אשר נחלץ לאחר.

משעה 0615 ועד לשעה 1600 (כ-10 שעות) שהו הטנקים של גדוד רותם — אשר קיבלו אל תחת פיקודם את העתודה החטיבתית של סולומונוב (שישה טנקים) — בשטח ההשמדה של המתחם, תוך ניסיונות חילוץ חוזרים ונשנים של הטנקים הפגועים ואנשי צוותם. בינתיים התהפך זחל"ם הרופא הגדודי, אשר נסע לכיוון הטנקים הפגועים. נהגו נפצע באש הירדנים ואיבד את השליטה על ההגה, אך הרופא החטיבתי יחד עם חיילים נוספים שנילוו אליו הצליח להגיע לטנקים ולפנות חלק מאנשי הצוות הפצועים.

בכל השעות שבהן שהה הגדוד באזור המתחם המשיכו להיפגע טנקים נוספים בעיקר באש הארטילריה הירדנית.

שהייתה מדויקת מאוד. מפקד הגדוד בפועל היה במשך כל אותו זמן מח"ט 7, אל"מ גורודיש, אשר נותר למעשה עם גדוד זה ככוח יחיד. גם בגזרה זו סברו בצבא הירדני כי לצה"ל יש כוונה להמשיך ולהתקדם בציר לעבר ואדי סיר ועמאן, וגם מתחם זה תוגבר למעשה בצוות גדודי משוריין מחטיבה 60 הירדנית, וזה אף ביצע התקפת נגד על גדוד רותם, הגיע למתחם שונת נימרין, תפס עמדות עדיפות וניהל אש במשך כל היום עם הגדוד.

משעה 0730 ואילך ניתן לגדוד סיוע אווירי אשר ירד פעמים רבות על המתחם, אך לא סייע באורח ניכר להפחתת הירי הירדני על כוחותינו. שישה מהטנקים של הגדוד הוצאו מכלל פעולה, שניים מהם נשארו בשטח (אחד שרוף עם הנהג הרוג בתוכו) וכן זחל"ם אחד. גם שאר הטנקים נפגעו בצורה זו או אחרת אך הצליחו לצאת בכוחות עצמם. אבדות הגדוד הסתכמו בתשעה הרוגים ו-18 פצועים.

כוח סטולר

כוח זה היה למעשה פלוגת טנקים מוקטנת (ארבעה טנקים) — אשר תפקידה היה לבודד את גזרת הפעולה של חטיבת צנחנים שנמצאה 2.5 ק"מ מדרום לכראמה (אבטחה קרובה) וכן למנוע נסיגה ממנה לכיוון מתחם שונת-נימרין ולכיוון גזרת הפעולה של חט" 7. הכוח התמקם למעשה במקום הטוב ביותר לאבטחת פעולת כראמה מדרום: באזור נ"ג 266 — בדרך כביש הבקעה. בכך ניתק למעשה את כראמה מהכוחות הירדניים, שהיו במתחמי שונת-נימרין וכופ-ריין. זאת מבלי להיכנס עמוק לשטחים המעובדים או לשטחי ההשמדה של המתחמים. אך בגלל פעולות של גדוד פדלה ושל חטיבת צנחנים מצפון, נותר מחוסר תעסוקה ובמשך היום אף נשלח למשימות השמדת טנקים שנראו במוצב מנדסה, ואח"כ שוטט במרחב עיר נימרין עד שולי השטח המעובד במזרח כשהוא משמיד מספר טנקים ותול"רים, אשר נותרו המסך המאבטח הירדני באזור זה. כוח זה לא סבל אבדות לא ברק"ם ולא בחיילים.

בסך הכל נהרגו במהלך הפעולה מדרום לכראמה שמונה מחיילי חטיבה 7 ו-25 נפצעו. כן נפגעו 27 מתוך 33 הטנקים של חט" 7, אשר עברו את הירדן מזרחה.

הקרבות לכידוד גזרת הפעולה — חטיבה 80

על חטיבה 80 הוטלו שתי משימות עיקר-

ריות: האחת — לכבוש את מוצב דמיה, והשנייה לחסום את כביש הבקעה מדרום לצומת אל-מצרי וזאת כדי למנוע בריחה של כוחות מכראמה ותגבורה בכוחות הצבא הירדני ממתחם מעדי.

החטיבה הפעילה ארבעה כוחות עיקריים: כוח מס' 1 שכלל צוות פלוגתי משוריין בהרכב מחלקת טנקים שרמן M-51; מחלקת צנחנים על זחל"מים וכיתת חה"ן על זחל"ם. על הכוח פיקד מ"פ טנקים מגדוד 268. עם קבלת האישור לתזוזה — בשעה 0555 נעה החטיבה (בחיפוי מחלקת טנקים סנטוריון, סוללת SS-11 ובסיוע של כל החת"ם החטיבתית) והשתלטה במהירות על הגשר, כאשר הטנקים תופסים עמדות משני עברי תל-דמיה ויורים לעבר המוצב, ואילו הפל"סים מנטרלים את המטענים ויחד עם הצנחנים מאבטחים את הגשר. הפעולה בוצעה בהפתעה ובמהירות בעוד כוח החיפוי והחת"ם משמיד שני טנקים ואת העמדות העיקריות של הנשק המסייע במוצב.

משנתפס הגשר חצה אותו כוח מס' 2

בפיקודו של סא"ל טוביה. הכוח היה מורכב מפלוגת טנקים מוקטנת — שכללה חמישה טנקי שרמן M-51 (טנק אחד נשאר בגלל תקלה טכנית בשטח הכינסוס); פלוגת שריוניות מוקטנת AML-90x9; פלוגת צנחנים מוקטנת על זחל"מים ומחלקת חה"ן. על פי התכנית, היה על הכוח לפנות דרומה, לאחר חציית הגשר, לאגוף את מוצב דמיה מדרום דרך תוואי, אשר הוערך כמאפשר מעבר רק"ם באפיק ואדי-ארציפי ולהתייזב מדרום לצומת אל-מצרי לחסימת כביש הבקעה. עם הירידה מהכביש דרומה בזור (גאון הירדן) ובמהלך התנועה ממזרח לאפיק הירדן, החלו הכלים לשקוע. טנק המג"ד, שקע לאחר שהגיע לאפיק ואדי-ארציפי ועשה שני ניסיונות תנועה. בשלב זה ראה המח"ט שתנועת האגוף מתעכבת והורה לכוח מס' 3 שבפיקוד הסמג"ד לכבוש את המוצב. כוח מס' 3 היה מורכב מצוות פלוגתי משוריין מוגבר בהרכב פלוגת צנחנים על זחל"מים ופלוגת טנקים מוקטנת בהרכב חמישה טנקי שרמן M-51. הכוח נע במהירות, שני טנקים ופלוגת הצנחנים עלו על המוצב כדי לטהרו מהעורף ואילו שלושה הטנקים הנוספים התקדמו עד הקצה המזרחי של גבעות החוואר, ומשם ניהלו אש עם יתרת פלוגת הטנקים הירדנית שהגיעה בינתיים ממעדי ותפסה עמדות מעל צומת אל-מצרי באזור המוצב.

כאשר התברר למח"ט שהמוצב נכבש

הייתה מוטעית וגרסה כי עיקר הכוח של המחבלים נמצא בעיירה ולא בהרים, זאח ועוד, עקב העננות הנמוכה וחוסר התי אום, המריאו המסוקים באיחור וכתוצאה מכך, כאשר הגיע הכוח לאזור נמצאו כבר המחבלים בכוכים מוכנים ללחימה, וחלקם כבר היה בתנועה מזרחה (ביניהם יאסר ערפאת) במגמה להסתלק. נוצר אם כן מצב שלוחמי הארגונים המתינו מבוצר רים לכוח הישראלי ולא להיפך. הלחימה נמשכה עד שעה 1100, ואז קיבל מ"פ הסיירת, סרן מתן וילנאי, פקודה להתחיל להתקפל שכן הוא מעכב את יציאת כל שאר הכוחות. על אף שידע שהרכסים אינם מטהרים לחלוטין ולמרות ששימתו בוצעה באורח חלקי בלבד נאלץ סרן וילנאי לנתק מגע תוך קרב ולאחר פינוי הפצועים, לסגת באמצעות מסוקים ומספר גיפים שהונחתו.

צנחנים כובשים את כראמה

בשעה 0100 יצא טור רק"ם של החטיבה מבני מוסא. הטור נמשך לאורך 5 ק"מ ובראשו הוביל סא"ל אברהם ברעם בכוח בן שבעה טנקים, אשר נע בצמוד לזנב של חטיבה 7. בפער של כ-10 דקות אחריו נע עיקר הכוח של החטיבה כשבאראש גדוד צנחנים בסיוע ארבעה טנקים ואחריו גדוד

— מחטיבת צנחנים שבכראמה (ושימשה שם למעשה אבטחה צפונית על כביש הבקעה — בדיוק משימת חטיבה 80); זחל"ם הצנחנים, שהיו בעתודת המח"ט; ושמונה טרקטורים D-8. במקביל הוקם גשר כלובים על יד דמיה כדי לאפשר לסנטוריונים, שהיו בחיפוי, לעבור מזרחה, אך הגשר הושלם רק בשעה מאוחרת יחסית ושימש רק לצורך יציאת מחלקת הטנקים, שבאה מכראמה, לאחר סיום מבצע החילוץ.

מחיילי הכוח שנלחם מול המסך המאבטח הירדני בגזרה זו בפיקודו של סא"ל טוביה (כפלוגת טנקים) נהרגו שניים ו-11 נפצעו. נפגעו כשבעה טנקים וחמש שריוניות. לאחר מבצעי החילוץ הממושך כים נשארו בשטח טנק, שתי שריוניות וחל"ם.

מכל הכוח, אשר יועד לבצע את המשימה העיקרית של חטיבה 80 — חסימת כביש הבקעה — הגיעו לכביש זה בפועל רק זחל"ם אחד וארבע שריוניות. רק שריונית אחת הצליחה לחזור ללא פגע.

בידוד גזרת הפעולה ע"י פלוגת סיור של חטיבת צנחנים

הסיירת, שתפקידה היה למקם מארכים

והכביש פתוח, הוא הורה לכוח מס' 2 לחזור על עקבותיו, לעלות על הכביש ולנוע לאורכו עד צומת אל-מצרי ושם לחסום את כביש הבקעה.

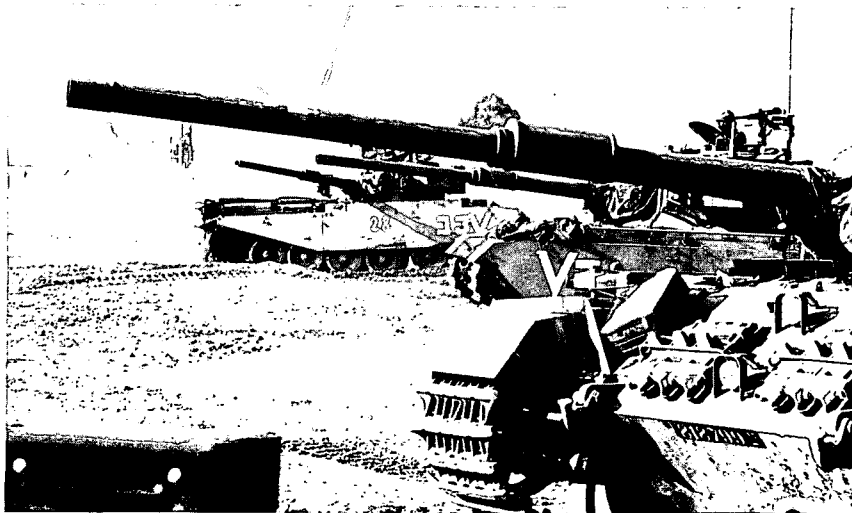
סא"ל טוביה השאיר טנק נוסף כדי לחלץ את הטנק, שנשאר בוואדי א-רציפי (כעבור זמן מועט גם טנק זה שקע) והחל לחזור צפונה עם שאר הכוח כשהוא נצמד לגבעות החוואר בתקווה ששם הקרקע יציבה יותר. הכוח חזר אפוא לכביש וחבר עם כוח הסמג"ד שבמוצב דמיה.

השעה הייתה 0715 ולמח"ט היה ברור שחטיבת צנחנים נמצאת כבר בכראמה, מאבטחת לעצמה את כביש הבקעה כלפי צפון ואין עוד צורך בכיבוש צומת אל-מצרי, מה עוד שמגבעות החוואר ניתן לכוון אש טנקים לכביש הבקעה (טווח כ-2000—2500 מטרים). לפיכך הוא הורה לפלוגת הצנחנים שבכוח מס' 2 לחזור אל עברו המערבי של הירדן.

בשלב זה מצא עצמו סא"ל טוביה במוצב דמיה עם שלושה טנקים מהכוח שלו (שניים נשארו שקועים בוואדי א-רציפי); שני טנקים מכוח הסמג"ד (לאחר ששלושה נפגעו מאש הטנקים הירדניים ויצאו מכלל פעולה מיד משעברו את שיא גבעות החוואר מזרחה); שש שריוניות (שלוש מהן שקעו וביניהן זו של המ"פ); ופלוגת הצנחנים אשר המשיכה לסרוק את המוצב ולא הייתה תחת פיקודו.

המג"ד החליט כי על מנת לחלץ את הטנקים הפגועים יש להגיע בכל זאת לצומת אל-מצרי, לכבוש ולאבטח את עבודת חילוץ הכלים השקועים והפגועים (בינתיים נפגע טנק נוסף). הוא החליט לבצע זאת עם השריוניות בלבד ולהשאיר את הטנקים בחיפוי (ארבעה טנקים). המג"ד עצמו נע בזחל"ם הפיקוד יחד עם השריוניות (בינתיים שתי שריוניות, אשר ירדו מהכביש שקעו, ונשארו ארבע בלבד) דהר לצומת אל-מצרי ונכנס אל בין הבתים.

כמעט מיד בהגיעו לשם נפגעו שריונית אחת וזחל"ם המג"ד והחלו לבעור. בעקבותיהן וחזרו, אחת מהן נפגעה תוך כדי נסיעה, התהפכה והתחילה לבעור. האחרת הצליחה לחזור. בינתיים הצליח המג"ד, שקפץ מהזחל"ם הבורר, להגיע ברגל אל אחת משתי השריוניות שנשארו בצומת, להתקשר למח"ט ולדווח על אשר קרה ולבקש חילוץ — הדבר קרה בשעה 0800. משעה זו ועד לשעה 2200 נמשכו פעולות החילוץ של הטנקים, הזחל"מים והשריוניות בגזרת חטיבה 80 באמצעות מחלקת טנקי סנטוריון שהגיעה מדרום

נח"ל מוצנח עם מחלקת שריוניות AML-90. במאסף נמצא גדוד מוקטן של הצנחנים. על פי תכניתו של המח"ט היה על הטור לנוע בצורה שוטפת בעקבות החטיבה ולא לעצור עד שיגיע ליעדי בעיירה כראמה עצמה.

גדוד ברעם, אשר הוביל את הטור, נע מאחורי חטיבה 7, ירד צפונה אחרי שעבר את מוצב אלנבי, ובגבול המזרחי של גבעות החוואר נע עד אשר עלה על הדרך הסלולה המובילה ממנדסה לכראמה.

ממזרח לכראמה ולקטול את כל מי שית' כוון לברוח מזרחה, אל עבר ההרים, נחתה למעשה בשטח מבוצר בכוכים, שבהם נמצאו לוחמי הארגונים (אשר חיו בהם בווגות). כן היו בשטח עשרות אנשים שברחו מזרחה, ולמעשה בוצעה הנחיתה לתוך קרב עם אותם האנשים כאשר המגמה הייתה לנסות ולטהר את הכוכים השורצים עשרות רבות של מחבלים. המבצע לא תוכנן כך מראש ומצב זה נוצר לאור הנסיבות. ההערכה המודיעינית

באזור זה החליק אחד הטנקים ושקע בצד הכביש (טנק אחד תעה מיד לאחר מעבר הגשר והצטרף לגדוד רותם). בכוח בן חמישה טנקים פרץ גדוד השריון לתוך העיירה כראמה מדרום על כביש הבקעה, כשהוא יורה לכל הכיוונים בארגז אש, עבר את העיירה והתמקם לחסימה במרחק של כ-3 ק"מ מצפון לה ללא נפגעים כלל (בכך ביצע הגדוד למעשה את המשימה של חטיבה 80 כולה).

בשעה 0656 הגיע עיקר הכוח של החטיבה לעיירה. גדוד הצנחנים נכנס לעיירה ממזרח וגדוד הנח"ל ממערב. הגדודים נעו ברחובות מקבילים מדרום והתקדמו לעבר יעדיהם במגמה לתפוס את מתקניהם של הארגונים שבעיירה ולחסום את כל מבואות השטח הבנוי ומוצאותיו. יחד עם כוח הסיוע, שהגיע לעיירה עוד קודם לכן ממזרח, החלה החטיבה לטהר את היעדים שאותרו. היעדים היו מאוישים בכמה מאות לוחמים מארגוני המחבלים שהיו חמושים בנשק אוטומטי לרוב, בכלים נ"ט, במרגמות ובחומרי נפץ. הלחימה נמשכה עד לשעה 1100 ואז, על אף שטיהור העיירה טרם נסתיים, הוחלט משום מה להפסיק את הלחימה, לפוצץ חלק מבתי העיירה ולהסתלק.

בלחימה בעיירה כראמה ובסביבותיה נהרגו שמונה מלוחמי החטיבה ו-22 מהם נפצעו. אבדות האויב הסתכמו ב-156 הרוגים מקרב לוחמי ארגוני המחבלים, וכן 13 הרוגים מקרב חיילי צבא ירדן. 141 מלוחמי הארגונים נלקחו בשבי, 175 בתים פוצצו ונלקח שלל רב, שכלל כמויות גדולות של נשק אוטומטי, חומרי נפץ, מרגמות 81 מ"מ ו-60 מ"מ, תול"דים ואף טנק ירדני שלם – פאטון M-48. כוח השריון, אשר עמד בחסימה מצפון נע אחר כך לגזרת חטיבה 80, חבר אליה, עזר בחילוץ הרק"ם הפגוע שלה, ובסופו של דבר חצה את הירדן על גבי גשר הכלובים שנבנה מדרום לדמיה וחזר מזרחה לקווינו.

גדוד חה"ן מנסה לגשר על הירדן
בשעת ה"ש" או מיד בסמוך לה החל כוח ההנדסה לפעול. הוכשר אזור המעבר בגשר בית-הערבה ונפרצה דרך בגבעות החוואר המערביות באזור שמדרום לדמיה לזור כדי להסיע את המנופים ואת המשאיות עם חלקי הגשר אל קו המים. ואמנם בשעה זו הגיע ראש טור העבודה שבדמיה לירדן. במקביל לעבודות הללו החל לנוע מקליה גם הטור, שהוטל עליו לגשר באזור בית-הערבה.

לאחר שנוע על הכביש במשך חצי שעה הונחתה על הטור הפגזה מדויקת, אשר השמידה שלושה מנופים ושבע משאיות והרגה ופצצה חיילים שהיו בשדרת הרכב. הגשר באזור זה לא הוקם אפוא.

בינתיים הורה מח"ט 80 לכוח המגשר באזור דמיה להפסיק את עבודתו שכן הגשר נתפס שלם. שדרת הגישור הייתה כבר ממוקמת כאשר הקצה האחד שלה בירדן וזנבה במעלה גבעות החוואר. למרות הסכנה הטמונה בדבר, נסוג הכוח ונערך באזור החווה היוגוסלבית.

בשעה 1220 הורה מח"ט 80 לשוב ולגשר באזור דמיה. הגשר נבנה תחת הפגזה ארטילרית רצופה והשתמשה בו מחלקת הטנקים שבאה מכראמה כדי לחזור לשטחן ב-2030 בערב.

חטיבה 80 לא הצליחה להעביר מזרחה על הגשר את מחלקת טנקי הסטוריון שלה (שלא יכלו לעבור על גשר דמיה בגלל רוחבו) בשל השלמתו המאוחרת, וכוח זה לא בא לידי ביטוי בקרב על כביש הבקעה בגזרה זו.

השתתפות חיל האוויר

חיל האוויר של צה"ל נהנה מעליונות אווירית מוחלטת מעל שדה המערכה ולמעשה להוציא אש נ"מ ממקלעים ותותחים מהירי ירי (לא מונחי מכ"ם), שנורתה בעיקר מעל מתחמי שונת-נימירן ומעדי, לא נתקל החיל בכל התנגדות.

ביום המבצע ערך חיל האוויר 360 גיחות תקיפה ו-40 גיחות מסוקים (כ-19 מהן למטרת פינוי פצועים). 12 מטוסים נפגעו במשך היום, אחד מהם הופל ("אוראגן") ושני נחת נחיתת ריסוק (מיראז' III). כמה עשרות מטוסים נוספים נפגעו פגיעות קלות והמשיכו לטוס.

לא ניתן להצביע עד כמה השפיעה תקיפת חיל האוויר על תוצאות הלחימה. הפגיעות ברק"ם ובנשק היו מעטות ותנאי עותיהם של הצוותים הגדודיים המשוויי-נים מקרב חטיבה 60 הירדנית בכבישים ההרריים המפותלים מגב ההר לבקעה לא הותקפו כלל. חיל האוויר שימש למעשה כ"חתי"ם מעופף, ותפקידו היה לפגוע בטנקי האויב ובכלי הנשק האחרים שלו שנמצאו בעמדות שסיכנו את כוחות צה"ל. גם פעולת המסוקים השתבשה. הכוחות הונחתו מהם באיחור של כ-30 דקות, "על ראשי המחבלים" ורק בנס נמנע בפעולה זו אסון גדול.

מבצע "אסותא"

בעוד כוח אחד של צה"ל עסוק במבצע

"תופת" יצא כוח אחר למבצע "אסותא". הכוח שכלל שני גדודי טנקים מחטיבה 401 וגדוד חיר"ם תקף את הכפרים פיי וצאפי שמדרום לים-המלח. אלוף פיקוד הדרום, אלוף ישעיהו גביש, שהה באותה עת בחור"ל, והרמטכ"ל, רא"ל חיים בר-לב, הטיל על מפקד גיי"ש, האלוף ישראל טל, לפקד על המבצע. בשעה 0530 הונחת על ההרים גדוד הסיוע הפיקודי (למעשה גדוד חיר"ם) כדי לכוד את גזרת הפעולה. במקביל חצו את הגבול גדודי הטנקים. עד לשעה 1040 הגיעו כל הכוחות ליעדיהם, פוצצו את משטרת דחל, כבשו את הכפר צאפי וחברו לגדוד החיר"ם.

כ-20 מחיילי הצבא הירדני וכ-20 מאנשי "אל פתח" נהרגו בפעולה זו ו-27 שבויים הובאו לחקירה בישראל. השלל שנתפס כלל מרגמות, כ-90 רובים, מקל-עים ותמ"קים. כוחות צה"ל פוצצו מבנים ששימשו את ארגוני המחבלים, ונשארו לחקור את התושבים ואת השבויים. במבצע "אסותא" לא היו לצה"ל כל אבדות.

בשעה 1100 נחת הרמטכ"ל רא"ל חיים בר-לב בחפ"ק של מפקד גיי"ש ומשראה שהפעולה מתנהלת למישרין הציע לאלוף טל להצטרף אליו ולטוס איתו במסוק לגזרת כראמה. האלוף טל ניאות.

הכראמה במוצב הפיקוד

המסוק ובו הרמטכ"ל, רא"ל חיים בר-לב, ומפקד גיי"ש, האלוף טל, נחת לתוך חבורת חיילים, שכללה קצינים בכירים, אלופים מהמטכ"ל, נהגים וחיילי שירותים למיניהם. במקום שרר אי סדר מוחלט.

עם הנחיתה ניגש ראש מה"ד, האלוף אריאל שרון, אל האלוף טל (שניהם היו שותפים לתכנית הפשיטה על כראמה כשהובאה לדיוני המטכ"ל) ודיווח לו על חומרת המצב. הוא סיפר לו כי לפחות 20 מחיילי צה"ל כבר נהרגו וכי המפקדים בשטח אינם מבינים את המצב. דברים אלה לא עלו בקנה אחד עם התיאור ששמע האלוף טל מפי הרמטכ"ל בזמן הטיסה במסוק.

משהגיעו הרמטכ"ל רא"ל בר לב והא-לף טל למצב הפיקוד הצטיידה התמנה הבאה:

★ בגזרת גשר דמיה ספג צה"ל אבדות ומנתק מגע.

★ בגזרת גשר בית-הערבה, ספג צה"ל אבדות ולא הצליח להקים גשר.

★ בגזרת הפעולה העיקרית, כראמה, יש אבדות רבות, הפעולה בוצעה ועוסקים עתה בפיצוץ הבתים.

כלבר, תוך שילובם במערך המאבטח של הצבא הירדני בזמן לחימה. זאת ועוד לירדנים הסתבר כי המטרה של הגנת הרי-בונות הירדנית ע"י הצבא הירדני אינה כה יומרנית כפי שהדבר נראה לפני כן, וכי צה"ל אינו כל יכול כפי שסברו לאחר מלחמת ששת הימים.

ארגוני המחבלים

לארגוני המחבלים ובעיקר לארגון "אל פתח" הסתבר כי התוצאות בלוחמת הגרילה נמדדות באפקט הפסיכולוגי-תעמולתי וכי ערכו של אפקט זה אינו נופל מערכו של ההישג הצבאי הממשי ולעתים אף עולה עליו. הם נוכחו אפוא לדעת כי החלטתם להישאר בכראמה ולהילחם חרף האזהרות הייתה נכונה. זאת ועוד, הפעולה בכראמה המחשישה להם בעליל כי מבצעי ענק שצה"ל עורך תוך הפעלת כוחות גדולים, יכולים לעתים לשרת את האינטרסים שלהם ולהעניק להם רווחים פסיכולוגיים-תעמולתיים נרחבים שיד-גישו את היוצא דופן שבהפעלת כוחות גדולים במבצע מורכב, ויבליטו את חשיבותם של ארגון "אל פתח" ושל ארגוני

לרמטכ"ל, והמליץ בפניו לפנות את השטח ולנתק מגע לפני רדת הערב. הוא העריך כי חילוף בשעת החשכה כאשר כלים שוקעים יהיה קשה שבעתיים וישבש את הפעילות לחלוטין. הרמטכ"ל קיבל את דעתו של האלוף טל.

מאותו רגע הועבר בפועל הפיקוד על המבצע מאלוף פיקוד המרכז, האלוף עוזי נרקיס, לידי של מפקד גיסות שריון האלוף ישראל טל. בינתיים ריכו האלוף טל סביבו מספר קציני מטה, הוא קרא אליו את רמ"ח אוויר, בני פלד, והתחיל ליצור קשר עם הכוחות תוך שהוא מתדרך אותם בפניו ובחילוץ.

עד לשעה 2200 לערך פיקד האלוף טל על חילוף כל הכוחות אל העבר המערבי של הירדן, בסיוע חיל האוויר ובחיפוי הדדי בין כוח לכוח.

לקחים ברמה האסטרטגית

הצבא הירדני

לשלטון הירדני הסתבר שהדרך היעילה ביותר להפיק תועלת כלשהי מנוכחותם של ארגוני המחבלים בבקעת הירדן היא לנסות ולהגביל את נוכחותם לבקעה

★ חטיבה 7 נמצאת במגע עם כוחות ערפיים במתחם שונת-נימרין. טנק אחד תקוע בתוך המתחם ולא ידוע אם אנשי הצוות חיים או מתים.

עם כניסת הרמטכ"ל למוצב החלו הקצינים שבמקום להמטיר עליו עצות שונות החל מנסיגה מידית ועד להצעה לכבוש את כל מתחם שונת-נימרין כדי לאפשר פינוי מסודר של הכוחות. היה ברור שחסר מידע על המצב בשטח. האלוף טל נשאר יושב בחוץ וצפה אל היחידות בשטח. ראש אמ"ן, האלוף אהרון יריב, אשר ראה את האלוף טל יושב מחוץ למוצב הפיקוד ניגש אליו ותבע ממנו להכנס לחפ"ק ולייעץ לרמטכ"ל. האלוף טל סירב בנימוק שהרמטכ"ל מוקף יועצים רבים ממילא. עשר דקות חלפו וראש אמ"ן שב וביקש מהאלוף טל להיכנס לחפ"ק. הפעם נתלווה אליו האלוף טל, נכנס אל החפ"ק וקיבל מהרמטכ"ל הסבר על המצב. לאחר שיצר קשר עם מח"ט 7 והסתברה לו תמונת המצב לאשורה (הפגיעות שספג גדוד רותם; חוסר השליטה על גדוד פדלה והבעיות האחרות שהתעוררו), חזר האלוף טל

לקחים ברמה האופרטיבית והטקטית

צבא ירדן

בתנאי השטח של בקעת הירדן נראה כי המערך העיקרי שבפתחי הצירים אכן מילא את ייעודו, אך בלחימה על הירדן הוחטאו כמה הזדמנויות. מכשול לא היה מספיק (כגון פיצוץ הגשרים), והוקצו כוחות קטנים מדי ללחימה באזור — בעיקר באזור שונת-נימרין — כראמה.

מאחר שבקעת הירדן הנה תא שטח קטן יחסית, אך נצפה היטב ובעל מכשור לים רבים, ניתן להפעיל בה נשק נ"ט בצורה יעילה (לדוגמה גיפי תול"ר) ונראה כי הירדנים ייעדו את עיקר הכוח נ"ט שבעוצבות ללחימה באזור זה.

חשיבות מרובה יש לייחס לביצורים חזקים אשר גרעו מייעילותו של חיל האוויר הישראלי במהלך המבצע. זאת ועוד: בהעדר שיתוף פעולה בין חילי מלא, אין לפעול בגזרת הבקעה, וזאת לאור הבעיות הרבות ששטח זה יוצר. הנחיתות האווירית מחייבת לרכז מראש עירומי תחמושת קרקעיים בעמדות החת"ם מה גם שבמהלך הקרב עצמו לא ניתן לבצע זאת. חשיבות רבה יש לייחס לעתודות המשוריינות שתופעלנה לעבר המערך העיקרי שכן אלה מסוגלות להכריע את הקרב.

צה"ל

נראה כי בידודה של גזרת הפעולה של החטיבות 7 ו-80 לא זו בלבד שלא תרם ישירות לפעולות הצנחנים בכראמה אלא אף סיבך את פעולתו של צה"ל עם עיקר עצמתה של דיביזיית חי"ר הירדנית מס' 1. זאת ועוד, לימוד השטח לפני המשימה היה חלקי ביותר וכתוצאה מכך לא נחזו חלק גדול מהקשיים שהכוחות נתקלו בהם במהלך הפעולה. על שניים מהם ראוי להרחיב את הדיבור:

א. בעיית העבירות — בקעת הירדן היא שטח מגוון ביותר מבחינת מבנה הקרקע ושטח קשה מאוד למעבר רק"ם. לאחר תקופת גשמים הופכת הקרקע לטור בענית ורכה, וכלי רק"ם היוורדים מן הכביש שוקעים. בעונה שבה נערכה הפעולה בכראמה — סוף מרס — היה עדיין חלק מהקרקע רטוב מגשמי החורף, וחלקה האחר היה מוצף מים שכן הגידור לים החקלאיים שבו מושקים בהצפה. די היה בעיון קצר בלקחים שהופקו ממבצעי הבריטים במרס 1918, בפשיטותיהם הכושלות אל עבר הירדן המזרחי כדי ללמוד על הקשיים הצפויים לכוחות

במתקפות מרוכזות הנו אחד המשגים המסוכנים והרווחים ביותר בלוחמה בטרור ובגרילה. הניסיון מלמד כי מבצעים אלה, נזקם רב מתועלתם.

לחימה נגד ארגוני טרור ונגד לוחמי גרילה דורשת נקיטה של פעולות ועירות במשך תקופות ממושכות. ההישגים בלחימה מעין זו נמדדים במאזן ההצטברות הכוללת של הלחימה, ולא במהלומות חד-פעמיות. לכך נדרשים אורך רוח והתמדה.

אם נקבל את דעתו של מאו טסה טונג, כי עיקר מטרתה של הגרילה הוא בתחום האסטרטגי, ראוי לבחון מה הייתה תרומתה של מערכת כראמה בתחום זה. מטרותיהם של ארגוני המחבלים היו: לנסות לגרור את הצבא הירדני לעימות ישיר וכולל עם צה"ל; להשתמש בבקעת הירדן כבסיס לפעולות שממערב לירדן; לגבש תמיכה של הפלסטינים באשר הם בארגוני הטרור ובכך להגביר את השפעתם ואת כוחם הממשי; להשיג את תמיכת העולם הערבי בארגונים ולהציג את הבעיה הפלסטינית כמסוכנת לעולם כולו.

כאמור מגמותיה של התכנית שהתווה צה"ל לא התאימו לסיכול מטרות אלה הן מתוך אי ראיית המטרות של ארגוני המחבלים והן מתוך אי הבנת הצד האסטרטגי. יוצא אפוא שפעולת כראמה תרמה בדרכים שונות דווקא להשגת מטרותיהם של הפלסטינים והביאה לעימות בין צה"ל לצבא הירדני. לחברי ארגוני המחבלים היה קל להציג את הפעולה בכראמה כניצחון ערבי ולכן היא הביאה לביצור נוסף של בקעת הירדן כבסיס לארגוני המחבלים לים והביאה להגברת שיתוף הפעולה בינם לבין הצבא הירדני. תוצאה נוספת של הפעולה הייתה כאמור הגברת הגיוס לארגוני המחבלים וכפועל יוצא מכך הגברת הפיגועים בשטח ישראל.

המסקנה העולה מדברים אלה היא כי מיגור הגרילה יושג דווקא במלחמת התשה, כלומר בשורות מבצעים בעצמה נמוכה נגד הגרילה ולא בפעולה חד פעמית רחבת היקף (מבצע ליטאני הוא דוגמה טובה לכך בהיותו יוצא מן הכלל המאשר את הכלל). פעולה מתמשכת תכריח את כוחות הגרילה להפנות הרבה מרץ ומשאבים להגנתם וכתוצאה מכך תיפגע מאוד יכולתם לתכנן ולבצע פעולות יוזמות, אשר בלעדן אין לארגוני טרור קיום. זאת ועוד, ככל שניתן רצוי לנסות ולהפריד בין לוחמה בארגוני טרור לבין לחימה בצבאות ערב הסדירים.

המחבלים האחרים ויאשרו את קיומם כגורם שלא ניתן לחסלו, גם כאשר צה"ל פועל נגדם כמלוא עצמתו הכמותית והטכנולוגית. זאת ועוד, מבצע מסוג זה מחליש את אמונם של חיילי הצד התוקף ככוחם שלהם.

המערכה בכראמה חוללה מפנה בכל הכרון בחשיבותו של ארגון "אל פתח" ובמשקלו בעולם הערבי. באווירת התסכול שנוצרה לאחר מלחמת ששת הימים, נחשבה מערכת כראמה בעולם הערבי לניצחון מזהיר. נרקמו סביבה אגדות ועשרות אלפי בני אדם: אישי ממשל ירדני, ימים, אורחים ואנשי צבא, השתתפו בהלוייתם של כ-150 המחבלים שנהרגו. המבצע עורר התלהבות בקרב המוני הפליטים הפלסטיניים, ותוך 48 שעות מסיומו התנדבו לארגון "אל פתח" כ-5000 איש. (הארגון לא היה מסוגל לקלוט אנשים כה רבים ולאחר מיון קפדני נתקבלו לשורותיו כ-900 בלבד). בעקבות הגיוס הגדול שבא לאחר מערכת כראמה וכתוצאה מההתלהבות שאחזה את חברי הארגונים, עלה מספר הפיגועים בישראל ב-1969 ל-200 וב-1970 (עד ספטמבר) ל-280. מנקודת הראות של ארגוני המחבלים עלו תוצאותיה של מערכת כראמה על הציפיות.

צה"ל

הלקח העיקרי שיש להפיק מתוצאות המערכה בכראמה — הנפגעים הרבים; השארת רק"ם ורכב של צה"ל בשטח אויב (לפעמים כשהחללים בתוכו); וההתערבות המאסיבית של הצבא הירדני — הוא כי שיטת לוחמה המבקשת להשיג הכרעה במבצעים חד פעמיים וקצרים, תוך הפעלת כוחות ניכרים, לא תצלח להדברת הטרור. הקטנת הגמישות והאטת הקצב שהן תוצאות הכרחיות של מבצעים מסוג זה, נותנים בידי המחבלים שהות מספקת להתחמק מאזור המערכה. גם אם חלקם יישארו להילחם ואף ייפגעו, הרי בדרך כלל אלה שהתחמקו עלולים לחזור ולהשתלט שנית על האזור בתום המבצע. אם נוסיף לכך גם את העובדה כי לאחר מערכת כראמה קיבלו ארגוני המחבלים תנופה רצינית מבחינה תעמולתית ובעקבות כך עלה מספר הפיגועים בשטח מדינת ישראל; ישראל עצמה גונתה ע"י עזרת האו"ם, ע"י ארה"ב וע"י מדינות מערביות אחרות, בעוד שארגוני המחבלים לים זכו לתמיכה במדינות ערב ובעולם כולו — אזי ניתן לסכם כי מבחינה אסטרטגית הניסיון לחסל את ארגוני המחבלים

צה"ל באזור זה. מתכנני הפעולה לא היו כנראה מודעים לקשיי העבירות הצפויים לכוחות צה"ל בלחימתם באזור.

ביצורי המחבלים

הכוח הפושט לא ידע על הכוכים המוכנים מראש שהיו ממוקמים בשיפולי השטח ההררי שממזרח לעיירה, ועל כוונתם של המחבלים להתבצר בהם בזמן הלחימה. כתוצאה מכך, נקלעו לוחמי סיירת וחטיבת צנחנים ללחימה לא מתוכננת, והם נאלצו להילחם על פי התרגולת של "מסלול-פתח".

הכוח אשר הוקצה לכידוד גזרת הפעולה מדרום – חט' 7 – תוכנן להיכנס לשטחי-ההשמדה של שני מתחמים חטיבתיים: כופריין ושונת-נימרין, אשר נמצאו בין שדות מושקים בהצפה. כתוצאה מכך הפכו הטנקים למטרות "ברווז" בשל חוסר היכולת לרדת מהצירים שנמצאו בטווח הטנקים והנשק נ"ט בכינון ישיר של מתחמים אלה.

ניתן היה, ובפועל אכן כך נעשה, לבודד את גזרת הפעולה של העיירה באמצעות כוחות קטנים בצמוד אליה ומבלי להסתבך בשטחים החקלאיים ובשטחי ההשמדה של המתחמים החטיבתיים.

השלוחות היורדות מהרי עמון לכיוון הבקעה יצרו מגבלות קשר ומכאן נבע גם חוסר שליטה על הכוחות המשניים (בחטיבה 7 לדוגמה). העדר התיאום במפקדת המבצע וכתוצאה מכך, הטלת כרוזים לפני הנחתת כוח הסיור כמעט והביאו לחיסול הכוח ע"י לוחמי "אל פתח" שהיו ממוקמים באזור ההנחתה המתוכנן.

קווים לסיכום ברמה האופרטיבית והטקטית

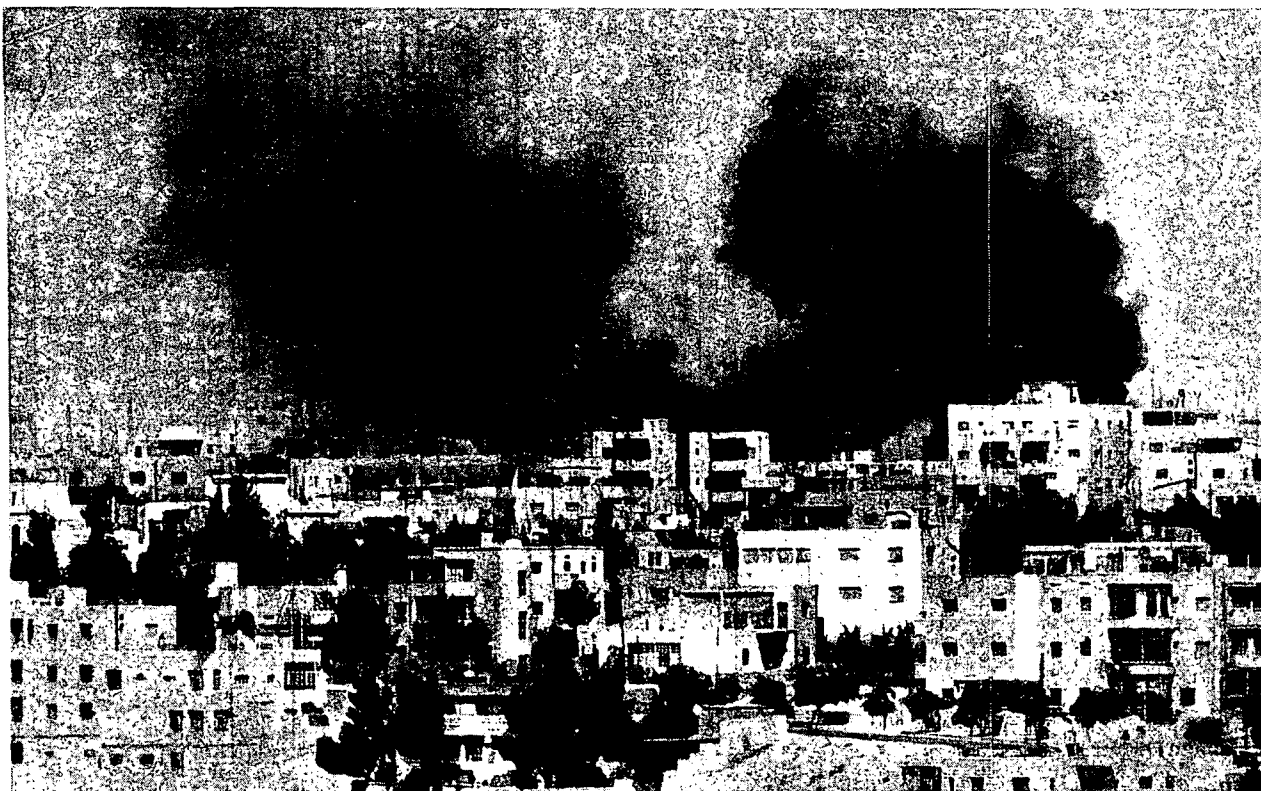
במערכת כראמה נהרגו 84 לוחמים משור-רות הצבא הירדני, 250 נפצעו והושמדו רק"ם רב: 33 טנקים ו-30 כלי רכב ורק"ם נוספים, למרות זאת יצא צבא ירדן מאושש מיכולת ההתמודדות שלו עם צה"ל ואף הגיע למסקנה כי הוא יכול לשפר את אחיזתו בבקעת הירדן ע"י ביצור ומכשול נוסף של השטח, וכן על-ידי הקצאת יותר כוחות ללחימה בקדמת המערך העיקרי – לקחים אלה אכן יושמו בשנים שאחר כך.

זאת ועוד, ארגוני המחבלים ובעיקר "אל פתח", אף שספגו מכה קשה בכסיס הראשי שלהם בבקעת הירדן ויותר מ-150

מחבריהם נהרגו לא ראו בכך מכה אנושה, ועצם הלחימה כנגד כוח צה"ל נראתה להם כהישג בפני עצמו. התוצאות האסטרטגיות הממשיות העלו הישג זה לדרגת ניצחון מרשים, כלפי העולם הערבי בתקופה שלאחר ששת-הימים.

צה"ל אשר היה יוזם הפעולה לא העריך נכונה כנראה את קשיי השטח והמערך אשר מולו. התוצאה הייתה הישג חלקי ביותר במחיר גבוה מאוד: 33 הרור-גים, 161 פצועים, 27 טנקים פגועים (ארבעה מהם נשארו בשטח), ו-12 מטוסי פגועים (שניים מהם התרסקו).

מכרומה לספטמבר השחור

ירון מאירי*

התגבשותו של ממסד המחבלים בירדן —
מאז 1967¹ — יצרה, למעשה, שלוש
בעיות יסוד:

א. על ירדן הוטלה האחריות המדינית
והצבאית בעקבות החדירות לשטח
ישראל והפגזות מבסיסי אש ירדנים אל
מעבר לגבול. פעולות אלו, אשר לירדן לא
הייתה יד בהחלטה על ביצוען, חשפו את
הממלכה ההאשמית לפעולות גמול של
צה"ל, והחמירו את הסכנה להתנגשות ישירה
ובלתי-רצויה בין ירדן לישראל;

בנובמבר 1971 נרצח בקהיר ראש
ממשלת ירדן וספי אל-תל על ידי
ארגון, שזיהה עצמו כ"ספטמבר
השחור". הארגון ביקש לנקום על
מאורעות ספטמבר 1970 — יולי
1971, שבסופם נאלץ אש"פ לחסל
מוסדותיו ומפקדותיו בירדן, ולהע-
תיקם ללבנון. רבים מבין המחבלים
טענו, כי הממשל הירדני גיבש תכנית
לחיסול אש"פ כבר במרץ 1968 —
עם פעולת כרומה — וביצעה
לאלתר בספטמבר 1970. אולם, לא
כך נראו פני הדברים.

* תלמיד בחוג להיסטוריה של המזה"ת באוניבר-
סיטת תל-אביב.

ב. ערעור אשיות השלטון והסדר על ידי קיום ממסד המחבלים — צבאי ומנהלי — עם משטרה משלו, שירות מודיעין, רשות שופטת, מחסומי דרכים, מנגנון לגביית "מסים" ועוד; ג. אלטרנטיווה, דה-פקטו, לשלטון המחבלים (ובעיקר, אלה מהשמאל) רחשו איבה לממשל הירדני ולדרכו, וביקשו להפילו, ולהקים "רפובליקה" בירדן. לעתים, אף ניתן ביטוי פומבי לכך.² בכל התקופה לא היה קל למצוא דרך נאותה לצמצם את הסכנה, שהיוו ארגוני המחבלים למשטר. לכן, ניסו ליצור רושם שהמשטר מזדהה עם "תנועת ההתנגדות", ותומך בה. הסממה "כולנו פדאיון" חזרה ועלתה לאורך תקופת המשבר (גם בספטמבר 1970) מתוך ניסיון להיכנות מן הפופולריות הרבה של "תנועת ההתנגדות" ומתוך רצון למנוע מן המחבלים להאפיל לגמרי על המשטר, אף בעיני תומכיו המסורתיים.

כראמה

פעולת כראמה (21 במרס 1968) הייתה דוגמה לשיתוף פעולה בין הצבא הירדני למחבלים, אך שימשה סלע מחלוקת בין הצדדים. מערכת ההסברה הירדנית ניסתה לטשטש ולהצניע את מעורבות המחבלים בקרב, על מנת לפאר ולהלל את צבא ירדן. שזכה לניצחון ראשון לאחר יוני 1967. ברם, במערכת ההסברה של המחבלים הוצגה הפעולה כפסגת ההצלחה של הארגונים. המחבלים טענו, כי ידעו מראש אודות המתקפה הישראלית, אולם לא נסוגו — כדי להוכיח, כי "הפלסטיני הנו לוחם" וכדי "למנוע עוד נסיגה בחיי האומה הערבית".³

מערכת כראמה העניקה "כראם" (כבוד) לערבים, ונעשתה סמל לכוחם העולה של ארגוני המחבלים. ניתן לראות באפיוזודה זו דוגמה מצוינת לפער שבין האמת למיתוס. המלך חוסיין וממשלו ניסו להתמודד עם כוחם העולה של המחבלים בדרכים מתונות, על מנת להגיע ל"מודוס וינדי".

התבססות

קו ההתבצרות של הארגונים הוסט מזרחה, אל עבר גב ההר. אולם, ארבעה חודשים לאחר מבצע כראמה התברר שאף קו ההתבצרות החדש פגיע. נוכח ההסלמה בטקטיקה הישראלית נגד המחבלים, הם חיפשו מקלט במרכזי ישוב, בהנחה שישראל לא תניח את ידה עליהם בלב-לבה של אוכלוסיית ירדן. מפקדות רוב הארגונים הוקמו ב"ג'יבל

חוסיין", בתוך רבת-עמון, ובסיסי הארגון נים וההספקה הוקמו במחנות הפליטים שמסביב לעיר הכירה. העברת הבסיסים מבקעת הירדן אל תוך ירדן יצרה מגע בין מרכזי האוכלוסייה לבין ריכוזי המחבלים. בתחילה היו רק כמה מאות מחבלים. נהירת מתנדבים נלהבים לשורותיהם העלתה את מספרם ניכרות. עם הגידול הזה בכוח-אדם מאומן צידו הארגונים כונשק גם את התושבים הפלסטיניים במחנות הפליטים במגמה לארגון מיליציה עממית. לנגד עיני המחבלים היו שתי מטרות: מיליציה חמושה, המונה הרבה אנשים, תכביד על המשטר הירדני להצר את צעדיהם; תוך כדי הגשמת אחת המטרות העיקריות של אש"פ — שיתוף האוכלוסייה כולה במהפכה העממית הפלסטינית.⁴

אבו איאד (סלח חלף) סגנו של יאסר ערפאת

חימוש האוכלוסייה היה רק אפיוזודה אחת מני רבות. המחבלים שוטטו חמושים בחוצות לבושים במדי ההסוואה שלהם. התעלמותם מן הרשויות הממלכתיות בלטה בסירובם לרשום את כלי הרכב שלהם, ולשאת לוחיות רישוי ירדניות; בגיוס נתינים ירדניים, שהיו חייבים בשי-רות צבאי; ובהתנערותם מחובות מקובלות, כמו סילוק חובות וכדומה. פגיעות אלה בריבונות הירדנית יצרו מעין מדינה בתוך הממלכה ההאשמית — אזורי המחבלים היו "מחוז לתחום" לגבי שלטונות ירדן. המעמד האוטונומי שנטלו המחבלים לעצמם התבטא גם בשירותי הסעד שסיפקו ארגוני המחבלים לאוכלוסייה הפלסטינית בירדן. הארגונים הקימו בתי-חולים, מרפאות ובתי-הבראה; ניהלו בתי-ספר לבני החללים שנהרגו, או נשבו

בישראל; העניקו מלגות לסטודנטים פלסטיניים שלמדו בארצות חוץ; וטיפלו בשי-גור מורים פלסטיניים למרכזים שונים בעולם הערבי (הנושא היה לפני כן בטי-פול משרד החינוך הירדני).⁵ אף כי המשטר חש שנוכחות המחבלים, לים, פעילותם והפופולריות הרבה שלהם מסכנות אותו, לא קל היה למצוא את הדרך הנאותה לצמצם את הסכנה שהייתה גלומה בהם, או להיפטר מנוכחותם. בדרך כלל, ננקטו אמצעים שמידת הסיכון שבהם הייתה קטנה ביותר; ולפיכך, לא היו יעילים ביותר.

התגבשות היחסים עם השמאל

זכות הקיום של אש"פ בתוך המערכת הערבית נובעת מהיותו מייצג את התביעה לשחרור מלא ולהשבת המולדת לבעליה, הפלסטינים. על בסיס התביעה הזו הוא זכה לאותה מידה של תמיכה, שעמדה ביסוד כוחו הפוליטי. קבלתה של תפיסת השלבים הייתה משמיטה את הקרקע מהבסיס למעמדו כמייצג היעד הסופי ומתביעתו לזכות וטו על כל צעד חלקי, הסותר את היעדים האלה. על רקע זה אפשר להבין את מדיניותו כלפי תכנית רוג'רס (יולי — אוגוסט 1970). לגיטימי ציה לתכנית הפשרה לסכסוך הייתה עלולה לסכן את אש"פ בעודו חלש מכדי שיוכל לכפות את המשך המאבק. יחסית לירדן היה אש"פ חלש. משום כך היה ברור שכתוצאה מההסדרים הגדה המערבית תעבור לשליטת ירדן. בכך היה מקיץ הקץ על תקוותו של אש"פ להתבסס ברי-כוח המבטיח ביותר של הציבור הפלסטיני, ולהשתמש בו לכפיית המשך המאבק. כל הסדר אשר ישקף את חולשתו הפוליטית של אש"פ עלול היה להיות מסוכן לארגון. משום כך, נכנסו המחבלים בהדרגה למעין ברית פוליטית עם חוגי האופוזיציה הוותיקה, שהתאגדה תחת גגו של ה"ליכוד הלאומי".* ה"ליכוד הלאומי" נועד לסייע למחבלים במאבקם עם מדינות ערב (על לגיטימציה לפעילות משטחית), ולהדק את הקשר בין הלאומיות הפלסטינית ללאומיות הערבית. הארגונים ראו בהקמת ה"ליכוד הלאומי" הדגשת החשיבות שייחסו לפעילותם בירדן, כמו גם לתמיכת האופוזיציה הירדנית בהם. שיתוף הפעולה בין האופוזיציה הירדנית לבין המחבלים התבסס על שלושה מרכיבים:

המרכיב המעשי, שביסודו עמדה זיקה הדוקה וברורה של תועלת הדדית: תמיכת

* אלת'ג'מע אל-וטני.

האופוזיציה חיזקה את מעמדם של הארגונים בירדן, והעניקה לגיטימציה לפעילותם, גיבוי מקומי ירדני ועורף אזורי. הארגונים הפלסטיניים הרחיבו את בסיס התמיכה של האופוזיציה שלא החזיקה בעמדות מפתח בשלטון.

המרכיב הרעיוני שימש דבק מלכד לשיתוף-פעולה. קרבה אידיאולוגית רבה השתקפה בעמדות כלפי ישראל וכן בתחום הלאומי-ערבי. קרבתה של האופוזיציה למדינות ערביות שמאלניות ונט-ייתה הכללית הפרו-סובייטית במישור הבין-לאומי, תרמו אף הן לקרבה.

המרכיב הארגוני היה למעשה פועל-יוצא של המרכיבים הקודמים. במשך הזמן נוצרו קשרים של חסות בין גופים שונים. ההתקשרויות האלו נוצרו על רקע העובדה, שהארגונים עצמם לא היו

הברית על בסיס הגדרת המכנה המשותף והמחלוקת. במישור הבין-ערבי ראה השמאל באופוזיציה הירדנית חלק מהתלכדות כלל-ערבית נגד הימין בעולם הערבי. לעומת זאת, פת"ח תפס את הברית עם האופוזיציה ללא עומק אידיאולוגי וחברתי. הנחת היסוד שלו מקורה יותר באינטרסים מדיניים, צבאיים ולא-מייים מאשר בתכנים אידיאולוגיים חברתיים משותפים.

עמדות הצדדים

המשטר השתית את תמיכתו כביכול על ה"לגיטימיות" של פעילות המחבלים נגד ישראל. הוא הודה, כי לפלסטינים זכות חוקית להילחם בכיבוש הישראלי, משום שנעקרו מאדמתם ואיבדו אדמות ורכוש. לכן, סייע בידם. למעשה, פעילות המחב-

המלך חוסיין

עשויים מעור אחד והאופוזיציה הירדנית הייתה קואליציה רופפת של גופים, מפלגות ואישים.

ברם, חשיבותו של ה"ליכוד הלאומי" מוטלת בספק. כיום, בראייה טלאולוגית, נראה שאין לתלות את השתתפות ה"ליכוד הלאומי" רק, או בעיקר, באופורטוניזם. עד לשיתופו בממשל הירדני (יוני 1970), ה"ליכוד הלאומי" הסביר פנים לארגונים. אולם, מאז הפך את עורו. קיטוב הכוחות בין המשטר ובין הארגונים יצר שטח הפקר. האופוזיציה מצאה את עצמה לבסוף לימין המשטר, משום שהשותף לה עם המשטר רב היה מן המשותף לה עם הארגונים. הארגונים הפלסטיניים נחלקו לשתי אסכולות בדבר הברית הזו. השמאל נקט גישה אידיאולוגית-דוקטרינרית. הוא גרס, שצריך להעמיק את

ליים בירדן התאפשרה הודות למשטר הירדני, שאפשר את צמיחתה תחת פיקוחו. הארגונים גיבשו שתי עמדות: פת"ח הדגיש, כי אין כוונתו לתפוס את השלטון בירדן, וכל מבוקשו מצטמצם בחופש פעולה צבאי, גרידא. ביסודו של דבר, שיקפה עמדה זו את חוסר אמונתו ביכולתה של "תנועת ההתנגדות" להתמודד עם הצבא הירדני על השלטון. בתביעה מסוייגת שכזאת קיווה פת"ח להשיג תמיכה רחבה למדי בחוגי הקצונה, ואפילו בקרב מנהיגי הברואים. לעומתו, השמאל תבע לכונן "רפובליקה פלסטינית" בגדה המזרחית, שתמשיך במלחמה עם ישראל. נאף חוותמה אף טען, בשכור עון הביירותי "אל-חוריה", כי נוכחות אלפי מחבלים בירדן והכספים המרובים שהם מוציאים שם, רק הביאו לחיזוקו

הכלכלי של הממסד הירדני.⁶ לדבריו, תומכים רבים מנאמניו הותיקים של חוסיין במחבלים, משום שנוכחותם הביאה רווחה ושגשוג לסוחרים ולבעלי עסקים בערים.⁷

החיכוכים בין הארגונים רבו, ככל שהארגונים עצמם הסתעפו. לקראת סוף 1969 היו בירדן 43 ארגונים פלסטיניים. צא ולמד לאיזה עם יש 43 מנהיגויות?! במשך התקופה הוטלו הגבלות על פעילות המחבלים בירדן, כתגובה לסכנות מוגדרות, שהיו כרוכות בפעילות זו. ניסיונות לפקח על התנהגות המחבלים בירדן עצמה, היו בנסיבות מורכבות יותר. היו גם תקופות משבר, שבהן המתח בין שכבות האוכלוסייה היה רב. בנסיבות הפשרה וההתמודדות ניתן לראות מעין התפתחות לינארית: * הסכמים ושיחות פיוס * ועדות פיקוח * הקמת אלטרנטיבה לארגונים בדמות ארגונים הכפופים לממשל * מעורבות חזק, שיחות-פשרה. ועדות פיוס בין-ערביות ובין-לאומיות * חילופי ממשלות והצהרות תמיכה פומביות * שיתוף נציגים פלסטיניים בממשל עצמו * התמודדות צבאית ישירה ומוגבלת.

ירדן נצבה בפני דילמה קשה. אם תשמש בסיס למהפכה הפלסטינית, כמתחייב מן המצע הפוליטי שלה וממאזן האילוצים הפוליטיים שיפעלו עליה, ירדן עלולה הייתה להפוך שדה קרב בין ישראל למחבלים; ובנוסף, יכורסמו ריכוזותה ושלמותה הטריטוריאלית. אולם, אם תנסה לרסן את המחבלים, היא תימצא במצב מבין מבחינה בין-ערבית, ותיקלע לקשיים אופרטיוויים; משמע, קשה למנוע פעולות ראוות נגד ישראל, שמטרתן לגרום התלקחות. קושי זה הנו רק המבוא לעניין חמור יותר: הימנעות מפעולה, או משימוש באמצעים קיצוניים לריסון פעולות גרילה, עלולה הייתה לתת לאופוזיציה הלוחמת לגיטימציה חזקה ותמיכה חיצונית רבת-עצמה (ערבית, ואולי מעצמתית), שיאיימו לקרוע את המדינה מבפנים.

חוסיין ניסה לנווט בסככי הדילמה הזו, משום שאף אחת מן הקונסטלציות הפוליטיות שהתהוו לא תאמה מהלך זה או אחר. למן פעולת כראמה התוודע חוסיין לכוחם של המחבלים, וניסה להגיע עם לעמק השווה. רבים גורסים, כי ניגודי הדעות והאינטרסים בין חוסיין לארגונים היו גדולים מדי ובלתי ניתנים לגישור. לכן, גמלה בחוסיין ההחלטה לחסלם כבר מן הרגע שנוכח בכוחם. חוסיין נוכח, כי רק מהלך דראסטי ישנה את פני הדברים. אולם, אותו מהלך דראסטי לא נועד לחסל

את המחבלים הפלסטיניים, כי אם להגן על השלטון ועל הסדר. האם אין סתירה בין השנים? לשון אחר, האם חיסול פיסיו של המחבלים הוא פועל-יוצא של ההגנה על השלטון והסדר? נראה, שלא כך הוא. חוסיין היה מחויב לעניין הפלסטיני גם משום השיעור הגדול של אוכלוסייה פלסטינית בארצו וגם משום כוחו העולה של אש"פ. הוכחות לכך ניתנו אפילו אחרי סילוקם של המחבלים: בוועידת רבאט (1974) הוא ויתר על זכותו לייצג את העם הפלסטיני; וגם באחרונה, עת נשא-ונתן עם אש"פ על ייצוגו במשא-ומתן עם ישראל, ונענה בשלילה.

כאמור, נוכחותו ופעילותו של אש"פ פגמה במרות המשטר. אולם, חוסיין ניסה להרוויח זמן. כל עוד צבאו היה חזק די הצורך כדי לסכל כל ניסיון גלוי להשתלט על הממלכה, חוסיין היה יכול להרשות שהאירועים יתרחשו על פי דרכם. בהגיע זמן ההכרעה הסופית, חוסיין הלם; וכדרכו בשנתיים הקודמות — המהלומה הייתה מוגבלת.

מוסטפא דודין (ששימש מתווך בין הארגונים לממשל בשיחות ג'דה, 1971) מחזק טענה זו באומרו, כי המשטר ניסה "לנפח" את ממדי העימות, כדי להוכיח

לכל, כי מרותו שרירה וקיימת וכי ירדן אינה גרורה של ארגוני המחבלים. למעשה, 95% מן הפגזים שנחתו על מפקדות הארגונים, היו פגזי עשן. מחויבותו של חוסיין נשחקה אולי אך לא נעלמה, והצעד שנקט נגדם היה אמיתי ומוגבל. נראה, כי לא ננקטה שום פעולה קיצונית. כל האמצעים שהופעלו — הן מצד הממשל והן מצד הארגונים — היו מעורפלים ולא נחרצים. בר-בבד נשמעו הצהרות תמיכה והצהרות-נגד; נערכו מעצרים, ושוחררו עצירים פלסטינים. כל המהלכים, בהתאם לנסיבות. אמנם, היו קורבנות; אולם העימות לא היה כולל. למה הדבר דומה: "אמר ר' חנינה: משל למלך שכעס על בנו, והייתה לפניו אבן גדולה, ונשבע שהוא זורקה על בנו. חזר ואמר: אם אני זורקה, אין לו חיים. מה עשה המלך? ציווה וכיתתו צורות קטנים, והתחילו זורקין עליו אחד אחד. ונמצא המלך הציל את בנו, וקיים את שבועתו." אם כך, המלך הציל את העניין. המהפכה הפלסטינית המשיכה לפעול (אמנם לא מירדן, אך ממקומות אחרים; ולבנון בראשם) וחוסיין קיים את שבועתו להשקיט את המחבלים, שסיכנו אותו אישית ואת ממלכתו.

מקורות

1. המחקר מבוסס גם על פגישות וראיונות עם אישים ערבים ביהודה ובשומרון, וביניהם: אנואר נוסיבה (מי שהיה שר ההגנה ושגריר בממשל הירדני), מוחמד דודין (איש רוח פלסטיני) ומר סטפא דודין (ראש אגודות הכפרים בדימוס).
2. עסאם אלסאלח "סיאסה אלמליכ חוסיין אלפלסטיניה עבר ביאנאתיה" שאון פלסטיניה 23 (1973), ע' 80.
3. אבו איאד, ללא מולדת (ת"א: 1979), ע' 89.
4. יהושפט הרכבי, פתח באסטרטגיה הערבית (מערכות, ת"א: 1969), ע' 57.
5. Middle East Record 1969—1970, p. 798.
6. אלחורי, 16 באפריל 1969.
7. S.A. El-Edross, The Hashemite Arab Army, 1979—1980, (Amman: 1980) p. 445; Mary Gilbert, Schwarz September (Berlin: 1974), p. 69.

שיחה עם אלוף (מיל') ד"ר יוסף אבירד

הפקד או מנהל במדים

מה נדרש מן המפקד
בתחום המוסר?

מהם הכללים הימים להתנהגותו של קצין בצבא? האם קצין בצבא הוא מנהל לובש מדים, או שמא הדרישות בתחום המוסר הניצבות בפניו גבוהות מאלה הניצבות בפני עמיתו בתחום האזרחי? — שאלות אלה מתעוררות מדי פעם מחדש, ודומה כי לא זו בלבד שתוקפן לא פג במשך השנים, אלא הוא אף שב ומתחדד, ולפיכך ראוי לשוב ולדון בהן שוב ושוב.

לשאלות אלה נדרש האלוף (מיל') ד"ר יוסף אבירד בשיחה שקיים עם עורכי מערכות.

אות, ולא ינהג נכונה — לא יוכל לצפות לכך שפקדיו ימלאו את הוראותיו, ויתנהגו כראוי. אם מפקד שולח ידו בביזה, נהרסת היחידה. אם הדבר מותר למפקד, הרי הוא מותר גם לחיילים, והמפקד לא יוכל לנקוט נגדם כל אמצעים.

למעשה זוהי אמת היפה לכל פקודה. מפקד אינו יכול לצפות שפקדיו יתייחסו להוראותיו אחרת מכפי שהוא עצמו מתייחס להוראות שקיבל ממפקדיו. מכאן נובעת האחריות הגדולה של המפקד לגבי כל דבר. הוא מוכרח להיות מופת, הוא מוכרח לשמש דוגמה, ובכל זאת יש פגם בהתנהגותו של מפקד, הוא מאבד מיכולתו להשפיע על היחידה, הוא מאבד הרבה מסמכותו, והיחידה מאבדת הרבה מכושרה ומערכה. החיילים מושפעים מהדוגמה של המפקד בכל שטחי ההתנהגות ולומדים ממנו. אם לרבי מותר — מותר גם לי. ובצבא — ודאי ובוודאי.

חלים על יחסים עם לא יהודים. מי שמתעלל בלא יהודי יתעלל גם ביהודי; אין הבדל מי הם קרבנות ההתעללות — הסכנה היא בגילוי ההתעללות — — — אני מוועז כולי ממעשים שהגיעו לאזני — אמנם מעשים מעטים שנעשו על ידי מגויסים, ולאו דווקא על ידי הגרועים שבהם — — — נחטא למגויסים עצמם יחד עם הנשק שניתן בידם אם לא נטיל עליהם משמעת צבאית חמורה — — — מניסיוני, ביזה היא אחד היצרים החזקים ביותר וקשה להתגבר עליו. זהו "הפקר", ובכתובים שלנו יש הרבה על ענין הפקר. ונכשלו בזה טובי האנשים. במלחמה יש יותר אפשרויות של ביזה כי רכוש הופך הפקר. מצב זה מחייב את המפקד שבעתים. האחריות המוטלת עליו גדולה יותר. ואם הוא לא ימלא חור

צה"ל לא קם יש מאין, ובעיות היו עוד בטרם היות צה"ל. (כגון בהפוגה הראשונה, יוני 1948) כבר בקרבות הראשונים התעוררו קשיים ואנו נתנו על כך דעתנו וניסינו להתמודד עמם.

הגינות — ערך ראשון במעלה

דומני כי הערך הראשון שיש להדגיש הינו הגינות ונגזרים ממנו הרבה ערכים אחרים בתחום ההתנהגות.

הקו המוביל לדעתי הוא, טוהר הנשק והוא גם המשפיע על מה שמפקד מתיר לעצמו. אם זה מותר, הכל מותר, וכבר אמר על כך בן-גוריון:

"איני יודע בזבוז והרס יותר רב מהתכוננות למלחמה. נהרסים נכסים, נהרסים ערכים, נהרסים חיי אדם — — — חיי אדם, כבוד אדם, נעשים הפקר — — — ואין כל ניחומין שבשעה זו גילויים אלה

* ממפקדי "ההגנה" בתקופת המדינה-בדרך. מאלופי צה"ל בתש"ח. היה ראש אג"א, אלוף פיקוד הצפון, אלוף פיקוד המרכז וראש אג"מ.
** דוד בן גוריון. יומן מלחמה, תל אביב, משרד הביטחון — ההוצאה לאור, 1982, עמ' 209 — 210.

"אחרי" – מציאות לא אגדה

המנהיגות בארגון ה"הגנה" ובצה"ל התבססה בין היתר על כך שהיחידה הולכת אחרי המפקד, והעניין של "אחרי" אינו אגדה. בדקתי את שיעור המפקדים, שנפלו בכל מלחמה (למעט מלחמת "שלום הגליל") ומצאתי שהוא נמצא בקו עלייה. בעיני, אין הבדל אם מפקד מחלקה הולך בראש מחלקתו בחי"ר, או שהוא עומד חשוף בצריח הטנק, ומוביל את יחידתו. העיקר היא הגישה, וזו מבוססת על אמון במפקד ועל כך שהחיילים סומכים עליו. "אחרי" פירושו לסמוך על המפקד וללכת אחריו. על מנת שהלוחמים ילכו אחר המפקד וכדי שנוכל להילחם כפי שאנחנו נלחמים ורוצים להילחם, המפקד צריך להיות דוגמה לאנשים בכל: בהתנהגותו, בהיותו צודק כלפי אנשים, ובדברים אחרים. אם הוא נותן פקודה, או מקבל פקודה, עליו להתייחס אליה ברצינות ולקיימה במלואה; ולא – אינו יכול לדרוש מאנשיו למלא את פקודותיו. על המפקד להיות למופת בכל פרט ופרט: לא לשנות מים ראשון, לא לנוח ראשון, לא לנסוע הביתה כשיש הוראה להישאר ביחידה, וקודם כל, כמובן, לדאוג לאנשיו. אלה הם תנאים ראשונים לגיבוש היחידה ולהחדרת המשמעת בה.

כללי התנהגות אלה מחייבים את המפקד יותר משהם מחייבים את החייל. כאן לא מדובר בעניין אישי שלו; אחריותו היא כלפי היחידה וכלפי הצבא.

מכלל זה נגזרים לדעתי כללים נוספים.

נושא ההטבות הוא אחד הנושאים הבעייתיים. קיימות הטבות שונות שיכולות להינתן והטבות שיכולות להילקח, ויש לקבוע באורח חד משמעי מהן ההטבות המגיעות למפקד והן צריכות להינתן באופן ברור וגלוי ולא אחרת. אם הוא צריך לתפקידו מכונית – יש להעמיד לרשותו מכונית. אבל, אם הועמדה לרשותו מכונית צבאית, ונקבע שמותר לו להשתמש בה לצרכיו הפרטיים במגבלות מסוימות – ישתמש בה בהתאם לאותן מגבלות, כי התנהגות אחרת מערערת את המשמעת. אם מותר לו – מדוע אסור לאחר, שמזדמן לו להשתמש במכונית? נושא חשוב אחר הוא אחריותו של המפקד בהשוואה לאחריותו של החייל.

מפקד לעומת טוראי. בהיותי אלוף פיקוד, הובאו בפני כל פסקי הדין של בית הדין הצבאי והפיקודי. בסמכותי היה לאשרם, או להמתיקם. זכור לי מקרה של שני תיקים שהובאו לפני באותו זמן. חייל גנב דברי מזון מהמחסן; ואילו קצין בדרגת סרן לקח מהמחסן לוחות עץ, כדי שאחד

לגבי צה"ל של מדינת ישראל – טוהר הנשק הוא אחד היסודות העיקריים. הנשק קיים למטרות מסוימות בלבד. (אנחנו מדברים על התנהגות של המפקד ולא על החלטה של הדרג המדינית).

צריכים לדרוש מן המפקד שיהיו לו חושים להבין את הדברים האלה, נלא – אינו ראוי לתפקידו. הוא צריך לפתח את החושים, ולהיות מודע לזה. אלה דברים בסיסיים ואם הוא לא יבין אותם, הוא לא יבין גם דברים אחרים. אם הוא לא רוצה להבין – אזי המצב חמור יותר.

פעילות הסברה

כללים רבים בהתנהגותו של הקצין צריכים היו להיות מובנים מאליהם, אלא שלצערנו אין הדבר כך. לפיכך, יש לפעול להחדרת הדברים בקרב קציני הצבא והדרך היחידה לעשות זאת היא דרך ההסברה.

יש לערוך פעולות הסברה מקיפות כדי שהמפקדים יבינו למה מובילה החריגה

מחייליו יבין לו ארון למטבחו הפרטי. המתקתי במשהו את פסק הדין של החייל, אשר נראה לי חמור מדי, והוריתי לשפוט מחדש את הקצין. חשבתי שהאחריות המוטלת על הסרן כבדה יותר וכי הוא צריך לתת דוגמה. לא זו בלבד שמעשיו חרגו מסמכותו ומאחריותו המוסרית, אלא הם אף פגעו ביחידה. אם מותר לו לקחת לוחות ממחסן היחידה, מותר גם לחיילים, ואם חייל מבצע בביתו של המפקד עבודה פרטית שהיא כמובן אסורה בהחלט – הרי המפקד מאבד מסמכותו, והפגיעה במשמעת היא חמורה.

טוהר הנשק

אוי לנו אם נחשוב שנשק טוהר הוא נשק משומן היטב; שאפשר לא להתחשב במי יורים ובאילו תנאים יורים. אני חושב, שנאבקנו בזה הרבה שנים, ואינני רוצה לחזור לוויכוח הגדול על טוהר הנשק, על ההבלגה. לגבי עם ישראל ומדינת ישראל,

מכללי המוסר ומדוע היא אסורה באיסור מוחלט. אין לסייע לבנו של חבר לעבור ליחידה שהוא רוצה לשרת בה, ואפילו מדובר במעבר ליחידה קרבית מובחרת. החריגות מתחילות מדברים קטנים. מהרמת שפופרת טלפון ובקשה קטנה: "שמע, כך וכך... אולי אתה יכול לסדר לי?" מקרים מסוג זה היו גם בעבר וכאז כן היום נעשים מאמצים להתגבר על זה, למנוע את הדברים האלה. אין דרך אחרת. לדעתי, אם לא נוקטים אמצעים מייד בהתחלה, התופעה תתפשט.

פעולות הסברה לכל הדרגים הן בין האמצעים שיכולים לסייע למניעת התפשטות התופעה. ברור כי אין להסתפק בפעולות הסברה בלבד ויש לנקוט גם אמצעים משמעותיים. פעולות אלה צריכות להעשות **מלמעלה, ובכל הדרגים** אך לא מוכרחים לחכות לרמטכ"ל, לראשי האגפים ולאלוף הפיקוד, למשימה זו. החובה היא על מפקד היחידה, מפקד הגדוד או מפקד החטיבה. הדברים האלה צריכים להיות ברורים, עד כמה שניתן, ואני מקווה שבשנים האחרונות לא נשכחו הנושאים האלה.

והיה מחניכם טהור

האם אפשר לנתק את צה"ל מהנורמה שמסביב ולהקפיד על טוהר המחנה? אם צה"ל יילך אחרי הנורמה שמתפשטת היום, אוי לביטחונה של מדינת ישראל. לכן דווקא מפני שיש התרופפות בנורמות האלה בחברה האזרחית, על צה"ל לנהוג הקפדת יתר בנושאים אלה. אילו הייתי צריך לפסוק במקרים חריגים, הייתי נוטה לוותר על שירותם של קצינים טובים, ובלבד שנעקור מהשורש תופעות של סטייה מכללי ההתנהגות הנכונים, ובלבד שלא ניגרר אחרי תופעות שליליות שמתגלות בחברה האזרחית. אין ספק, כי אם צה"ל ידע להתגבר על תופעות אלה, הוא ישפיע בצורה מסוימת על החברה האזרחית. ולכן החובה המוטלת על צה"ל גדולה שבעתיים. תמיד חשבנו, שצה"ל צריך להיות דוגמה ומופת לחברה כולה; דומה שתוקפם של הדברים לא פג.

נחזור עתה לשאלה שהוצבה בראש הדברים: האם קצין בצבא הוא מנהל לובש מדים?

הספרות העולמית נדרשה מזמן להבדל בין קצין לבין מנהל. הרולד לאסוול הגדיר את המקצוע של הקצונה כ"ניהול האלימות" (The Management of Violence) ואילו מוריס ינוביץ' הגדיר

את הקצינים כ"מקצוענים באלימות" (Professionals in Violence). אכן זה מקצוע שונה מזה של המנהל. המפקד מופקד על כלים בעלי עצמה רבה להפעלת האלימות. מצב זה צופן בחובו סכנות לחברה ולהנהגת המדינה לפיכך נדרשות הגבלות על סמכותם של המפקדים "ללחוץ על הכפתור" ולהפעיל את הנשק, ומשום כך דרוש וגם קיים פיקוח הדרג האזרחי במדינה על הפיקוד הצבאי. במדינות בעלות משטר דמוקרטי ובעלות תרבות פוליטית גבוהה מושרשת ההכרה בדבר כפיפותו של הצבא לדרג האזרחי ואף על פי כן נקטים כללים שונים, כגון היות שרי הביטחון אזרחים ולא אנשי צבא, המבטיחים את הפיקוח של הדרג האזרחי על הכוחות המזוינים. במדינות רבות בעלות תרבות פוליטית נמוכה יותר הננו עדים לרמות שונות של התערבות הצבא בענייני המדינה ואף לנטילת השלטון לידי של הצבא. בברה"מ בעלת המשטר הטוטאליטרי קיימת מערכת מסועפת של פיקוח פוליטי על הכוחות המזוינים, וזאת למרות ש-90% מהקצינים הם חברי המפלגה הקומוניסטית, שהאליטה שלה שלטת במדינה. שיטות הפיקוח והמנגנונים האדירים הקיימים במשטרים השונים נועדו להבטיח טיח שהעוצמה האדירה הנתונה בידי אנשי הצבא לא תופעל אלא למטרות שנקבעות ע"י ההנהגה המוסמכת של המדינה.

נדמה לי, שבשטח זה מצבנו טוב מזה השורר במדינות לא מעטות. כוחו של צה"ל אינו מושתת לא על צבא סדיר בלבד ולא על קצונה בשירות קבע בלבד. צה"ל בכללו, על חלקו הסדיר ועל צבא המילואים הגדול, הנו ביסודו צבא עממי – צבא העם. המקצוע הצבאי של הקצין בצה"ל אינו המקצוע או העיסוק היחיד שלו במשך כל תקופת חייו הפעילים, לפיכך גם לא הייתי מגדירו כ"מקצוע באלימות".

למרות זאת יש להתמיד ולהעמיק, גם בקרב הקצונה שלנו, את ההכרה כי חובתם לשמור על רמה מוסרית גבוהה, ועל טוהר הנשק, ולחדד את תחושתם כי העוצמה הגדולה המופקדת בידיהם מיועדת אך ורק למטרות שהחברה בישראל קבעה באמצעות מוסדותיה הדמוקרטיים הנבחרים ומותרת לשימוש אך ורק להשגת מטרות אלה. והיה מחנינו טהור!

מפקד נדרש להפיק את מרב היעילות מחייליו ומהאמצעים המצויים ביחידתו — על-מנת שפוטנציאל היחידה ימוצה בצורה הטובה ביותר בשעת מבחן.

לפני יותר משלושת אלפים שנה, כאשר ביקר יתרו אצל משה רבנו, נאמר: ויאמר חותן משה אליו: לא טוב הדבר אשר אתה עושה, נבול תיבול, גם אתה, גם העם הזה אשר עימך, כי כבד ממך הדבר, לא תוכל עשהו לבדך, עתה שמע בקולי, איעצך... והזהרת אותם את החוקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו (שמות י"ח, י"ז — כ').

זה השלב הראשון בניהול, קביעת נהלים ברורים, חובות וחכיות, והבאתם לידיעת הכל. משה נאנק תחת עולה של בעייה שפגעה בהרכבה מפקדים בצבא, אלא שלמשה הייתה בינה; והוא פעל כעצת חותנו.

מייד אחר שלב הנהלים בא השלב של חלוקת אחריות וסמכויות.

ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם: שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים ושרי עשרות. ושפטו את העם בכל עת, את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפוטו הם (שמות י"ח, כ"ה — כ"ו).

זו הגדרה ברורה מאד של ניהול לפי חריגים. יש פה האצלת סמכויות למפקדים כפופים. לכל אחד תחום אחריות שלו וסמכויות לפעול בתחום זה, ורק בעיות קשות וחריגות יגיעו לטיפולו של המפקד הראשי, משה.

כידוע, רבים תפקידי המפקד, והדגשים בדרגים השונים שונים. המפקד צריך לאמן, לארגן, לפקד, לתאם, לקיים בקרה ופיקוח, לחזות מראש ועוד... המגע שלו ביחידה הוא עם אנשים, חומרים וכלי לחימה. טוב יעשה אם את עיקר תשומת לבו ומרצו ישקיע באנשיו.

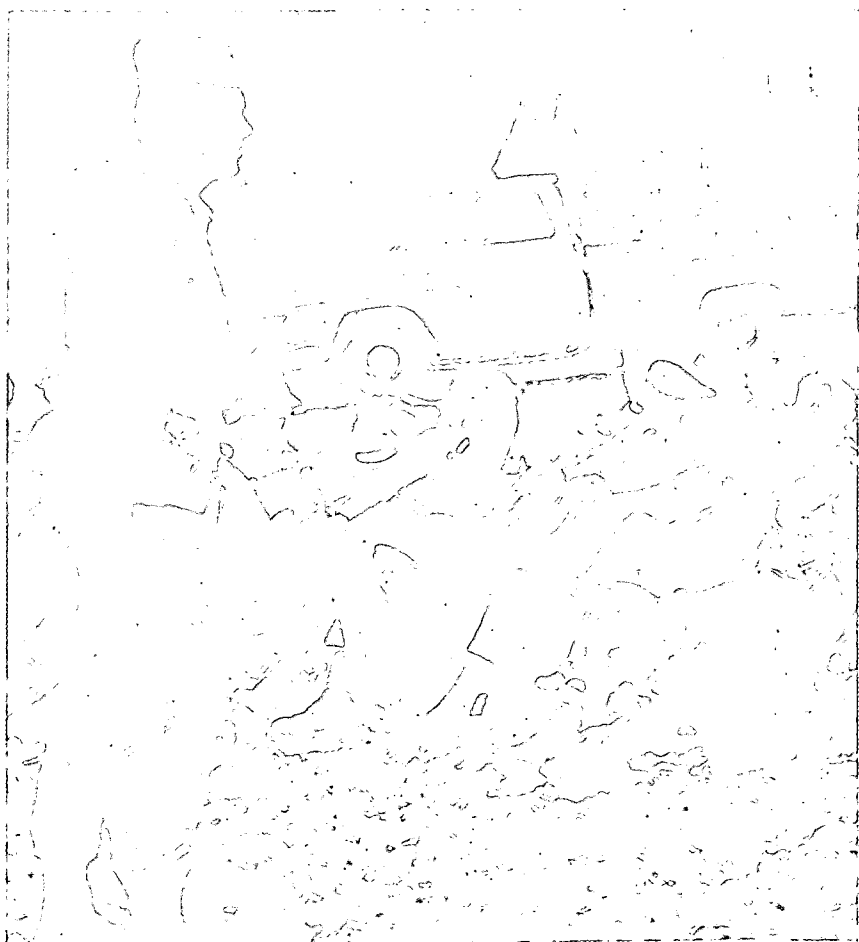
תפקוד יעיל של מפקד מאפשר לו לעמוד בפני האתגרים ולהשיג את מטרות היחידה. הספרות המקצועית דנה רבות בתפקידים של המפקד ובדרכים לביצוע תפקידו. אדגיש שני מרכיבים חשובים, שצריכים להשפיע על התפקוד היעיל של המפקד — אחריות וסמכות — שכבר לפני אלפי שנים הבין משה את חשיבותם בהצלחת ביצוע תפקידו כמנהיג העם.

ההתקדמות הטכנולוגית וכמות האמצעים הניתנים לכל חייל ולכל יחידה זורקים אור על מה שנדרש ממפקד כמנהל. לא בכדי אומרים, שמפקד טוב צריך להיות מנהל טוב. גם זה וגם זה נדרשים לדבקות במטרה, ליזמה, לדוגמה אישית ועוד. אלא שהמבחן העליון של המפקד הצבאי — שלא כמו המנהל — הוא ההתנהגות תחת אש. מהו אפוא הקשר בין האחריות והסמכות שמואצלות למפקד בצבא לבין תפקוד יעיל.

אחריות, סמכות ופיקוד יעיל בצבא

אל"מ שמושי אלושוב

הגדרת מושגים

כאשר מדברים על סמכות, אחריות ויער לות התפקוד, הדברים נשמעים פשוטים ומובנים. אך אם נבקש ממפקדים שונים שיגדירו את המושגים האלה, נמצא דעות והגדרות שונות מאד. חשיבות הגדרת המושגים נובעת מהבנת המשתנים הכלליים בכל מושג, המשפיעים על התפקוד היעיל של המפקד בדרגים השונים בצבא. בספרות המקצועית מגדירים המומרים חים את המושגים סמכות ואחריות בצורה חלקית ואף אחד לא ניסה לבדוק באיזה מידה הסמכות והאחריות המוטלות על מפקד משפיעות על תפקודו היעיל.

ואלו ההגדרות שאני מציע:

סמכות היא הזכות הניתנת למפקד, בתוקף מעמדו בצבא, לפעול להשגת המטרות שהוצבו בפניו. הסמכות יכולה להיות פורמאלית (מוענקת על-ידי הארגון), מקצועית (קשורה במומחיות), ואי-שית (קשורה בסגולות מיוחדות).

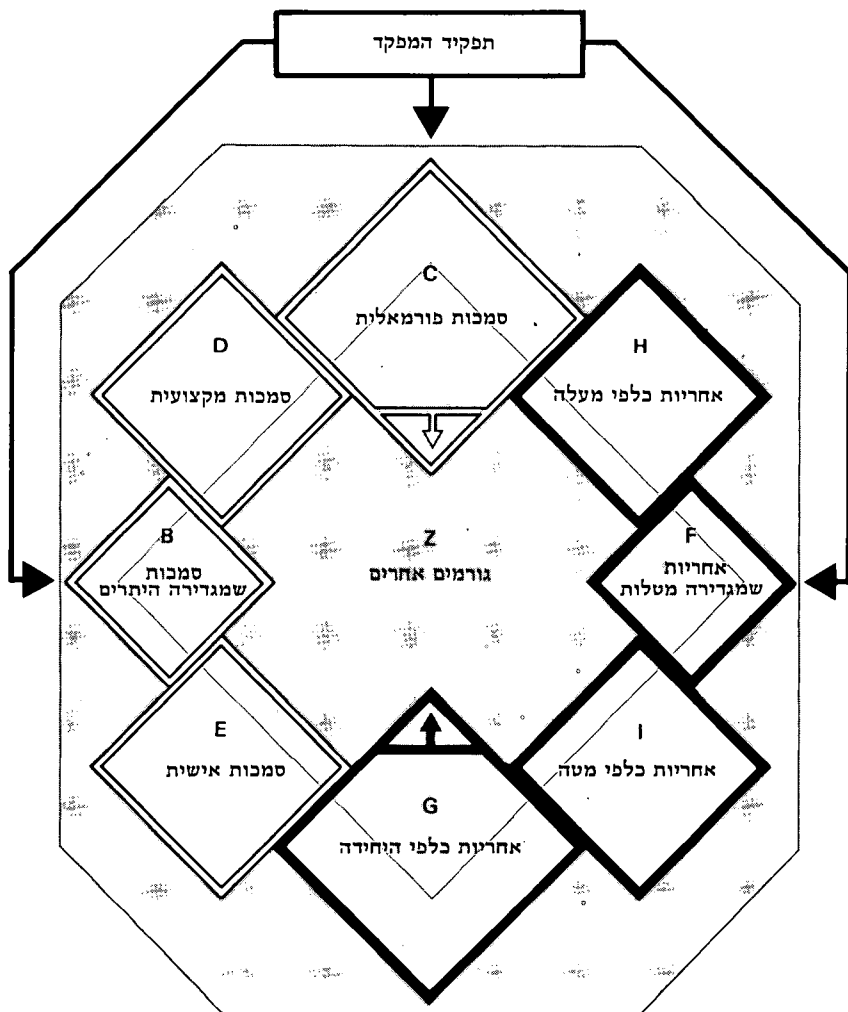
אחריות היא החובה המוסרית לבצע את התפקיד היטב, ככל האפשר. במסגרת חובה זו, עלינו לפעול בהתאם לנהלים המקובלים בצבא, גם אם אנו נדרשים לרסן רצונות ודחפים, הנוגדים נהלים אלה.

תפקוד יעיל משמעותו, הפעלת התשומות שבידינו (ובעיקר משאבי-אנוש) בצורה של שותפות, ומיצוי כל הכישורים הגלומים באנשים, בזמן שיאפשר לבצע את המשימות ביעילות וגם ראייה קדימה – לפיתוח הארגון ולקידומו.

בהגדרת המושגים רואים את המשתנים השונים, המשפיעים על עצמת הסמכות, האחריות והתפקוד היעיל. **בסמכות כלולה** הגדרה של ההיתרים שניתנו למפקד, במסגרת תפקידו. באחריות כלולה הגדרה של המטלות שיש למפקד. יש בה **אחריות כלפי מעלה** – החובה לתת דין-וחשבון על מעשיו, לטוב ולרע – **אחריות כלפי מטה** – עזרה לכפיפיו למלא את תפקידם היטב – **ואחריות כלפי היחידה** – העיסוק האישי של המפקד באימון היחידה ובקידומה.

תפקוד יעיל משמעו, בין היתר, עמידה במשימות שהציבו לו ובאלה שהוא הציב לעצמו; מיצוי הפוטנציאל האנושי ביחידה (ע"י אימון והכשרה) לטובתה; ניצול נכון של זמנו (בתכנון מראש, עיסוק בעיקר ולא בטפל והשאתר זמן פנוי למחשבה איך לקדם את היחידה);

* כפיף (subordinate) – פקד, המקבל הוראות ופקודות – המערכת.

התפקוד היעיל של המפקד. לגורמים אחרים (כמו בריאות אישית, מתקני היחידה ועוד) יש השפעה על התפקוד היעיל.

קיימת איתנות בין אחריות לבין סמכות, ובין הגורמים המרכיבים אותן. הניסיון מלמד שיש מפקדים עם סמכויות נרחבות מאד אך אחריותם מעטה מאד. כמו כן, יכול להיות מפקד אחראי מאד שסמכויותיו תיו מעטות. הדבר נכון גם לגבי אי-תלות במרכיבים הפנימיים של סמכות ושל אחריות. אתן שתי דוגמות: מוכרים מפקדים שאחריותם כלפי מעלה גבוהה מאד (הם מדווחים חים בזמן, מתעניינים במה יכולים לעזור לממונה ועוד) – אך אין מענה יינם כלל מה שלום כפיפיהם, ונכרי נותם לעזור להם מעטה מאד. לכמה מפקדים ניתנת סמכות פורמלית רחבה מאד, אך סמכותם האישית, או המקצועית, נוטה לאפס.

ושביעות-רצון מתפקידו.

הספרות המקצועית מתייחסת למושגים סמכות ואחריות בעיקר בקשר למנהיגות ולהאצלת סמכויות. המושגים – אחריות, סמכות, עצמה, כוח, התחייבות, שכנוע, השפעה – סובבים סביב הכושר של המפקד, או המנהל, להוציא תפוקות מתשומה נתונה של משאבי אנוש. אין מי שטוען, שאחריות, או סמכות, יכולות לעמוד בפני עצמן. מוסכם שאין למפקד הסמכות לשנות את חוקי היקום, ושמפקד אחראי בפני הממונים עליו – גם אם האציל חלק מסמכותו לכפיפיו.

הצעת מודל

המודל מתבסס על הנחות יסוד שקיבלו חיזוקים בספרות המקצועית ועל ניסיון אישי, רבי-שנים, בצבא.

הנחות היסוד הן:

1. אחריות וסמכות, אפילו ינתנו וימצאו אצל מפקד במלואן, אינן הגורמים היחידים שמשפיעים על

המודל מתאר את הקשרים בין אחריות לסמכות ולתפקוד יעיל. העצמה של כל משתנה היא בעייה מורכבת, לכשעצמה.

הסברים ורגשים

תפקוד יעיל (U) הוא פונקציה של אחריות (R), סמכות (A) וגורמים אחרים (Z):

$$U=f(A,R,Z)$$

האחריות היא פונקציה של הגדרת מטלות, אחריות כלפי הארגון, אחריות כלפי מעלה ואחריות כלפי מטה:

$$R=f(F,G,H,I)$$

וסמכות היא פונקציה של הגדרת היתרים, סמכות פורמאלית, סמכות מקצועית וסמכות אישית:

$$A=f(B,C,D,E)$$

הגדרת המטלות והגדרת ההיתרים הודגשו – משום שהן צריכות להיות קבועות בכל יחידה; ובהעדרן יהיו אי הבנות ופיקוד לקוי של מפקדים. מוכרות דוגמות רבות – "דברים נופלים בין הכיסאות", "לא ידעתי שאני אחראי לזה", "לא ידעתי שזה בסמכותי" ועוד – שלא צריכות לקרות כשמגדירים היטב את תחומי האחריות של המפקד ואת סמכויותיו.

בארגון צבאי אין אפשרות לפקד ללא סמכות פורמאלית. זו אמורה ללוות לבצע. אך טוב יעשו מפקדים אם ישתמשו בסמכות זו כעתודה, ויעזרו יותר בסמכות האישית והמקצועית להנעת חיילים. הסמכות הפורמאלית לכשעצמה יכולה להיות גורם לוחץ לביצוע, אך שימוש לא נכון בה, יכול לחבל קשות בתפקוד של המפקד.

האחריות כלפי הארגון היא המנוף שבאפשרותו להרים משימות ולהגיע לתפקוד יעיל יותר. אחריות זו קשורה למוסר האישי של המפקד – באיזו מידה הוא, אישית, יעשה לקידום יחידתו, גם אם יש לו, לעתים, רצונות ודחפים, הנוגדים את האינטרסים של היחידה.

באחריות – כלפי מעלה וכלפי מטה – בסמכות המקצועית ובסמכות האישית יש תנודות גדולות ביותר, היוצרות את ההבדלים בתפקוד היעיל של מפקדים בדרגים השונים. בעידן המודרני, ההתמחות הנדרשת בהפעלת כלי הלחימה הולכת וגדלה, ולא כל מפקד יכול להיות גם הסמכות המקצועית. לכן, במרבית היחידות יש מפקד שמניע את היחידה ומאמנה ומפקד מקצועי, שמנחה בתוקף מומחיותו, כיצד לבצע דברים.

יש גם גורמים שאינם תלויים באחריות ובסמכות. כפי שנאמר בהנחה הראשונה, גם אם יהיו למפקד כל הגורמים של

סמכות ושל אחריות במלואם, גורמים נוספים ישפיעו על התפקוד היעיל.

מסקנות

במסגרת לימודי כלכלה ומנהל עסקים באוניברסיטה, ערכתי מחקר למציאת הקשר בין סמכות, לבין אחריות ולתפקוד יעיל של למעלה ממאה מנהלים ברמות שונות בתעשייה, והגעתי לתוצאות התקפות לחלוטין למפקדים בצבא.

להגדרת הסמכויות ותחומי האחריות של המפקדים ביחידה יש חשיבות, הרבה מעבר לרשמיות. כשלמפקד לא ברור מה מותר ומה אסור, על מה הוא אחראי ועל מה אחראי האחר ועוד... נוצרים חיכוכים ואי-בהירות שפוגמת בתפקוד היעיל של מפקדים. אין המדובר רק במפקדים שחושבים איך לא לעשות (כי "לא ברור אם זה בתחום אחריותי או בסמכותי"), אלא גם במפקדים חיוביים, שמחפשים איך לעשות יותר למען יחידתם, ורצונם הטוב פולש לתחומי אחריות וסמכות של אחרים, ופוגם בתפקוד של אחרים.

הגברת האחריות של מפקדים תתרם רבות לתפקודם היעיל. כיוון שאחריות הגנה הכורח המוסרי שחש המפקד לבצע את תפקידו על הצד הטוב ביותר, יש לשתף מפקדים בנעשה בצבא, לעדכןם במידע, לשתפם בהתלבטויות, ולהשקיע בהכשרתם. אם כל זה יעשה, אין ספק שאחריות המפקד ליחידתו ונכונותו לסייע לחייליו ולקדםם יגברו וממילא תפקודו יהיה יעיל יותר.

הרחבת הסמכויות של המפקד תשפיע חיובית על תפקודו היעיל. האצלת סמכויות למפקד משמעותה ש"סומכים עליו", נותנים לו כוח וחופש תמרון לפעולה בהנחה שהתפקוד שהוטל עליו יבוצע היטב וביעילות. עצם האצלת הסמכות מתפרשת לרוב שהסמכות עשויה לעזור למי שיש להם סמכות פחותה. אין ספק שבארגון גדול, כמו הצבא, מצויים מפקדים שמצליחים להניע את יחידתם רק בזכות סמכותם הפורמאלית. אילו זו ניטלה מהם, היחידה לא הייתה מתפקדת. גם למפקדים, שסמכותם האישית וסמכותם המקצועית רבות, יש סמכות פורמאלית נרחבת. אלה ישכילו, אם ישמרו סמכות זו כעתודה לאירועים חריגים.

לא יתכן לתת למפקד סמכויות ללא אחריות; ולהיפך, אם רוצים שיתפקד ביעילות. אולם, אין חובה לתת אחריות וסמכות שוות. הרבה מפקדים מתרצים ליקויים באחריותם בחוסר הסמכות הרצויה להם. המחקר הוכיח שאפשר להטיל על מפקד אחריות רבה, וסמכויות

מעטות יותר, והדבר לא יפגום בתפקוד, בתנאי שהדבר יענה על היקף התפקוד ואופיו. ככל שהיחידה גדולה יותר, יקשה לקיים את הפיקוח והשליטה מגבוה. והפיתרון – מתן שיעור אחריות והאצלת סמכויות, שיאפשרו למערכת לתפקד ביעילות.

בכל דרגות הפיקוד יש להטיל אחריות ולהעניק סמכויות, כנדרש לביצוע התפקיד היטב וביעילות. אין זה מן הישיר להטיל על מפקדים זוטרים אחריות רבה, מבלי לתת להם סמכויות שיאפשרו להם לעמוד באחריות זו.

במפקדים בקו האש – מפקדים העומדים בראש היחידות הלוחמות – צריכות להתרכז כל הסמכות והאחריות, בתחום תפקידם. זמנם לא מצוי למחשבה ארוכת-טווח, ומה שלא עשו, יעבור למפקדים הבכירים יותר. ככל שמתרחב היקף האחריות של המפקדים הבכירים, הם נחשפים לניגודים מוסריים. הכשרים הדרושים לשאת בנטל האחריות גדולים יותר, בגלל הצורך ליישב סתירות ולבטח מוסריים הגלומים בתפקיד.

סיכום

המאמר עסק בשני מרכיבים בלבד, סמכות ואחריות: כהסבר לתפקוד יעיל של מפקדים. יש גורמים נוספים, שמשפיעים על התפקוד, אך לא עסקתי בהם. עיקר הבעייה מתרכז במידת האחריות והסמכות שיש לתת למפקדים.

מתן אחריות תלוי ביכולת להתייבב נוכח אי-ודאות, הכרוכה בעובדה שכאשר אין המפקד מבקר את כפיפיו, מקבל הדרג הנמוך החלטות. אם החרדה הנובעת מכך גדולה ומכשילה את הביצוע, סימן שניתנה למפקד אחריות גדולה מדי, ולהיפך. אם מפקד כפיף מוצא את עבודתו שגרתית ורוחו קצרה לזכות בשיקול דעת נוסף, סימן שהוא מוכן לשאת באחריות גדולה מזו שניתנה לו.

באשר לסמכות, יש להזהר שלא להפיץ ריז בה. מפקד שהוענקה לו סמכות מבלי החובה לתת דין-וחשבון על מעשיו, סמכותו הולכת ומתמעטת. זה היסוד לפתגם העתיק, "שררה מקלקלת את האדם".

יש כלל יפה של חברת ג'נרל אלקטריק: "כל סמכות, שלא ניתנה במפורש ובכתב לניהול העליון, מופקדת בידי הניהול הנמוך". זה מנוגד להשקפה הפרוסית, ש"כל מה שאינו מותר במפורש, הוא בחזקת אסור".

תכנית הכשרה לקצין

צרכים, אפשרויות והצעה לביצוע

פרופ' שאול פטאי*

מקובל כאקסיומה, שיש בצה"ל צורך להגביר את החינוך בכלל ואת ההשכלה האקדמית למפקדים בפרט. אולם, מובנו של החינוך שונה

הגישות האלה שורשים עמוקים באסכולות עתיקות ושונות. השקפה זו או אחרת בין נושאי תפקידים פוליטיים וצבאיים רבים, מעצבת את חינוכם של מפקדים באותו צבא, לעתים למאות שנים. בארה"ב, לדוגמא, יש היום אוניברסיטאות צבאיות רבות שבוגריהן השתתפו בקורסים טכניים רבים, וגם בקורסים של ספורט, אולם הם יכולים לסיים את לימודיהם מבלי לשמוע דבר על טקטיקה ואסטרטגיה ועל היסטוריה צבאית. מצד שני, קצין בחיל האוויר הבריטי, לאחר שיעבור בדיקות כושר מסוימות, יורשה ללמוד על חשבון צבאו כל מקצוע שברצונו ללמוד, ומאמינים, שטייס בתום לימודים לתואר בפילוסופיה יהיה טייס טוב יותר (או לפחות קצין טוב יותר) מאשר היה קודם.

בתפיסתם של אנשים שונים. יש כאלה שבשבילם חינוך פירושו השכלה במובן של הקניית ידע, וחשיבותו כמכשיר להתגבר על בעיות טכניות. מצד שני, יש אחרים הסבורים, כי עיקר החינוך הוא להקנות ערכים ולפתח את המוטיבציה; ויש גם כאלה המאמינים בחינוך ככלי המשמש לחידוד המוח במחשבה מופשטת. לכל אחת מן

* האוניברסיטה העברית, ירושלים.

להפרעה בלתי רצויה בהשגת המטרות החומריות.

מבחינת המוטיבציה, אכן, כמעט שאין הבדל בין אקדמאים שסיימו את חוק לימודיהם במסגרת העתודה האקדמית לבין אלה שמסיבה זו או אחרת קיבלו דחיית שירות מצה"ל עד לסיום לימודיהם. בכל מקרה, בשנים החשובות, שבהן מתעצבת אישיותם של סטודנטים אלה, השפעתו של צה"ל עליהם היא כמעט אפסית.

המצב שונה לחלוטין, כמובן, לגבי אלה שנשלחים ללימודים לאחר ששירתו במשך מספר שנים כמפקדים ושמחזי"ב בים להאריך את שירותם בצבא הקבע. מצד אחד, יש תועלת רבה בעובדה, שלמפקדים אלה שורשים עמוקים בצה"ל, אולם מצד שני — הם כבר עוצבו בדפוסים קשיחים והם חסרים את "הלוח הנקי" שהמורים האקדמיים אוהבים כל כך; הם יצטרכו לשכוח דברים רבים ולהיפטר מהרגלים רבים, לפני שיוכלו להפיק את התועלת המרבית מלימודיהם. נוסף על כך חייבים קצינים אלה לקבל משכורות גבוהות המגיעות להם בשל דרגתם; הפסקת שירותם הפעיל למשך שלוש-ארבע שנים יוצרת בעיות רציניות. זאת ועוד, קצין כזה שירת בשנות שירותו הראשונות בתפקידים שאינם דורשים השכלה אקדמית, ולכן הפוטנציאל השכלי שלו לא נוצל כהלכה. גם הסבתו לתפקיד מסוג

מפעילים, את המערך הטקטי והאסטרטגי ואף (ומי התנסה בזה יותר מצה"ל) את המערך הפוליטי. הבנה זאת של מערכים וכוחות מסובכים, מתוחכמים ואדירים דורשת בסיס רחב של ידיעות במקצועות שונים, ערנות ונכונות אינטלקטואלית, ביקורתיות כלפי פנים וכלפי חוץ, מחשבה עצמאית ובלתי משוחדת, אך גם משמעת במחשבה ובפעולה. החינוך האקדמי צבאי המשולב צריך להקנות למפקד את התכונות הללו.

היום מקבל צה"ל מפקדים בעלי השכלה אקדמית משלושה מקורות:

א. חיילי העתודה האקדמית וחיילים אחרים, שמסיבה כלשהי השלימו את לימודיהם האקדמיים לפני גיוסם.

ב. קציני צה"ל הנשלחים ללימודים. ג. "תלפיות" והמכון ללימודי המשך.

העתודה האקדמית מילאה תפקיד חשוב בצה"ל בשנות ה-50 וה-60, אולם ערכה מבחינת צה"ל הלך וירד במשך הזמן, שכן רק מעט מאוד עתודאים נשארו בצבא קבע מעבר לתקופה שהתחייבו לה מראש. העתודאי לומד בסביבה שבה חבריו ללימודים דואגים בעיקר לקריירה שלהם בעתיד, והמוטיבציה העיקרית שלהם היא להגיע לעמדה שתבטיח להם תנאים חומריים טובים והתקדמות מהירה בתעשייה, במסחר או בחיים האקדמיים. באווירה זו אין חלק למוטיבציה לאומית, והשירות הצבאי נחשב כרוב המקרים

להלן אנסה להציג תכנית לחינוך מפקדים, הכוללת בעת ובעונה אחת לימודים אקדמיים וצבאיים. התכנית תקנה לבוגריה ידע מקצועי מעמיק במקצוע אקדמי אחד לפחות עם ידע שטחי יותר אך הכרחי במקצועות אחרים, ויחד עם אלה היא תכשיר חיילים לפיקוד אגב הכרה רחבה של המערכת הצה"לית והקניית ערכים חיוניים ומוטיבציה שעליהם מבוסס השייכות. אחד מן העקרונות היסודיים שאדגיש הוא, החשיבות העליונה שיש בכושר הידברות והתקשורת ("קומוניקציה") בין העוסקים במקצועות צבאיים שונים, וכמו כן בין אלה העוסקים במקצועות צבאיים לבין אלה העוסקים במקצועות אקדמיים.

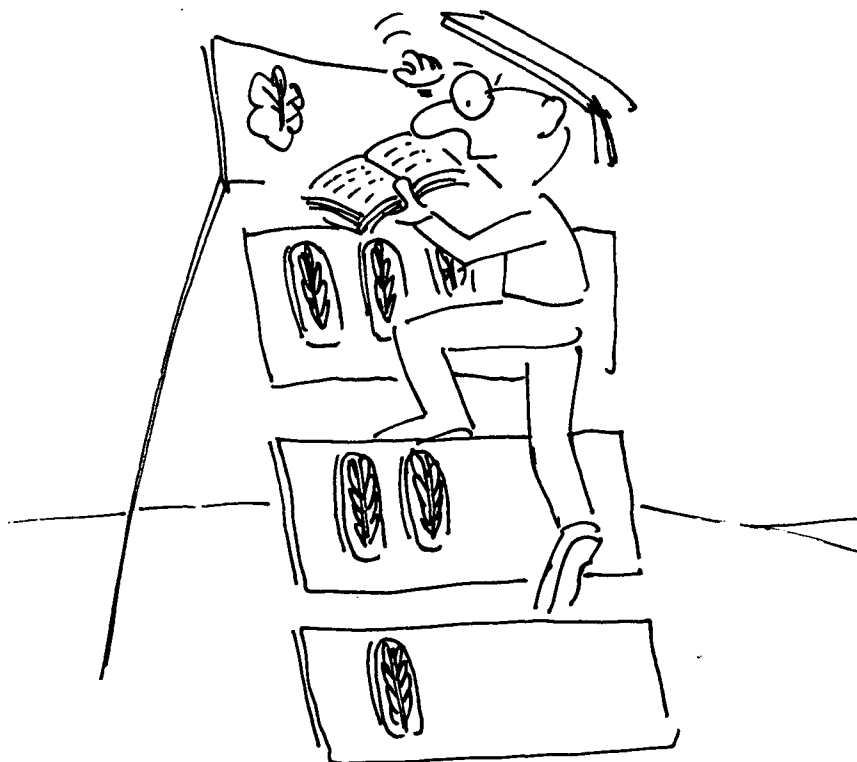
הצורך והתועלת בכוח אדם אקדמי בצה"ל

היום איש אינו חולק על שהעוסקים במקצועות הרפואה, המשפטים, הפסיכולוגיה וההנדסה חייבים להיות בעלי השכלה אקדמית שנרכשה בלימודים מסודרים ושיטתיים. השכלה דומה נדרשת גם מרופא צבאי, ממשפטן צבאי, מפסיכולוג צבאי וממהנדס צבאי. אולם הרבה יותר קשה להגדיר את ההשכלה שיש להקנות למפקד בצבא אשר כבר מראשית דרכו צריך להשתמש בשילוב מורכב ומסובך של מספר מקצועות ולא רק במקצוע מוגדר אחד.

הצורך בהשכלה אקדמית למפקדים הוא כפול. מחד גיסא נדרש מן המפקד ידע מקצועי ספציפי, שבלעדיו אין הוא יכול למלא את תפקידו ביעילות. קצינים בחילות השונים כגון חיל האוויר, חיל הים, גיסות השריון והתותחנים משתמשים היום במכשור מסובך שללא הבנת עקרונותיו לא יוכלו להשתמש בו ביעילות ולנצל את הפוטנציאל המלא שלו. מכאן שחלק גדול מן המפקדים בחילות אלה זקוק לידע במתמטיקה ובפיסיקה — ידע שיכול להירכש רק במסגרת לימודי תואר ראשון באוניברסיטה.

מאידך גיסא ירכוש הקצין באוניברסיטה גם מיומנויות שאינן קשורות ישירות למקצוע הצבאי. באוניברסיטה טובה הוא ילמד דברים שינצלם בתפקידו הפיקודיים: מתודיקה של לימוד, שימוש בספרים, גישה ביקורתית, יכולת לשאול את השאלות הנכונות, לאתר בעיות ופתונות ולחשוב באופן עצמאי ומקורי.

חינוך המקנה ידע והבנת תופעות דרוש למפקד כדי שיכין ויתפוס את המערך המסובך והמורכב שבו הוא חי ופועל. המפקד חייב להכיר ולהבין את הכוח ואת היכולת של כלים מופעלים ושל צוותים

חדש (שדורש השכלה גבוהה) כרוכה לעתים במשברים. המכון ללימודי המשך של צה"ל/חיל האוויר על יד האוניברסיטה העברית ותכנית "תלפיות" הן בין התכניות המנסות להתגבר על קשיים אלה. המכון ללימודי המשך של צה"ל/חיל האוויר הוקם כדי לשלב במסגרת אחת חינוך צבאי והשכלה אקדמית. במסגרת מיוחדת זו ניתן לנצל ניצול מרבי את המוטיבציה של החניך, להקנות לו ערכים ולא רק ידע ולכוון את הלימודים לפי צרכי צה"ל בלי לוותר על תשתית רחבה בנושא הלימוד ובמקצועות אחרים, אשר ירחיבו את השכלתו האקדמית ויביאו תועלת בזמן שירותו.

ראוי לציין כמה מן הדברים המיוחדים את החינוך המשולב הצבאי-אקדמי:

א. שימת דגש על מוטיבציה לאומית והמעטת ערכן של מטרות אישיות, כלכליות וקרייריסטיות.

ב. הקניית השכלה רחבה ככל האפשר גם מחוץ למקצוע הראשי הנלמד ושבו יקבל החניך תואר אקדמי.

ג. דאגה לכל צורכי החניך – דאגה המאפשרת ניצול מרבי של זמנו.

ד. שמירה על המסגרת ועל הדפוסים שבהם יידרש לתפקד בעתיד, ובמיוחד שמירה על הקשר עם החיל שבו משרת החניך.

ה. האפשרות לחנכו לעבוד בתנאי לחץ.

ו. הרחבת האופקים של החניך על ידי שילוב קורסים צבאיים בין תקופות הלימודים האקדמיים.

ז. שימוש נרחב בחונכים אורחיים וצבאיים. שיטה זו מאפשרת גמישות מרבית בתכניות, רציפות, אפשרות להגברת העומס ולהקטנתו לפי הצורך ואפשרות לימוד וחינוך על ידי טיפול אישי ואינטנסיבי.

ח. שימוש נרחב בסמינרים, בוויכוחים, בימי עיון ובמפגשים לשם היכרות מרבית בין חניכים מחילות שונים וממקצועות שונים על מנת ליצור קשרים ביניהם ולבסס אפשרות של אינטראקציה בעתיד.

תכנית לקורס מפקדים אקדמיים (קמ"א) – הצעה לביצוע

למגויסים בעלי השכלה תיכונית, המשרתים כשירות חובה, תהיה בתום השנה הראשונה לשירותם, לאחר ססימו קורס מפקדים זוטרים ועברו תהליכי מיון, האפשרות להתחייב לחמש שנות שירות בצבא הקבע ולהצטרף לתכנית קמ"א תוך

שמירה על הקשר ועל ההשתייכות לחיל שבו הם משרתים. התכנית דורשת שינויים לא גדולים לגבי חיילות. כדי לא לסרב לא את הצגת התכנית לא אעמוד בפרוטרוט על השינויים האלה. לדעתי, כשליש ממשתתפי תכנית קמ"א צריכות להיות חיילות; זמן שירותן הכולל, חובה וקבע, צריך להיות במקום שמונה שנים רק שש או שבע שנים ואולי צריך לאפשר לחיילות/ות/מפקדות מעבר יותר קל מחיל לחיל. תלמיד באוניברסיטה זוכה לתואר ראשון ("בוגר") על יסוד כ-1500 שעות לימודים פרונטליות המשתרעות על תקופה של שלוש שנים. "שנת לימודים" כוללת למעשה רק 27–28 שבועות.

המספרים המדויקים כמובן שונים במקצועות שונים בהתאם לצורך במעבדות, בתרגילים, בסמינרים, בסיוורים מקצועיים וכו'. התלמיד גם חייב להיבחן ברוב מקצועות לימודיו – ועומס הלימודים (שיעורים, בחינות וכו') בסה"כ מחושב כך, שגם תלמיד בינוני ואף חלש ואף תלמיד שחייב להרוויח את לחמו בזמן לימודיו יוכלו לעמוד בו ללא קושי מיוחד. אי לזאת, מותר להטיל על אנשי קמ"א, שאמורים להיות צעירים מוכשרים שאין עליהם חובות פרנסה, עומס גדול יותר מן המקובל. חשבון מקורב יראה (ואין זה המקום להיכנס לפרטים מדויקים) שלתוך שנתיים קלנדריות אפשר לרכו כ-2300 שעות פרונטליות (כלומר כ-50% יותר שעות לימוד מהדרוש לקבלת תואר "בוגר"), כשאותן שנתיים כוללות את תקופות החגים, החופשות וההתכוננות לבחינות.

את הלימודים של 2300 שעות יש לחלק לשני גושים עיקריים: לימודים לתואר בוגר (כ-1500 שעות) ולימודי השלמה כלליים (כ-800 שעות).

קיימות אם כן שתי אפשרויות:

האחת – אם מספר התלמידים במקצוע מסוים גדול דיו, אפשר לארגן עבורם קורסים אוניברסיטאיים כך שילמדו למעשה רק שנתיים קלנדריות (על ידי ריכוז הלימודים, פתיחת קורסי קיץ שהיום אינם קיימים וכו').

השנייה – שיבוץ אנשי קמ"א ללימודים אוניברסיטאיים רגילים בזמנים המקובלים בתוספת לימודי ההשלמה ושליחתם לקורסים צבאיים בתקופות החופשות האוניברסיטאיות הארוכות בפסח ובקיץ.

בין כך ובין כך, חניך קמ"א יסיים במשך שלוש שנים לכל היותר את כל לימודיו לתואר ואת לימודיו הנוספים וכן את הקורסים הצבאיים המיועדים לו, כולל

קורס קצינים.

הלימודים לתואר האקדמי – היקפם ותכנם קבוע באוניברסיטה, אולם גם כאן אפשר לבחור במסגרת אותם לימודי התואר, מסלולים, כיוונים וצירופים התואמים את צורכי צה"ל. בין לימודי התואר הראשון שמציעה היום האוניברסיטה העברית, מעוניין צה"ל במיוחד במקצועות הבאים: מתמטיקה, מדעי המחשב, פיסיקה, כימיה, מדעי החיים, מדעי כדור הארץ (מהפקולטה למדעי הטבע); מדעי היהדות, היסטוריה, שפות ובתוכן שפה וספרות ערבית, חינוך (מהפקולטה למדעי הרוח); כלכלה, ניהול עסקים, סוציולוגיה, פסיכולוגיה (מהפקולטה למדעי החברה).

במסגרת הלימודים לתואר האקדמי יהיו אנשי קמ"א תלמידים רגילים של האוניברסיטה ככל ההיבטים האקדמיים, ויחולו עליהם כל החובות והזכויות של סטודנט, כולל חובות משמעת ובחינות. לימודים משלימים וכלליים: אלה לימודים שלא יידרשו בהם בחינות.

לימודים משלימים ייקראו לימודים הקרובים ללימודי התואר ובדרך כלל ייבחרו מלימודי אותה פקולטה (לדוגמה, תלמיד שלומד מתמטיקה-פיסיקה כלימודי תואר, ילמד גם כימיה, ביולוגיה, מחשבים וכו') – אולם לא יהיה חייב להיבחן במקצועות אלה בחינות אוניברסיטאיות, אלא אם כן צה"ל יטיל זאת עליו. ועדת היגוי משותפת של קציני צה"ל ושל אנשי האוניברסיטה תנחה את התלמידים בבחירת המקצועות המשלימים. לימודים אלה יוכלו להיות בחלקם גם מפקולטות אחרות.

לימודים כלליים: צה"ל יחליט, בהתאם ייעוצות עם מורי האוניברסיטה, אילו מקצועות ילמדו תלמידי קמ"א תוך התחשבות בצורכי החילות שאליהם הם משתייכים. חלק מן הקורסים האלה יוכלו להינתן ע"י קציני צה"ל, מורים חיצוניים וכו'. המטרה העיקרית של הלימודים האלה היא להרחיב את אופקי החניך, ולכן יינתנו קורסים כלליים בעיקר במקצועות שאינם כלולים בלימודי התואר של החניך. כך, למשל, תלמידי הפקולטות למדעי הרוח והחברה יקבלו קורס בסיסי במדעי הטבע ולהפך; תלמידי הפקולטה למדעי הטבע יקבלו קורסים בפסיכולוגיה או בסוציולוגיה או בניהול עסקים.

יש להשתדל שהלימודים הכלליים והמשלימים יינתנו על ידי מורים מוסמכים ברמה גבוהה, כך שיוכלו להיחשב לקראת תארים אחרים או לקראת תארים יותר גבוהים, אם החניך ישאף לכך.

חיילים מחילות שונים ילמדו יחד בקורסים האקדמיים והצבאיים ויש לקוות שהיכרות זאת תשמש כבסיס לשיתוף פעולה בעתיד בין קצינים בחילות שונים בעת שימלאו תפקידים שונים בצה"ל — בעת שלום ובמלחמה.

החניכים ילבושו מדים גם בזמן לימודיהם ויתגוררו בשטח האוניברסיטה בבניינים נפרדים תחת משמעת צבאית מקובלת. יש לדאוג לכך — על ידי הסברה ומתן דוגמה — שסטודנטים-חיילים אלה לא ינצלו לרעה את מדיהם בשום אספקט של החיים הסטודנטים-ליים, בקשרים עם מוריהם ועם חבריהם ללימודים שאינם חיילים, ובחלקם אף אינם יהודים.

צה"ל יעמיד לרשות החיילים-סטודנטים חונכים אשר ילוו אותם בדרכם,

יעזרו לפי הצורך בלימודיהם, ידגישו ויעזמו מיקו את אותם היבטים של הלימודים החשובים במיוחד לצה"ל. הבסיס האקדמי הרחב, שירכשו חניכים אלה, יאפשר להם להשלים את לימודיהם לקראת תואר שני, ואולי אף שלישי, בקלות יחסית. כך תהיה אפשרות, בהסכמת צה"ל, כעבור מספר שנים לאלה שרוצים להמשיך בשירות קבע להמשיך בלימודים לקבלת תואר שני (מוסמך). ולפי המתכונת של קמ"א אין הדבר צריך להימשך יותר מאשר שנה אחת בערך, גם אם התואר השני יהיה במקצוע קצת שונה מזה שלמדו לקראת התואר הראשון. לדוגמה, בוגרי מתמטיקה, פיסיקה, כימיה ומחשבים יוכלו ללמוד לקראת תואר מוסמך בבי"ס למדע שימושי או אפילו לעבור למקצוע הנדסי ולזכות בו בתואר

מהנדס באחד המוסדות המורשים לכך. יש לקוות, שבתום תקופת התחייבותם ימשיך חלק ניכר מבוגרי קמ"א לשרת בצבא הקבע. כאשר לאלה שיעזבו את צה"ל בתום שמונה שנים או יותר — אנו מאמינים ששנים אלה יעצבו את אישיותם כך שישמשו כקציני מילואים יעילים ומסורים לצה"ל. זאת ועוד: יש לקוות שגם בעבודתם האזרחית יורגשו העיצוב באישיות, המוטיבציה והחינוך לערכים שקמ"א נתן להם, כך שהמעבר משירות צבאי לעבודה אזרחית יהיה למעשה מעבר משירות לאומי במסגרת צבאית לשירות לאומי במסגרת אזרחית במוסדות הלאומיים ובחיים הציבוריים ובכל מקום שיש לעם ישראל צורך במנהיגות נאמנה, בלתי אנוכית, מוסרית ומסורה.

הכשרה אקדמית לקצונה

ד"ר איתן גלבוץ*

"כל שעלי לעשות הוא לעיין בנטיית המשותפות של הנפש והשכל כלפי העיסוק הקריר 'מלחמה', אותן נטיות משותפות שאת כולן יחד ניתן לכנות 'מהותה של הגאון' ניות הצבאית". כתבתי 'משותפות' כיוון שדווקא בכך מצויה הגאונות הצבאית. לא סגולה אחת הקשורה במלחמה, כגון: אומץ לב, המצויה גם באדם שאינו מגלה סגולות נפשיות ושכליות אחרות... המדובר הוא בשילוב הרמוני של כוחות, שכוח זה או אחר יכול להתבלט בו אך כולם חייבים לעלות בקנה אחד".
על המלחמה, מדרך קצר לקלאוזוביץ, "מערכות", עמ' 77.

קבלת החלטות בתחומים רבים, וכמובן בעיקר בתחומי החץ והביטחון. על אף שתפקידם הוא להציג את ההיבטים הצבאיים של בעיות וסוגיות הרי שהם זקוקים הן להבנה ולראייה של התמונה כולה והן לרמה אינטלקטואלית אישית גבוהה כדי שיוכלו למלא את תפקידם. גם לצורך זה דרושה הכשרה רחבה ומקיפה הרבה מעבר למה שניתן בקורסים הצבאיים.

מעמד הצבא בחברה המערבית
מעמד הצבא בחברה הדמוקרטית המערבית שנוי במחלוקת ואף מצוי בירידה מתמדת.⁴ תופעה זו נובעת בעיקר מן התפיסה הגורסת כי לכוח צבאי אין עוד מקום בזירה הבינלאומית של סוף המאה העשרים וכי על מחלוקות, בינלאומיות ופנימיות, יש להתגבר בדרכים אחרות.⁵ נוסף לכך, בארה"ב לדוגמה, גרמה ההתנגדות הרבה למלחמה בוויאטנאם לשפל חסר תקדים במעמדו של הצבא בחברה. באירופה המצב אינו טוב יותר, כפי שאפשר ללמוד מההתנגדות הרבה לתכנית נאט"ו להציב נשק גרעיני טקטי בכמה מדינות החברות בברית. מצב זה של ניכור חמור בין הצבא לחברה מכביד מאוד על הקצונה ומטיל עליה מעמסה כבדה. הכשרה אקדמית עשויה אפוא לאפשר לקצינים לכרות אוזן רגישה לרחשי החברה, להבין את יחסה לצבא ואולי אף למצוא מענה הולם לניכור הגובר.⁶

קבלת תארים אקדמיים מקובלים כאחד ממדעי הטבע, ההנדסה, הרוח והחברה, וכן לימודים בסיסיים ומתקדמים בנושאים של השכלה כללית. הצורך בהכשרה אקדמית לקצונה נובע מכמה טעמים:

תחכום כלי הנשק ומורכבות שדה הקרב העתיד

כלי הנשק של סוף המאה העשרים הגיעו לדרגת תחכום גבוהה מאוד, ויצרו שדה קרב מורכב ומסובך, שהשליטה וההתמצאות בו דורשות רמת תחכום גבוהה. תחכום הוא פונקציה של הכשרה והתפתחות בצדדים רבים של האישיות. לא ניתן לעצב אישיות מתוחכמת רק באמצעות התמחות במישור אחד ותהיה זו מעמיקה ככל שתהיה, ולכן יש להרחיבה ולבססה בדרך של הכשרה נוספת. אחת האפשרויות הטובות של הכשרה כזו היא הכשרה אקדמית.

אופי החשיבה הצבאית

הפעילות הצבאית השגרתית גורמת לקצינים שילקו בחשיבה נוקשה ושמרנית.³ חשיבה כזו מעכבת את איתורן של תפיסות מיושנות, שאינן עונות עוד על מצבים מתפתחים, ומונעת חיפוש פתרונות הולמים למצבים כאלה. ההכשרה הצבאית הטהורה נוטה לחזק תפיסות קיימות בשעה שההכשרה האקדמית נוטה לערער אותן ומקנה לקצין הלומד פתיחות וגמישות מחשבתית.

מעורבות בקביעת מדיניות ובקבלת החלטות

קצינים בדרגות בכירות מעורבים בתהליכי

ממבט ראשון נראה שאין ניגוד גדול יותר מזה הקיים בין הכשרה צבאית לבין הכשרה אקדמית במסלול עיצובה ובניית של קצונה. עיקרה של ההכשרה הצבאית מצוי ברכישת מיומנות, בהפעלת כלי נשק ובהקניית ערכים כמו משמעת, ציות ונאמנות. לעומת זאת, עיקרה של ההכשרה האקדמית מצוי בלימוד תיאוריות, בפיתוח יכולת של חשיבה מקורית, ברכישת כלים להטלת ספק מתמיד באמיתות ובדוקטרינות מקובלות, ובעידוד שאיפה רבת עצמה לשאול שאלות ולחדש. להלכה ניגוד ממשי ומשמעותי בין מטרות וערכים. למעשה, שילוב הכרחי וחיוני לתפקוד נכון, יעיל ומתוחכם של מפקדים בסוף המאה העשרים. המשמעת היא אמנם הדבק שמאפשר לצבא לתפקד, אולם ללא הטלת ספק וללא שאיפה לחדש, לא יוכל שום צבא להתמודד עם האתגרים של שדה הקרב העתיד. הדברים הבאים דנים בצורכי ההכשרה של קצונה בדמוקרטיה המערביות המודרניות ובעיקר בסוגיה של שילוב לימודים אקדמיים בהכשרה הזו.¹

הצורך בהכשרה קרבית

על כל הצבאות בדמוקרטיות המערביות מקובלת ההערכה, שהכשרת קצונה מודרנית אינה יכולה להצטמצם בהיבטים מקצועיים-צבאיים ולכן יש לכלול בה גם הכשרה אקדמית.² הכשרה זו הנה התמחות פורמלית ברמה על תיכונית לקראת

* מרצה בחוג ליחסים בינלאומיים, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

קריירה שנייה

עם שחרורם פונים קצינים רבים בדרך גות הבינוניות והבכירות לקריירה שנייה בתחומי הפוליטיקה, הכלכלה והחברה. חלקם אף מגיע, ובמהירות רבה, לעמדות של מנהיגות בתחומים הללו. ניסיון בפיקוד על יחידות גדולות מהווה יתרון בחיפוש אחר תפקידים הולמים לאחר השחרור מהצבא, אבל בכך לא די. הכשרה אקדמית ברמה של תואר שני, שלא לדבר על תואר ראשון, הפכה לחיונית ולהכרחית לבעלי משרות בכירות במגזר האזרחי, ובהעדרה ייתקל הקצין המשתחרר בקשיים להיקלט בתפקידיו החדשים ולמלאם כראוי. הענקת הכשרה אקדמית לקצין תוך כדי מלחך שירותו מהווה אפוא תרומה נכבדה הן לקצין עצמו, הן לצבא והן לחברה כולה.

לאור הדברים הללו השאלה שצריכה להישאל בחברה הדמוקרטית המערבית איננה, אם יש צורך בהכשרה אקדמית לקצינים או לא, אלא איזה סוג של הכשרה אקדמית יש להעניק להם (במדעי הטבע, במדעי החברה, במדעי הרוח או בהנדסה); באיזה שלב של הכשרה הקצונה יש לשלב את ההכשרה האקדמית (בהתחלה, באמצע או בסוף); באיזה מסגרת יקבלו אותה הקצינים (בצבא או באוניברסיטאות אזרחיות), ומה יהיו הכמות והיחס של ההכשרה האקדמית לעומת ההכשרה הצבאית-מקצועית. להלן כמה תשובות לשאלות הללו כפי שהן נהוגות בכמה צבאות מערביים.

הכשרה אקדמית בצבאות המערב

ארה"ב

בארה"ב קיימים שני מסלולים עיקריים להכשרת קצונה ובשניהם תופסת ההכשרה האקדמית מקום עיקרי. המסלול הראשון והחשוב ביותר עובר דרך האקדמיות הצבאיות. לכל זרוע — יבשה, ים ואוויר — אקדמיה משלה. האקדמיה הגדולה, הוותיקה והידועה ביותר היא כמובן האקדמיה של הצבא בווסט פוינט⁷. משך הלימודים באקדמיות הצבאיות הוא ארבע שנים ובמהלכן עובר הצוער במקביל הכשרה צבאית והכשרה אקדמית כאחת, עם דגש ניכר על ההכשרה האקדמית. בתום תקופת הלימודים מוענקים לבוגר תואר אקדמי ראשון — בוגר במדעים — וכן דרגת קצונה. הלימודים ממומנים כולם ע"י הצבא, ובתמורה מתחייב הצוער לשירות קבע בן חמש שנים, אך אחוז הממשיכים בשירות קבע מקרב בוגרי האקדמיות הצבאיות הוא גדול מאוד.

המסלול השני להכשרת קצונה מכונה ROTC (Reserve Officers Training Corps). למסלול זה מתקבלים סטודנטים הלומדים באוניברסיטאות אזרחיות רגילות, מתחילת לימודיהם או לקראת שתי שנות הלימוד האחרונות.⁸ במהלך הלימודים, ובעיקר בחופשות, הם מקבלים הכשרה צבאית לקראת קבלת דרגת הקצונה. הצבא משתתף במימון הלימודים תמורת התחייבות מצד הצוערים לשרת בצבא כמשך שש שנים. חלק מן הזמן בצבא הקבע

וחלקו בכוחות המילואים.⁹ מובן שבמסלול זה ההכשרה האקדמית תורפת את המקום העיקרי. התכנית מבוצעת בכ-280 מוסדות להשכלה גבוהה בארה"ב והיא מחלקת כ-6,500 מילגות ארבע שנתיות ודו-שנתיות מדי שנה. בתקופות שלום מספקות האקדמיות הצבאיות כמחצית מכוח הקצינים הנכנסים לשירות, ואילו ROTC מספקת את המחצית השנייה. בתקופת מלחמה משתנה היחס לטובת המסלול השני.¹⁰ כמתואר בתרשים (עמ' 49) הנשארים בצבא הקבע מעבר להתחייבותם הראשונית זוכים להכשרה אקדמית נוספת לקראת תואר שני. הכשרה זו נעשית באוניברסיטאות רגילות. נמצא שמאז 1955 75% עד 80% מקרב בוגרי ווסט פוינט, שהמשיכו לשרת מעבר לתקופת ההתחייבות הראשונית, למדו לקראת תואר שני באוניברסיטאות אזרחיות.¹¹ רוב הקצינים הללו הגיעו לשלב זה כשהיו בדרגות סרן או רב-סרן. הקצין יכול לבחור בכל תחום מדעי שמעניין אותו, אולם הנטייה היא לבחור במדעי הטבע או בכלכלה, מנהל ויחסים בינלאומיים. בשלבים מתקדמים יותר של הקריירה הצבאית שלו יכול קצין אמריקני ללמוד לקראת תואר שלישי, או ללמוד במוסדות גבוהים של הצבא ומערכת ההגנה, המשלבים הכשרה צבאית ואקדמית ברמה גבוהה מאוד.¹² בכל מקרה ממסלול ההכשרה של קצין בצבא ארה"ב, המתואר בתרשים, ניתן להסיק מסקנות לגבי המקום החשוב במיוחד להכשרה אקדמית בעיצובו של הקצין ובפיתוחו.

קנדה

מסלול הכשרת הקצונה בקנדה דומה לזה הנהוג בארה"ב. גם בקנדה עוברים מרבית הקצינים הכשרה אקדמית וצבאית המתקיימת בעת ובעונה אחת באקדמיות צבאיות.¹³ יש שלוש אקדמיות כאלה. האקדמיה הוותיקה והידועה ביותר היא המכללה המלכותית הצבאית של קנדה בקינגסטון.¹⁴ למכללה זו מתקבלים בוגרי תיכון לאחר שעברו קורס מכין צבאי קצר בקיץ הקודם לתחילת לימודיהם. הלימודים במכללה נמשכים ארבע שנים ומתמקדים בהכשרה אקדמית בתחום ההנדסה. המכללה הזו גם מאפשרת למי שסיים שתי שנות לימודים באוניברסיטה אזרחית רגילה ברמה סבירה, להיכנס לשתי שנות הלימודים האחרונות במכללה ולזכות הן בתואר אקדמי ראשון (בוגר במדעי הרוח והחברה, בוגר במדעי הטבע או בוגר בהנדסה) וכן בדרגת קצונה. האקדמיה הצבאית הקנדית השנייה (Royal Roads Military College) ממוקמת במערב קנדה. היא מציעה הכשרה אקדמית בפזיזיקה ובאוקיאוגרפיה. גם כאן קיימת אפשרות להיכנס לשתי שנות הלימודים האחרונות לאחר הצלחה בלימודים באוניברסיטה אזרחית במשך שנתיים. המכללה הצבאית השלישית (College Militaire Royal de St. Jean) ממוקמת בקוויבק ומציעה הכשרה צבאית והכשרה אקדמית גם לקנדים ממוצא צרפתי. מכללה זו מציעה תחומי לימוד מגוונים אבל היא חזקה במיוחד בנושאי מינהל.

גם בקנדה קיים מסלול נוסף של הכשרת קצונה הדומה ל-ROTC האמריקני. הוא נקרא שם ROTP (Regular Officer Training Program). המשתתפים במסלול

הזה הם סטודנטים הזוכים למימון מלא של לימודיהם. הכשרה צבאית נעשית במשך החופשות מן הלימודים האקדמיים. בקנדה יש גם מסלול שלישי להכשרת קצונה שאף הוא מתקיים באוניברסיטאות אזרחיות. אולם מסלול זה, הנקרא RETP (Reserve Entry Training Program) מכשיר קצינים לקראת שירות ביחידות הסטור מילואים. גם כאן מקבלים הסטודנטים סיוע במימון לימודיהם אולם סיוע זה נופל מהנהוג במסלול ROTP.

במהלך שירותו הצבאי יכול הקצין הקנדי ללמוד באוניברסיטה אזרחית לקראת תואר שני, אולם תופעה זו אינה נפוצה בקנדה כפי שהיא נפוצה בארה"ב. הנטייה בצבא הקנדי היא להעניק הכשרה צבאית מתקדמת במסגרת המכללות הצבאיות הגבוהות.

גרמניה

בשל עברה המיליטריסטי קיימת בגרמניה המערבית רגישות רבה לגבי הצבא. עד לתחילת שנות השבעים באה מרבית הקצונה, בדומה לנהוג בישראל, מקרב מגויסי שירות החובה. במהלך השירות מתאפשר להם ללמוד באוניברסיטאות אזרחיות אולם הדבר לא נעשה בצורה שיטתית. רק מיעוט השלים לימודים אקדמיים וזאת גם בשל העוינות הרבה לצבא ובשל הנטייה החזקה שמאלה שאפיינו את רוב האוניברסיטאות הגרמניות בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים. ב-1972 הוקמה ועדה מיוחדת בראשות הפרופסור תומאס אלווין וזו המליצה להקים שתי אוניברסיטאות צבאיות מיוחדות לשם הקניית הכשרה אקדמית לכל המועמדים לקצונה.¹⁵ ההמלצות הללו בוצעו ואכן שתי האוניברסיטאות הוקמו.

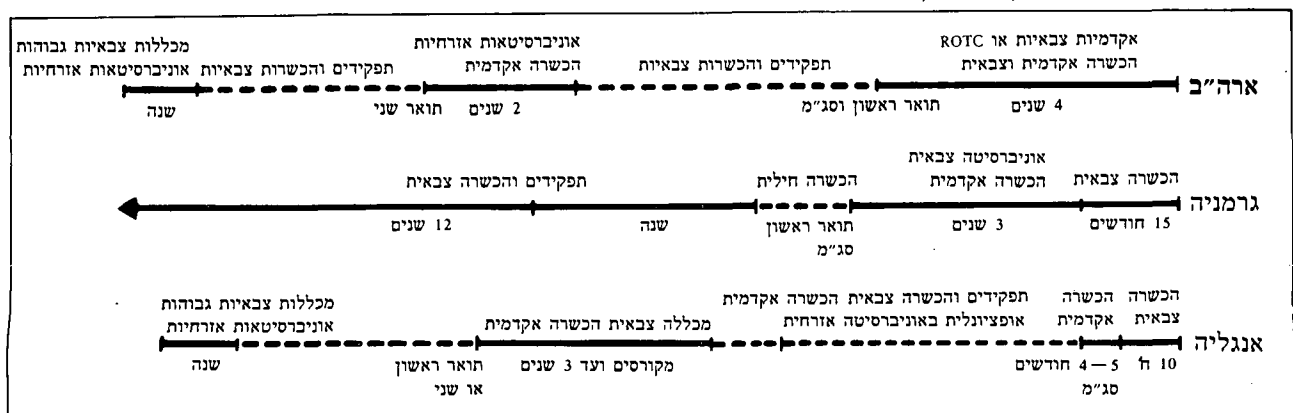
האחת בהמבורג והשנייה במינכן. מסלולי ההכשרה החדשים נפתחו באוקטובר 1973, והם מבוססים בעיקר על הכשרה אקדמית.

כפי שאפשר לראות בתרשים מסלול ההכשרה של קצונה בגרמניה נמשך כחמש שנים. היא מתחילה בקורסים צבאיים ובקורס קצינים הנמשך כ-15 חודשים. בתום תקופה זו ולאחר חתימה על התחייבות לשרת במשך 12 שנים בצבא הקבע נכנס הצוער לשלוש שנות לימודים אקדמיים באחת מהאוניברסיטאות הצבאיות. בתקופה זו הוא מקדיש את רוב זמנו ותשומת לבו להכשרה אקדמית. הוא יכול להתמחות באחד מהתחומים הבאים: חינוך, כלכלה ומנהל, מדעי המחשב, הנדסה אווירונאוטית, הנדסת מכונות, הנדסת חשמל והנדסה אזרחית. לאחר השלמת הלימודים זוכה החניך בתואר אקדמי ראשון בתחום שבחר ובדרגת קצונה, ופונה להשלמה חילית או מקצועית הנמשכת כחצי שנה.

בשנת הלימודים הראשונה במסלול החדש התקבלו 280 סטודנטים לקמפוס של המבורג וכ-300 לקמפוס של מינכן. ב-1975, כשהמחזור הפותח הגיע לשנתו השלישית, הגיע מספר הסטודנטים בהם בורג ל-1280 ובמינכן ל-1920. היום לומדים בשני הקמפוסים כ-4,000 סטודנטים-צוערים.

בתום ההתחייבות לשרת 12 שנה בצבא הקבע, שבמהלכן מגיע הקצין הממוצע לדרגת רב-סרן, ולאחר תקופת שירות כוללת של 17 שנה פורשים כשמונים אחוזים מהקצינים לקריירה שניה ורק לכעשרים אחוזים ניתנת האפשרות להתקדם בקריירה הצבאית. האחרונים זוכים לתקופות של הכשרה אקדמית ורבים משלימים את לימודיהם לקראת תואר שני.

מסלולי הכשרה צבאית ואקדמית לקצונה במדינות המערב

הקצונה באנגליה באה באופן מסורתי מקרב שכבות אריסטוקרטיות שהקנו לבניהן חינוך כללי חיצוני מעולה בבתי ספר יוקרתיים כמו איטון. לחינוך כזה אפשר היה להוסיף הכשרה אקדמית מצר מצמת ועדיין לקבל קצין מתחכם. הכשרת הקצונה באופן הזה נעשתה במכללות הצבאיות של שלוש הזרועות: סאנדהרסט, דרמוט וקרנוול. לאחר מלחמת העולם השנייה השתנו המקורות הסוציו-כלכליים של הקצונה ובוגרי איטון הפכו למיעוט מבוטל במחזורי הצעירים. אז החלו האחראים לעיצוב הקצונה להקדיש מחשבה רבה יותר לצד ההכשרה כולה ובעיקר לנושא ההכשרה האקדמית. ועדה מיוחדת בראשות הפרופסורים מיכאל הווארד וסריל אינג' ליש המליצה ב־1966 על רפורמות מרחיקות לכת בתחום הכשרת הקצונה. הם הציעו להתחיל את הכשרת הקצין באקדמיה צבאית זרועית ובשנת הכשרה צבאית טהורה. לאחר מכן, אחרי שירות פעיל במשך שנתיים עד שלוש שנים, לאסוף מחדש את הקצינים ולהקנות להם הכשרה אקדמית בת שנה אחת במכללה מיוחדת, שתהיה משותפת לכל שלוש הזרועות. קצינים שהישגיהם בשנת ההכשרה האקדמית יהיו טובים יוכלו להמשיך שנתיים נוספות עד לקבלת התואר האקדמי הראשון.

מסיבות שונות, שלא כאן המקום לפרטן, לא התקבלו המלצותיהם של הווארד ואינג'ליש, אולם הן השפיעו בכל זאת על גיבוש תכנית הכשרה חדשה לקצונת זרוע היבשה.¹⁶ לגבי הזרועות האחרות הרי שחיל האוויר המלכותי משך בלאו הכי לשורותיו בוגרי אוניברסיטאות אזרחיות, ואילו חיל הים הבריטי הגיע להסכם עם האוניברסיטה העירונית בלונדון בדבר הענקת הכשרה אקדמית מלאה לקציניו כתנאים מיוחדים. כאשר לזרוע היבשה, הוצע בתחילה להקדיש שנה אחת מתוך שתי שנות ההכשרה לקצונה באקדמיה סאנדהרסט ללימודים אקדמיים. ההערכה הייתה ששנה זו תוכר במלוואה ע"י האוניברסיטאות האזרחיות וכך יצטרכו בוגרי האקדמיה הצבאית להשלים רק שתי שנות לימוד אקדמיות נוספות לשם קבלת התואר הראשון. המשא ומתן בעניין זה עם כמה אוניברסיטאות וביניהן רדינג, סאותהמפטון ונוטינגהם לא עלה יפה, ולפיכך אחרי דיונים ומחלוקות התגבשה ואף התקבלה תפיסה חדשה המודגמת בתרשים, שבעמ' הקודם, על פי התפיסה הזו הצוער עובר בשלב

הראשון הכשרה צבאית הנמשכת כעשרה חודשים, לאחר מכן הוא מקבל הכשרה אקדמית הנמשכת בין ארבעה לחמישה חודשים. בשלב ההכשרה האקדמית מתחלקים הצוערים לשתי קבוצות על פי יכולתם האקדמית. הקבוצה שאלה ממוינים בעלי היכולת האינטלקטואלית הגבוהה יותר עוברת הכשרה אקדמית אינטנסיבית הדומה לזו הנהוגה בשנה ראשונה של אוניברסיטה אזרחית רגילה. הקבוצה השנייה עוברת הכשרה אקדמית ברמה נמוכה יותר. לאחר מספר שנות שירות פעיל עוברת כל הקצונה הכשרה אקדמית חלקית או מלאה, ראשונית או מתקדמת, הכל לפי ההכשרה הקודמת במכללות מיוחדות. המכללה הידועה ביותר היא המכללה המלכותית למדע של שריבנהאם (The Royal Military College of Science) המתמחה במדעי הטבע ובטכנולוגיה.

שיקולים בבחירת דפוסים ומסלולים

עיון במסלולי ההכשרה של קצונה בכמה צבאות מערביים מלמד כי ללימודים האקדמיים מיוחד מקום נרחב במסגרת הכשרה זו, אך הם לובשים צורות וסגנונות שונים במדינות השונות. שוב, מן הראוי לדון בסוגיית ההכשרה האקדמית על-פי ארבע שאלות עקרוניות המועלות בקשר להכשרה הזו – השלב בקריירה הצבאית, המסגרת, הכמות והסוג. בכל המקרים שנדונו בולטת ההכשרה האקדמית בשלב ההכשרה הראשוני. להעדפה זו שתי סיבות עיקריות: האחת – זהו השלב המתאים ביותר לרכישת השכלה גבוהה ולהרחבת אופקים. גם בלימודים לקראת מקצועות חופשיים כמו רפואה, משפטים ומנהל עסקים נהוג במערב להתחיל בהקניית השכלה כללית עד לתואר ראשון מלא, ורק לאחר מכן באה ההתמחות המקצועית. הכשרה צבאית היא התמחות מקצועית ולפי הנוהג הזה היא צריכה לבוא אחרי ההכשרה האקדמית הרחבה יותר. השיקול השני לשילוב הכשרה אקדמית בשלב הראשון הוא תועלתו. ככל שההכשרה האקדמית ניתנת מוקדם יותר כך נהנה הצבא מקצינים טובים יותר, כבר בשלבים הראשונים של שירותם.

שאלת המסגרת המתאימה ביותר להקניית השכלה אקדמית לקצונה הייתה תמיד שנויה במחלוקת.¹⁷ במקרים שנסקרו הועדפו מסגרות צבאיות מלאות או חלקיות, מתוך מסורת, נוחיות או מתוך הערכה שבמסגרת הצבאית ההכשרה האקדמית תהיה יעילה ומתאימה יותר

לצורכי הצבא. מבחינה זו מעניינת דווקא הדוגמה של גרמניה. שם, באוניברסיטאות של הצבא הגרמני כל הסגל האקדמי ורוב הסגל הניהולי הוא אזרחי, וקניי-המידה המכתיבים את גיוסם ואת קידומם של אנשי הסגל זהים לאלו הנהוגים באוניברסיטאות האזרחיות. כך גם תכניות הלימודים. ניהול האוניברסיטה הוא אזרחי וכפוף ישירות אך ורק למשרד ההגנה הגרמני. הסטודנטים אינם לובשים מדים ומתנהגים למעשה ככל סטודנט באוניברסיטה רגילה.

גם היחס הרצוי בין ההכשרה הצבאית להכשרה האקדמית מעורר תמיד מחלוקת. כפי שניתן להסיק ממסלולי ההכשרה שתוארו ונותחו לעיל הרי שלאורך כל הקריירה הצבאית ניתנת עדיפות מובנת להכשרה הצבאית. יחד עם זאת, בשלב ההכשרה הראשוני ובתקופות ביניים זוכה הקצין למנה לא מבוטלת של הכשרה אקדמית והשכלה כללית. באקדמיה הצבאית בווסט פוינט, המעניקה במקביל הכשרה צבאית והכשרה אקדמית, היחס בין שני סוגי ההכשרה עולה בהדרגה במשך שנות הלימודים, אולם אפילו בשנה הרביעית והאחרונה של הלימודים, כשמונה חודשים מתוך השנה הזו מוקדשים להכשרה אקדמית ורק כארבעה חודשים מוקדשים להכשרה צבאית.

תכני ההכשרה האקדמית של קצונה נטו תמיד לטובת מדעי הטבע, ההנדסה והטכנולוגיה. ההנחה שעמדה מאחורי נטייה זו הייתה, ככל הנראה, שהשכלה בתחומי הפיזיקה, הכימיה או ההנדסה יסייעו להפעלת כלי נשק יותר מאשר ידיעות במדעי הרוח או החברה. גם אם נטייה זו לא השתנתה במסלולים הנוכחיים (נוספו לה רק תחומי התמחות חדשים כמו מדעי המחשב והנדסה גרעינית), הרי שהיום מיוחדת תשומת לב רבה גם למדעי הרוח והחברה, הן לאלה הקשורים ישירות לצבא כמו היסטוריה צבאית, יחסים בינלאומיים ומנהל, והן לאלה שנראים רלבנטיים פחות כמו פילוסופיה וספרות. כמו בכל אוניברסיטה גם באקדמיות ובאוניברסיטאות הצבאיות נהוגים לימודי חובה ולימודי בחירה. בין לימודי החובה מודגשים במיוחד מדעי החברה והרוח, וזאת במגמה להעניק לצוערים-סטודנטים שאר רוח רב ככל האפשר.

סיכום

הכשרתה של הקצונה בצבאות מודרניים כוללת הכשרה אקדמית נכבדה. חשיבות ההכשרה הזו עלתה בשנים האחרונות לאור התמורות הרבות שחלו בפיתוח כלי

- (Beverly Hills, California 1972).
- Charles Mosecos, ed., *Public Opinion and the Military Establishment* (Beverly Hills, California 1971).
5. לגישתו של הנשיא קארטר למקום הכוח ביחסים הבינלאומיים, ראה איתן גלבוע, "עצמה בסימן משבר — האסטרטגיה האמריקנית והשלכותיה במזרח התיכון", מערכות 272 (פברואר 1980), עמ' 18 — 24.
6. הטוענים כי בעיה זו אינה רלוונטית לצה"ל מן הראוי שיבחנו את המחלוקת לגבי התפקידים שצה"ל מילא לאחרונה ביהודה ובשומרון.
7. ראה: Joseph Ellis and Robert Moore, *School for Soldiers: West Point and the Profession of arms* (N.Y., 1974)
- על האקדמיות האחרות ראה: L.I. Radway, "Recent Trends at American Service Academies", in M.R. Van Gils, ed., *The Perceived Role of the Military* (Rotterdam, 1971), pp. 19—38, John Lovell, "The Service Academies in Transition" in Lawrence Korb, ed., *The System for Education Military Officers in the U.S.*, Occasional Paper No. 9, International Studies Association, 1976.
8. Gene Lyons and J. Masland, *Education and Military Leadership: A study of the ROTC* (princeton, 1959).
9. המקבלים מילגת לימודים מלאה לכל ארבע שנות הלימוד מתחייבים לשרת ארבע שנים בצבא הקבע ושנתיים במילואים. המקבלים מילגה חלקית מתחייבים לשרת שלוש שנים בצבא הקבע ושלוש שנים במילואים.
10. ב-1970, כאשר המלחמה בווייטנאם עדיין נמשכה, גויסו 63% מהקצונה החדשה מתכנית ROTC, ורק 37% גויסו מווסט פוינט.
11. *West Point Directory*, (San Diego, 1978), p. 9.
12. Gene Lyons and Louis Morton, *Schools for Strategy: Education and Research in National Security Affairs* (N.Y., 1965)
13. Adrian Preston "The Profession of arms in Post War Canada", *World Politics*, Vol. 23 (January, 1971), pp. 189—214.
14. Richard Preston, *Canada's RMC: A History of the Royal Military College* (Toronto, 1969).
15. Wolfram Hanrieder, "Social Change and the Military Academy: The German Example", in *Signum*, special issue in Military Education, Vol. III, Royal Military College of Canada, Kingston, 1976, pp. 101—118.
16. Brian Bond, "The Labours of Sisyphus: Education Reform at R.M.A." Sandhurst, 1966—1976, *ibid*, pp. 119—138.
17. Amos Jordan and William Taylor Jr., "The Military Man in Academia", *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 406 (March, 1973), pp. 129—145.
18. Richard Preston, "War, Peace and Society in the 1980—5", *Naval War College Review* (Winter, 1976), pp. 34—44.

נשק ובזירות הקרב העתידיות.¹⁸ הכשרה אקדמית לקצונה נהוגה בכל הצבאות המערביים במידה ובאופן כאלה או אחרים, והנטייה היא להרחיבה ולתגברה בכל שלבי ההתקדמות של הקצונה. השאלה היא אם המקובל בצבאות מודרניים כתחום זה הוא רלוונטי וישים לגבי צה"ל ולגבי המציאות הביטחונית בישראל.

הקצונה בצה"ל אינה זוכה להכשרה אקדמית בשלבי הכשרתה הראשונים. כמה ניסיונות בתחום זה, כמו הקניית השכלה אקדמית חלקית לחניכי קורס טיס באוניברסיטת באר-שבע, לא עלו יפה. העתודה האקדמית הייתה מוגבלת מלכתחילה למקצועות מסוימים ואף באלה אין היא ממלאת עוד את ייעודה. צה"ל אמנם מאפשר לקצינים בדרגות בכירות ולמספר קטן יותר של בעלי דרגות בינוניות ללמוד באוניברסיטאות בארץ ובחו"ל, אולם תועלתה של הכשרה זו מוטלת בספק משום שהיא מושגת רק לקראת השלבים האחרונים של השירות. התוצאה היא שבקרב רבים בצה"ל נוצר פער גדול מדי בין ההכשרה הצבאית להכשרה האקדמית. תופעה זו ניכרת במיוחד במוסדות כמו פו"מ, שם לומדים נושאים צבאיים ברמה מתקדמת ונושאים אקדמיים ברמה בסיסית והתחלתית. אין כל ויכוח על כך שתפקידו העיקרי של הקצין תובע קודם כל מיומנות צבאית, ולפיכך יש ליחד מאמץ רב להכשרתו הצבאית. אולם כפי שאמר קלאוזוביץ בציטוט שהובא בתחילת המאמר, מיומנות צבאית לבדה אין בה די לניהול מתוחכם של מלחמה. המסקנה היא אפוא שיש לדאוג להרחבת ההכשרה האקדמית של הקצינים בצה"ל ולשמור על כך שהפער בינה לבין ההכשרה הצבאית, שיתקיים בכל מקרה, לא יהיה גדול מדי.

הערות

1. המחבר שימש בחורף 1979 כפרופסור אורח באקדמיה הצבאית של ארה"ב בווסט-פוינט. בקיץ 1980 הוא שהה באותו תפקיד באוניברסיטה של הצבא הגרמני בהמבורג. כן ביקר באקדמיות צבאיות ובמוסדות להכשרת קצונה זוטרה ובכירה בארה"ב, קנדה, אנגליה וגרמניה.
2. לדיון כללי בסוגיה ראה: Correlli Barnett, "The Education of Military Elites" in Rupert Wilkenson, ed. *Governing Elites* (N.Y., 1969).
3. התופעה הוצגה ונחתה בהרחבה במחקרו הקלאסי של ינוביץ. Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* (N.Y., 1964)
- להמשך ערכני יותר ראה: Bengt Abrahamsson, *Military Professionalism and Political Power*

ללוחמיו תקווה וחזון — ונבשל. במסגרת תכנית-אב, שכונתה תזכיר חג המולד, יזם פלקנהיין אסטרטגיה של התשה נגד צרפת, שביטויה מתקפה מוגבלת בגזרת ורדן. במסגרת מתקפה זו ריכוז פלקנהיין כמות אדירה של ארטיל-ריה, וביקש להתיש בעזרתה את כוחה של

ההצלחה של אסטרטגיית ההתשה יש לה ביטוי פסיכולוגי יותר מאשר ביטוי פיסי בהשמדה מצטברת של כוחות אויב. שכן, מה שמביא את האויב להפסקת המלחמה היא שחיקת המוראל שלו, העשויה להיות גדולה משחיקת כוחו הפיסי.

אסטרטגיה של התשה

הרמטכ"ל הגרמני פלקנהיין ותזכיר חג המולד - ניתוח אירוע

אל"מ אברהם אילון

צרפת בהקזת דמה. הוא הניח שריבוי האבדות יפיל את צרפת על ברכיה ויפסיק את לחימתה. אולם הנחה זו של פלקנהיין וגם מטרת המלחמה לא הובהרה לפקדיו, אולי מפני שהייתה שטנית. מכל מקום התפתח קרב-שחיקה שנמשך מפברואר ועד יוני 1916, שני הצדדים המתמודדים סבלו מאות אלפי הרוגים ולא הושגה הכרעה. התבדחה ההנחה של פלקנהיין שיוקו דם צרפתי הרבה יותר מדם גרמני וכך תישא ההתשה את פירו-תיה לטובת גרמניה.

ראוי לציין כי למרות כישלונם של פלקנהיין, כאשר הפעיל נאצר את מלחמת ההתשה נגד ישראל, ב-1969, קרא לה "חרב אסתנוף" ותרגומו המלולי של הכינוי הוא: "מלחמת הקזת הדם". כמו פלקנהיין, עתיד היה נאצר ללמוד שהקזת הדם היא עניין הודי והמתיש עשוי להיות המותש; ובמיוחד אם יידע המיועד להתשה לסכל את מאמצי יריבו ויגיב שלא לפי כללי-המשחק של מתישו (ראה הפצצות ישראל בעומק מצרים ב-1970).

קל יותר להסביר את בחירתו של נאצר באסטרטגיית התשה מאשר את בחירתו של פלקנהיין: נאצר הפעיל את צבאו כשנתיים בלבד לאחר שנחל מפלה מכרעת ב"מלחמת ששת הימים"; ואילו פלקנהיין עמד בראש צבא אדיר שכוחו עדין עמו.

נראה שההסבר לבחירתו של פלקנהיין קשור לאמרתו המפורסמת של פריקלס: "יותר ממה שאני חושש מפני מזימות האויב אני חושש מפני טעויותינו שלנו". היה לכך משקל גדול יותר מאשר לקביעה שהבחירה בין אסטרטגיית הכרעה לאסטרטגיית-התשה מותנית באתגר הסביבות (הבין לאומית, האזורית והפנימית) וביחסי הכוחות.

מאחר שאסטרטגיית ההתשה מביאה הכרעה רק בעקבות תהליך מתמשך, אין היא קוסמת למדינאים ולמצביאים כאחד. אין המדובר בעת החדשה בלבד אלא גם בעת העתיקה. לראיה — חכם המלחמה הסיני הקדום סון טסו כבר אמר: "אין ארץ שתצמח לה טובה ממלחמה ממושכת". עם זאת, לא מתוך בחירה אלא מתוך הכרח, עלתה חשיבותה של אסטרטגיית ההתשה לפחות מאז מלחמת-העולם הראשונה; שכן המלחמות היו בפועל מלחמות התשה, אפילו לא רצו בכך מתכנניהן. יש גם להוסיף לכך כי מלחמת הגרילה במתכונתה החדשה כפי שפיתחה מאז טסה טונג, אף היא מלחמת התשה.

ההתשה במלחמה כזאת אינה מנת-חלקו של צד אחד בלבד. אדרבה, הן הצד היחוס את המלחמה והן הצד הניצב-מולו, סובלים אבדות ומותשים (דוגמת מצרים במלחמת "ההתשה", 1969 — 1970). כיוון שכן, השאלה אינה דווקא מי מהצדדים סבל יותר אבדות בנפש ובציוד, אלא: לאיזה צד יכולת ספיגה גבוהה יותר ומי מצליח לשמור על המוראל הלאומי שלו. כדי לשמור על המוראל של לוחמיו ולתת להם תקווה וחזון, קבע מאז טסה טונג בתורת הגרילה שלו כי הכרעת האויב תושג בתהליך מתמשך של שלושה שלבים: שלב מגננה אגב השתמטות מקרב מכריע, נסיגה בעת צורך ותקיפה מרבית של מטרות מזדמנות ברמה הטקטית; שלב איזון שבו, לאחר בלימת האויב מתחילה ההתכתשות עמו; ושלב התקפה שבו מוכרע האויב לאחר שהותש.

הרמטכ"ל הגרמני אָריק פון פלקנהיין — שבא בספטמבר 1914 במקום מולטקה הצעיר, לאחר כישלון ההתקפה הגרמנית במארנה — לא נהג כמאז ולא טרח לתת

מאז מלחמת העולם השנייה ידעה ישראל יותר מלחמות מכל מדינה אחרת. היא יצאה מנצחת בכל אחת מהן ואולם אף במלחמה אחת לא השיגה הכרעה מלאה. יתר על כן, הערבים ראו את המלחמות כסדרה של קרבות, שבהצטבי רותם יש בהם אסטרטגיה של התשה.

אסטרטגיה של התשה, במובנה הקלסי, מבקשת להשיג הכרעה בתהליך מתמשך של התשת האויב; בניגוד לאסטרטגיית ההכרעה המבקשת לעשות זאת בתהליך קצר ומכריע, בהדגשת שני עקרונות מלחמה: תוקפנות וריכוז כוח, וחתירה מודעת לקרב מכריע. לכאורה טבעי הדבר שבעל היתרון הכמותי והאיכותי יפעיל אסטרטגיית הכרעה, ואילו הלוקה באלה יפעיל אסטרטגיית התשה. באסטרטיגיה זו ההכרעה מושגת בדרך איטית אך מצטברת של התשת כוח היריב, צעד אחר צעד, עד שנוצר מצב שבו המותש נאלץ להפסיק את המלחמה. ואולם למעשה, תיתכן אפשרות, שגם בעל היתרון הכמותי והאיכותי יפעיל אסטרטגיה של התשה, מתוך אילוצים בין-לאומיים ופנימיים (כגון ארה"ב בויאט-נאם).

בחירתו של פלקנהיינ תתמיה עוד יותר, אם נזכור שהוא ידע כי אפילו עומד לרשות גרמניה ובעלות-בריתה פוטנציאל עצום של כוח אדם וכוח ייצור – האבדות וההוצאות העצומות של המלחמה לא יאפשרו לה להתמיד בה לאורך ימים. אדרבה, הן יאלצו אותה לשאוף להכרעה

רוסיה שבאו בעקבותיו, אפשרו את ההתקרבות בין רוסיה לצרפת. שנאתו האישית של וילהלם למלך בריטניה אדוארד ה-7, מנעה התקרבות גרמנית-אנגלית; יתר על כן להיטותה של גרמניה אחר מושבות והקמת צי גרמני אף הגבירו את החיכוכים בין שתי המדינות. הוסף לאלה את נאומיו

הפרובוקטיביים של הקיסר הגרמני, שגרמו אי-נוחות אפילו לממשלתו, ותבין כיצד נעשתה גרמניה מקור לדאגת העמים. יותר משרצה הקיסר עצמו במלחמה נדחף אליה על-ידי החוג הצבאי הפרוסי הקטן שקרא לו בסתר מוג'לב וחיפש תדיר

רחוב חרב בורדן

בטרם יהיה מאוחר מדי. הדברים אמורים כמובן בהכרעה במקום שהדבר אפשרי, כלומר בחזית האיטלקית ובעיקר בחזית הרוסית. כדי לנהל הגנה מוצלחת בחזית המערבית, עד שהמערב, עקב כישלון התקפותיו ההמוניות, יכיר בצורך להפסיק את המלחמה ולנהל עמה משא ומתן.

תזכיר חג המולד של פלקנהיינ – והאיש ששקטו בחיבורו ובאישורו
בדצמבר 1915, ערב חג המולד, הגיש הרמטכ"ל הגרמני אריק פון פלקנהיינ תזכיר לקיסר הגרמני וילהלם השני, ובו הציע לו תכנית-אב מנומקת לניהול המלחמה ב-1916. תזכיר זה הביא על גרמניה ועל צרפת, ולא עליהן בלבד, שואה גדולה שתוצאותיה חרגו מעבר לשנת 1916 ואף מעבר למלחמת-העולם הראשונה בכללותה. כ-70 שנה לאחר חיבורו של אותו תזכיר, ניתן לנו כחכמים לאחר-מעשה לבחון את התכנית המוצגת בו על-פי ביצועה הלכה למעשה. אף אפשר לנו לעשות הקבלה עם בעיות דומות שחזרו במלחמת-העולם השנייה ואף לאחריה – כולל במלחמות ישראל-ערב.

שניים עסקו בחיבור תזכיר חג המולד: הרמטכ"ל פלקנהיינ והקולונל טאפן, קצין-המבצעים שלו. אחד אישר אותו: הקיסר וילהלם השני.

בן 29, לפתע, כמעט בהיסח-הדעת, ירש וילהלם קיסרות הולכת ומתעצמת. מסוחרר מהתעצמות קיסרותו, נטה הקיסר הצעיר ליהירות והצהיר הצהרות מסוכנות, בלא שיעורר עליו התנגדות של ממש מצד נתיניו ומצד החוג השולט מקרב האצולה הגרמנית. וילהלם השני אף טרח לסלק ממעמדו את הקאנצלר ביסמרק, אחרי 28 שנות שירות. סילוקו של ביסמרק וניתוק קשריה של גרמניה עם

בחזית המזרח; קיפאון בחזית הסרבית עקב הפניית עיקר המאמץ האוסטרי כלפי האיום הרוסי; ראשית ההיערכות התור-כית למלחמה לצד המרכז ותחילתו של מצור ימי בריטי על גרמניה.

כעבור שנה היה המצב כך:

א. בחזית המערב — הצבא הגרמני ערוך להגנה לאחר שהדף את התקפות הבריטים בגזרה הצפונית, במרס — מאי 1915, ואת התקפות הצרפתים במאי — אוקטובר בגזרה הצפונית ובפברואר — נובמבר בגזרה המרכזית; ולאחר שנהדפו התקפותיו שלו בגזרת איפר בינואר ובאפריל 1915.

לעתים רחוקות תמצא קצין שנוא כל-כך על ידעיו כקצין זה, שהתבלט בלשונו הלגלגנית. ייתכן שדווקא לגלגנותו זו, חיבבה את טאפן על פלקנהיין. אף הוא הצטיין בבזו של יונקר אמיתי לא רק כלפי ה"המונים", שמאבדותיהם הרבות לא התרגש כלל, אלא גם כלפי בעל-בריתו החשוב ביותר, הרמטכ"ל האוסטרי קונרד פון הוצנדרוף.

כגנרל פרוסי, לא יכול פלקנהיין לשכוח את ניצחונם הגדול של הפרוסים על האוסטרים בקרב סאדובה, בשנת 1866. במלחמת-העולם הראשונה נחל הצבא האוסטרי יותר כישלונות מניצחונות. לא היה בכך כדי לעורר כבוד בלבו של פלקנהיין.

רכים להביא את הקיסר "מדיבורים למעשים". בספרה "אוגוסט 1914" אומרת ברברה טוכמן, שהקיסר לא רצה במלחמה כללית. לרבירה, הוא רצה בעצמה גדולה יותר, ביוקרה גדולה יותר ומעל לכל — בסמכות גדולה יותר לגרמניה בענייני העולם. אך הוא העדיף להשיג את כל אלה באיום על אומות אחרות ולא במלחמה אתן. קיצורו של דבר: הוא ביקש לו את שכר הלוודר בלי הקרב בזירה. אין תימה איפוא שכאשר הייתה המלחמה בעיצומה, השתדל וילהלם השני להעלים עין מפניה האמיתיות. זאת גם אחת הסיבות לחיבה שהגה לפלקנהיין: לדעת יודע-ידבר, חסך ממנו הרמטכ"ל שלו את הצער הכרוך בשמיעת דו"חות מפורטים על אבדות.

חיבת הקיסר לפלקנהיין החלה באחד מתמרונים הקיץ שקדמו למלחמת-העולם הראשונה. וילהלם חזה כיצר רמ"ט הארמיה ה-16, אריק פון פלקנהיין מנהל את העניינים במקום מפקדו פריטביץ, חסר היעילות וההססן. הקיסר התרשם מאוד בתמרון זה מהיכולת הגנוזה בפלקנהיין. מכאן ואילך דאג לעלייתו המסחררת בסולם הפיקוד. הוא לא ידע כי התבלטותו של פלקנהיין לא באה בשל כישורונותיו בלבד, אלא מחוסר נאמנותו למפקדיו. מכל מקום, פלקנהיין שבאקדמיה לקצינים נחשב לחניך בינוני ובשנת 1896 היה רבי-סך, נעשה ב-1912 מיוזר-גנרל. זאת ועוד, ב-1913, כשעמד לבקש העברה מיחידתו, בשל סכסוכים חריפים — הגיעה אל פלקנהיין הידיעה כי הועלה בדרגה ומונה לשר-הביטחון.

עם הדחתו של מולטקה הצעיר מתפקיד הרמטכ"ל, בעקבות כישלון מערכת המארנה, בספטמבר 1914, מונה פלקנהיין לרמטכ"ל תחתיו בנוסף לתפקידו כשר-הביטחון, והוא בן 53.

לכאורה הייתה בכך יעילות, שיד אחת, מדינית וצבאית, אוחות בהגה הנהגת המלחמה של גרמניה; כך מכל מקום סברו כמה מאנשי-הצבא הגרמנים. ואולם לא כן סבר ראש ממשלת גרמניה, המדינאי האורח באתמן הולו. ואכן מקץ חודשים מספר אילץ את פלקנהיין לוותר על תפקיד שר הביטחון. פלקנהיין לא התעקש לקיים תפקיד זה בידו, בשל העומס הגדול שהיה מוטל עליו כרמטכ"ל, אפילו שהעביר חלק לא-מבוטל מעומס זה אל קצין-המבצעים החביב עליו, הקולונל טאפן.

קשה להבין את טעם חיבתו של פלקנהיין לקצין-המבצעים שלו. אליסטר הורן, בספרו "מחיר ההדילה", טוען כי רק

שבויים גרמנים מובלים לכלאם בצרפת

ב. בחזית המזרח — הצבאות הגרמניים והאוסטריים ערוכים מול צבאות הרוסים שנסוגו עד לקו ביצות הפריפט, לאחר שהובקעו קווייהם במערכת גורליצה-טרנוב.

ג. בחזית הבלקן — הצבאות הגרמניים, האוסטריים והבולגריים מקיימים קשר יבשתי עם תורכיה לאחר הבסת סרביה, ומולם עומד כוח בריטי וצרפתי קטן, שנעץ "יתד" בגזרת סלוניקי.

ד. בחזית איטליה — הצבאות האיטלקיים והאוסטריים עומדים אלה מול אלה, והתקפות האיטלקים מאז מאי 1915 אינן מועילות אלא לשיפור

היין. הולזל של הרמטכ"ל הגרמני באר-סטרים ובמפקדם גרם אי-אמון ואי-תאום בינם לבין גרמניה. שיאו של יחס זה עתיד למצוא את ביטוי בהעלמת תכנית "חג המולד" מקונרד פון הוצנדרוף; ומן הצד האוסטרי — בהעברה של הכוחות האר-סטריים הנבחרים מהחזית הרוסית לחזית האיטלקית בלא-ידיעת בעל-הברית הגרמנים.

רקע כללי

בנובמבר 1914 כאשר נכנס פלקנהיין לתפקידו כרמטכ"ל, מצא עצמו לפני שוקת שבורה: מפלת הגרמנים בקרב המארנה, בחזית המערב; האיום הרוסי

ניה לעשות אחת מן השתיים: להביס את אויביה או להביאם לידי הכרה שאין בכוחם להביסה ומוטב להם להשלים עמה על בסיס ההישגים לאותה עת. ספק אם אפילו שלפין האמין כי גרמניה תוכל להביס את כל אויביה, ולא כל שכן פלקנר-היין, שראה בכישלון תכנית שלפין, שאמרה להביס בכיתור רבתי, ותוך שבור עות מספר בלבד, את האויב הקרוב של גרמניה: צרפת.

יתר על כן, אם משתמע מתכניתו של שלפין כי האויב הראשון במעלה של גרמ-ניה היא צרפת, הנה פלקנהיין מביע דעתו במפורש כי האויב בהא-הידיעה של גרמ-ניה היא בריטניה שיש לה עמדת כוח והשפעה על כל בעלות בריתה ולה עיקר הנתונים והרקע ההיסטורי לנהל את מלחמת-ההתשה המסוכנת לגרמניה. אם אלה פני הדברים, הרי מטרת גרמניה להור-יח לבריטניה כי אין סיכוי למלחמת-ההתשה שלה. כלומר: המטרה אינה להביס את אנגליה אלא רק להוכיח לה כי אין היא יכולה להביס את גרמניה ומוטב לה שתשלים עמה.

ב. הנתונים הכלליים

קרקע — אי-אפשר להגיע אל היבשת הבריטית המוקפת ים, כדי לאיים איום ישיר על בריטניה ולאלצה להסכים לתיקו. זאת ועוד: בשל תנאי הקרקע הבר-צית בפלנדריה, אי-אפשר אף לתקוף את חיל-המשלוח הבריטי ביבשת-אירופה, העושה בפלנדריה.

אויב — צרפת, רוסיה, סרביה ואיטליה ובעיקר, בריטניה. על בריטניה אומר פלקנהיין בתזכירו, כי היא זועזעה על-ידי הגרמנים, והראייה — היא אימצה את שיטת הגיוס הכללי. ואולם דווקא זה מוכיח כי היא מוכנה לקרבנות כדי לסלק מעל דרכה את המתחרה שלה, גרמניה. לדעת פלקנהיין, כל ניסיון שתעשה גרמ-ניה להגיע לידי הבנה עם בריטניה רק יחזק את רצון-הלחימה של הבריטים, שיראו בכך סימן לחולשה גרמנית, ומצד שני, דווקא מפני שהבריטים רגילים לכלכל את ענייניהם בקור-רוח, יש מקום לתקווה, כי יגיעו לידי הכרה שאין בכוחם לנצח את הגרמנים באמצעים צבאיים ובדרך של מלחמת-התשה — לו רק תינתן לגרמניה ההזדמנות הנאותה להוכיח לבריטים, כי אמונתם שמלחמה זו תפיל את גרמניה על ברכיה, אין לה על מה להסתמך.

כוחותינו — פלקנהיין אינו מרחיב את הדיבור בעניין זה, הכאוב לגרמנים. נראה שלא נוח לו לגלות דעתו על בעלות-בריתה של גרמניה. די לו בכך שהוא מציי-

הפוטנציאלית של רוסיה נראה שיסודה בטעות שבחוסר-ידיע. עוד נשוב ונדרון בזה אבל כבר עתה נזכיר כי ביוני — ספטמבר 1916 הוכיחה האופנסיבה של ברוסילוב כי כוחם של הרוסים עדיין עמם וגרמה לפלקנהיין שיפנה כוחות מחזית המערב אל חזית המזרח, כמו שאירע לקודמו, מולטקה הצעיר, בשלבים קריטיים של קרב המארנה.

ניתוח תזכיר "חג המולד"

שנה לאחר שנכנס לתפקידו כרמטכ"ל, הגיע פלקנהיין למסקנה שהוא לא הביע אותה במפורש בתזכירו החשוב. מסקנתו כי למעשה אין לגרמניה סיכוי לנצח

במלחמה, אלא להגיע למצב של תיקו בלבד.

בחרנו להציג את הדברים שבתזכיר בדרך "הערכת-המצב" כדי להקל על הצגתם וניתוחם. על כן, נפתח ונדרון בבדיעה הראשונה העומדת לפני מעריך-המצב: הגדרת "המטרה".

א. מטרת המלחמה

מה הייתה מטרת המלחמה של גרמניה עם כניסתה אליה באוגוסט 1914? נראה כי היא ביקשה לכפות על אויביה את תכתיבי-השלום שלה, שלפיהם תהיה לה עמדת-בכורה באירופה והשפעה גוברת בעולם. כדי להכתיב שלום, היה על גרמ-

עמדות בלבד.

ה. בחזית המזרח התיכון — הצבאות התורכים בולמים את ההתקדמות הבריטית בעיראק ליד בגדד, וכן בול-מים ניסיון נחיתה והתקדמות בחצי-האי גליפולי, לאחר שהכשילו ניסיון פריצה של הצי הבריטי-הצרפתי לדרדנלים.

פלקנהיין סיכם את המצב בפתח תזכירו:

א. צרפת נחלשה מבחינה צבאית וכלכלית בשל אבדן שדות הפחם בצפון-מזרחה.

ב. צבא רוסיה אמנם לא מוגר, אך כוחות המתקפה שלו נופצו ושוב לא

יחזרו לקדמותם.

ג. צבא סרביה כמוהו כמחוסל.

ד. איטליה לא יכולה עוד להאמין בהגשמת שאיפותיה וכל רצונה הוא לחסל את הרפתקתה בכבוד.

ה. לבריטניה עמדת כוח והשפעה על כל בעלות-בריתה.

השוואת סיכום זה עם הסיכום הזייתי שקדם לו מצביעה על עובדה מעניינת: פלקנהיין אינו מזכיר כלל את תורכיה וזה אומר דרשני. נראה כי פלקנהיין רוצה לומר שאין הוא מייחס חשיבות של ממש לבעלת-בריתה זו של גרמניה.

אם התעלמותו של פלקנהיין מתורכיה הייתה בידעין, הנה התעלמותו מעצמתה

כי כוחן של בעלות-ברית אלו מוגבל, וכמהוה כוחה של גרמניה. מה שאין הוא מפרש — נעשה אנחנו, אם גם בתמיכה. בעלת-הברית העיקרית של גרמניה, אוסטריה-הונגריה, קיימה צבא המורכב מיוצאי לאומים שונים ומשונים. האוסטרו-הונגרים היו כמחצית הצבא הזה ואילו מחציתו השנייה כללה צ'כים, סלובנים, רומנים, יוגוסלבים ואיטלקים, שרובם לחמו שלא מרצון למען הקיסרות האוסטרו-הונגרית, אשר מעולה ביקשו להשתחרר.

בעלת-בריתה השנייה של גרמניה הייתה תורכיה, מדינה כושלת שלא הייתה מסוגלת כלל לתחזק את צבאה. בעלת-בריתה השלישית הייתה בולגריה, שצבאה אמנם אמיץ וטוב למדי, אלא שעצמתו פחותה מ־400 אלף איש. כך אפוא, כפי שהוכיחה הלחימה עד שלהי 1915, היה על גרמניה להסתמך בעיקר על כוחה שלה בלבד. ואולם ספק אם הייתה גרמניה מסוגלת להרחיב הרחבה ניכרת את צבאה. לדעת פלקנהיין בתזכירו, לנוכח המחסור הבולט בקצונה בעלת אימון מספיק, הקמת עוצבות חדשות לא זו בלבד שלא תביא לגרמניה תוספת-כוח בעל ערך צבאי מדי, אלא אף עלולה לגרום תוצאות שליליות במצבה הפנימי, כאשר תמתח יתר על המידה את כושרה לשאת בעול המלחמה.

זמן — בעניין זה אומר פלקנהיין במפורש כי הזמן פועל לרעת גרמניה. הוא קובע, כי אויבי גרמניה, תודות לעליונותם באדם ובחומר, מגדילים את משאביהם בקצב מהיר הרבה יותר ממעצמות המרכז. הוא מוסיף ואומר, כי אם תהליך זה יימשך, עלולה להגיע שעה שבה משקל המספרים כשלעצמם ישלול מגרמניה כל סיכוי לניצחון. כיוון שכך, הוא מגיע למסקנה שעל גרמניה לפעול במהירות כי אין לה זמן לאבדו.

מזג-האוויר — פלקנהיין אינו מתעלם מגורם זה, אם גם אינו מרחיב עליו את הדיבור. יש לכן משמעות לעיתוי ההתקפה הגרמנית. הוא קובע כי אם ברצונה של גרמניה לפתוח במתקפה בזירת פלנדריה או בזירה הרוסית, הרי שהיא ניתנת לביצוע רק עם השתפרות מזג-האוויר, כלומר, רק באפריל 1916. **גורמים אחרים** — המדובר במדינות אחרות, העשויות להצטרף לאחר הצדדים הלוחמים, ובראש וראשונה, ארה"ב ורומניה.

אשר לרומניה, פלקנהיין מדגיש את תלותה של גרמניה במשאביה של מדינה זו. עם זאת, אין הוא מודאג מן האפשרות

שרומניה תנתק את קשריה עם גרמניה; אדרבה, הוא מרמז, כי אם רומניה "תפרוק עול" יהיה אפשר להתגבר על זה בקלות. ואמנם זה הוכח בספטמבר-דצמבר 1916, כאשר בתגובה על כניסת רומניה למלחמה לצד בעלות-הברית, היא הוכרעה במסע-בוק של כוח גרמני, בולגרי ותורכי.

אשר לארה"ב, נראה שפלקנהיין מיעט בערכה. בהקשר לדרישתו להפעיל מלחמת צוללות עד-חורמה, הוא אמנם מכיר בסכנה שהדבר עלול להביא את ארה"ב — שהוא מכנה "בעלת-בריתה הנסתרת של אנגליה" — להיכנס למלחמה לצד בעלות-הברית; אולם במקביל הוא מנסה להמעיט בחומרתה של סכנה זו. הוא מביע ספק אם יחליטו האמריקאים להתערב התערבות פעילה במלחמה ביבשת אירופה, לאחר שגרמני ניה תציג עמדה נמרצת על-ידי הדיפלומה טים שלה, בדבר זכותה להשתמש בצוללות מתחת למים, לנוכח התנהגותה "חסרת המצפון" של אנגליה בים ועל-פני המים. הוא אף מפקפק אם כאשר יחליטו האמריקאים להתערב במלחמה יוכלו לפעול בכוח מספיק ובעוד-מועד. בסיכום: מעצם דרישתו של פלקנהיין לפתוח במלחמת צוללות עד-חורמה, שעוד ידובר בה, משתמע ללא-ספק כי הוא מבקש — ולו כטכסיס שכנוע בלבד — להפחית מסכנת האפשרות של כניסת ארה"ב למלחמה.

עד כאן, על הנתונים והגורמים המשפיעים. ומכאן, לשיקולים.

אם נקבל כי פלקנהיין אכן הסתפק בתיקו וכי מטרתו הייתה להוכיח לבריטניה שאין סיכוי למלחמת-ההתשה שלה — הרי עלינו גם להצביע על הדרך שבה ביקש לעשות זאת. לאמיתו של דבר, הוא עצמו התלבט קשות בבחירת דרך-הפעולה ואף ציין בתזכירו כי לומר מה יש לעשות יותר מאשר למצוא דרך כיצד לעשות זאת. למעשה עמדו לפניו ארבע שאלות-יסוד, הנובעות זו מזו:

א. האם יש להוכיח לאנגליה את הדברים בדרך "הגנה" או בדרך "התקפה"?

ב. אם לבחור ב"התקפה" — האם לנהל התקפה רבתי או התקפה מוגבלת?

ג. כך או כך, היכן לתקוף?

ד. באיזו שיטה ובאילו אמצעים יש לבצע התקפה זו?

ג. הגנה או התקפה?

בעניין השאלה הגנה או התקפה אין פלקנהיין מרחיב את הדיבור. הוא רק

אומר כי במבט רחוק אין די לעמוד בהגנה. ועם זאת, הוא מדגיש כי "לעמוד בהגנה" הוא בהחלט כיוון-מחשבה שיש לפתחו. לכאורה, מעצם הצגת גורמי "הזמן והמרחב", שלפיו הזמן פועל לרעתה של גרמניה — שוב אין מקום לדון ב"דרך הגנה"; שכן, תיאורטית יכולות בעלות-הברית לסגור על גרמניה כעל מבצר, לא לתקוף אותו ו"לתת לזמן לעשות את שלו", כלומר, להכניע את גרמניה ברעב ובהתשת כוחותיה עד תום. ואולם למעשה לא כך היו פני הדברים. מצביאי בעלות-הברית ובמיוחד הצרפתים היו קצרי-רוח וחסדי ההתקפה. הם תקפו ללא-הרה, על-אף האבדות העצומות

גנרל פון פלקנהיין

שנגרמו להם. מדוע אפוא לא אפשר להם פלקנהיין לחזור על טעויותיהם? הרי אם מדובר על ההוכחה שאי-אפשר לנצח את גרמניה, היש הוכחה טובה מזו, המביאה את התוקף לכלל יאוש עם כישלון התקפותיו?

תזכירו של פלקנהיין משיב על שאלות אלה תשובות חלקיות בלבד. אחת התשובות היא, שהתקפה של בעלות-הברית בגזרה קרובה לרשת מסילות הברזל הגרמנית, עשויה לסכן את כל החזית הגרמנית בצרפת ובבלגיה; על כן יש להקדים ולתקוף ולשבש בעצם ההתקפה את תכניות האויב. והתשובה השנייה — שהתקפה בגזרה זו תגרור את האויב, הן בזירת המערב והן בזירות האחרות, להתקפות מקלות, ובכך יתאפשר למעשה לנצל את יתרונות ה"הגנה".

התשובה השנייה ראויה שנרחיב עליה את הדיבור, דווקא משום שהתייחסות פלקנהיין לאפשרות זו מובלעת ככאגב בתזכירו, באומרו: הניסיון לחפש הכרעה בהתקפה בחזית האנגלית שבמערב אינו

בפלנדריה – בשל הבוץ שבאזור לפחות עד אפריל 1916. נבחון אפוא את נימוקיו של פלקנהיין בעד ונגד ניהול המערכה נגד אנגליה מחוץ לחזית המערב – כלומר במזרח התיכון ובסלוניקי.

המזרח התיכון: פלקנהיין מודה כי ניצחונות בסלוניקי, בעיראק או בתעלת סואץ, כיבוש מצרים, או מסע להודו – כמכה עקיפה לבריטניה – עשויים לסייע לגרמניה. שכן זה עשוי להגביר את הפקר פוקים בדבר עליונותה של בריטניה בקרב עמי המזרח התיכון והעולם המוסלמי. ואולם, לדעתו ה"מגבלות" הכרוכות בדבר גדולות מן ה"יתרונות". לבעלות בריטניה של גרמניה אין די כוחות לביצוע

א. מתקפה בגזרה הבריטית מחייבת 30 דיוויזיות שאי אפשר לרכון בחלק אחד של החזית; ריכוז שכזה עלול "לייבש" את שאר החזיתות מעתודות, לסכן גזרות רגיי שות ולהותיר ללא עזרה את בעלות הברית הכושלות. אין סיכויים להתקפות המוניות, העלולות להיהפך לבית מטבחיים.

ב. הקשיים הטכניים בשליטה ובתחזוק ההמונים הדרושים להתקפה כזאת גדולים כל-כך שאי-אפשר להתגבר עליהם. אין יעד הגיוני להתקפה בעצמה כה רבה, שכן כיבושו של יעד כזה חייב להביא לפחות לסילוק הבריטים מהיבשת ולהדיפת הצרפתים עד אל מעבר לסוס;

מומלץ כלל ועיקר הגם שהזדמנות לעשות כן עלולה לצוץ בביצוע התקפות-נגד מצד האנגלים. או באמרו: אין להניח כי רוסיה תוכל "להחיות" את כוחה הצבאי וגם אם תעשה זאת אין זה צריך להדאיגנו; אדרבה, צבאה יספוג אידות וזה רק יחיש את תהליך התפוררותה.

לדעתנו בסתר לבו חתר פלקנהיין להגיע לתיקו המבוקש עלי-די "הגנה" מוצלחת שתוכיח לתוקף כי אין לו סיכוי לנצחה; אלא שכפרוסי, לא היה לו נוח לומר זאת במפורש, ולא כל שכן, לקיסר ולהלם השני.

גנרל קאסטלנאו

גנרל זימר

גנרל פטן

המעשה. גרמניה לא תוכל לספק להן כוחות אלה בשל קשיי התעבורה אליהן. והעיקר, לניצחונות בזירות אלה לא תהיה השפעה מכרעת על מהלך המלחמה. מה גם שאנגליה יודעת "לבלוע" מפלות כפי שהוכיחה באנטוורפן ובגליפולי. יתר על כן, נראה לפלקנהיין כי כישלון נסיונות כאלה עלול לגרום נזק ממשי: יציאת בעלות-הברית של גרמניה מהמשחק. משתמע אפוא מדבריו – אף שהוא אינו אומר זאת במפורש – כי על מעצמות המרכז להסתפק במניעת מפלות במזרח התיכון ולא לפתח מאמצי-שווא.

לוחמת הצוללות: בעוד פלקנהיין פוסל "גישה עקיפה" ביבשה נגד בריטניה מחוץ לחזית המערב, אין הוא פוסל אותה בחזית הים. בחזית זו תומך פלקנהיין בכל לב במלחמת צוללות עד חורמה – ונימור קיו עמו:

ראשית – לוחמת הצוללות תפגע בבריטניה במקום הרגיש ביותר שלה – נתיבי התחבורה הימית, שהיא תלויה בהם תלות מלאה; שנית – לגרמניה

ומאחר שזה מעבר לאפשרות הביצוע, אין כל טעם בהתקפה.

ג. גם אם יסולקו הבריטים מהיבשת, אין ביטחון שיפסיקו להלחם, כי מעיקרו של דבר, המלחמה ביבשת, בגייסותיה שלה, היא לבריטניה עניין צדדי. זאת ועוד, אי-אפשר להקים עוד עוצבות גרמי ניות למלא אחר הצרכים.

הצורך שראה פלקנהיין לגבב תירוצים על תירוצים מרמז כמדומה שהוא עצמו לא היה משוכנע בטיבם וביקש לחזקם זה בעזרת זה. מכל מקום, דבר אחד בולט: פלקנהיין לא תמך באסטרטגיה של התקפה רבתי אלא באסטרטגיה של הגנה, מלווה בטקטיקה התקפית.

ה. **היכן להנחית את המתקפה?** כבר הבאנו את דעתו של פלקנהיין, כי אין לתקוף את חיל-המשלוח הבריטי על ארמת צרפת. בסעיף "קרקע" ובסעיף "מזג אוויר" הצגנו את הנתונים שלפיהם אי אפשר לתקוף במישרין את בריטניה בשל היותה אי ואת חיל-המשלוח הבריטי

ד. **התקפה רבתי או התקפה מוגבלת?**

מעצם ההערכה שפלקנהיין ביקש להתגונן יותר מאשר לתקוף – כבר משתמעת התשובה שהוא לא היה מוכן לפתוח בהתקפה רבתי. גם דרכו בניהול המלחמה במשך כל שנת 1915 מלמדת, כי הכרתו בנתון היסודי, שמשאבי גרמניה מוגבלים ממשאבי אויביה חייבה אותו לנהוג חיסיון בכוחה. פלקנהיין בחר אפוא שיטות לניהול מתקפות מוגבלות ולא מתקפות גדולות. הינדנבורג ולודנדורף האשימוהו כי בכך מנע למעשה השגת הכרעה בחזית הרוסית. תשובתו למאשימוי הייתה כי הכרעת החזית הרוסית לא יהיה בה כדי להביא הכרעה במלחמה בכללותה – אם אפשרית בה בכלל הכרעה – וכי מוטב לשמור את הכוחות לחזית המערבית. ואולם משהוא דן בתוכניות בהפעלת הכוחות בחזית המערבית, נגר חיל-המשלוח הבריטי, אין הוא מוכן לפתח התקפה רבתי – ותירוצים יש לו למכביר:

זכות מלאה להשיב לאנגליה מידה כנגד מידה — ואף אפשר להסביר זאת בתעמולה — מאחר שאנגליה נוהגת אותה שיטת מלחמה נגד גרמניה; אם כי היא עושה זאת באוניות-מלחמה ולא בצוללות; ושלישית — אם לוחמת הצוללות תגרום את כניסת ארה"ב למלחמה, התערבות זו תבוא בכוחות ובזמן ששוב לא תהיה להם משמעות; שכן בריטניה הרעבה לא תהיה מסוגלת עוד להמשיך ולהילחם בכוחות עצמה.

עם זאת מציג פלקנהיין גם את המגרעות שבלוחמה זו. שתיים הן מגרעות אלה. על האחת אין פלקנהיין מדבר במפורש — זו השאלה המוסרית הכרוכה

נסִיךְ הַכֶּתֶר הַגֶּרְמָנִי

בהפעלת כלי-מלחמה כצוללות ללא הגבלה והמגרעת השנייה: זירח כניסתה של ארה"ב למלחמה. שתי מגרעות אלו הביאו בסופו-של-דבר את הקיסר הגרמני להחלטה, שלא להפעיל לוחמת צוללות עד-חורמה.

ראוי לציין שמניעת לוחמת-הצוללות, מן החשש של הצטרפות ארה"ב למלחמה, לא היה לה מקום, לפחות מבחינה צבאית. שכן ארה"ב הייתה נכנסת ממילא למלחמה ודחיית כניסתה לא הייתה שקולה כנגד התרומה העצומה שמלחמת הצוללות הייתה עשויה להביא לגרמניה כבר ב-1916, יותר משנה לפני שהופעלה הלכה למעשה.

מכל המלצותיו של פלקנהיין בתזכירו, ההמלצה בדבר מלחמת הצוללות הייתה כמדימה ההמלצה השנייה בחשיבותה, אם לא הראשונה. ואכן, הוא אמר לסיכום: "אם נסרב לאמץ מלחמת-צוללות בלתי-מוגבלת, משמעות הדבר שנוניח אמצעי חשוב לאין-ערך להשגת יתרון, לדעת כל מומחינו, למען בעיה שהיא

אמנם חמורה, אך אינה יותר מאשר בעיה. במצבה הנוכחי של גרמניה ויתור כזה אסור במפורש". ואולם המלצה לחוד ועקשנות לקיימה לחוד. משנדחתה ההמלצה, אמנם הגיש פלקנהיין את התפטרותו לקיסר וכמוהו עשה שר הצי טירפיץ. אלא שבניגוד לטירפיץ, שבמרס 1916 עזב את תפקידו, חזר בו פלקנהיין ותחת ש"יתפטר בכבוד", סופו ש"התפטר" בלחצים של אלה שהכריעו נגדו בשאלת לוחמת הצוללות.

חזיתות אירופה — בתזכירו מביע פלקנהיין את דעתו כי אם גרמניה תוציא מהמשחק את צבאות צרפת, רוסיה ואיטליה ואילו אנגליה תישאר עומדת לבדה מול גרמניה — "תאוותה להשמיד את גרמניה סופה להכשילה". ואף-על-פי-כן, אין הוא ממליץ להוציא מהמשחק את כולן בעת ובעונה אחת, אלא את צרפת בלבד.

על-פי שיקוליו בדבר דלות משאביה של גרמניה, לנוכח שאיפתו לחסוך ככל האפשר בכוחות ובהתחשב ביחסיה הכוחות הכוללים — אפשר להבין מדוע פלקנהיין לא היה מוכן להמליץ על מתקפת נגד צרפת, רוסיה ואיטליה בעת ובעונה אחת. ואולם קשה יותר להבין, מדוע שיקוליו אלה לא הביאוהו לידי החלטה לנהוג בשיטה של הוצאת "החור ליה החלשה ביותר", היא איטליה, מן המלחמה כצעד ראשון.

חזית איטליה — איטליה ש"בגדה" במעצמות המרכז (בתחילה בהישארה ניטרלית ולאחר-מכן, במאי 1915, בהיכנסה למלחמה לצד בעלות-הברית) הדאיגה במיוחד את שכנתה אוסטריה-הונגריה. שהרי דרך שנהגה רוסיה בגרמניה הנה המכוונת את עיקר מאמציה נגד צרפת, כשפתחה חזית שנייה — כן עשתה איטליה לאוסטריה-הונגריה שעה שזו כיוונה את עיקר מאמציה נגד רוסיה. לרמטכ"ל האוסטרי קונרד, לא היה ספק, שהמאמץ העיקרי של אוסטריה-הונגריה חייב לפנות נגד איטליה שתקעה סכין בגבה. הוא ידע שאין עמו כוח להתקדם ולהחזיק במרחביה של רוסיה, ולו גם יצטרף למאמץ זה כוח ניכר מאוד של הצבא הגרמני. יתרה מזאת: כאשר קונרד העמיד לפניו, כחבר בקואליציית המרכז, לא רק את האינטרסים הצרים של מדינות-שלו אלא של הברית בכללותה, הגיע למסקנה, כי איטליה היא המקום היחיד שבו לפחות שתיים מתוך חברות הקואליציה — אוסטריה-הונגריה וגרמניה — מסוגלות למאמץ-שותף בעל סיכויים ברורים לניצחון. על כן, הציע את

איטליה כיעד העיקרי לשנת 1916. ואולם הצעתו זו לא נתקבלה על פלקנהיין, שקרובים ללבו האינטרסים של גרמניה ולא של אוסטריה. פלקנהיין לא ראה כל צורך ללכת לקראת קונרד בעל-בריתו העיקרי ולו כדי לשמור על עצם קיומה של הברית. אדרבה, הוא אומר בתזכירו במפורש, כי אף שאוסטריה-הונגריה לוחצת לחיסולו המידי של החשבון עם איטליה, אסור לגרמניה להסכים לכך כי זה יביא יתרון לאוסטריה-הונגריה ולא יסייע למלחמה בכללותה, מאחר שהכרעת איטליה לא תשפיע כלל על בריטניה.

נשאלת אפוא השאלה: כיצד תוכרע איטליה? על כך נותן פלקנהיין תשובה זו: איטליה היא אחת מאויבות גרמניה שבע-יותר הפנימיות יוציאו אותה בקרוב ממילא משותפות-פעולה במלחמה ומוטב להניחה לנפשה.

המציאות הוכיחה את ההיפך הגמור: כברול מלובן המתחשל עם כל מהלומה, כן התחשלה איטליה ובסופו של דבר היא-היא שהנחיתה על אוסטריה-הונגריה את מכת-המוות.

החזית הרוסית — נימוקים דומים מביא פלקנהיין ביחס לרוסיה. גם עליה הוא אומר כי צרותיה מבית יאלצו אותה לוותר על המלחמה תוך זמן קצר יחסית. כן הוא אומר שאין להניח כי רוסיה תוכל "להחיות" את כוחה הצבאי, אשר הוכה על-ידי הגרמנים והאוסטרים-הונגרים בשנת 1915.

לאמיתו של דבר, אף שפלקנהיין מתעלם מהאפשרות להחיות את הכוח תוך זמן קצר — אין הוא מתעלם מאפשרות שרוסיה תצא במאמץ צבאי, ואולם, לדעתו, אם רוסיה תנסה לעשות זאת תביא אבדות ניכרות על צבאה ותחיש את קצב התפוררותה. משתמע מזה למעשה — אם גם אין פלקנהיין אומר זאת במפורש — שהוא מעוניין לגרור את רוסיה להתקפת-הסחה לטובת בעלות-בריתה, כדי לנצל את יתרונות ההגנה, לגרום לה אבדות ו"להוציאה מהמשחק" באסטרטגיה של התשה.

לדעתם של הינדנבורג ולודנדורף (לאחר המלחמה תמכו בדעתם גם לידל הארט וצ'רצ'יל) רצוי היה "להוציא את רוסיה מהמשחק" ב-1916, באסטרטגיה של הכרעה, כדי להשתחרר לביצוע המאמץ העיקרי במערב כבר ב-1917. דעה זו הייתה ידועה לפלקנהיין ולקיסר וילהלם השני, שהעריך את הוגיה בזכות ניצחונותיהם במזרח. על כן לא יכול פלקנהיין לבטלה במחירי כפי שנהג

ברעת עמיתו רמטכ"ל אוסטריה. פלקנהיין נאלץ אפוא להביא בתזכירו נימוקים מדוע רוסיה אינה יעד מעשי.

הוא מודה אמנם כי השטח העשיר של אוקראינה הוא יעד חשוב, אך טוען כי התעבורה אליה אינה טובה דיה, ולא כל שכן אם יובאו בחשבון תנאי מזג-האוויר ותנאי-הקרקע המשובשים עד חודש אפריל 1916. כן הוא מרמז כי רומניה עשויה להיות תחליף לאוקראינה.

אשר לרוסיה בכללותה, פלקנהיין רואה בה שני יעדים עיקריים: פטרסבורג ומוסקווא. הוא מאמין כי אפשר להגיע לידי הכרעת פטרסבורג, אך חושש כי כיבושה יהיה לרועץ לגרמניה מפני שיטיל עליה את הצורך להאכיל ממחסניה את מיליוני תושביה. לעומת זאת, אין פלקנהיין מאמין באפשרות כיבושה של מוסקווא; יתר על כן, הוא קובע כי ההתקדמות לעברה לא תוביל את גרמניה לתכלית כלומר, להכרעה. בסיכום – דעתו של פלקנהיין היא שאסור לה לגרמניה "למתוח" את כוחותיה – המתקשים ממילא למלא אחר הצרכים – להשגת מטרות (כמו פטרסבורג או מוסקווא) שהן למעלה מכוחה. בלשונו: "אין לנו הכוחות אף לאחת ממשימות אלה. רוסיה כיעד למתקפתנו חייבת להיפסל".

חזית צרפת – כיעד אפשרי למאמץ גרמני עיקרי נשארה אפוא ביבשת צרפת בלבד. אילו רצה פלקנהיין לעשות מלאכה שלמה, כי אז היה חייב – כפי שנהג בשאר הזירות – לנתח בצד "היתרונות" גם את "המגבלות". אחר ככלות הכל, היה עליו לחשוב לפחות על האפשרות – רחוקה ככל שתהיה בעיניו – שהמתקפה שלו בצרפת תיכשל, כמו שנכשלה מתקפת קודמו שנעשתה בתנאים התחלתיים טובים יותר. אך הוא לא נהג כך וטעה את טעותו הגורלית ביותר. אמנם ייתכן שברצונו לשכנע את הקיסר בצדקת "גולת-הכותרת" של תכנית-האב שלו, נמנע פלקנהיין במתכוון מלהטיל בה אף מגרעת קטנה שבקטנות; אבל בכך אך הוסיף חטא על עוון – כשנמנע ממאשר התכנית לשקול שיקול מלא לכל צדדיו. מכל מקום, בקבעו כי צרפת היא היעד היחיד הבא בחשבון ובהעריכו שהלחץ הגרמני על צרפת הגיע כמעט לנקודת-הכרעה – מכריז פלקנהיין כי אם תצליח גרמניה לפקוח את עיניהם של תושבי צרפת, כי בכל הנוגע לצד הצבאי אין להם כל תקווה, כי-אז תושג ההכרעה המבוקשת; ואין הוא מנסה ולו ברמז, לשאול: ומה יקרה אם לא תיפקחנה עיניהם של תושבי צרפת?

ו. התקפה בצרפת – כיצד ועל איזה יעדים?

כאילו די בעצם ההכרזה, עובר פלקנהיין מן הרמה האסטרטגית לרמה האופרטיבית והטקטית; ואם עד כה ניסה לענות על השאלה: הגנה או התקפה? התקפה רבתי, או התקפה מוגבלת? והתקפה היכן? – הוא עובר לענות על השאלה: התקפה בצרפת – כיצד ועל איזה יעדים?

לכאורה, יעד הגיוני ביותר ששכרו עמו הוא חוף התעלה, שכיבושו היה מבודד את צרפת מבריטניה ואף מקשה על מתן סיוע לה מכל מקור אחר שמעבר לים. ואולם אפשרות זו – שפלקנהיין ניסה להגשימה בצעדיו הראשונים כרמטכ"ל בסוף שנת 1914 ובמחצית הראשונה של שנת 1915 – הוא פוסל כמי שהתנסה בה ונכשל. פלקנהיין גם פסל את שיטת ההתקפה-בהמון.

ההתקפה-בהמון הייתה מענה טפשי למצב שהתפתח בחזית המערב כבר בראשית מלחמת-העולם הראשונה ואשר ניצניו הופיעו עוד במלחמות שקדמו לה. המדובר בעצמת האש, בעיקר אש מק"בים, שבידי המגן, שאותה ביקשו "לספוג" בהמוני-גופות בני-אדם מן הכוח התוקף. מימוש מענה טפשי זה לעצמת אש המגן היה כרוך באבדות נוראות בעיקר בקרב בעלות-הברית שהרבו לבצע "התקפות בהמון" במשך כל שנת 1915, בלא שהתקפותיהן ישאו פרי של ממש. לנוכח הכישלונות והאבדות, נולד בקרב התוקפים הרעיון, שאת ההתקפות בהמון יש להקדים בהרעשה ארטילרית אדירה במשך כמה ימים, וזו תכשיר את הקרקע להתקדמות הרגלים. אולם "החרש" הארטילרי, שלכאורה היה צריך "לכבוש את הקרקע" לא זו בלבד שלא עשה את המלאכה, אלא אף חיסל את גורם ההפתעה כשגילה למגן את כוונות המתקפה.

כל אלה לא נעלמו מעיניו של פלקנהיין. על כן, בתזכירו הוא קובע כי יש ללמוד מכישלון ההתקפות-בהמון של בעלות-הברית וכי אל לה לגרמניה לחקות את שיטותיהן. בהקשר זה ייאמר כי אותה עת פיתח הצבא הגרמני את שיטת ההסתננות במתקפה, וגרס שמוטב להנחית מכת אש עצומה אך קצרה, ובלבד שישמר גורם ההפתעה. עם זאת יצוין כי פלקנהיין לא ממליץ בתזכירו על שיטת ההסתננות, אלא מסתפק בכך שהוא פוסל את השיטה הבלתי-בטוחה של התקפה-בהמון לאורך חזית רחבה, ומכריז עליה שהיא מעל ליכולת הגרמנים

ואינה הכרחית להשגת המטרה. לדעת פלקנהיין יהיה אפשר להשיג את הכרעת צרפת בלא שגרמניה תיאלץ לכלות את כל כוחותיה, אם אך יבחר יעד נכון ואם תוגבל המתקפה על יעד זה לגזרה צרה. יתר על כן, לדעתו אין הכרח שיעד זה יכבש הלכה למעשה. אדרבה, התקפתו צריכה להיעשות ב"גמישות" וגרמניה רשאית "למשוך" את ההתקפה לזמן רב או להפסיקה, להרחיבה או לצמצמה, הכל בהתאם לצרכיה, או על-פי ההתפתחויות בחזיתות אחרות.

הבעת הדעה הבלתי-מקובלת, שאין הכרח כלל שיעד ייכבש וכי יש מקום ל"גמישות" בהתקפה – מעידה כי פלקנהיין היין התכוון להפוך את מתקפת 1916 בצרפת לפתיון: פתיון כולל לצבאות בעלות-הברית, שימהרו מן הסתם לסייע לצרפת בהתקפות-הסחה וכך יחשפו עצמן לאש-המגן ולהתקפות-נגד גרמניות; ופתיון לצרפת, שמטרתו להקזיז את

דמה עד מוות.

נשארה השאלה: מה היעדים שלמען הגנתם תהיה צרפת מוכנה להקזיז-דם שכזאת? פלקנהיין משיב שהמדובר ביעדים שהצרפתים לא יאבו לסגת מהם מטעמי יוקרה ואם יסוגו למרות הכל, תוצאתה המוראלית של נסיגה כזאת תהיה הרת-אסונות לצרפת. כדוגמה ליעדים אלה הוא מונה את בלפור ואת ורדן. מבין שניהם מעדיף פלקנהיין כיעד את ורדן, משום שעיר זו, השוכנת כ-12 ק"מ בלבד מרשת מסילות הברזל הגרמנית, יכולה להוות בסיס טוב להתקפה צרפתית שתסכן את כל החזית הגרמנית.

את סילוק סכנת המתקפה בכיבוש בסיס-המתקפה ורדן מגדיר פלקנהיין "כמטרה משנית". מכאן, שאת הקזת דם צרפת עד מוות מטעמי יוקרה הוא רואה כ"מטרה ראשית". לכאורה, יש סתירה בין המטרה "הראשית" ו"המשנית", שכן סילוק איום המתקפה מחייב כיבוש מהיר, ואילו הקזת הדם עד מוות מחייבת מערכה ממושכת, וככל שתתארך, כן תובטח הקזת-הדם במלואה.

סתירה זו אין פלקנהיין מתרץ בתזכירו – אולם מעשיו בעתיד מעידים כי "המטרה המשנית" לא עמדה כלל לנגד עיניו, לפחות בכל הנוגע לכיבושה המהיר של ורדן. צחוק הגורל הוא שדווקא אי-כיבושה של ורדן העמיד בסכנה את היוקרה הגרמנית. אחר ככלות הכל, תכלית המתקפה היא כיבוש יעד ואם מתממה הכיבוש, נפגעת יוקרת החייל, המפקד והאומה בכללה. הנה כי כן טעה פלקנהיין לא רק בכך שלא ברק את הצד

השני של המטבע: מה יקרה ליוקרת גרמניה בקביעת שיטת-פעולה שאין עמה "ניצחון ברור" ככיבוש שטח והכרעת האויב בזמן סביר.

ז. הדרך הנבחרת

בהמלצה על בחירת ורדן כיעד למתקפה הגרמנית ב-1916 מסתיים למעשה תזכירו של פלקנהייז. סיום זה נראה כלוקה בחסר. ייתכן שהוא מסכם את נימוקיו של פלקנהייז כי צרפת היא הזירה הסבירה ביותר לגרמניה לפתח בה מאמץ עיקרי – אך אין הוא מסכם כלל את תזכיר "חג המולד" של פלקנהייז בכללותו. נרשה אפוא לעצמנו לעשות זאת תחתיו ונציג מה שקרוי בשפה הצבאית "הדרך הנבחרת" שלו:

הכוונה

גרמניה תוכיח לבעלות-הברית, ובראש וראשונה לאנגליה, כי אין סיכוי וטעם להמשך מלחמתן נגדה – ובכך תביא את השלום בתנאים שלה.

השיטה

הקו דם צרפת עד מוות בהתקפה מוגבלת בגזרת ורדן; כוונות להדיפת התקפות-ההסחה בשאר החזיתות; הרעבת אנגליה במלחמת צוללות בלתי מוגבלת ומניעת הצטרפותן של מדינות אחרות למלחמה לצד בעלות-הברית.

תכניתו של פלקנהייז במבחן המציאות

א. פלקנהייז מסתיר כוונתו האמיתית ממפקדי הארמייה ה-5 באמצע דצמבר 1915 נתקבל פלקנהייז בלוויית קצין-המבצעים הנאמן שלו, הקר לונל טאפן, אצל הקיסר הגרמני והציג לפניו את תזכירו. נראה שהקיסר לא הבין את האמור בו, שאם לא כן, קשה להסביר כיצד קרה שהמפקד שנועד לפעול בגזרת ורדן, כלומר מפקד הארמייה ה-5, לא היה, אלא נסיך-הכתר "וילי", בנו של הקיסר. הרי במעמדו זה היה בן הקיסר זקוק לניצחון ריאלי, מהיר וחד-משמעי, ואילו רעיונו המרכזי של פלקנהייז היה "למשוך" את המתקפה בגזרת ורדן זמן רב ככל האפשר, כדי להקיז את דמה של צרפת עד מוות.

אילו היה פלקנהייז הגון יותר, כי אז היה פוקח את עיניו של נסיך-הכתר, וילי, לתכניתו האמיתית, ומונע ממנו אשליות ועגמת-נפש. הוא היה צריך להראות למפקד הארמייה ה-5 ולראש מטהו, קנוב-

לסדורף, לפחות את הפסקה בתזכירו העוסקת בהתקפת ורדן, ולהסביר להם את משמעות המשפט "גרמניה תהיה רשאית להאיץ בפעולותיה או 'למשוך' את מתקפתה, להגדילה או להפסיקה בהתאם לצרכיה". ואולם נסיך-הכתר וקנובלסדורף לא ראו כלל את תזכירו המקורי של פלקנהייז. הנימוק לכך היה מן הסתם קשור בחשש שאם ידעו מפקדי הארמייה ה-5 את האמת האכזרית, שהוא (פלקנהייז) אינו מתכוון כלל להשיג ניצחון מהיר בוורדן, כי אז לא יסכימו לקבל עליהם את המשימה.

א-הגינותו של הרמטכ"ל הגרמני באה לביטוי לא רק בהסתרת כוונתו האמיתית מפקדיו – וזה היה לו לרועץ בסופו של דבר – אלא גם במעשיו בעת בניית התכנית המפורטת על-ידי הארמייה ה-5, אישורה וביצועה הלכה למעשה. לדוגמה: הוא התנגד להצעתם של הנסיך וילי וקנובלסדורף לתקוף את שתי גדות הנהר מאז, שוורדן יושבת עליו, בעת ובעונה אחת – ותבע להגביל את ההתקפה הגרמנית לגדה המזרחית של המאז בלבד. יתר על כן, בעוד מפקדי הארמייה ה-5 דורשים לצורך הביצוע כוחות שיוכלו להבטיח את ביצוע המשימה למעלה מכל ספק, אישר להם פלקנהייז להשתמש לצורך זה רק ב-9 דיביות, ואף קבע שהעתודות למבצע לא יהיו תחת פיקוד הארמייה ה-5, אלא בעתודת מטכ"ל.

קיצוצים אלה בעצמת הגייסות המוקצים ישירות לארמייה ה-5 או נשמרים בשבילה בעתודת מטכ"ל נימק פלקנהייז בשאיפתו להבטיח אפשרות להדוף את התקפות-הנגד והתקפות ההסחה של בעלות-הברית, ובמיוחד של חיל-המשלוח הבריטי, ואולם, כאמור, כוונתו הנסתרת הייתה למנוע את כיבושה המהיר מדי של ורדן. שכן אם ורדן תיפול תוך זמן קצר, לא יתקיים הפתיון, הן לצבא צרפת שיבקש להלחם עליה עד החייל האחרון ולהקיז את דמו עד מוות, והן לצבאות בעלות-הברית שצרפת תלחץ עליהם לבצע התקפות-ההסחה, כדי להקל עליה.

ייתכן לזכותו של פלקנהייז, שלפחות בשלבים הראשונים של מערכת ורדן נהג עקביות ודבקות במשימה כפי שהוא הבין אותה. מבחינה זו, שמר למעשה על העיקרון שהמטרה מקדשת את האמצעים. ומאחר שמטרתו הייתה להקיז את דם צרפת עד מוות, העז להתגרות אפילו בבנו של הקיסר הגרמני וביוקרתו, ובלבד ששיג את מבוקשו.

ב. פלקנהייז מכוון את טקטיקת ההתקפה בוורדן למטרותיו לתכלית "הקזת דמה של צרפת עד מוות" גם דאג פלקנהייז כי ההתקפה תיעשה בטקטיקה מתאימה. טקטיקה זו ביקשה לפגוע בצבא צרפת בהתקדמות מוגבלת לוח בשיטת הסתננות: שתמשוכנה את העתודות הצרפתיות אל מכונת-הקטל של הארטילריה הגרמנית, שרוכזה לצורך זה בממדי שיא: 306 תותחי-שרדה, 542 תותחים-כבדים ו-152 מרגמות, לקטע-חזית צר מאוד.

על עדיפות הגרמנים בארטילריה הוסיפה העובדה, שאם כי המודיעין במטכ"ל הצרפתי נתן אזהרה מוקדמת לאנשי המבצעים על הכוונות הגרמניות בוורדן, היו אנשי המבצעים עסוקים בפיתוח תכניות אופנסיבה דווקא, עד שכל האזהרות לא מצאו אחזק קשבת. יתר על כן, במטכ"ל הצרפתי סברו, לאחר נפילתם המהירה של המבצעים הבלגיים והררסיים, כי מוטב להוציא ממבצר ורדן את רוב התותחים המוצבים בו, לבל יפלו בידי האויב; מה גם שגזרת ורדן הייתה הבליטה העיקרית בקרי-החזית ומשום כך, נוחה לקיטוע משני אגפיה.

יצוין בהקשר זה כי מפקדי הארמייה ה-5 חתרו לעבר ורדן שבמרכז הבליטה, דרך חדרה ולא דרך אחד מאגפיה. זה מפתיע – אבל עובדה היא שב-12 בפברואר 1916 היו כוחותיו של נסיך-הכתר ערוכים לתקיפת הבליטה מן החד פנימה, ולרשותם תשע דיביות. לעומת שבע הארמיות שהיו ערוכות להגשמת תכנית שליפן באוגוסט 1914, ול-63 הדיביות שהפעיל לודנדורף במתקפה של 1918 – זה היה כוח קטן. כוח קטן פירושו קרב קטן. ואולם הסתבר שדווקא ממדי הכוח הקטנים וכיוון ההתקפה הפכו את קרב ורדן לקרב קשה וארוך. הקרב נמשך עשרה חודשים ומספר האבדות בו לשני הצדדים הגיע לכמיליון נפש.

בשל הגשמים שירדו אותם ימים, נפתח הקרב רק ב-21 בפברואר בהפגזה אינטנסיבית גרמנית שנמשכה כ-12 שעות. הפגזה זו, שהפכה את נוף השטח המוכה, כביטוי של לידל הארט ל"נוף הירח", הייתה קצרה מהמקובל אצל בעלות-הברית ובעקבותיה לא באה הסתערות המונים. אדרבה, לשטח המוכה חדר כוח גרמני קטן שתפקידו היה לגשש ולבדוק אם הארטילריה עשתה את שלה, ושמא יש לחדש את ההפגזה. בעקבות כוח הסיור, בא הכוח העיקרי שחדר לשטח בהסתננות גלים גלים. גלים אלה הפתיעו את הצרפתים, הדפו אותם ופרצו

את קוויהם ב-24 בפברואר.

הרמטכ"ל הצרפתי ג'וזף ז'ופר הורה לבדוק אם אין זו התקפת הטעיה בלבד. ומשנוכח כי אין הדבר כן, הורה, כי כל מפקד שיורה על נסיגה יועמד למשפט צבאי. כן מינה ז'ופר את פיליפ פֶּטֶן למפקד העליון של הצרפתים בגזרה. משתי קביעותיו של ז'ופר – האיסור לסגת ומינוי פֶּטֶן למפקד – ייתכן שהחשובה היא מינוי פֶּטֶן למפקד גזרת ורדן. שכן קור-רוחו של פֶּטֶן, יחסו לחייל, אמונתו בעדיפות ההגנה על ההתקפה, חרדתו לחסוך בחייהם ואדם וזהירותו סייעו בידיו לתקן את השגיאות ששגו אלה שלא הכינו כראוי את הגנתה של גזרת ורדן. תרומתו העיקרית של פֶּטֶן להגנת ורדן הייתה הבטחת הציר היחיד אליה (דרך ומסילת-ברזל) שבלעדיו לא הייתה מצליחה להחזיק מעמד. כלומר, אף שהציר נשלט באש תותחים גרמנית, דאג פֶּטֶן לתחזוק באנשי מילואים מבוגרים-יחסית. הם עסקו בכך בפקודתו יומם וליל במשך כל המערכה, סבלו אבדות נוראות, שבעטיין נקרא הציר בפיהם "הדרך הקדושה", אך התמידו במלאכה.

ממש ביום התמנותו של פֶּטֶן לתפקידו, זכו הגרמנים להישג קרקעי בולט אולם כעבור ארבעה ימים עקב התנגדות הצרפתים שהלכה וגברה בהנהגת פֶּטֶן, ועקב עייפותם של הגייסות הגרמניים ואבדותיהם, קפאה ההתקדמות הגרמנית. פלקנהיינר לא היה מודאג מזה, שכן הוא השיג את מטרתו: היה ברור לו שהצרפתים אמנם נאחזו בפתיון ואינם מתכוונים לסגת מבליטת ורדן; אדרבה, הם מוכנים להילחם בה עד החייל האחרון. ואולם

נסיך-הכתר וראש מטהו היו צמאים לניצחון. ב-29 בפברואר הם לחצו על פלקנהיינר לאפשר להם לתקוף גם בגדה המערבית של המאז ואף תבעו ממנו להקצות לצורך זה כוחות נוספים. באין ברירה, נכנע להם פלקנהיינר וב-6 במרס עברו הגרמנים לתקוף בשתי הגדות. החיונית בין השתיים הייתה הגדה המערבית. היא הייתה גבוהה יותר ובה שתי גבעות-מפתח. חשיבותן של נקודות אלה הייתה ברורה אף לצרפתים ואמנם הם החזיקו בהן בשיניהם. התקדמות הגרמנים הייתה עקב כך איטית ורב-אבדות.

פלקנהיינר התחיל לחשוש כי יש סכנה שלא רק הצרפתים יקוּזו את דמם עד מוות, אלא אף תוקפיהם הגרמנים. הוא ביקש לעצור את המתקפה, מתחרט על שנכנע ללחצם של נסיך הכתר וראש מטהו להרחיב את המתקפה לשתי הגדות. פלקנהיינר כתב אליהם מכתב ובו ציין: הטלת ארבע דיביזיות רעננות לקרב הייתה משגה, שעל כן לא הביאה הצלחות של ממש. על כך השיב לו קנובלס-דורף, רמ"ט הארמייה ה-5, מכתב אופטימי מלא תקוות. הוא הביע דעתו כי גורל הצבא הצרפתי יוכרע בוורדן וציין כי צבא זה מותש לחלוטין – והראה שאין הוא מסוגל להתקפת-נגד. בהמשך לכך הציע קנובלסדורף על דעת נסיך-הכתר להמשיך במתקפה ואף להרחיבה.

אפילו היו נימוקיהם הצבאיים לכאורה מיוסדים על האמונה ש"הצד בעל הנשימה הארוכה יותר ניצח", כלומר עוד לחץ גרמני קטן וכף המאזניים תטה לצד גרמניה – הנה הסיבה האמיתית לרצונם להמשיך במתקפה הייתה, שנסיך-הכתר

וראש מטהו לא היו מוכנים לסיים את הקרב כשזרי-הניצחון מהם והלאה. הצטרף לדעתם הקיסר הגרמני, שאמר ב-1 באפריל: ההכרעה ב-1870 נפלה בפרס ומלחמה זו תוכרע בוורדן. לא נותרה אפוא לפלקנהיינר ברירה אלא להסכים להמשיך להתקפה. עם זאת, לא הסכים הרמטכ"ל הגרמני לשחרר עתודות להרחבת ההתקפה וטענתו עמו: יש לצפות להתקפות-הסחה בריטיות ויש להבטיח עתודות לסיכולן של אלה.

ג. חיל המשלוח הבריטי נמנע מכניסה לקרב

למעשה נמנעו הבריטים ממתן סיוע של ממש לצרפתים במשך יותר מארבעה חודשים. אילו ירד פלקנהיינר לשרש העמדה הבריטית, ייתכן שלא היה בונה את תכניתו ומפתחה כדרך שפיתח. בוועידת שאנטי, בדצמבר 1915, דובר כי בתחילת 1916 ייצאו צבאות בעלות-הברית בהתקפה סימולטנית בחזית המערב, בחזית הרוסית ואף בחזית האיטלקית. כבר אז תבעו הבריטים את דחיית ההתקפה לקיץ 1916 בטענה שצבאם זקוק לזמן כדי לקלוט לשורותיו את מגויסי החובה.

כאשר החלה המתקפה הגרמנית בוורדן, תבע ז'ופר מהייג, מפקד חיל-המשלוח הבריטי שהחליף את פרנץ, לפתוח בהתקפות, ולו בהתקפות מוגבלות. תכליתן של התקפות אלה הייתה לא רק למשוך כוחות גרמניים מוורדן אלא אף להכשיר את הקרקע להתקפה הגדולה שהתכוונו הצרפתים להנחית ביחד עם הבריטים ב-1916. הכוונה הייתה למשוך כוחות גרמניים צפונה בעוד ההתקפה

חיילי חי"ר צרפתיים עולים על כלי הרכב היוצאים לעבר ורדן

חיילים צרפתים בוחנים שרידים של מטוס גרמני שהופל בסמוך לורדן

הולוג. השניים נפגשו עם פלקנהיין לדון במצב שנוצר. פלקנהיין עשה ככל יכולתו להרגיע את הקיסר ולהשפיע עליו כי לא יורה להפסיק את מלחמת הצוללות. דומה היה לו שהצליח; שכן הקיסר אמר לבתמן. הולוג: "עליך להחליט בין אמריקה לוורדן". ואולם למחרת היום, לאחר שהקיסר נפגש עם השגריר האמריקני ג'ורד וילה שיכנעו כי ארה"ב לא תירתע מלנתק את יחסיה עם גרמניה, פסק וילהלם השני שיש להיכנע לדרישה האמריקנית ולהפסיק את מלחמת הצוללות הבלתי-מוגבלת.

החלטה זו של קיסר גרמניה עקרה יסוד חשוב מתכנית-האב של פלקנהיין. עיקר כוחה של התכנית היה בשלושת מרכיביה הראשונים: התקפה בוורדן, כוננות להדיפת התקפות-הסחה בשאר החזיתות ומלחמת צוללות בלתי-מוגבלת – ולא דווקא במרכיב הרביעי שלה, מניעת הצטרפות מדינות אחרות למלחמה לצד בעלות-הברית. פלקנהיין החליט להתפטר. אלא שהוא לא היה עקשן דיו וחזר בו מהתפטרותו בלחץ הקיסר, שלא כאדמירל טירפיץ, שהתפטר מאותה סיבה עצמה ולא חזר בו.

בדעיכה אין ספק, החלטת המדינאים הגרמנים להעדיף את אי-כניסתה הפורמלית של ארה"ב למלחמה על ניהול מלחמת-צוללות בלתי-מוגבלת – הייתה מעשה של טעות. שכן, זה היה נשקה העיקרי של גרמניה באויבתה העיקרית בריטניה ואמצעי כמעט יחיד לבידודה של צרפת מבעלת-בריתה זו. זה

נגזר במהרה. הוסבר לו כי פלקנהיין קיבל דווקא את דעתו של קנובלסדורף ראש מטהו. הלה נתגלה כקתולי אף מן האפיר פיור ותבע להמשיך את ההתקפה בכל מחיר.

מה הביא את פלקנהיין להעדיף את דעת רמ"ט הארמייה ה-5 על פני דעת מפקדה? התשובה על שאלה זו אינה קשורה באישיותו החזקה יותר של הרמ"ט אלא בבעיית היוקרה הגרמנית. נראה שדווקא האבדות הכבדות שהרתיעו את נסיך-הכתר מלהמשיך במערכה, הן שהביאו את פלקנהיין – אם גם לא בלב שלם – להסכים עם קנובלסדורף שיש להמשיך במערכה כדי לנצח בה. פלקנהיין ידע שלא רק העם הצרפתי, אלא גם העם הגרמני והעולם כולו עוקבים בנשימה עצורה אחר המערכה האכזרית בוורדן. הנה כי כן, המכשול הפסיכולוגי של יוקרת צרפת, שבאמצעותו ביקש פלקנהיין להקז את דם צרפת עד מוות, נהפך למכשלה לגרמנים עצמם. מערכת וורדן נעשתה עניין של יוקרה לגרמניה לא פחות מאשר לצרפת. המערכה שנועדה להתיש את צרפת התישה לא פחות את הגרמנים עצמם. ללא ספק הייתה זו מכה קשה לפלקנהיין.

ה. הקיסר אוסר על הפעלת צוללות ללא הגבלה

לא הייתה זו המכה היחידה. ב-30 באפריל 1916, לאחר שצוללת גרמנית טיבעה אנייה אמריקנית הגיש הנשיא וילסון אולטימטום לגרמניה שהדאיג מאוד את הקיסר הגרמני ואת הקנצלר שלו בתמן

הצרפתית העיקרית תונחת בגזרת הנהר אין. הייג לא היה מוכן לתקוף. לטענתו, היה זקוק לזמן לצורך התארגנות כוח האדם המגויס וזה-מקורב ולצורך צבירת תחמושת. כן, גרס הייג שאין טעם להנחתת התקפה טיפין-טיפין.

קיצורו של דבר, הייג היה מוכן לסייע לצרפתים רק בדרך הרחבת גזרת האחריות הבריטית, שתאפשר לצרפתים לשחרר עוד כוחות לקרב וורדן. מובן שהצד רפתים לא הסתפקו בכך, מה גם שהלחץ על וורדן הלך והחמיר. הם תבעו מהבריטים לתקוף את הגרמנים בגזרתם, אך הייג הוסיף והתחמק מזה ככל יכולתו. הוא לא רצה לשלוח את חייליו למות למען צרפת.

ד. ורדן נעשית עניין של יוקרה גם לגרמנים

מחשבה דומה, בדבר שליחת חיילים למוות, ללא תכלית של ממש, התעוררה בנסיך-הכתר. באמצע אפריל מצא שמספר אבדות הגרמנים מאז תחילת המתקפה מגיע ל-120 אלף, ואין רואים שום ניצחון באופן. ב-21 באפריל כתב הנסיך לפלקנהיין: אחרי מאבק מר במשך החודש האחרון, על כל שעל אדמה, אני משוכנע כי יהיה אפשר להשיג הכרעה בוורדן במחיר קרובות כבדים כל-כך שלא יעמדו בשום יחס לרווח המקווה. מובן שהגעתי למסקנה זו בלב כבד, שאין זה קל לי כמפקד האחראי, לזנוח את תקוות הניצחון...

כנסיך-הכתר, וילי היה בטוח כי דעתו שיש להפסיק את ההתקפה בוורדן, תתקבל על פלקנהיין. ואולם ביטחונו זה

לאחר הקרבות — שרידי היער שהתחפרו בו חיילי הדיבזיה ה-5 הצרפתית

הראשון והשני של חודש יוני היה דומה שהוא קרב לניצחון: בגדה המזרחית כבשו הגרמנים כמה נקודות-מפתח; המוראל הצרפתי ירד לשפל שאין כמעט למטה ממנו; תנאי הלחימה נעשו בלתי-נסבלים לעצבי בני-אנוש; החיילים הצרפתיים שהוצאו למנוחה סירבו לחזור ל"גיהנום של ורדן", או ל"איטליה", כדבריהם. בפרלמנט הצרפתי התנהל ב-16 ביוני ויכוח נוקב ובו הטילה האופוזיציה אשמות כבדות על הממשלה בעניין ורדן. בין השאר, השתתף בוויכוח זה הסמל אזינו, כשהוא נשען על קביים בשל פציעתו בוורדן. הוא מתח ביקורת על הפיקוד העליון הצרפתי. הוא הפריך את הערכתו של זיפר שכנגד כל שני צרפתים שנפלו בקרב, נפלו שלושה גרמנים לפחות, וטען כי ורדן הוכיחה את קוצרי הראות ואת אולת-ידו של הפיקוד העליון הצרפתי.

אכן, ימי השבוע השני של יוני 1916 היו הימים המסוכנים ביותר לצרפת. היה דומה שעוד מאמץ גרמני כלשהו יטה את גורל הקרב לרעתה, אך כאן עמד פטן בפרץ. אם בארבעת חודשי הלחימה הראשונים הוא היה נכון להסכים לנסיגה, מתוך שהעדיף אבדן שטח על אבדן חי אדם, הנה באמצע חודש יוני, הבין שאין עוד מקום לנסיגה. הוא חש את חומרת המצב, הרגיש נכונה את הדופק הצרפתי והיה ברור לו כי דווקא מפני שדם כה רב הוקז בוורדן — הנסיגה בגורה זו תגרור לא רק אובדן שטח חשוב כשלעצמו, אלא את התמוטטות המוראל הלאומי

אף התישה אותם לחלוטין. ואילו בצד הצרפתי דאג פטן להחליף את הגייסות שבקו לעתים מזומנות, כדי לאפשר להם מנוחה הרחק מקו החזית. הגיעו הדברים לידי כך שבישיבת מטה אצל נסיך-הכתר, ב-13 במאי 1916, בעוד המתקפה הגרמנית מנוהלת בשתי הגדות, הציג רמ"ט הקורפוס ה-10 של הארמיה ה-5 את מצב אנשיו כמצב שלאחר יאוש. לשמע הדבר, החליט נסיך-הכתר שלא להוסיף ולתקוף בגדה המערבית של המאז. אך ראש מטהו קנובלסדורף, שלכאורה קיבל את דעתו, פעל מאחורי גבו ושיכנע את פלקנהיינן לכפות על נסיך-הכתר את המשך ההתקפה. פלקנהיינן נהג כך ועורר עליו את חמתו של נסיך-הכתר, שהטיח בו: "הוד מעלתך אומר לי היום דבר אחד ומחר דבר אחר. אני מסרב לצוות על מתקפה. אם המפקדה הראשית תעמוד על כך, אהיה חייב כמוכן לציית, אבל לא אעשה זאת על אחירותי".

דבריו החמורים של נסיך-הכתר לא הזיזו את פלקנהיינן מעקשנותו: ההתקפה הגרמנית בשתי הגדות נמשכה; לקראת חודש מאי, לנוכח ההתנגדות הצרפתית העיקשת, הצטמצמה לגדה המזרחית בלבד.

הצרפתים לא הסתפקו בהגנה. בסוף מאי ובתחילת יוני יצא ניוואל להתקפות נגד עקשניות, יקרות בכוח אדם ובציוד, לדוגמה: כלים רבים של הארטילריה הצרפתית יצאו מכלל שימוש, בשל בלאי עקב ירי מתמיד. מצב דברים זה עודד את פלקנהיינן להתמיד במתקפה. בשבוע

גם היה המענה היחיד להסגר הבריטי על גרמניה, שהלך והחמיר. הניסיון להמיר נשק קטלני זה בניצול הצי המלחמתי הגרמני הנע על פני המים ולא מתחתם — היה ניסיון מועד מלכתחילה לכישלון.

העובדה שהפה שאסר על מלחמת צוללות בלתי-מוגבלת ב-31 אפריל 1916, בהיות היזמה בידי הגרמנים, התיר זאת בפברואר 1917, כשמצבה של גרמניה היה חמור יותר — מלמדת על הטעות שבה חלטת הקיסר. אם נאמר שב-1916 היו כפות המאזניים שקולות והתוספת של מלחמת-צוללות בלתי-מוגבלת היה בה להטות את הכף, הנה ב-1917 כבר נטתה הכף לצד בעלות-הברית וכניעתו של הקיסר להינרנבורג ולורנדורף בעניין זה, שוב לא יכלה לשנות את פני הדברים. אדרבה, זה היה צעד נואש ושאומאחר, דומה לצעדו של היטלר כשהחליט להפעיל את נשקו הסודי — הפצצות המעופפות — במלחמת-העולם השנייה.

ו. יותר מדי דם הוקז בוורדן
פלקנהיינן שתכניתו הכוללת זועזעה קשות בשל עקירת נדבך-יסוד ממנה, מלחמת-הצוללות, היה חייב להמשיך ולקיים את הנדבכים האחרים, שגם בהם ניבעו סדקים. הוא הוסיף ותמך בעמדת קנובלס-דורף בדבר מתקפה בכל מחיר בחזית ורדן ובתוך כך, שמר על העתירות כדי לעמוד בפני התקפת-הסחה של חיל המשלוח הבריטי והנה מניעת התגבורות מהכוחות הגרמניים הלוחמים בגזרת ורדן לא זו בלבד שמנעה מהם השגת הכרעה, אלא

הצרפתי. ברוח זו כתב פטן לזופר: "לורדן אסור ליפול. תפיסת עיר זו תהיה לגרמנים הצלחה שאין ערוך לה. היא תעלה את המוראל שלהם ותרפה את ידינו. הצלחה טקטית של האנגלים, גדולה ככל שתהיה — לא תפצה את הציבור על אבדן העיר. ברגע זה נודעת לדעת-הקהל חשיבות שאסור להתעלם ממנה".

ז. התקפת האוסטרים בחזית איטליה ליה מזרזת את ההתקפה הרוסית התשועה לצרפת, לא באה בשעה זו מהביריטים אלא מהרוסים. פלקנהיין אמר על הרוסים בתזכירו כי לא יוכלו להחיות את צבאם, אחרי המכות שהוכה ב־1915. אך בעניין זה טעה טעות מרה: הרוסים הצליחו להעמיד בגורתם 130 דיביויות מול 48 דיביויות אוסטוריות וגרמניות והיה באפשרותם לרכז מתוך אלה לפחות חמש ארמיות למתקפה, מול גזרה שהחזיקו בה שתי ארמיות אוסטוריות בלבד. יתר על כן, כוחם של האוסטרים בחזית הרוסית הוחלש איכותית, מאחר שהרמטכ"ל האוסטרי החליט להעביר את חמש הדיוביויות האוסטריות הטובות ביותר שלו מהחזית הרוסית לחזית האיטלקית. קונרד החליט לעשות זאת בניגוד לדעת בעל בריתו פלקנהיין, כדי להגשים את רעיונו בדבר שליפת "החוליה החלשה", איטליה, מהמשחק — ולו בכוחות אוסטריה בלבד. הוא פתח בהתקפת-כיתור באזור פדואה ואולם האיטלקים נסוגו בזמן ונימלטו מהכיתור. במקביל, פנו האיטלקים אל הרוסים בבקשה לפתוח מיד בהתקפה על האוסטרים בחזיתם, והרוסים אכן נענו להם.

ב־4 ביוני פתח ברוסילוב, מפקד הקטע הדרום-מערבי של החזית הרוסית, בהתקפה. בחמש ארמיות תקף שתי ארמיות אוסטוריות. התקפתו הייתה אולי ההצלחה הרוסית הגדולה שבמלחמת-העולם הראשונה. תוך פחות משבוע נפרצו קווי-ההגנה האוסטריים בשתי גזרות ו־200 אלף אוסטרים הלכו בשבי. לנוכח המצב שנוצר חש הרמטכ"ל האוסטרי לברלין ב־8 ביוני וביקש עזרה מפלקנהיין. אותו זמן הייתה ההתקפה הגרמנית בגזרת ורדן בעיצומה והצרפתים עמדו ממש על סף התמוטטות. אף-על-פי-כן, החליט פלקנהיין להיעתר לבקשת קונרד ולשלוח שלוש דיביויות "גורליות" לחזית הרוסית. בכך גרם את עצירת התנופה של ההתקפה הגרמנית בוורדן. הנה כי כן, צרפת ניצלה תודות לחוסר-התיאום בקואליציה של מעצמות המרכז בתחילתו של מעשה ובשל החלטתו של

פלקנהיין שלא להמשיך בתנופת ההתקפה בחזית ורדן — בסופו של מעשה.

ח. "הצבא הצרפתי יחדל להתקיים אם לא יתקפו הבריטים" חוסר-תיאום לא היה מנת חלקן של מעצמות המרכז בלבד. כבר תואר כיצד הגיב הייג, מפקד חיל-המשלוח הבריטי בתחילת הקרב על ורדן, על הבקשות של המפקד העליון הצרפתי זיפער. והנה אפילו בתחילת יוני, כאשר בפטן עצמו — זה שהכריז "הם לא יעברו" — התחילו להתגלות סימני עייפות והוא לא הסתיר כלל את מרירותו כלפי הבריטים וכלפי זיפער, שלדעתו לא עשה די להאיץ בהם לפתוח במתקפתם — עדיין לא התחיל הייג בהתקפה המבוקשת.

מאחר שהבריטים לא פתחו בהתקפה בגזרת הסום והמצב בחזית הרוסית השתפר, נפתחה לכאורה לגרמנים אפשרות לחידוש המתקפה בגזרת ורדן. אולם נסיך-הכתר התנגד לזה בחריפות. הוא ידע כי ההרגעה היחסית בוורדן נוצלה בידי הצרפתים להחיש תגבורת, להתארגן מחדש ולתקן את מערכת ההגנה. אף על פי כן ראש מטוה קנובלסדורף והרמטכ"ל פלקנהיין, בעצה אחת עם אביו הקיסר הגרמני, החליטו על התקפה מכרעת ב־23 ביוני 1916. הפעם היו הגרמנים כולם, פרט לנסיך-הכתר עצמו, בטוחים בניצחון תודות לנשק חדש שהוחש לגזרה: היו אלה פגזי-גז פוסיגן שסומנו בצלב ירוק וזה היה האכזר מכל הגזים שהופעלו עד אז. הביטחון בניצחון היה רב כל-כך שהקיסר עצמו בא לחזית לצפות בו. אולם הוא, ככל היתר, נחל אכזבה מרה. ב־22 ביוני התחילה אמנם הפגזה הגרמנית שעשתה שמות בצרפתים. ואולם המפקדים הגרמנים השמרנים לא סמכו עד תום על נשק זה וחזרו להפגזה קונבנציונלית. הפגזה זו שיככה את התדהמה הראשונית שאחזה את הצרפתים. רבים מהם נכנעו, אך צרפתים רבים עוד יותר עמדו במבחן. ההתקפה הגרמנית שחתרה להגיע אל קו הרכס השולט על גשרי המאזן וורדן עצמה נבלמה אחרי התקרבות של כשני ק"מ. הסתבר כי ההתקפה בוצעה בגזרה צרה מדי וללא עתודות מספיקות (כאמור: בשל משלוח גייסות גרמניים לעזרת הארסטרים במזרח). תוצאותיה ובכלל זה כ־4000 שבויים צרפתים — היו כאין וכאפס לעומת המאמץ שהושקע בה.

ט. ההתקפה בגזרת הסום בינתיים, פתחו סוף-סוף האנגלים במת-

קפתם בגזרת הסום. ב־24 ביוני הנחיתו הפגזה שדומה כי טרם הייתה כמותה. הפגזה זו נמשכה עד 1 ביולי ואז יצא החי"ר הבריטי להסתערות מצדו הצפוני של הנהר סום בעוד חי"ר צרפתי תוקף מדרומו. לפי התכנית המקורית שנקבעה בוועידת שנטני, היה על פוש לתקוף עם 40 דיביויות צרפתיות ואילו על הייג הוטל לתקוף עם 25 דיביויות. עתה נהפכו כמובן היוצרות והצרפתים, שכוחם הותש בוורדן, השקיעו בקרבות הסום רק 14 דיביויות. פלקנהיין אמר על כך לאחר-מעשה, כי מיעוט הכוח הצרפתי התוקף בגזרת הסום הוא הוא שהציל את הגרמנים מתבוסה בגזרה זאת, ובלשונו: "ורדן הצילה את סום". ואולם אפשר אף לומר, כי אילו תקפו הצרפתים בסום בעצמה גדולה יותר, כי אז היו אבדותיהם גדולות יותר — והלא זה הדבר שלשמו למעשה ביצע פלקנהיין את ההתקפה בגזרת ורדן. מכל מקום, שיעור האבדות היחסי של אויבי גרמניה בהתקפת הסום היה גדול יותר מאשר אבדות הצרפתים בוורדן. זאת ועוד: מערכת הסום הוכיחה, כי בכל הנוגע להקזת דם אויביו, היה פלקנהיין משיג הישגים גדולים יותר בהגנה מאשר בהתקפה; מה גם שמערך ההגנה הגרמני בגזרת הסום היה הטוב שבחזית המערב. אכן, אם היו לצרפתים בוורדן, עד תחילת יולי 1916, כ־315,000 אבדות, כלומר כ־63 אלף אבדות בממוצע מדי חודש — הנה ביום הקרב הראשון בגזרת הסום היו לבריטים בלבד 60 אלף אבדות.

למרות אבדות נוראות אלה המשיכו בעלות-הברית לנהל את מתקפת הסום עד לחודש נובמבר ובמהלכו. צבאות הברית נהגו בשיטת ההתקפה בהמון והסתיעו בארטילריה, "הכובשת" לכאורה את השטח, ואף בטנקים. הישגי בעלות-הברית היו מצומצמים והם זכו בשטח קטן יחסית שלא עמד בשום יחס לאבדותיהם. וזאת לדעת: במערכת הסום בכללותה, שהפכה למערכה גדולה ממערכת ורדן, היו 616 אלף נפגעים בצד בעלות-הברית (196 אלף צרפתים ו־420 אלף אנגלים). ההישג העיקרי של מערכת הסום היה אפוא בהפסקת ההתקפה הגרמנית בגזרת ורדן, כי כל העתודות שהיו לפיקוד הגרמני העליון הופנו בראש וראשונה לבלימת ההתקפה של בעלות-הברית בסום.

י. הקרדיט מגיע לרוסים למעשה, ראויים הרוסים לקרדיט יותר מהאנגלים לא רק מפני שהקדימו ונענו לקריאות העזרה מן האיטלקים, אלא בשל

בעלות הברית בגזרת הסום זימנו לצרפת-תים אפשרות לפתוח בהתקפת-נגד בגזרת ורדן. התקפה זו בוצעה בחודשים אוקטובר-דצמבר 1916 בפיקודו של ניוואל והיא החזירה לצרפתים את רוב השטחים שכבשו הגרמנים בחודשים פברואר-יולי 1916.

סיכום ולקח

א. תוצאותיו של קרב ורדן עם סיום התקפת-הנגד הצרפתית נסת-ימה מערכת ורדן. סיכום אבדות הצדדים בה לאותה עת הראה, כי לעומת 542 אלף אבדות לצרפתים היו אבדות הגרמנים 434 אלף. פלקנהיינן מזה וזיפר מזה כפרו במספרים אלה. זיפר טען שכנגד כל שני צרפתים שנפגעו בוורדן נפגעו שלושה גרמנים, ואילו פלקנהיינן טען – במאמר שכתב בעיתון צבאי גרמני, ב־12 ביולי 1919 – כי כשליש מצבא צרפת הוצא מכלל פעולה במערכה זו. שניהם חטאו כמובן לאמת; ואולם נראה שבין השניים.

שהסתייע בעוזרו הנאמן לודנדורף והטיל על הרמטכ"ל-לשעבר לפקד על ארמייה שתשותף בתיקון המעוות, כלומר בכיבוש רומניה מחדש.

בחודשים ספטמבר-דצמבר 1916 הוכרעו הרומנים בקלות יחסית, אף שרר סיה באה לעזרתם. הסתבר שכוחה של רוסיה שוב אינו עמה. הסיבה לכך הייתה שבעקבות הצלחותיו הראשוניות של ברר סילוב, נתפתו הרוסים לעבור למתקפה כוללת לאורך כל חזיתם, ולא רק בגזרה הדרום-מערבית שלה. הם מתחו את כוחם יתר על המידה, איבדו כמיליון איש במתקפה וסופם שבמחציתו השנייה של ספטמבר עמדו לפני שוקת שבורה.

התגבורת הגרמנית ששיגרו הינדנבורג ולודנדורף מחזית המערב, במערכת הרכ-בות הגרמנית הטובה, החישה את התה-ליך. ואולם דילול החזית המערבית מכוחות-העתודה הגרמניים – בנוסף להשקעת כל כוחותיהם בבלימת מתקפת

ההשפעה המרחיקת-לכת שהייתה להת-קפתו של ברוסילוב. לא זו בלבד שבת-חילת ההתקפה סבלו האוסטרים אבדות רבות ונאלצו להפסיק את התקפתם בחזית האיטלקית; אלא שאף הגרמנים נאלצו להפסיק את התקפתם בוורדן ושיגרו תגבורת לחזית המזרח, דווקא בשעה שהיו קרובים לניצחון ועוד בטרם נפתחה התקפת הסום. בנוסף לכך, היה עוד הישג עקיף למתקפתו של ברוסילוב: כניסת רומניה למלחמה לצד בעלות-הברית באוגוסט 1916, שלא הייתה באה אלמלא הניצחון הרוסי הגדול.

הצטרפות רומניה הייתה בבחינת "הקש ששבר את גב הגמל" בנוגע לקר-יירה של פלקנהיינן. זו הייתה לקיסר הגרמני ההוכחה הסופית שהערכות הרמטכ"ל שלו, כפי שבאו לידי ביטוי בתז-כירו, מוטעות מעיקרן. מכל מקום, בחודש אוגוסט 1916 הוא העביר את פלקנהיינן מתפקידו, מינה תחתיו את הינדנבורג,

חיילים גרמנים צועדים לשדה הקרב בוורדן

פלקנהיינ היה קרוב אליה יותר. אכן, אם גם לא הוצא שליש מצבא צרפת מכלל פעולה, בוורדן, הנה אין ספק שצבא זה הותש למדי. הוא איבד את מקומו הבכיר בלחימה לטובת צבא בריטניה ונזרעו בו זרעי המרידה של שנת 1917.

ב. הסיבות לכישלוננו של פלקנהיינ בוורדן

מי שמנסה לכרוך את המרד בצבא צרפת ב־1917, במערכת ורדן, בקשר סיבתי ישיר נמנה מן־הסתם עם סניגוריו של פלקנ־היינ; שהרי שאיפת הרמטכ"ל הגרמני הייתה להקין את דם צרפת ולהביא להתפוררות כוחה הצבאי. אילו היה על פלקנ־היינ להסביר מדוע לא התגשמה שאיפתו זו, היה תולה מן הסתם את הקולר לכך, בעיקר בהדחתו. שכן מדיחיו העבירו את המוקד מוורדן לסום ולחזית הרוסית, ואילו הוא היה ממשיך לקיים את "מטחנת" ורדן ודואג להפעילה מחדש מיד לאחר בלימת ההתקפה של בעלות־הברית בגזרת הסום. הוא היה עושה זאת ע"י צמצום התגבורות בללימת ההתקדמות של צבא רוסיה, שלדעתו היה מתפורר מאליו, והפניית עיקרן לזירת ורדן.

לאמיתו של דבר, הסיבות העיקריות לכישלוננו של פלקנהיינ — בלא לדבר לפי־שעה על הליקויים שבתכנית־האב עצמה — היו לדעתנו הסיבות הבאות:

א. פלקנהיינ לא הצליח לקשור למר־כבתו את הדרג המדיני לצורך ביצוע תכניתו ברוחה. עקב כך שיבש הדרג המדיני את עיקריה של אותה תכנית.

ב. פלקנהיינ לא ידע להסביר את כוונתו האמיתית למפקד הארמיה ה־5 ולראש מטהו, ונאלץ לבצע אותה בדרך רמייה, שערערה את האמון בינו לבין נסיך־הכתר.

ג. פלקנהיינ הסתיר את תכניתו מבעל־בריתו העיקרי בקואליציה, הרמטכ"ל האוסטרי, על כן פעלו צבאות הקואליציה בחוסר־תיאום.

ד. פלקנהיינ הלך שבי אחרי תכניתו־שלו עד כדי כך שלא העריך נכונה את כושר עמידתם של הצרפתים, את אפשרויותיהם של הרוסים לעבור למתקפה ואת החלטתם של הבריטים להימנע ככל האפשר מה־גררות לקרב עם הגרמנים.

ג. הליקויים בתכניתו הכוללת של פלקנהיינ

תכלית תכניתו של פלקנהיינ הייתה להר

כיח לבעלות־הברית ובראשן בריטניה כי אין סיכוי וטעם להמשיך מלחמתן נגד גרמניה, ובכך להביא את הפסקת המלחמה. זה היה אמור להיעשות בשיטה הזו: א. הקזת דמה של צרפת עד מוות באמצעות התקפה מוגבלת בגזרת ורדן.

ב. כוונות להדיפת התקפות — בשאר החזיתות.

ג. הרעבת אנגליה במלחמת צוללות בלתי מוגבלת.

ד. מניעת הצטרפות של מדינות אחרות למלחמה לצד בעלות־הברית.

מתבקשת שאלה: האם הכוונה בתכניתו של פלקנהיינ הייתה סבירה והליקוי היה בשיטה ובביצוע?

בחכמה שלאחר־מעשה, אפשר לומר כי לנוכח עמידתה של בריטניה, כמעט בבדידות, בשעות הגורליות של מלחמת־העולם השנייה, אין כל ביטחון שאכן הייתה מניחה את נשקה במלחמת־העולם הראשונה, גם לאחר יציאת בעלות־בריתה מהמערכה. אבל אין לדרוש מפלקנהיינ שינבא את האפשרות שהוכחה כעבור שנים במלחמת־העולם השנייה. לעומת זאת ניתן לטעון נגד פלקנהיינ כי בשיטה שביקש להגשים בה את כוונתו הייתה סתירה פנימית, בין "הפעלת מלחמת הצוללות הבלתי־מוגבלת" לבין "מניעת ההצטרפות של מדינות אחרות למלחמה לצד בעלות־הברית". שכן, הייתה סבירות גבוהה מאוד שהפעלת מלחמת הצוללות תגרור בהכרח את ארה"ב למלחמה.

מצד שני מתחייבת השאלה: מהי תכנית־האב הכוללת, שהיה אפשר לוותר בה על הפעלת נשק הצוללות רב־העוצמה, שהיה המענה היחיד כמעט להסגר הימי שהטילה אנגליה על גרמניה? התשובה מובילה אותנו בהכרח לזירה הרוסית על משאביה. רק שם הייתה גרמי ניה יכולה למצוא תחליף לכל המשאבים שהסגר הימי הבריטי ניסה למנוע ממנה. יתר על כן, ניהול המאמץ העיקרי בזירה הרוסית היה בו כדי למנוע את הצטרפותה של רומניה לבעלות־הברית — וכך היה סיכוי סביר יותר למימוש השאיפה למנוע ממדינות אחרות מהצטרף לצד בעלות־הברית; שלא לדבר על כך שארה"ב אפשר שלא הייתה נכנסת למלחמה עם ביטול מלחמת הצוללות.

ניתן כמובן להוסיף ולשאל האמנם היו הסיכויים להכרעת רוסיה רבים יותר מאשר סיכויי ההכרעה בחזית המערב? כאשר משווים את המצב בשתי החזיתות בדצמבר 1915, עת בנה פלקנהיינ את

תכניתו, מוצאים כי הסיכויים להשגת הכרעה במזרח היו גדולים פריכמה מסיכויי ההכרעה במערב, מתוך כמה סיבות:

א. בחזית המערב לא היה אפשר להביא לביטוי את העצמה המשותפת של קואליציית המרכז, ואילו בחזית הרוסית היה אפשר להפעיל את צבאותיהן של גרמניה, אוסטרו־הונגריה ותורכיה בעת ובעונה אחת.

ב. בחזית־המערב הגיעה ההתקפה הגרמנית לכלל קיפאון בשל מערכת החפירות הנשענת על עצמת אש. זאת ועוד: כל הסיכויים היו שעצמת אש זו תלך ותגבר בשל כושרן של אנגליה וצרפת, הנעזרות בדרך כזו או אחרת בארה"ב, לבטא יותר ויותר את הפוטנציאל התעשייתי שלהן. לעומת זאת, החזית הרוסית גדולת הממדים — שמעצם טיבה אינה ניתנת להגנה רציפה — אפשרה תמרון ומלחמת־תנועה; על אחת כמה וכמה כאשר ממדיו העצומים של הצבא הרוסי עמדו בסתירה משוועת לאפשרות חימושו ותחזוקתו על־ידי התעשייה הרוסית הכושלת.

ג. בחזית־המערב היה העורף האזרחי חזק פריכמה מן העורף הרוסי. שהרי הקשיים מבית והמהפכה הממדי שמשות ובאה העמידו בספק את אפשרויותיה של רוסיה להמשיך ולנהל את המלחמה.

ניתן כמובן לטעון טענות נגדיות מדוע לא לבחור בזירה הרוסית שממדיה לא מאפשרים הכרעה. נפוליון והיטלר יכולים לשמש להן הוכחה, אך נראה לנו, כי בנתונים של ערב המהפכה שהיו קיימים ברוסיה ושלא היו קיימים בתקופת נפוליון והיטלר — ניתן היה בהחלט להוציא את רוסיה מהמלחמה — גם מבלי להכריעה כליל, מבחינה צבאית (דבר שאמנם אירע בשלהי מלחמת העולם הראשונה).

לכך יש להוסיף שעצם הרצון להוכיח לבעלות־הברית שאין הן מסוגלות להתגבר על גרמניה ובעלות־בריתה היה מתמלא בדרך קלה יותר לגרמניה (בשל יתרון ההגנה על ההתקפה בנתוני מלחמת־העולם הראשונה) על־ידי סיכול ההתקפות בהמון שלהן, תחת ניהול אופנסיבי גרמני בחזית המערב.

בסיכום: הוצאתה של רוסיה מן המלחמה ב־1916 הייתה סבירה אפוא יותר מאשר הוצאתה של צרפת, והעיקר — משתלמת יותר, שכן בעיית הבעיות

של גרמניה — לחימה בחזית אחת בלבד — הייתה נפתרת בהוצאתה של רוסיה מן המלחמה; ואילו הוצאתה של צרפת עדיין הייתה מותירה את בריטניה וקרוב לוודאי אף את האמריקנים כאיום על הגרמנים ממערב. זאת ועוד, הוצאת רוסיה מן המלחמה ב־1916 הייתה מאפשרת למעצמות המרכז לרכז את המאמץ המלחמתי במערב החל מ־1917 תוך הישענות על אוצרות הטבע העשירים של רוסיה.

כמה לקחים

קיימת סכנה שנושא ורדן, החשוב לכש־עצמו, יסיח את דעתנו מתזכיר "חג המולד" של פלקנהיינן בכללותו — ואין תימה: שכן קרב ורדן היה אולי הקרב הקשה והארוך שבהיסטוריה: שיעור התמותה בו, ביחס למטר של חזית היה — לפי חישוביו של אליסטר הורן — הגבוה ביותר בכל מלחמת העולם הראשונה; ורדן הפכה בצרפת לאגדה לאומית מקודשת, מלה נרדפת לאומץ, גבורה וכוח סבל מחד־גיסא ולניצחון פירוס מודרני מאידך־גיסא; ורדן השפיעה על צרפת שבין שתי מלחמות עולם וגרמה לה שתבטח בהגנה יותר מאשר בהתקפה, דבר שהכשילה במלחמת העולם השנייה; בוורדן נולדו במצביא הצרפתי פטן אותם זרעי תבוסתנות וחוסר אומן בבריטים שהפכוהו למשתף פעולה עם הגרמנים במלחמת העולם השנייה. ורדן הייתה "פרשת־המים" במלחמת העולם הראשונה; עד לה היו סיכויי גרמניה לזכות בניצחון גדולים יותר, וממנה והלאה עבר עיקר עומס המלחמה בצד בעלות הברית מצרפת לאנגליה ולארה"ב.

אף־על־פי שוורדן "גנבה את ההצגה" משאר הרעיונות החשובים שהעלה פלקנהיינן בתזכירו, יש לזכור שאין זה "תזכיר קרב ורדן". אדרבה, אם יש מעלה לתזכיר זה, בהשוואה לתכנית שליפן, לדוגמה, היא בכך שהתזכיר הוא תכנית־אב למלחמה בכללותה, ולא למלחמה בזירה אחת בלבד. כאשר תכנית־האב של פלקנהיינן לגרר עינינו במלוא היקפה, ננסה ללמוד הלקחים, הן ממנה והן מדרך ישומה הלכה למעשה.

ברמה האסטרטגית — נראה לנו כי אפשר ללמוד את הלקחים העיקריים האלה:

א. **יש לקבוע את מטרות המלחמה בהתחשב ביכולת־הביצוע המצויה בעין:** אם לא היה בכוחן של גרמניה ובעלות בריתה לפעול בעת ובעונה אחת בשתי החזיתות העיקריות של

המלחמה, במערב ובמזרח, מוטב היה להן להפנות את המאמץ לאותה חזית העשויה להבטיח להן הישג סביר ומשתלם יותר, כלומר, לחזית הרוסית.

ב. **יש להבטיח תיאום בין הגורם המדיני והגורם הצבאי:** הקיסר הגרמני והקנצלר בתמן הולוג לא הסכימו להפעלת מלחמת צוללות ללא הגבלה. הם היו חייבים לדרוש מפלקנהיינן להציג תכנית שבה הפעלת נשק זה אינה תנאי הכרחי. ביטול נדבך זה בתכניתו שכביכול נשארה בעינה הרס אותה למעשה ומנע השגת הישגים מלאים גם בשאר חלקיה שכביכול נשארו בעינם.

ג. **יש להבטיח תיאום הדוק של כל המדינות השותפות בקואליציה הצבאית:** גם אם פלקנהיינן לא רחש אומן במפקדי הצבאות של בעלות בריתה של גרמניה, חייב היה להביא את תכניתו לידיעתם לבל יכשילוהו, או לבחור בתכנית שתתקבל יותר על דעתם ותאפשר מיצוי מלוא העצמה של הקואליציה.

ד. **יש לבחור את המועד הנכון להפעלת המאמץ העיקרי:** מוגר האוויר ותנאי־הקרקע מנעו מתקפה בזירה הרוסית — שהייתה מאפשרת יותר מכל זירה אחרת את השגת המטרה רק בראשית הקיץ. אבל פלקנהיינן לא היה צריך לבטל בשל כך דרך־פעולה אפשרית זו — לתקוף באותה זירה — אלא רק לדחותה.

ה. **יש ליצור עצמה מספקת שתבטיח את הגשמת התכנית למעלה מכל ספק:** אילו לא היה פלקנהיינן מסוגל לרכז עצמה מספקת בחזית המערב — שתאפשר הכרעה בקרב ורדן, כאשר ימצא לנכון ועמידה בהתקפות־ההסחה בשאר הגזרות — לא היה צריך לפתוח כלל בהתקפה בחזית זו.

ברמה האופרטיבית — נראה לנו שאפשר ללמוד את הלקחים האלה:

א. **התכנון חייב להבטיח שאחרי "הקזת דמו של היריב" יימצא כוח למהלומה שתכריע אותו.** אם התכנון פלקנהיינן לשחק את מערכת עצביו של האויב בהקזת דמו בלבד, ואם גם אמר במפורש בעת הקרב ולאחריו, כי מועדם לא רצה בכיבוש ורדן עצמה — הנה דווקא מערכת ורדן הוכיחה, כי לפחות ברמה האר

פרטיבית אין די בהקזת־דם ובשיתוק מערכת העצבים של היריב. ברמה זו מגיע, במקדם או במאוחר, השלב שבו הכרח להגיע לידי הכרעה בהנחתת מהלומה סופית; שרק היא תוכל להניב את הפרי המקווה.

ב. **אין להבקיע בקטע־חזית צר ללא פעולות ריתוק בשאר קטעי החזית:** אם כבר הסכים פלקנהיינן לתקוף בחודש יוני את הצרפתים בוורדן, במגמה להכריע את הקרב, היה עליו לדאוג לריתוק הצרפתים בשאר קטעי החזית, כדי שלא יאפשר להם להעתיק כוחות אל גזרת ההתקפה, ממקומות שאינם נתונים ללחץ.

ג. **יש להקצות עתודה אופרטיבית לידי פיקוד־השדה בנוסף לעתודה שבידי הרמה הגבוהה יותר:** פלקנהיינן מנע במתכוון מנסיך־הכתר עתודה אופרטיבית צמודה ושמר את העתודות לעצמו, כדי להבטיח את הגשמת תכניתו הכוללת. בכך סיכל למעשה מלכתחילה את אפשרויות המשחק האופרטיבי של מפקד האר־מייה ה־5.

ד. **הרמה הגבוהה יותר חייבת להב־היר למעלה מכל ספק את כוונותיה לרמה הנמוכה ממנה:** אילו הבהיר פלקנהיינן למפקדי הארמייה ה־5 את כוונתו האמיתית, היה מאפשר להם לנצל את הכוחות המעטים שהעמיד לרשותם ניצול יותר מושכל ויותר תואם את כוונתו שלו.

הלקח האחרון יפה אף לרמה המדינית במקרים שהיא נוזנה מן הרמה האסטרטגית כמקובל במדינות רבות ובכללן ישראל — אך בסדר הפוך. בנייתו האירוע שלפנינו נראה שכאשר וילהלם השני קיבל את תזכיר "חג המולד", בדצמבר 1915, מידי הרמטכ"ל שלו פלקנהיינן, לא הבין את כל האמור בו לא באשמתו בלבד. אלמלא כן, ייתכן שלא היה מאשר התכנית והיא הייתה נגזרת.

עסקות נשק בין גרמניה המערבית לסעודיה

רס"ן דניאל ל"י

לעתים קרובות מגיעות ממשלות ישראל למצבים של עימות או ויכוח חריף עם ממשלות של מדינות ידידות בשאלות הקשורות למדיניות מכירות הנשק שלהן. עימותים כאלה פורצים בדרך כלל דווקא עם הממשל האמריקני ועם ממשלת הרפובליקה הפדרלית של גרמניה, שיחסיהם וקשריהם המדיניים עם ישראל טובים והדוקים. ממשלות ישראל לא התאמצו להשפיע על ממשלות מערביות אחרות (צרפת, בריטניה או איטליה), לשנות את מדיניותן במכירת נשק לארצות ערב. במדיניות חוץ, כמו בשטחים אחרים, מרכזים את המאמצים בנקודות, או במקומות, שיש סיכוי להשיג תוצאות חיוביות, אפילו חלקיות. בארה"ב ובגרמניה — המחויבות כל אחת מהן כלפי ישראל — יש סיכוי כזה.

- היבטים חדיניים, צבאיים וטכניים

הנשק הגדולים במדינות ערב. נגד הלח"צים האלה עמדו פוליטיקאים גרמניים לא מעטים, שהתנגדו עקרונית, הן שגרמניה שלאחר מלחמת העולם השנייה תהפוך ליצואנית גדולה של נשק והן מתוך המח"יבות שלהם כלפי ישראל. לחצי-נגד אלה הצטרפו למאמצי השכנוע של ישראל.

ממשלות גרמניה המערבית אימצו מדיניות של הליכה על חבל דק בין הלח"צים משני הכיוונים. הן יישמו את ההגבלות על ייצוא אמל"ח לאזורי מתיחות רק לגבי אמל"ח שפותח ויוצר בגרמניה; ולא ניסו למנוע מכירת מערכות נשק, שפותחו ויוצרו בשיתוף יצרנים ממדינה אירופאית אחרת — בתנאי שהמוכרת לא תהיה גרמניה, אלא המדינה השותפה (צרפת, או אחרת). במסגרת הגמשה זו מספר חברות מערב-גרמניות השתלבו בעסקות נשק בהיקף נרחב עם מדינות ערביות, ובכללן מדינות העימות:

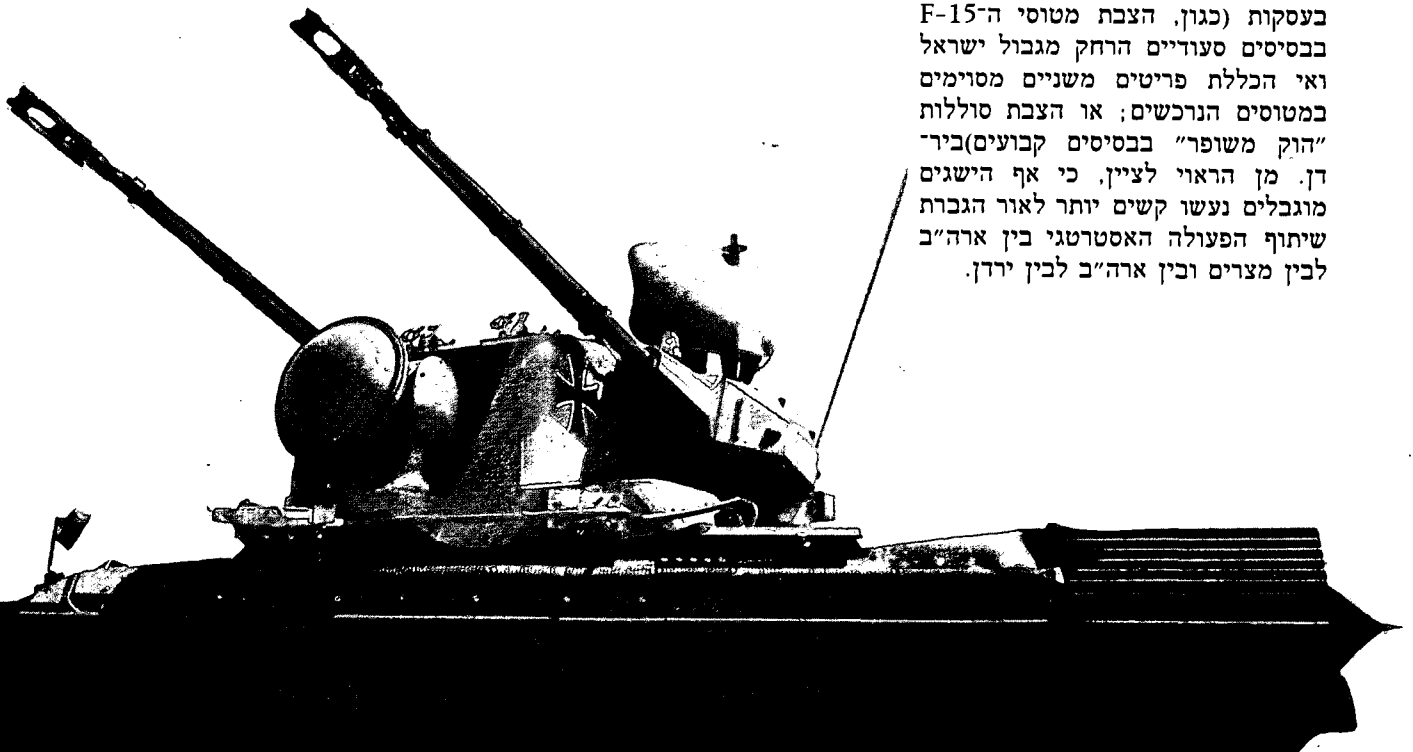
★ חברת MBB צברה ניסיון מוקדם בעקיפת מגבלות הייצוא על-ידי מכירת הזיכיון לייצור טילי נ"ט ("קובר" ו"ממבה") למפעלים מחוץ לגרמניה, שבאפשרותם לייצא למדינות באזורי מתיחות (כולל מדינות ערב). MBB הקימה עם החברה הצרפתית SNIAS את חברת EUROMISSILE — לפיתוח, לייצור ולשיווק טילים נ"ט HOT ו-MILAN וטילי לים ק"א ROLAND — כפרויקטים משותפים לשתי החברות. מזה כעשר

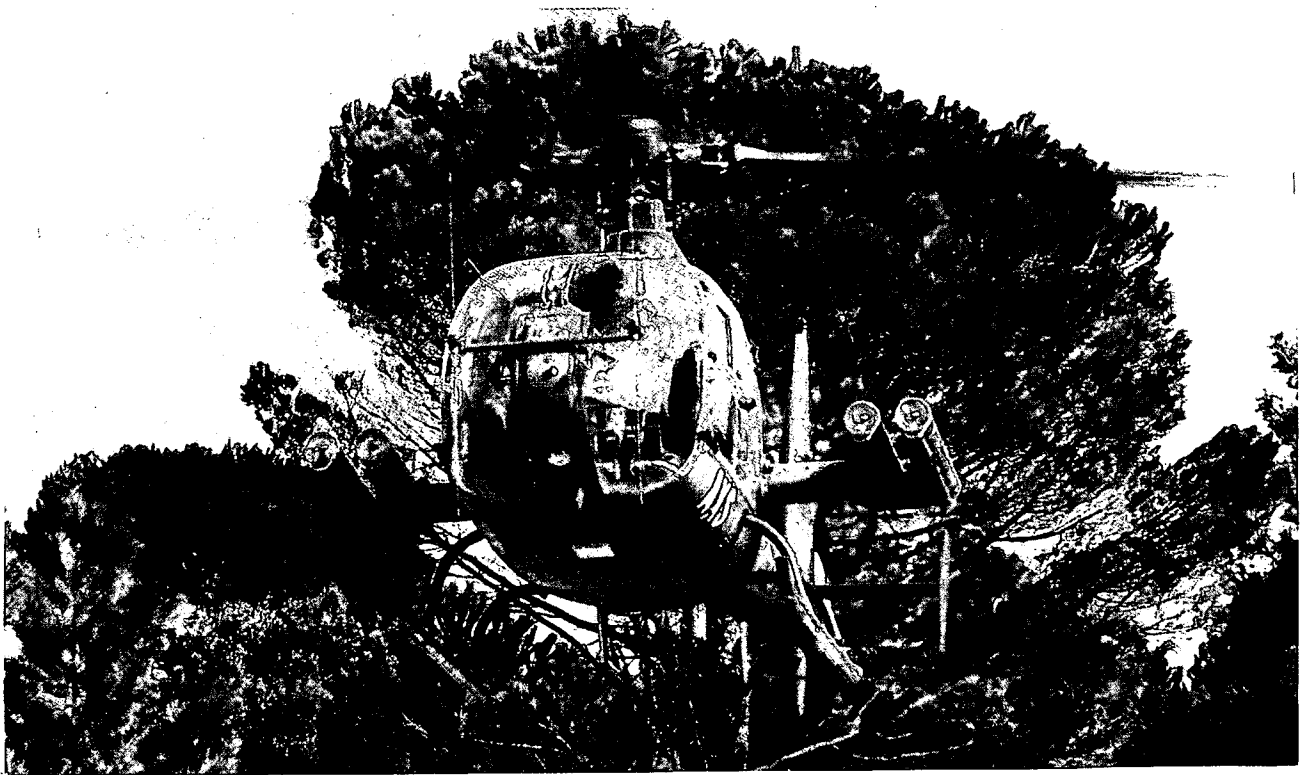
מאבקים חזיתיים גלויים עם הממשל לא השיגו תוצאות מרשימות בשטח מכירות האמל"ח למדינות ערב. למרות עובדה זו, התברר, בעת ביקור הקנצלר קוהל בארץ, כי הוחלט להשתמש בעימות חזיתי — ואף בטון חריף הרבה יותר — גם כלפי ממשלת גרמניה המערבית לגבי העסקה הצפויה עם סעודיה.

אין ככוונתי לנתח את הטענות המתבססות על מוסר, המתבסס על שיקולים מוסריים חייב לזכור, שישראל עצמה לא הגבילה מכירת נשק מתוצרתה למדינות שונות, למרות שידעה כי מדובר במשטרי דכוי, הטיעון, שאיננו מתערכים בעניינים הפנימיים של מדינות, לגיטימי ומקובל כשלעצמו, אך אינו מחזק את הלגיטימיות של טיעוננו המוסרי נגד מכירות הנשק של מדינות אחרות. בנוסף, אין הבדל רב בין נשק גרמני לנשק אמריקני, בריטי, או צרפתי, אם וכאשר יעמדו מול צה"ל: הם מתוכננים להרוג באותה מידה...

שנים ארוכות התבססה מדיניות מכירת הנשק של ממשלת גרמניה המערבית על העיקרון הבסיסי — המגביל מכירת אמל"ח לאזורי מתיחות. מדיניות זו עמדה בלחצים תכופים של גורמים שונים בעלי אינטרסים כלכליים-תעשייתיים בגרמניה. הם והשדולה שלהם בבונדסטאג ובממשל הגרמני לא ראו בעין יפה את העובדה, שגרמניה מוציאה את עצמה מרצונה מהתחרות בין מדינות המערב על שוקי

הישיגיה של ישראל במניעת מכירת נשק ואמל"ח אמריקני למדינות ערב רחוקים מלהשביע רצון, ובמיוחד כשבוחנים את התוצאות של המאבקים לאורך זמן. למרות התמיכה שישראל נהנית ממנה בקונגרס האמריקני ולמרות היכולת המרשימה של השדולה ("לובי") הישראלית, לא הצליחה ישראל למנוע עסקות רכש גדולות וחשובות שעשתה ארה"ב עם סעודיה (ובניהן) — ה-Awacs, ה-F-15, 26 כלי שיט צבאיים, טילים קרקע-אוויר הוק משופר, טילים אוויר-קרקע מִיבִּרִיק, טילים ים-ים הארפון ופצצות מונחות לִיזֵר; שלא להזכיר פרויקטים בהיקף אדיר להקמת בסיסים גדולים לקליטת הרכש). ישראל גם לא הצליחה להגביל את רמת הסיוע הצבאי האמריקני למצרים, אשר הגיע לרמה המתחרה ברמת הסיוע הניתן לישראל, ובמסגרתו מצטייד הצבא המצרי, בין היתר, במטוסים F-16, בטנקים M-60A3, בטיילים נ"ט טאו ובסוללות טק"א הוק משופר. אפילו במקרה של ירדן (אשר לא הצטרפה לתהליך קאמפ-דייוויד ולא התברכה במשאבים כלכליים) לא הצלחנו למנוע עסקות חשובות — כעסקת מערכת ההגנה האווירית (בעיקר, 14 סוללות טק"א הוק משופר), 100 טנקים M-60A3. ההישגים המוגבלים שהיו בכל זאת לישראל התבטאו, בעיקר, בעיכוב ההגשה של עסקות לקונגרס, בעיכוב אישורן ובהכללת הגבלות מסוימות בעסקות (כגון, הצבת מטוסי ה-F-15 בבסיסים סעודיים הרחק מגבול ישראל ואי הכללת פריטים משניים מסוימים במטוסים הנרכשים; או הצבת סוללות "הוק משופר" בבסיסים קבועים) בירדן. מן הראוי לציין, כי אף הישגים מוגבלים נעשו קשים יותר לאור הגברת שיתוף הפעולה האסטרטגי בין ארה"ב לבין מצרים ובין ארה"ב לבין ירדן.

מסוק "גאזל" חמוש בטילים נ"ט "הוט". בעמוד ממול — טילי "שאהין". בעמוד הקודם טנק "ליאופרד" (מימין) ותומ"ת נ"מ "גיפארד"

הרחוק יותר אפשרית גם מכירת התומ"ת SP-70 למדינות ערב.

ממשלות גרמניה המערבית לא מנעו מחברות גרמניות להשתתף בעסקות למכירת אמל"ח שפותח עם חברות זרות. אולם הן מנעו מחברות גרמניות להשיג נתח גדול יותר בעסקות, אם היו מוכרות את המערכות ישירות. דוגמה טובה להגבלה זו, שמנעה ריווח ניכר מהיצרנים הגרמניים היא חוסר האפשרות למכור למדינות ערב פלטפורמות לשיגור טילים הוט/רולאן (רק"ם, מסוקים וכו'). בעסקה זכו ללא תחרות הצרפתים.

הגמשה נוספת של הגבלת הייצוא ע"י ממשלות גרמניה המערבית בלטה בצידור צבאי שאינו כולל חימוש, ואינו "הורג" (lethal), או בצידור שנופל בשטח "האפור" (שבין צבאי לבין אזרחי מסחר). במסגרת זו סופקו למדינות ערב אלפי מובילי טנקים ומשאיות צבאיות מסוגים שונים, ובכלל זה מובילי טנקים מתוצרת מפעלי FAUN שמשמשים את הצבא העיראקי במלחמתו באיראן, ועל-לם לשמש להעברת טנקים ל"חזית המזרחית". למצרים סופקו משאיות אשר שימשו כמרכבים לנגמ"ש אל-וואליד מתוצרת מצרים; נגמ"ש UR-416 הבנויים על מרכב משאית אונימוג — סופקו למרוקו ויתכן למדינות ערביות נוספות, בעיקר למטרות ביטחון פנים. נגמ"שים

★ חברת DORNIER — חברה זו פיתחה וייצרה עם חברת דאסו הצרפתית את מטוסי האימון והתקיפה אלפא-ג'ט. שלא כמו במערכות הוט/מילאן, ייצרו דורניר ודאסו דגמים שונים (דורניר את דגם התקיפה, דאסו את דגם ההדרכה). כשכל חברה משתתפת בייצור חלקים מסוימים עבור שותפתה. בגלל שממשלת גרמניה המערבית לא התירה לדורניר למכור את דגם התקיפה למדינה ערבית, החליטה החברה הצרפתית לפתח ולייצר דגם תקיפה משלה, שהנו דגם משופר לדגם הגרמני, וכינויו NGEA. העסקה העיקרית עם מדינות ערב כיום הנה מכירת 30 מטוסים אלפא-ג'ט (חלקם מדגם ההדרכה וחלקם — מדגם התקיפה) למצרים, מרביתם להרכבה מקומית. עסקה נוספת — לששה מטוסים — נחתמה בין צרפת לקטאר. יתכן שחלקים מסוימים למטוסים הללו מיוצר במפעל גרמני.

★ חברת RHEINMETALL משתתפת בפיתוח ייצור תותח 155 מ"מ נגרר FH-70 ותומ"ת 155 מ"מ SP-70 עם חברות בבריטניה ובאיטליה. בשנים האחרונות, לאחר שהושלם ייצורו של התותח הנגרר FH-70 עבור מדינות נאט"ו, החלו השותפות לתור אחר שוקי יצוא. במסגרת זו חתמה בריטניה על עסקה למכירת 18 תותחים לסעודיה, בהסכמת השותפות ובכלל זה גרמניה. בעתיד

שנים מוכר "אירומיסיל" מאות משגרים ואלפי טילים (בעיקר, מילאן והוט) למדינות ערב, כאשר המוכרת היא צרפת והייצור מתחלק בין המפעלים בצרפת ובגרמניה (מפעלי ההרכבה הוקמו בצרפת). טילי המילאן, שנועדו לשימוש חי"ר (טווח: 2,000 מטר) נמכרו, בין היתר, לסוריה ולמצרים, והופעלו על ידי הסורים במלחמת של"ג. ההוט (טווח: 4,000 מטר) נמכר, בין היתר, לסוריה, לעיראק, לסעודיה ולמצרים חלקם עם מערכות שיגור מסוקי תקיפה צרפתיים גאזל וחלקם עם צריחי שיגור לנגמ"שים AMX-10 ופנהרד M3B (6x6). מסוקי גאזל סוריים חמושים בטילי הוט השתתפו במלחמת של"ג, ואחד מהם נפל שלל לידי צה"ל. מסוקי תקיפה מסוג זה משתתפים במלחמת איראן-עיראק. צרפת מכרה לעיראק סוללות טילים קרקע-אוויר רולאן.

MBB שותפה בפרויקט בין-לאומי נוסף: מטוס הקרב הרב-תכליתי טורנאדו (יחד עם חברות מבריטניה ומאיטליה). בהזדמנויות שונות נמסר על התעניינות ערבית, ובעיקר סעודית, במטוס זה, ועל מגעים ראשוניים לרכישתו, בעיקר מבריטניה. על כל פנים סביר להניח כי לו חתמו בריטניה וסעודיה על עסקה לרכישתו לא הייתה ממשלת גרמניה המערבית מתנגדת לביצועה.

ריה זו ניתן לכלול את סעודיה, מצרים, ירדן (שבהן ביקר הקאנצלר לפני מספר חודשים), מדינות המפרץ הפרסי, סודאן, תוניסיה ומרוקו. ספק אם בעתיד הנראה לעין תחליט בון לאשר מכירת נשק למדינות כסוריה, עיראק, לוב, או איראן — שמדיניותן תוקפנית, והן מצויות במלחמה או במתיחות ברורה ושלרובן קשרים הדוקים עם הגוש הסובייטי. סביר שגרמניה המערבית תהיה קרובה יותר לכיוון הכללי של מדיניות הסיוע הצבאי האמריקני מאשר למדיניות של חברותיה לשוק האירופאי (צרפת, בריטניה ואיטליה).

מבחינתה של ישראל, המשמעות של העסקה הצפויה עם סעודיה מוגבלת למדי. אם נפרוט את העסקה למרכיביה האפשריים, ונבחן את משמעות מכירתם, נגלה שסעודיה מסוגלת לרכוש (או רכשה

ממשפחת ה"ליאופרד" המצויד בתותח 105 מ"מ — נועד לכישלון. לדברי תת שר ההגנה, ממשלת גרמניה המערבית לא אישרה ולא תאשר ניסיון כזה, אם כי סביר שחברות גרמניות ימשיכו לנסות לייצר מחוץ לגרמניה טנקים הנגזרים ממשפחת הליאופרד, כמו הניסיונות של אוטו-מאלרה האיטלקית, שהגיעו לפיתוח האחרון של ה-OF-40 שכולל בוודאי מרכיבים שונים, המזכירים את הליאופרד, והגו "כשר לייצוא" (נמכר לצבא דובאי

כאלה הגיעו גם לידי ארגוני המחבלים בלבנון לפני מבצע של"ג, אולם לא ברור מקורם. ציוד קשר וציוד אלקטרוני ומערכת בקרת אש ארטילריות, בכלל זה עבור צבאות העימות; ציוד גישור וצליחה; מסוקים BO-105 שנמכרו לעיראק ולסודאן (המסוקים נמכרו לא חמושים, ובתור שכאלה נחשבים לפריט מסחרי בכל מקום); ספינות סיור מהירות TNC-45 מתוצרת מספנות LUERSEN שנמכרו למדינות המפרץ הפרסי (כגון מאע"מ). מדינות המפרץ דאגו לצייד ספינות אלה בטיילים ים-ים אקסוסה (צרפתיים) ובתותחי אוטומאלרה 76 מ"מ (איטלקיים). החימוש אינו מתר

כבר) מערכות זהות, דומות, או מקבילות, מבלי לפנות לגרמניה.

תומ"ת הנ"מ מבוקר המכ"מ GEPARD הנו תוצר של פרויקט בין-לאומי שווייצרי-גרמני (שת"פ בין החברות השווייצריות אורליקון-קונטראבס וסימנס אלביס והחברות הגרמניות סימנס וקראוס מאפי). לפני מספר שנים חתמה סעודיה על חוזה עם קונטראבס לייצור 86 תומ"תים נ"מ דומים על מרכב M-60, ואף רכשה בארה"ב תובות M-60. ברור שהסעודים לא צריכים לפנות ישירות לגרמניה המערבית כדי להשיג את הגיפארד. הם גם רכשו בצרפת כחמישים תומ"תים נ"מ 30 מ"מ מבוקרי מכ"מ על מרכב הטנק AMX-30.

גם הטיל נ"מ רולן הוא תוצר של פרויקט בין-לאומי (גרמני-צרפתי, במסגרת חברת אירומיסיל). בתור שכאלה, בון לא התנגדה מעולם למכירתם ע"י צרפת, ואכן, הם נמכרו בשנים האחרונות לעיראק. למרות זאת, סעודיה העדיפה לרכוש מצרפת דווקא מערכות טק"א אחרות — קרוטאל רגיל ושאהין. מכירת הרולאן לסעודיה ע"י הגרמנים לא תשנה דבר מבחינה צבאית, שכן ההבדל היחיד בין רכישה מגרמניה לרכישה מצרפת יהיה סוג המרכב: דיגום על מרכב של תובת AMX-30 או של MARDER, בהתאם; וזה פרט חסר חשיבות מבחינת מערכת הנשק עצמה.

צרת גרמניה, ובודאי הותקן מחוץ לגבולותיה.

שיטות ההגמשה, או הכרסום, מבטות דווקא את המדיניות הזהירה של ממשלות גרמניה המערבית בשאלת מכירת הנשק לאזורי מתיחות. למרות הכרסום, ניתן לומר כי ה"רקורד" של המדיניות הגרמנית עד עתה מכובד למדי, במיוחד אם מקפידים לראותו לאור מכירת הנשק של שאר מדינות המערב למדינות ערב.

העסקה הצפויה בין גרמניה לבין סעודיה מהווה שלב נוסף בכרסום המדיניות המגבילה של גרמניה. ללא ספק, היא תהיה ציון דרך משמעותי במדיניות ישראל להדגיש, שאם נראה בה את הקץ של המדיניות הגרמנית להגבלה על ייצוא נשק, נטעה טעות מזיקה. ההחלטה הברורה שקיבלה ממשלת קוהל לא לאשר מכירה של טנקי ליאופרד 2 לסעודיה (ובמשתמע — לאף מדינה ערבית), מעידה שאין אלה פני הדברים. זאת במיוחד על רקע המגעים הראשוניים בין הממשל האמריקני לסעודים על האפשרות למכור את הטנק המתקדם M-1 (מתחרהו של הליאופרד 2). גם ניסיון של חברת "קראוס מאפי" הגרמנית, היצרן העיקרי של טנקי ה"ליאופרד" — לעקוף את ההגבלה על ייצוא טנקים למדינות ערב בדרך של סיוע להרכבה ולייצור מקומי (במצרים) של טנק חדש "בן-כלאיים"

במפרץ הפרסי).

ההסכמה העקרונית של ממשלת בון למכור מערכות נשק מסוגים שונים לסעודיה משתמעת כשלושה שינויים חשובים במדיניותה למכירת נשק:

(א) נכונות להיכנס לעסקות נשק ישירות עם מדינות מסוימות באזורי מתיחות. (ב) נכונות למכור למדינות המסוימות אמל"ח מתוצרת גרמנית, שפותח ויוצר ללא שותפות עם מדינה נוספת. (ג) הרחבה משמעותית של מגוון האמל"ח שיותר לייצוא לאזורי מתיחות והכללת אמל"ח "הורג" במסגרת זו, בעיקר, כזה שניתן להגדירו כהגנתי או לא התקפי מובהק.

ממשלת קוהל מגדירה את השינוי במדיניות לייצוא נשק כהתחשבות באינטרסים הלאומיים והביטחוניים של גרמניה. מכירת נשק תאפשר רק כאשר תיחשב כמשרתת את האינטרסים האלה. הגדרה זו מסתמכת על חוק ייצור הנשק שהועבר כבר בשנת 1982 בזמנה של ממשלת שמידט. הניסוח מתכוון, להערכתו, לאי-שורר עסקות נשק עם מדינות שלגרמניה, כבעלת-ברית של ארה"ב וכחברה בנאט"ו, יש עניין בייצובן ובחיזוק משטר ריהון הנחשבים כפרוי-מערביים. בקטיגור

סיכום

לגרמניה המערבית יש מה להרוויח ממכירה ישירה של אמל"ח לסעודיה. על הרווחים הללו לא תוותר בון באילוץ הכלכליים הנוכחיים. אך מבחינה יסודית של סוגי האמל"ח הצפויים להימכר, ושל האפשרויות להשיגם גם במסגרת המדיניות הגרמנית שלפני הכרסום האחרון ושל האפשרויות להשיג אמצעים מתקדמים למלחמה בכלל — העסקה הצפויה עם גרמניה אינה משנה אפילו במעט את המצב של סעודיה; ומשום כך — משמעותה עבור ישראל מוגבלת. לדעתה, המערכת המדינית והצבאית שלנו צריכה לשקול ביסודיות את הסוגיה של עסקות הנשק הגרמניות, לגבש רשימה מוגדרת של אמל"ח מתקדם (מערכות נשק עיקריות, משניות ומערכות עזר), אשר לישראל יש עניין רב יחסית למנוע, או לעכב, את רכישתן על-ידי צבאות ערב. יש לרכז את אמצעי השכנוע שלנו בכיוון הזה, במקום לדחות על הסף כל עסקה. שלילה מוחלטת עלולה להביא להפחתה הדרגתית של ההתחשבות הגרמנית באינטרסים הישראליים בתחום זה. חשוב גם ליישם גישה מעשית ונוחה — להידברות עם הממשל האמריקני על עסקות הנשק שלו עם מדינות ערב. בסיכומי של דבר, הגישה שלנו למכירת רות הנשק צריכה להיות זו, שמסוגלת להביא לתוצאות הטובות והמועילות ביותר לישראל — כתנאים הקיימים. הגישה הקיימת לא הוכיחה את עצמה, ומחייבת בחינה מחדש ואימוץ גישה חדשה, פרגמטית יותר.

פריט אחר הוא מסוק התקיפה BO-105. מסוקים בלתי חמושים מהדגם הזה נמכרו כבר למדינות ערב. אם מדובר ב-BO-105 חמוש בטילים נ"ט הוט, או בחימוש אחר (מקלעים, רקטות א"ק ועוד), הרי המסוקים הללו יתחרו במסוקים הצרפתיים מדגם גאזל, אולם מבחינת צה"ל, הם אינם שינוי משמעותי, בהיותם שייכים לאותו דור של מסוקי תקיפה. הפריט הרביעי — נגמ"ש MARDER — יוסיף לארסנל המגוון של סעודיה (שמתבסס על M-113 אמריקניים ועל AMX-10 צרפתיים) נגמ"ש לא חדיש (פיתוח של שנות השישים), אם כי טוב בסוגו. יש לזכור כי סעודיה מסוגלת לרכוש ללא מגבלה נגמ"שים חדישים (ובכלל זה את הנגמ"ש האמריקני M-2), ואין כל ודאות שהיא תהיה להוטה דווקא אחרי המארדר.

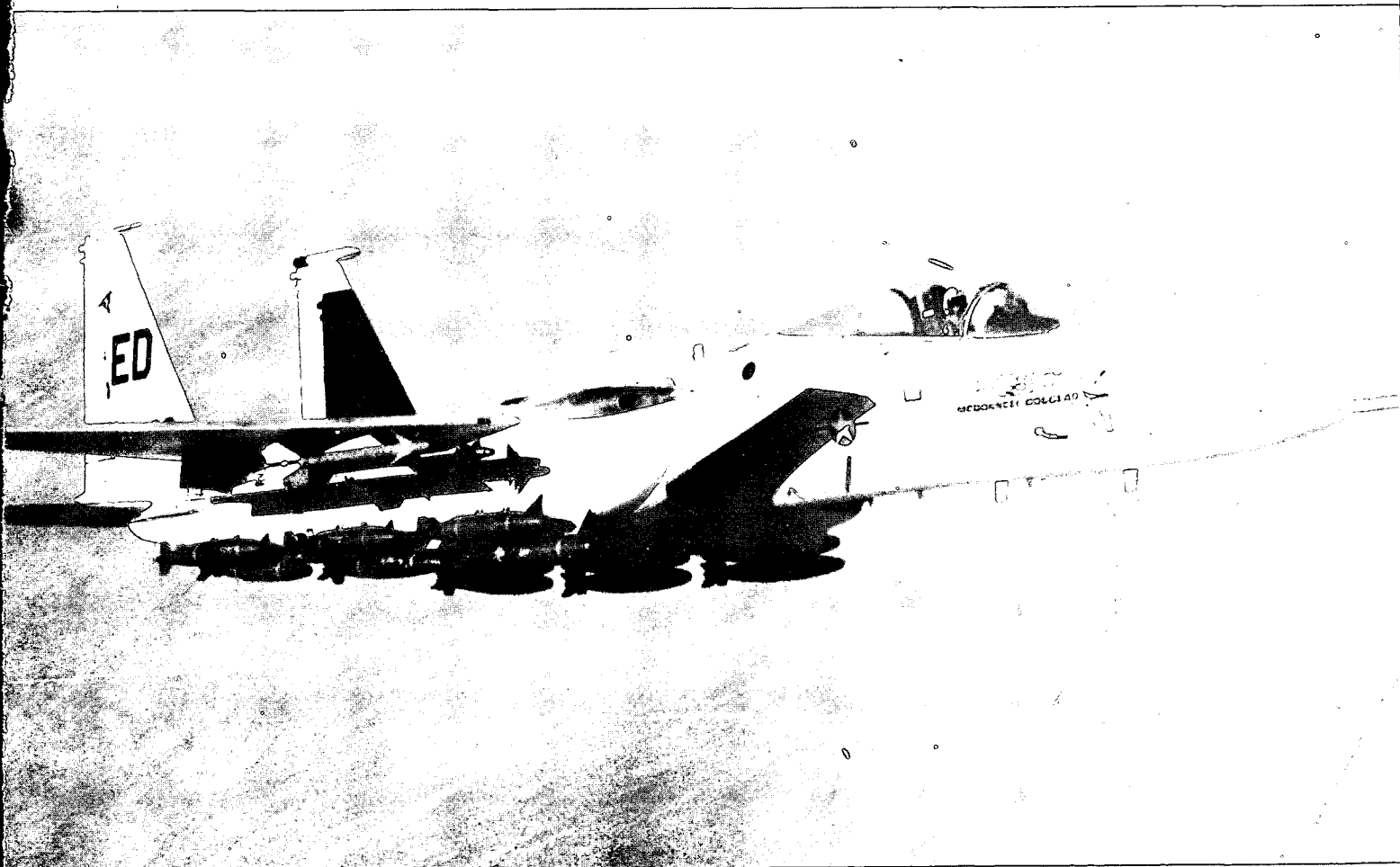
באשר לאפשרות ססטי"לים מתוצרת גרמניה יימכרו לה, יש לזכור כי ממילא אין הגרמנים מייצרים טילים ים-ים ולא תותחים 76 מ"מ, שהם החימוש הפופולרי לססטי"לים כיום. לפיכך, גרמניה תהיה שוב — כמו במקרה של מדינות המפרץ — זו שתספק את ספינת הסיור המהירה (הפלטפורמה) ויצרנים מחוץ לגרמניה יספקו את מרבית מערכות החימוש.

טנק "ליאומרד" (למטה) ונגמ"ש "מארדר" (משמאל)

חידושים בטכנולוגיה הצבאית... חידו

F-15c בטיסת ניסוי

חיל האוויר של ארה"ב בחר ב-F-15 למשימות אוויר-קרקע

חיל האוויר של ארה"ב העדיף את ה"איגל" F-15 של חברת מקדונל דאגלס על פני ה"פליינג פאלקון" F-16 של ג'נרל דינמיקס לפיתוח דגם לתקיפה אוויר-קרקע בעומק שטח האויב גם בתנאי אל-ראות – כדי להחליף את המטוסים המיושנים מדגם F-111.

מפקד ח"א של ארה"ב, גנרל צ'ארלס אי גבריאלי, הכריע בעד מסירת הפרויקט, בהיקף של מיליארד דולרים וחצי, למקדונל דאגלס, כדי שתתכנן וזווד להסבת המטוסים, שנועדו מלכתחילה, בעיקר, למשימות עליונות אווירית, גם למשימות אוויר-קרקע.

בהודעה נמסר, כי הפרויקט כולל 392 מטוסים, שהוזמנו ע"י ח"א וטרם יוצרו ע"י מקדונל דאגלס. החברה תסב את המטוסים במהלך ייצורם – משנת 1986 ואילך.

מטוס דו-משימתי

F-15 פותח בראש ובראשונה כמטוס קרב למשימות עליונות אווירית, אך הוקנתה לו יכולת משנית לפעולה במשימות אוויר-קרקע. כעת, דורש ח"א של ארה"ב מטוס תקיפה, שיוכל לשאת מטענים גדולים לטווח ארוך בתנאי אל-ראות. פיתוח מטוס מיוחד למשימה זו אינו בא בחשבון מסיבות תקציביות. לפיכך, מציעה מקדונל דאגלס דגם דו-משימתי של F-15, השונה מהדגם הרגיל במערכות הפנימיות בלבד. ח"א האמריקני יצטרך לפחות 400 מטוסים כאלה משנת 1988 ואילך. תצורת האיגל מתאימה היטב למשימות

אוויר-קרקע: ממדיו הגדולים מאפשרים התקנת נקודות תלייה חיצוניות רבות יחסית, לנשיאת חימוש; וההספק הגבוה של מנועיו (F-100 של פראט אנט ויטני) מאפשר נשיאת מטענים חיצוניים כבדים. את הכושר המרשים של האיגל במשימות אוויר-קרקע הדגים מטוס F-15B, שטס עם חימוש חיצוני במשקל 12.1 טון, במשקל המראה של 34,020 ק"ג (3,175 ק"ג יותר מ-F-15/C/D). המפתח להצלחת F-15E יהיו חישנים ומערכות מתקדמות לאוויוניקה, שרק בעזרתם ניתן לבצע, ביעילות ובבטיחות, תקיפה במזג אוויר גרוע ובשעות החשיכה. חברת יוז, יצרנית המכ"ם APG-63, פעלה בשנים האחרונות לשלב בו אופני פעולה (modes) נוספים למשימות אוויר-קרקע. הפיתוח החשוב ביותר הוא עיבוד החזרי המכ"ם לתמונה סינטטית של אזור המטרה, בטווח של כמה עשרות ק"מ, והצגתה בפני

שים בטכנולוגיה הצבאית... חידושים

שלו ותשע שנים לאחר כניסתו לשירות מבצעי בחיל האוויר האמריקני, אין ל-F-15 "איגל" מתחרה – לא בעולם המערבי ואף לא בברית-המועצות. לאחר השלמת 383 מטוסים חד-מושביים (F-15A) וששים מטוסים דו-מושביים (F-15B) החלו לייצר את הדגם המשופר – F-15C (חד-מושבי) ו-F-15D (דו-מושבי) – המצטיין במשקל המראה מוגדל, בטווח פעולה ארוך יותר ובשיפורים במכ"ם.

המטוס הותאם לשאת בצידי הגוף זוג מכלי דלק צורתיים, המכילים 4,420 ק"ג דלק. המכלים האלה (שאינם נתיקים) כמעט שאינם פוגמים בתצורה האווירודינמית החלקה של המטוס ובכושר התמרון שלו. בניגוד למכלים נתיקים, מכלי הגוף אינם מוסיפים גרר במהירות תת-קולית, ותוספת הגרר שלהם במהירות על-קולית קטנה, יחסית, כמו זו של נתיק אחד (שקיבולו כ-40

קיצור מרחק ההמראה/נחיתה

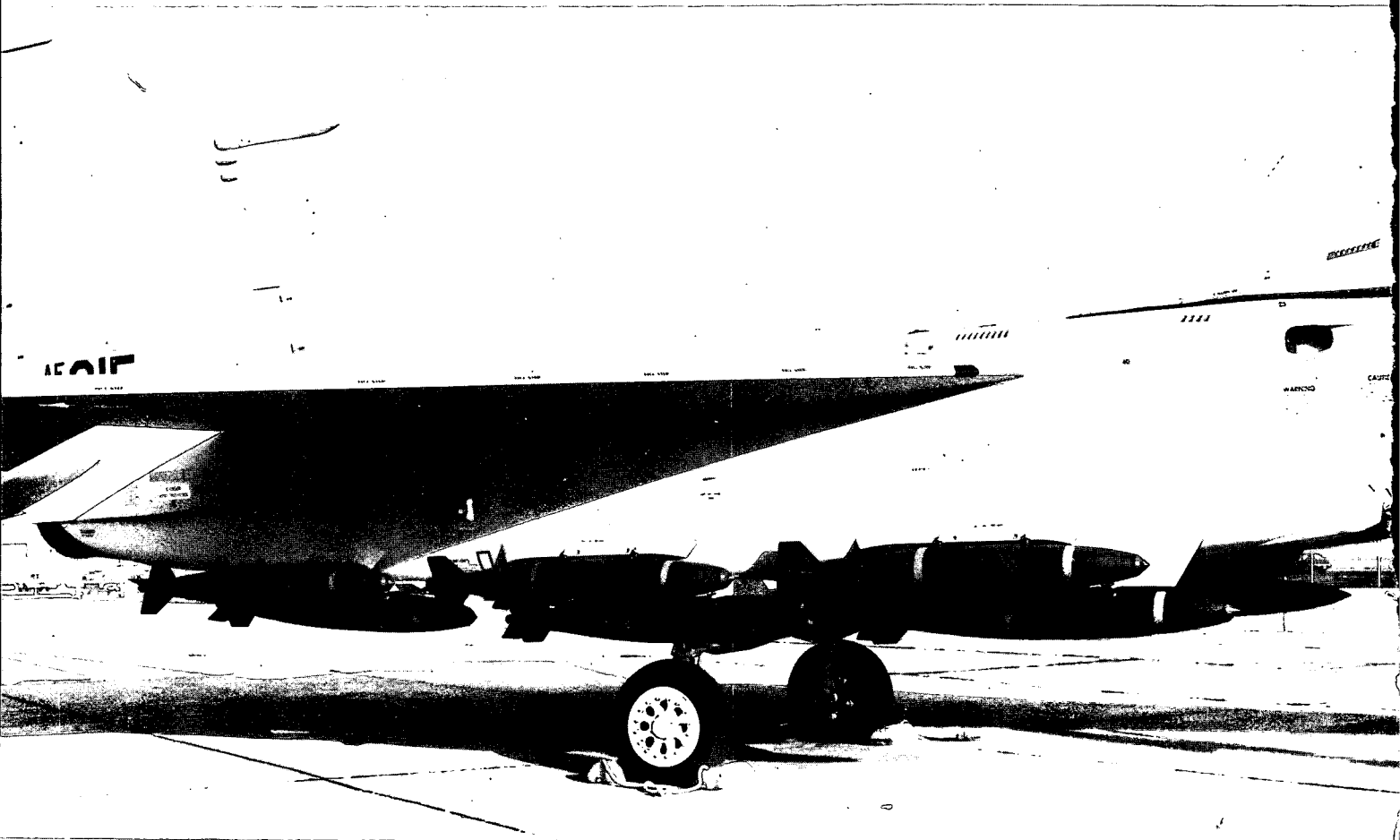
חיל האוויר האמריקאי דורש לקצר את ההמראה/נחיתה, כדי לאפשר את הפעלת המטוסים גם משדות תעופה שנפגעו בהפצצות. F-15 בעל תכונות הנ"ק (המראה/נחיתה קצרות) יצויד במשטחי קאנארד מתכווננים, שיוסיפו עילוי במהירות תת-קולית ובמהירות על-קולית, ויקטינו את הגרר. נחירי מנוע דו-ממדיים יאפשרו להטות את וקטור הדחף כלפי מטה – בהמראה; ולהפוך את כיוון הדחף קדימה – בנחיתה. ההתקנות הללו, שישרו את כושר התמרון של המטוס, יחייבו מערכת אוטומטית לבקרת טיסה, שתשלוט בנחיריים המתכווננים ובמערכת ההנעה כאחת.

שיפורים נמשכים

כשתים-עשרה שנים לאחר טיסת הבכורה

הטייסים. כך ניתן להתמקד על המטרה בתנאי אל-ראות ממרחק רב. תוספת אחרת למכ"ם תהיה האפשרות לעקוב אחר פני הקרקע. בסיוע מכ"מי, המטוס יוכל להתקרב לאזור המטרה בגובה נמוך. בנוסף, חישובים תת-אדומים וחישובי לייזר, יבטיחו את הדיוק של מערכת הנשק בפגיעה במטרה. מערכת הדמייה תרמית (FLIR) תאפשר לקבל תמונה ברורה של אזור המטרה בלילה. חברת מקדונל דאגלס משוכנעת, כי כדי לבצע, ביעילות ובבטיחות, משימה כה תובענית, יידרשו שני אנשי צוות. בחודשים האחרונים בוצעו ניסויי טיסה לבחינת יעילות המערכת הספרתית לבקרת הטיסה. משום תרומתה לשיפור ביצועי המטוס ולבטיחות הטיסה, אין להוציא מכלל אפשרות, כי דגמים עתידיים של המטוס יצוידו במערכת הספרתית לבקרת טיסה.

מכלי גוף, דלק, מכשור וחימוש נוספים וגרר מועט יחסית

בטכנולוגיה הצבאית... חידושים בטכנו

הדרושות לקליטת מערכת-נשק נגד לוויינים. מערכת כזו נמצאת עתה בפיתוח בארה"ב. כן יותקן במטוסים ציוד לקליטת מידע טקטי, המשודר ממטוסים אחרים, דוגמת ה-AWACS.

את רוב השיפורים האלה ניתן יהיה לשלב במטוסים מסדרות קודמות, בעת ביצוע עבודות תחזוקה המתוכננות בדרג ד'.

מיליון דולר, לשיפור מערכות האוויוניקה שיותקנו במטוסים, החל מיוני 1985. השינויים במכ"ם יכללו אמצעים נגד ל"א; התאמה להנחיית טילי אוויר-אוויר מונחי מכ"ם לטווח בינוני (AMRAAM); מדגם יוז AIM-120; הגדלת טווח הגילוי; שיפור כושר הגילוי של מטרות מכיוון זנב המטוס; הגדלת מהירות עיבוד הנתונים פי שלושה; הרחבת הזיכרון של מחשב המכ"ם פי חמישה; שיפור האמינות של המכ"ם בכ-25 אחוזים; הגדלת הזיכרון של המחשב המרכזי במטוס פי ארבעה והאצת מהירותו בעיבוד נתונים פי שלושה; והגברת האמינות של המחשב בעשרים אחוזים.

השינוי המקיף ביותר ייעשה במערכת לבקרת החימוש. ניתן יהיה לתכנת את המערכת בקלות רבה יותר, ולהתאימה להפעלת טילים מתקדמים. תוספת חשובה תהיינה ההתקנות

אחוזים מקיבול הדלק בשני המכלים הצורתיים יחד). במכלים הצורתיים ניתן להתקין גם מערכות אוויוניקה (חישנים שונים, מערכות ל"א ועוד), וניתן לתלות עליהם חימוש נוסף.

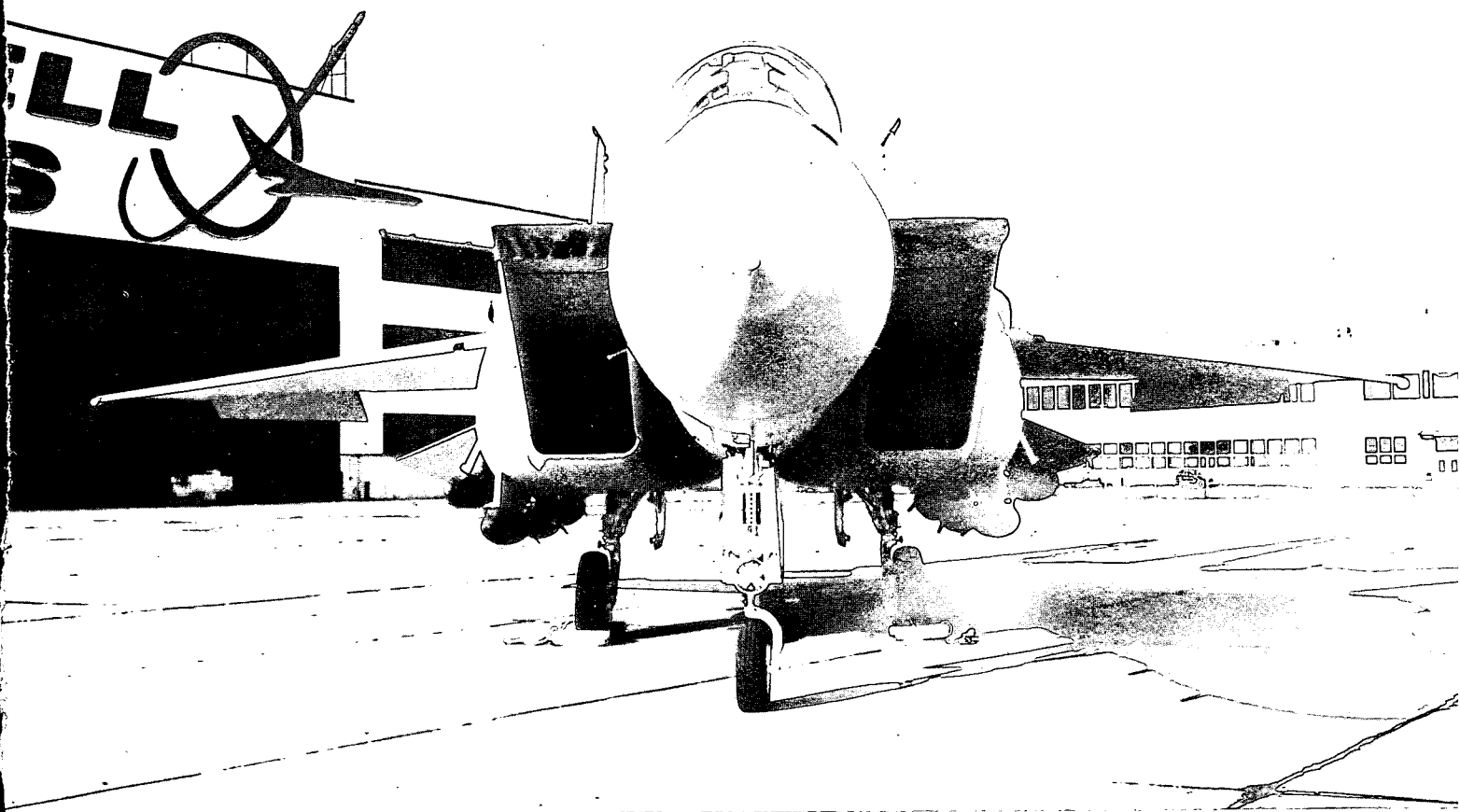
משקל ההמראה המרבי הוגדל ל-30,845 ק"ג. בתצורה למשימות עליונות אווירית – הטווח המרבי של המטוס הוא 1,200–1,450 ק"מ, והמהירות המרבית – כשני מאך.

השיפורים במכ"ם לבקרת יריי APG-63 מאפשרים הבחנה ברורה יותר במטרות אוויריות בטווחים של עד 160 ק"מ.

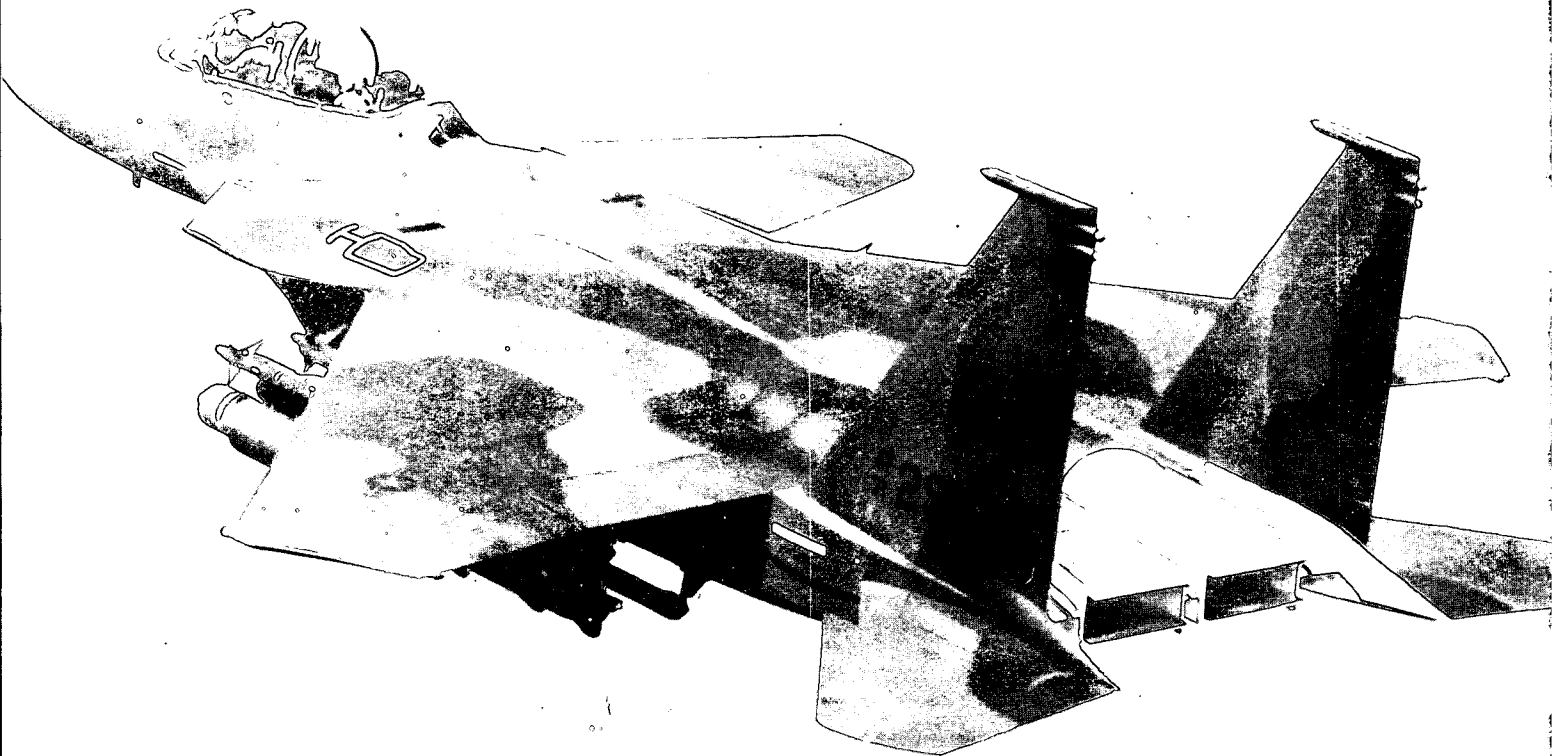
השבחה רב-שלבית באוויוניקה

יעילות מבצעית של מטוס-קרב מודרני תלויה במערכות לגילוי ולבקרת הנשק. חברת מקדונל דאגלס קיבלה מחיל האוויר האמריקני חוזים, בסכום מצטבר של 361

מבט לעתיד (משמאל) ציור של דגם עתידי של F-15, המדגים את כנפוני הקאנארד ואת נחירי המנוע. למטה – מבט מלפנים על F-15c מדגם את התצורה האווירודינמית המושלמת של מכלי הגוף

לוגיה הצבאית... חידושים בטכנולוגיה

ארה"ב מפתחת יורש ל-F-15

שבע חברות אמריקניות יפתחו עבור חיל האוויר האמריקני תבניות למטוס קרב טקטי למאה ה-21. המטוס הזה יוכל לשייט במהירות על-קולית, ולפגוע במטרות ממרחק של 160 ק"מ.

החברות יגישו ל"פנטאגון" הצעות ראשוניות למטוס קרב מתקדם עבור חיל האוויר האמריקני – יורשו של ה-F-15. הוא ייכנס לשירות מבצעי – החל מאמצע העשור הבא. המטוס המתקדם יוכל לשייט זמן ארוך במהירות על-קולית, וניהוגו יהיה קל יותר בתמרונים חריפים. הוא יוכל להמריא בקלות ממינחתים משובשים – כך

לא יוכלו לשחק את שדות התעופה שיוצב בהם בהפצצת מסלוליהם.

החברות שמפתחות את מטוס הקרב המתקדם הן – בואינג, ג'נרל דינמיקס, לוקהיד, מקדונל דאגלס, נורת'רופ ורוקול.

מטוס קרב אירופאי לשנות התשעים –

טורנאדו F-2

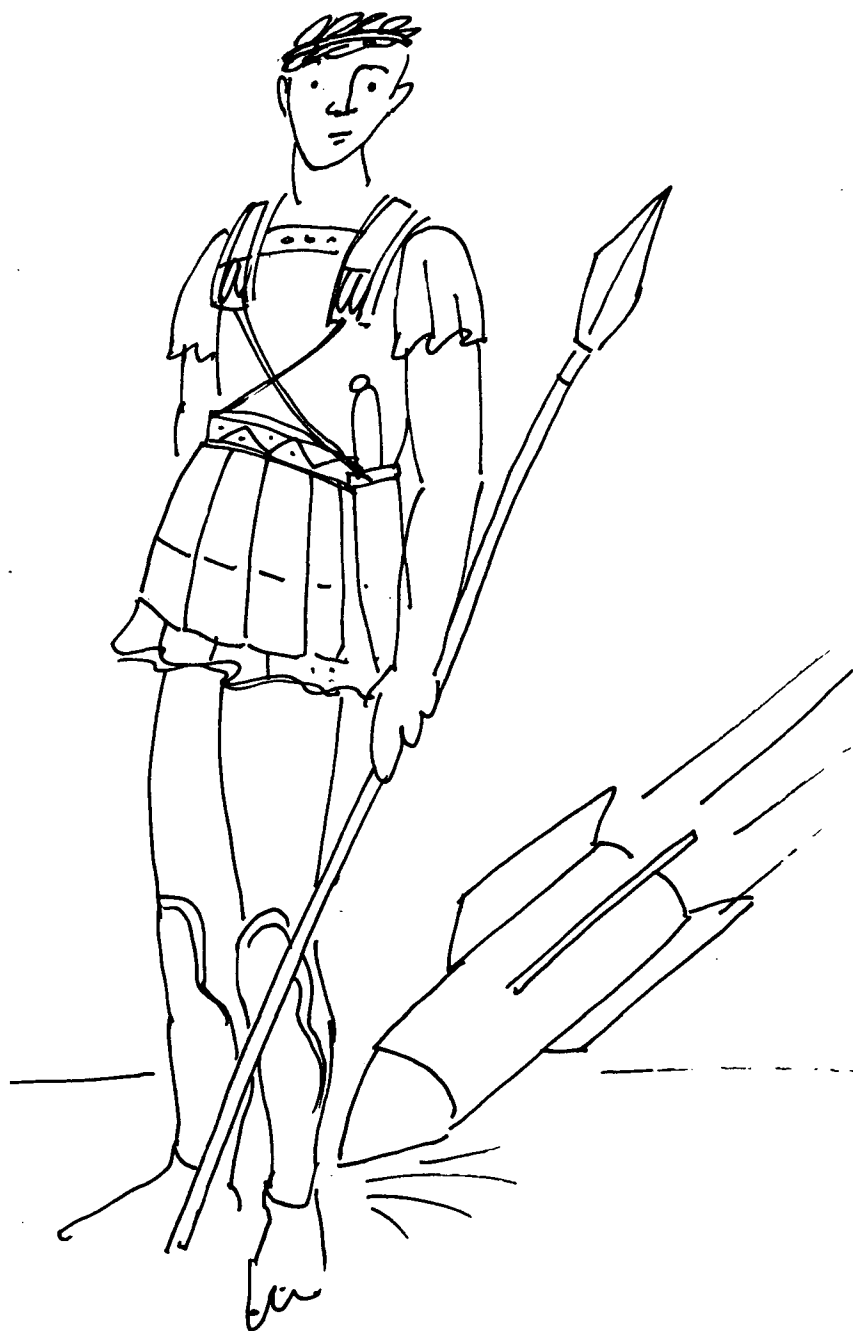
שני אבות הטיפוס של הדגם החדש (F-2) למטוס האירופאי טורנאדו הוצגו בסוף חודש מארס בפרסטון, צפון אנגליה. הדגם החדש יהיה מטוס הקרב העיקרי של בריטניה עד מעבר לשנת 2000. לדברי מייקל הייזלטין, שר ההגנה

הבריטי, מחיר המטוס 24.5 מיליוני דולארים. חיל האוויר הבריטי (RAF) יקבל 185 מטוסים כאלה, במקום מטוסי ה"לייטנינג" וה"פאנטום" שלו – החל משנת 1986.

לטורנאדו F-2 תהיה יכולת לטוס במהירות מרבית של יותר משני מאך, בכל מזג אוויר. מקורות ביטחוניים בבריטניה מסרו, כי בין השאר, הוא יגן על נתיבי השיט של נאט"ו בצפון האוקיינוס האטלנטי. את הטורנאדו מייצר קונסורציום רב-לאומי – בריטניה, גרמניה המערבית ואיטליה.

אחד המאפיינים הבולטים בהתפתחות אמצעי לחימה הנו המאבק המתמיד בין אמצעים לאמצעי-נגד, כאשר מידי פעם אמצעי מסוים עדיף ולאחר מכן אמצעי-הנגד משתכלל ומגיע לעדיפות אף הוא. לדוגמה, נסתכל על המאבק בין הטנקים לכלים נ"ט. מאז הומצא הטנק אנו עדים לשיפור מתמיד במיגון הטנקים מצד אחד ולשיפור כושר החדירה של הכלים נ"ט מצד שני. מידי פעם כושר החדירה של הכלים נ"ט עולה ונותן להם יתרון, אך כעבור מספר שנים מיגון הטנקים משתפר וחוזר חלילה. זוהי תנודה מחזורית של מאבק בין אמצעי לאמצעי-נגד, כמתואר בציור מס' 1. בתחילה, כאשר מופיע אמצעי חדש לגמרי, אין לו מענה והוא יכול לזכות בעליונות מוחלטת לתקופה מסוימת. במוקדם או במאוחר מופיע אמצעי-נגד, יותר מאוחר מופיע אמצעי-נגד נגד וחוזר חלילה. בסופו של דבר נוצר איזון כלשהו עם תנודות מתרסנות סביבו בין האמצעי לבין אמצעי-הנגד, ולא עליונות מוחלטת של אחד על משנהו. השתפרות המטענים החלולים, והשתפרות הכלים נ"ט לא גרמה מעולם להורדת הטנק משדה הקרב. להיפך, מיגון הטנקים השתפר ובסה"כ נוצר איזון מתנדנד כאשר גם לטנקים וגם לאויביהם מקום מכובד בשדה הקרב.

מערכי לחימה מתוחכמים

אכילס ועקבו

ד"ר זאב בונץ*

* מנכ"ל הרשות לפיתוח אמצעי לחימה.

ניסיון העשור האחרון במלחמות קצרות באזורנו, מצביע על תופעה שונה בהתמודדות בין מערכי לחימה מתוחכמים המשופעים באמצעי לחימה חדישים, היינו על עליונות מוחלטת לצד אחד או משנהו. לדוגמה, במלחמת חיל-הים ביום-הכיפורים הייתה התוצאה 15:0 בהטבעת כלי שיט. שילוב של מערך לוחם המורכב מסטי"לים, טילים, אמצעי ל"א אקטיביים ופסיביים עם מבנה כוח, ותורת לחימה נאותה — הביאו לתוצאה מוחצת. דוגמה ב' הנה השמדת מערך טילי קרקע-אוויר הסורי ע"י חיל האוויר במערכת של"ג בבקעת הלבנון. גם כאן, התוצאה הייתה מוחצת — 19:0. דוגמה ג', קרבות האוויר בין חיל האוויר לבין הסורים במערכת של"ג בתוצאה 80:0.

האם ההתפתחות ההיסטורית של המאזן בין אמצעים לאמצעי-נגד במקרים אלה הנה של תנודה מתרסנת? נבחן זאת בהשתלשלות המאבק בין המטוס לבין אויביו הקרקעיים, כפי שהתפתח מאז מלחמת ששת הימים. בשנת 1967 הייתה למטוס עליונות כמעט מוחלטת (ציור 2). ב-1973, כתוצאה מהופעת מערך מסיבי של סוללות קרקע-אוויר ירדה שרידות המטוס באוויר, אם כי לא גורש מהשמים. ניתן היה לחשוב כי במערכת של"ג, עם השתפרות אמצעי-הנגד נגד סוללות הקרקע-אוויר יגדל יתרון המטוס, כמתואר בציור 1, אך לעולם לא יחזור לעליונות מוחלטת. בפועל קרה אחרת — מסתבר שבמערכי לחימה מתוחכמים קיימת בתנאים מסוימים תופעה של מוטטלת קצוות. כלומר, המצב יכול להתהפך בצורה קיצונית: מניצחון מוחלט למפלה מוחצת.

תופעה זו מזכירה לנו את הגיבור האגדתי, אכילס מהמיתולוגיה היוונית. הגיבור שאיש לא יכול לעמוד בפניו, אלא אם כן יצליח לפגוע בעקבו. מי שהצליח לפגוע בעקב אכילס הרג את אכילס הגיבור הבלתי-מנוצח.

לסיכום, במערכי לחימה מתוחכמים ניתן בתנאים מתאימים להשיג תוצאות קיצוניות וניצחון מוחלט. מצד שני, אם האויב מגלה את עקב אכילס של המערך ויכול להכריעו כליל.

מהן הסיבות לתופעה זו?

לעליונות של מערך לוחם אחד על מערך הנגד שלו ישנם גורמים רבים: רמת הלוחמים והמוטיבציה שלהם, טיב וכמות האמצעים, שילוב נכון של הלוחמים והאמצעים במבנה כוח מתאים ותורת לחימה נכונה — כל הגורמים האלה גם יחד משפיעים על התוצאה בשדה הקרב.

מה מייחד אפוא את מערכי הלחימה המתוחכמים?

המוטיבציה של הלוחמים, רמתם וטיב האימונים חשובים הן במערכים פשוטים והן במערכים מתוחכמים. תכנון נכון של המערכה חשוב בכל המקרים. התופעה שאנחנו מצביעים עליה, של אכילס ועקבו, אופיינית לאמצעי לחימה מתוחכמים ולצורה שבה משלבים אותם.

ראשית לגבי האמצעים — במערכים הישנים לא השתמשו בטילים. אמצעי ההשמדה הסטטיסטי ה"טיפש" והלא-מדויק איננו יכול להגיע לתוצאה קיצונית, אך מצד שני איננו פגיע לאמצעי נגד. פגז תותח לא ניתן להטות ממסלולו. לטיל המדויק וה"חכם" סיכוי פגיעה גבוה ואפשר להשיג אותו תוצאות קיצוניות. הטיל "חכם" וקטלני, אך מאידך גיסא הוא פגיע. "חוכמתו" המוגבלת-האוטומטית מאפשרת לבלבל אותו ולשבש את מסלולו אם מכירים את תכונותיו. טיל מתביית ניתן להטעות, טיל הזקוק לערוץ תקשורת ניתן לחסום, רוכב קרן ניתן לבלבל. במשפט אחד: "האמל"ח ה"חכם" הינו ה"טיפש" שבאמל"חים.

ברמת המערך — על מנת להשיג תוצאה מוחצת חייבים להפעיל מערך מורכב הכולל מגוון לוחמים ואמצעים הפועלים ביחד לפי תכנון ושילוב נכון. כלומר, המערך הלוחם המתוחכם פועל כתזמורת המנגנת יצירה מורכבת.¹ ככל שהמערך מורכב יותר, ככל שהתזמור מתוחכם יותר, ניתן להשיג תוצאות טובות יותר ומוחצות יותר. מצד שני, מערך מורכב יותר רגיש הן לפגמים פנימיים והן לשיבוש ע"י האויב.

על מנת שה"תזמורת" (מערך) תנגן במיטבה חייב כל "כלי" בפני עצמו — לוחמים ואמצעים — להיות ברמה גבוהה. בנוסף לזאת, שילוב כל הכלים ביחד להשגת התוצאה המוחצת מצריך אימונים משולבים אינטנסיביים החיוניים לתוצאה מושלמת. כל פגם ב"כלי" זה או אחר או בשילוב יכול לדרדר את התוצאות לרמה נמוכה.

עקב האכילס של מערך מתוחכם, היינו רגישותו לשיבוש ע"י האויב, נובע מכמה סיבות עיקריות:

ראשית — מערך מורכב ומשולב זקוק לתקשורת יעילה מאוד בזמן אמיתי בין מרכיביו השונים; לפיכך, הנו פגיע מאוד לחסימה.

שנית, אם מערך כזה מותנה במרכיב קריטי, ואם מרכיב קריטי זה ישותק, כל

1. אל"מ א. ח"א, ראיון ל"מעריב".

המערך יתמוטט.

מה המסקנה?

האם עלינו לחזור לאמל"ח ה"טיפש" ולמערכים יותר פשוטים שאין בהם סכנת עקב אכילס? התשובה שלילית, וזאת מכמה סיבות:

א. השימוש באמל"ח מתוחכם ובמערכים לוחמים מתוחכמים מאפשר להשיג את המשימות עם הרבה פחות לוחמים בקו ראשון, וע"י כך להקטין מאוד את מספר האבדות. תולדות המלחמות במא-תיים השנים האחרונות מראות שכל שמערכי לחימה הנם בעלי כוח אש גדול ויותר מדויק, כן ניתן להפעיל אותם בחזית ע"י כוחות יותר קטנים ולחסוך באבדות.² תופעה זו בולטת גם אצלנו, אם נשווה את כמות האבדות הקטנה, מוחלטת ויחסית, לגודל הכוח בלוחמת האוויר ולוחמת הים, לעומת המצב בלוחמת היבשה.

ב. השימוש במערכי לחימה מתוחכמים מאפשר ניצחון מוחץ ומהיר. ג. אין אנו יכולים לפרוש ממרוץ האמל"ח המתוחכם כאשר האויב ממשיך לקבל את מיטב החימוש המזרחי והמערבי.

מה לעשות?

מה עלינו לעשות כדי שאכילס יישאר הגיבור הבלתי-מנוצח וכדי שעקבו לא ייחשף? קודם כל, עלינו להכיר בקיום התופעה, בחשיבותה ובקריטיות שלה. תופעת מוטטלת הקצוות לא הייתה מוכרת במלחמה עד התקופה האחרונה. התנודה המתרסנת של המאזן בין אמצעי ואמצעי-נגד (ציור 1) מוכרת דורות רבים. לפיכך, אנחנו עדיין חושבים במושגים של מאזן בעל רגישות יחסית קטנה לשינויים, ואיננו מדמינים לעצמנו את הקריטיות של המערך הלוחם המודרני. לכן צריכים קודם כל להיות ערים לתופעה, להבין את גורמיה לפני שנוכל להתמודד איתה.

כיצד נתמודד עם התופעה?

קודם כל צריך לחסום את המידע מהאויב. אם האויב איננו יודע איך המערך שלנו פועל הוא איננו יכול לאתר את עקב האכילס שלו. זאת ניתן לעשות בכמה דרכים שעזמן נמנית גם בקרת החשיפה. אין לחשוף מערכים ואמצעים חדישים לפני זמנם. יש להשתמש במערך חדש

2. B.H. Liddel Hart, "Deterrent or Defence", Chap. 10, Stevens & Sons Ltd. London, 1960. W.D. White, "U.S. Tactical Air Power", Missions Forces & Costs, pp. 6-7, The Brookings Institution, Washington DC., 1974.

בשדה הקרב רק כאשר נבנה כבר סד"כ רציני וכאשר הופיעה בעיה מבצעית רצינית המצדיקה הפעלתו. דוגמה שלילית להפעלה בטרם עת הנה ההפעלה הראשונה של טנקים במלחמת העולם הראשונה ב-1916. במערכה בקמברי הופעלו 49 טנקים ללא תוצאה משמעותית.

¹⁴ לעומת זאת, עלינו להשיג את המידע המרבי על מערכי האויב, על מנת שנוכל לפגוע בעקב אכילס שלהם, היינו לפתח אמצעי נגד מתאימים. ככל שהמערך מתוחכם יותר, כן יותר חשוב להשיג מודיעין טכני מפורט עליו.

בסיכום, עלינו לחסום את המידע על מערכינו מהאויב, ולעומת זאת להשתדל להשיג מכסימום מידע על המתחולל אצל האויב בשדה הקרב.

כיצד נגן על המערכים שלנו מפני שיבוש?

אמצעי הלחימה מתפתחים בדורות, כאשר כל דור חדש חייב להתמודד באמצעי הנגד שפותחו כנגד קודמו. עד כמה עלינו להקדים את אמצעי הנגד של האויב? אנחנו צריכים להיות מוכנים לפחות צעד אחד קדימה, אך לא לחשוף אותו לפני הזמן. לצערנו, אנחנו יודעים על מקרים שבהם הייתה מערכת מצוידת במספר שלבי תחכום קדימה להפעלה מדורגת כאשר ידרש הדבר, והשלבים המתקדמים יותר נחשפו טרם זמנם שלא לצורך. ע"י כך הלכו לטמיון שנים רבות של עבודת פיתוח ונשארו בינתיים ללא שריון חדש לעקב אכילס של אותה מערכת. צריך להיות מוכנים בפיתוח לפחות צעד או שניים קדימה, כדי שאם האויב יתפוס אותך בעקבך לפתע יתברר לו שיש לך עקב רזרבי. עם זאת, אסור לנצל את שלב התחכום הבא כשאין צורך בדבר, לבזבז שנות פיתוח ולהיחשף בעקבך. על מנת למנוע חשיפה בטרם עת יש צורך באימונים מתאימים ובנהלים המחייבים הרשאה מדרג גבוה לפני המעבר לשלב הבא. ההיפך כמובן גם פסול — לא להיות מוכן בכלל עם השלב הבא, כפי שקורה היום בהרבה מערכות, ורק לאחר שנחשפת להתחיל בתכנית פיתוח מטרופת על מנת להגן על עקב אכילס שלך.

לסיכום, בעיתוי שבו מערך מסוים, שיש לו עקב אכילס, מהווה כבר מרכיב חשוב בסד"כ, מבחינה כמותית או איכותית, חייב גם שלב התחכום הבא להיות גמור בפיתוח. ע"י כך ניתן יהיה להכניסו לייצור ולסד"כ תוך זמן סביר. עם זאת, צעד זה ייעשה אך ורק אם הוכח שאכן השלב הקודם נחשף.

דוגמה ידועה לנוק הנגרם ע"י מעבר לשלב הפיתוח הבא לפני הזמן או אחרי הזמן לקוחה ממלחמת הצוללות במלחמת העולם השנייה. החיפוש האווירי של בעלות הברית אחרי הצוללות הגרמניות השתפר לאי-ערוך עם הכנסת המכ"ם למטוסים, שאיפשר למטוסים לגלות את הפריסקופ של הצוללות מטווחים גדולים, וע"י כך לסרוק שטחים גדולים בים בזמן קצר. כאשר הדבר התברר לגרמנים הם הכניסו לצוללות מקלטי אתראה בתחום תדירות המכ"ם, וכאשר המקלט קלט את הד המכ"ם הראשון הצוללת צללה מיד. בתגובה, בעלות הברית הפסיקו להשתמש במכ"ם וחזרו לחיפוש-עין שאינו מותיר לצוללת אתראה מספקת לצלילה. עם זאת, חיפוש-העין הרבה פחות יעיל כי כיוסוי השטח שלו הרבה יותר קטן — דבר שהתבטא בצורה ברורה בהישגים בהשמדת צוללות. במקביל, פיתחו האמריקנים מכ"ם חיפוש בתחום אחר, ולאחר גמר הפיתוח והייצור, חזרו לחיפוש המכ"ם ושוב השיגו תוצאות טובות מאוד של גילוי והשמדת צוללות. חצי שנה לאחר מכן החליטו האמריקנים, על סמך מידע לא ברור, שלגרמנים יש כבר מקלט חיפוש בתדר החדש, ולכן הפסיקו שוב את החיפוש בו וחזרו לחיפוש-עין. הרבה יותר מאוחר התברר לאמריקנים שלגרמנים לא היה מקלט חיפוש כזה, ושהם ויתרו על אמצעי טוב ללא צורך.

לכן, במאבק בין אמצעים לאמצעי-נגד חשוב להיות מוכן תמיד צעד אחד קדימה, אבל לבחון בזהירות רבה האם הגיע הזמן לעשות את הצעד הזה. הליכה קדימה טרם זמנה יכולה לגרום לבזבז פוטנציאל לחימה בעתיד ולהפסדים בזמן אמיתי בתוצאות. היעדר הכנת הצעד הבא בזמן יכולה לגרום לתופעה דרסטית של עקב אכילס ללא תשובה.

אולם בזאת לא די. ישנן דרכים נוספות להתגבר על בעיית עקב אכילס. אמצעי לחימה אוטומטיים ומערכים אוטומטיים "חכמים" הם למעשה "טפשים" וניתן לחסום ולבלבל אותם בדרכים שונות. האמל"ח המתוחכם ממוכן, אוטומטי ושיטתי ולכן רגיש גם להטעיות באופן שיטתי. ראש ביות הד מכ"ם מגיב על כל הד מכ"ם. ראש ביות נגד קרינת אינפרא-אדום מגיב על כל מקור אינפרא-אדום. לכן, אחת השיטות הטובות ביותר להתגבר על הטעיות וחסימות, כלומר על מנת להתגבר על עקב אכילס, היא להשיג איר את האדם בחוג. התערבות ישירה של האדם בחוג מאפשרת בהרבה מקרים למערכת לפעול למרות הפרעות האויב.

ייתכן שבעתיד, עם התפתחות המחשבים, יהיו האמצעים יותר ויותר מתוחכמים וידעו להתגבר על יותר ויותר הטעיות בעצמם. כיום, האדם בחוג עדיין על כל מחשב. לדוגמה: טילי הקרקע-אוויר הרוסיים המונחים ע"י מפעילים היושבים על יד צגים יכולים להתגבר על חסימות והונאות הרבה יותר טוב מאשר טיל אוטומטי לגמרי. האדם בחוג, האדם כחלק מהמערך, כמפקח, כמבקר, כמבחין שמשוה לא בסדר, שמשוה נראה חשוד — בכל אלה האדם הינו אמצעי חזק מאוד כנגד חשיפת עקב אכילס. לפיכך, רצוי להיזהר מהוצאת האדם מהחוג לגמרי. הנטייה לאמצעים ולמערכים אוטומטיים לגמרי הנה חרב פיפיות.

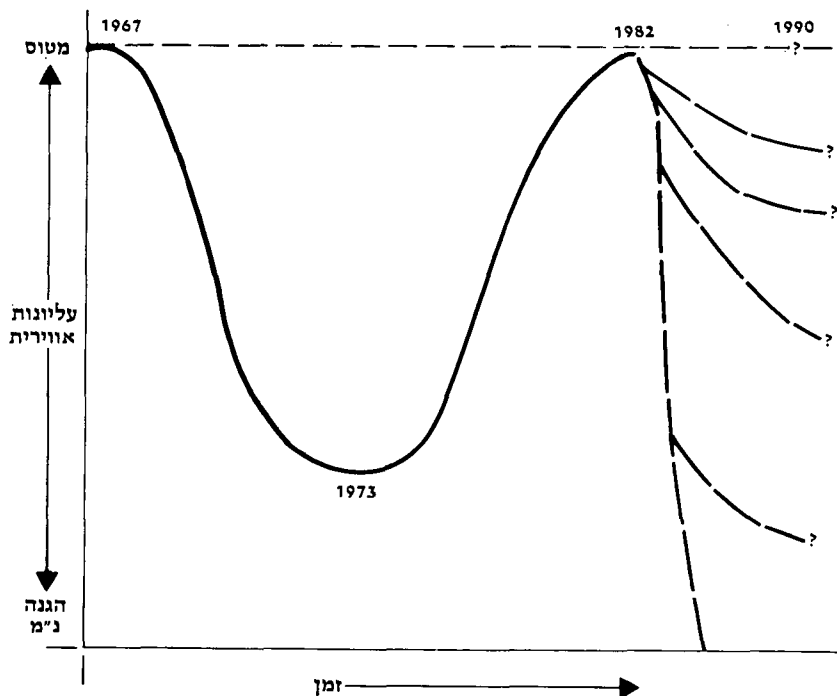
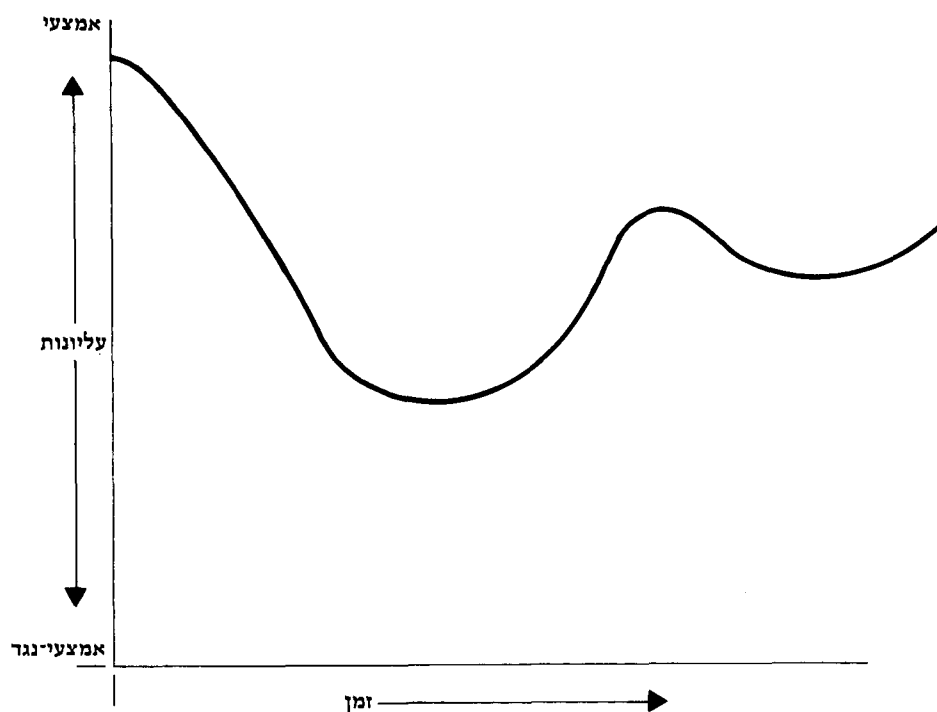
בנוסף לכך, יש להימנע ממרכיבים קריטיים במערך. מערך שהצלחתו מותנית במרכיב קריטי אחד הנו מערך רגיש וחשוף. ולכן יש להימנע ממרכיב קריטי במערך כזה או אם אין ברירה ליצור יתרון של מרכיבים קריטיים במידה כזו שהמערך כולו לא יהיה פגיע. את היתירות במרכיבים שהנם חוליות קריטיות יש ליצר ע"י סוגים שונים של מרכיבים. כלומר, יש לגוון את החוליות הקריטיות, כך שאם האויב יצליח לפגוע בסוג אחד של חוליה קריטית עדיין חוליה אחרת הממלאה את אותו תפקיד ופועלת בצורה אחרת תמשיך ותפעל והמערך כולו ימשיך לתפקד. במילים אחרות, צריך להשתדל לבנות את המערך כך שלא יהיה לו עקב אכילס ושלכל היתר תרד יעילותו במידה מסוימת אם ייפגע חלקית.

סיכום

עלינו להיות עירניים לסכנת מטוטלת הקצוות. יש לזכור שאם אנו מנצחים היום כאכילס, יש לנו גם עקב. הדבר נכון ביחוד אחרי ניצחון מוחץ במלחמה. אסור לחכות עד שנגיע למצב שבו חס-חולילה נהיה בקצה התחתון של המטוטלת.

בעבר לא יישמנו לקחים שהפקנו לגבי הכנת השלב הבא באמל"ח — בעוד מועד. עלינו לבנות מערכינו כך שיהיו פחות רגישים לתופעת מטוטלת הקצוות. לקראת המלחמות המתוחכמות והקצרות של העתיד חייבים להכין את השלב הבא מראש — להכינו באופן שניתן יהיה להכניסו תוך זמן קצר מאוד, אם יידרש, ולעשות זאת תוך בקרת משמעות החשיפה. להשגת המטרה עלינו להגיע לתהליכים של הפקת ויישום לקחים במישור התו"ל ופיתוח האמל"ח, תוך שילוב נציגי המפתחים בכל השלבים ובכל הרמות.

אם נעשה כל אלה נוכל לנצל מערכי
הלחימה המתוחכמים של העתיד, למנוע
התופעה המסוכנת של עקב אכילס ולה-
שיג ניצחון מוחץ.

רובוטיקה צבאית ביבשה

רס"ן (מיל') ד"ר עזריאל לורבר

משימה כזו לחלוטין.

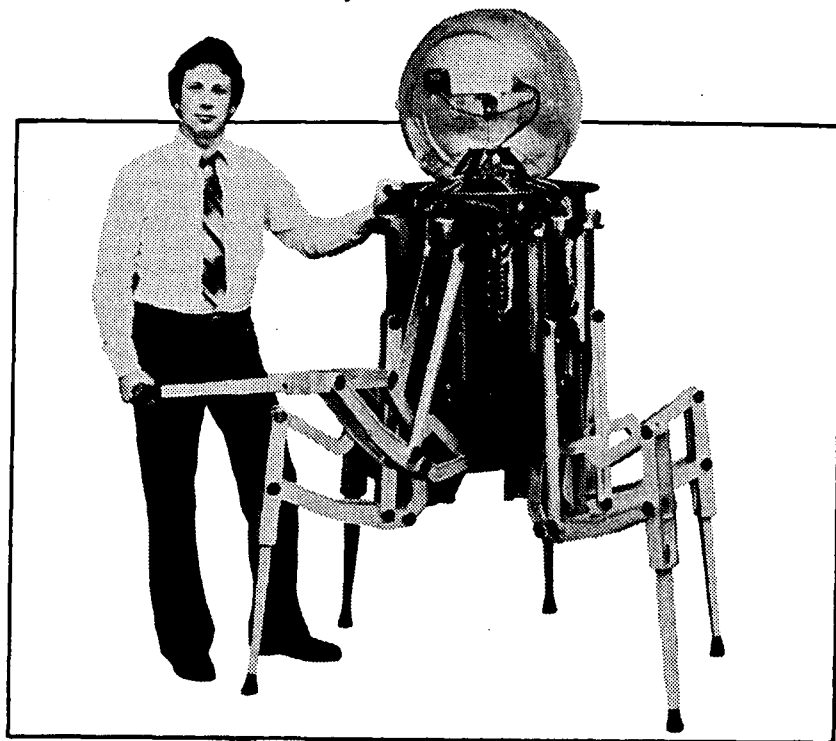
עם התפתחות המחשבים, הוזנו כלים אלה במחשבים, המאפשרים "שיקול דעת" מזערי לאחר ההמראה. כלים מסוג זה הם בעיקר כלי-טיס; ובמקרים מועטים – כלי-שיט. אין להם כמעט שימוש ביבשה משום המורכבות של התנועה בשטח. טרם נוצרה היכולת לתכנת תנועה על הקרקע בגלל ריבוי המשתנים.

בתעשייה האזרחית קיימות מערכות דומות זמן מה: אלו הם הרובוטים התעשייתיים מהדור הראשון. הם מתוכנתים לפעול בקווי הייצור. למרות העניין בפעולתם ותרומתם הכללית לתעשייה, יש לזכור, כי הם אמורים לפעול במחזור קבוע ונתון של פעולות, ללא כל כושר החלטה עצמי, ובעיקר ללא הפתעות. "רובוט מסובב ברגים" יעבוד מהר יותר ומדויק יותר מכל בן-אנוש 24 שעות ביממה, אך יעצור בחריקה צורמת אם למלאי ברגיו ישתרבע בורג לא נכון. יש רובוטים מתוחכמים יותר, שיתגברו גם על תקלה כזו, אך אלה שייכים לדור יותר מתקדם.

הסוג השני של מערכות צבאיות "רובוטיות" מופעלות בשלטר-רחוק. מבחינה טכנולוגית, אלו מרוחקות מן ה"רובוט" האמיתי עוד יותר, היות ומעורב אדם, המפעיל את חושי ואת שיפוטו, ומעביר פקודות (או לפחות החלטות) אל הכלי המרוחק. למרות הצורך באדם ובתקשורת בינו ובין הכלי, היכולת של הכלי הזו עולה לאין ערוך על זו של רובוט מתוכנת – בגלל נוכחות האדם במערכת. הכלים האלה אינם חדשים. תחילתם עוד במלחמת העולם השנייה (טנקי "גלית" גרמניים בשלטר-רחוק) ומאז השתכללו ניכרות עם פיתוח טלוויזיה מיניאטורית ואמצעים אחרים, המאפשרים חושי הצופה קדימה במקום האירוע. מהיבט מערכתי כללי, יש לכלים בעיות תקשורת חסינה (ל"א, חסימות טבעיות וכדומה). הדוגמה התעשייתית לאלה הן "הידים" בשלטר-רחוק, המשמשות לעבודה באזורים רדיו-אקטיוויים.

אינטליגנציה מלאכותית

לסוג השלישי ניתן לקרוא "רובוט" ממש, אף שצורתו ומבנהו יכולים להיות שונים ומשונים.

המדינות המתועשות (ואף ישראל) מפתחות ומייצרות רובוטים מסוגים שונים. בספרות הצבאית מתפרסמים מאמרים, הסוקרים את האפשרות לשלב את הטכנולוגיה הזו בשימושים צבאיים. אין ספק, ניתן להשתמש ברובוטים לצרכים צבאיים. כיום, הרובוטיקה מגוונת ויש לה צורות ויישומים רבים. לפני שנדון באפשרויות הגלומות בה, נגדיר את המושגים הכרוכים ברובוטים.

מוצרים שונים נקראים רובוטים, אף כי רובם אינם כאלה. הדוגמה הראשונה היא המערכת המתוכנתת, שכינויה באנגלית Drone (זכר הדבורה). השימוש המקובל ביותר בה – מל"טים לתצפית ולמטרות. השימוש הראשון בה היה הפצצה V-1 הגרמנית. המל"ט מחוץ "בתכנית" (הדומה למכונת כביסה, או למדיח כלים), המאפשרת להמריא, לטוס, לבצע משימה, ולשוב – בהתאם לייעודו. התכנית אינה דורשת מחשב, ואינה תלויה במידע חיצוני אחרי ההמראה. כתוצאה מכך, המערכת חסינה ללוחמה אלקטרונית, להטעיות וכיו"ב. תכנות כזה מניח, כי אין כל הפרעות וכי כל הנתונים של הפעילות ידועים בדיוק (או, לפחות, בתחום דיוק נתון). רוח צד בלתי צפויה יכולה לשבש

הרובוט הוא פרי דמיונו של הסופר הצ'כי קארל צ'אפק, אשר במחזהו R.V.R. משנת 1929 תיאר יצורים מכאניים, דמויי-אדם, אשר עשו את עבודתו של המין האנושי (רובוט בצ'כית פירושו עובד). הניסיון, אגב, נגמר במרד הרובוטים, אשר כמעט והשתלטו על כדור הארץ. הרעיון אומץ ע"י סופרי המדע הבדיוני, שהבולט בהם הוא איזק אסימוב, שרעיונותיו בנושא הפכו בסיס לז'אנר הספרותי הזה. גם הרעיון של רובוטים לוחמים אינו חדש, והופיע בספרות הבדיונית בצורות שונות החל מ"אנדרואידים" מתוכפלים** וכלה במוח אנושי, המושתל בתוך מכונה (Cyborg) – הרעיון המקורי ממנו נולד ה"איש השווה מיליונים".

* מהנדס אוירונטיקה.

** אנדרואידים – רובוטים דמויי אדם; תכפול – שיטת רבייה מלאכותית, המבוססת על העתקת תאים והצמחת אורגניזם שלם מכל אחד מהם. האורגניזמים הנוצרים בשיטה זו זהים לחלוטין זה לזה.

כאן עלינו לגעת במושג חדש: אינטלי-גנציה מלאכותית (artificial intelligence). על הנושא נכתבו כבר תליתילים של מאמרים וספרים, ועבודה רבה ומגוונת נעשתה בכל היבטיה. מפאת קוצר היריעה, נשתמש במספר הגדרות הנוגעות לענייננו.

ל"רובוט" צבאי שלוש תכונות: היכולת לנקוט בפעולה מתאימה (במסגרת מגבלותיו ותכונותיו) כאשר הוא מוצא עצמו מול מצבים בלתי צפויים; היכולת ללמוד משגיאות, ולפעול בהתאם; וכן, מגוון של חישנים, שיאפשרו קלט מתאים ומשמעותי למילוי תנאים א' ו'ב'.

שלושת התנאים מהווים בסיס לאינטליגנציה של האדם.

התנאי השלישי הוא בעצם העיקרי גם עבור כלים בשלטר-רחוק; ובמידה מסוימת – עבור הכלים היותר מתוחכמים מן הסוג המתוכנת. המערכת לקבלת החלטות (עבור האדם הנמצא מרחוק או עבור מחשב הנמצא בתוך הכלי) מבוססת על קבלת מידע בזמן מתאים על הקורה סביב. אין טעם לצייד רובוט צבאי בחושים זהים לאלה של בעל-חיים (בן-אדם) משתי סיבות: הספקטרום האלקטרומגנטי והשמיעתי (שהושג באמצעים טכנולוגיים), שיהיה בר חשיבות בשדה הקרב, רחב בהרבה מזה של חושים ביולוגיים. ובדרך כלל, לא יהיה טעם לצייד רובוט צבאי בחושי ריח ובחוש טעם (הוא יסרב לאכול מנות קרב...), אך ניתן להשתמש במערכות אנאלוגיות למשימות מיוחדות (גילוי אנשים, קרינה, חמרי-נפץ וכיו"ב). גם השיטות לעיבוד המידע המגיע מן החישנים עשויות להיות שונות מן המקובל בעולם החי. החישנים ומערכותיהם יצטרכו להתאים עצמם למגבלות כאלה.

שני התנאים הראשונים נכונים עבור בעל-חיים מפותחים יחסית. התנאי השני הוא היכולת הטבעית של מרבית בעלי החיים ללמוד דברים פשוטים כתוצאה מניסיון. התנאי הראשון הוא נחלת המין האנושי בלבד – כושר הניתוח והשיפוט. האנאלוגיה בין רובוט צבאי מתוחכם לבין האדם אינה צריכה להפתיע אותנו, היות ואנו שואפים להציב מכונה שתעשה לא רק את מלאכתו הפיזית של האדם אלא תשתמש גם במידה לא מבוטלת של יכולת עצמאית להחליט מול בעיות מורכבות למדי.

שדה הקרב היבשתי הנו סביבה מאוד מסובכת – מנתחים הרבה מידע, מחליטים ופועלים כל הזמן. מרבית הפעולות חסרות חשיבות ונשכחות כמעט מיד. אך

יש מידע חשוב, ואולי גורלי: תנועה, מסתור, ניצול קרקע ע"י האויב, גילוי האויב, זיהוי עמית/טורף (וע"ט IFF), גילוי, פגיעה והחלטות לגבי ההמשך. כל אלה קשים ומורכבים בלחמת הקרקע יותר מאשר באוויר, או בים. לכן, הכלים הנדרשים מרחוק והמתוכנתים לשימוש אווירי ימי התפתחו יותר מאשר אלה, המיועדים לשימוש ביבשה. באוויר ובים ה"איומים" והרקע ניתנים לפימות (quantification) פשוט יותר מאשר על פני הקרקע.

משימות ומטלות לרובוט צבאי יבשתי

הטכנולוגיה – של חישנים מתוחכמים ושל מחשבים המסוגלים לעבד כמויות גדולות של מידע בנפח קטן ובמהירות גבוהה – מתקדמת מהר מאוד. ניתן להניח, כי תוך שנים לא רבות נראה רובוט טים, היכולים "לזהות" אויב, ולפתוח עליו באש. נדגיש, כי מדובר ברובוטים ממש. קרוב לוודאי שכלים "מתוכנתים" (לפי הגדרתנו) לא יגיעו להתפתחות נוספת של ממש וכלים בשלטר-רחוק ישמשו רק למטרות מיוחדות, כאשר ניתן יהיה להתגבר על בעיות ל"א" (או שלא תהיה בכלל בעיה של ל"א). חשוב להדגיש, כי שלב ה"שלטר-רחוק" חיוני להמשך הפיתוח – כדי ללמוד טכניקות ולפתח טכנולוגיות לשימוש "רובוטי" עתידי.

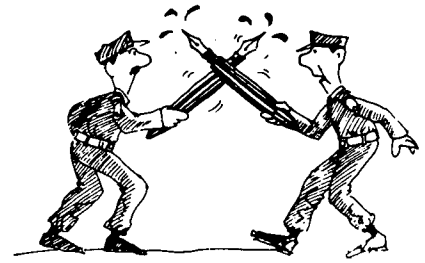
שימוש חשוב אחר לרובוטיקה בשדה הקרב היבשתי הנו בתרומתה להקטנת עומס העבודה המוטל על צוותי הכלים המשוריינים. הקורא יבחין מיד כי זו נסיגה מסוימת מרעיון הרובוט הטהור, אך הוא יכול להקל על המעבר מכלים קונבנציונליים לכלים רובוטיים. בתעופה ובים ננקט צעד זה מכבר – הטייס האוטומטי. על פני הקרקע לא ננקט עדיין ניהוג אוטומטי של טנק וזאת מסיבות טכניות גרידא. היות שהחלטות טקטיות הן הרבה יותר מורכבות, בראייה הכוללת, מאשר החלטות לגבי עבירות ותנועה, הרי אם נחליט כי רובוט – כלומר מחשב עם חישנים – ימלא את מקומו של הנהג בעוד הלוחמים ישארו בני אנוש, ניתן יהיה להפחית אדם אחד ממספר אנשי הצוות. ייצא אפוא שבמקום הטנקים הקיימים בעלי שלושה אנשי צוות נגיע לטנק מערכה שבו שני אנשי צוות בלבד! זוהי התקדמות ניכרת אפילו במחיר בעיית השמירה בלילה. אם נלך צעד אחד קדימה ניתן יהיה לבנות רכב, יהא תפקידו אשר יהא, אשר ייעזר בנוסף לגלגליו גם באמצעים נוספים וינע בשטח מבותר מאוד. ניסיונות מסוג זה,

שהתבססו על מעין "רגליים" נכשלו בעבר בגלל חוסר היכולת של הנהג האנושי להשתלט על הכלי. אל נשכח שדובר בשליטה בשש דרגות חופש ובעת ובעונה אחת על מספר גורמים מכניים. מחשב בעל חישנים מתאימים יכול לפתור בעיה כזו בקלות ולהביא ליצירת כלי היכול לנוע כמו אדם בשטח קשה אך במהירות גבוהה הרבה יותר.

ההתפתחות של רובוטים צבאיים תלויה ניכרות בהתפתחות התעשייתית והמסחרית של רובוטים כאלה. בגלל הרווחים הפוטנציאליים לכל מפעיל רובוטים, או מפתחם, קיים כיום שוק ניכר למוצרים כאלה. יותר ויותר מפעלים מסחריים מפתחים את הטכנולוגיות והמוצרים האלה. הרובוטיקה הצבאית תוכל להסתמך רובה-ככולה על מוצרים אלה, כשהבעייה העיקרית, ואולי היחידה, שתעמוד בפני מפתחי הרובוטים הצבאיים תהיה לאפיין את הכלי (משימות), לבחור את הטכנולוגיות המתאימות, ולהכין את התוכנה המתאימה.

אם נתרכז בבעיות של כוחות היבשה, הרי קרוב לוודאי שרובוטים יפנסו לראשונה לשלושה סוגי פעילות: פינוי שדות מוקשים, כלי לוחם בתפקידי חוד ורכב סיור. כמובן, אי אפשר להתעלם מן הגורם הכלכלי. שימוש מאסיווי ברובוטים יתאפשר רק אם ניתן יהיה להחזיל את מחירים, ולהעמיס את מחיר הפיתוח של חומרה ותוכנה על יחידות רבות. יש לזכור, כי החשיבות העיקרית של רובוטים תהיה באותם מגזרים של שדה הקרב, שבהם שחיקתם הגבוהה ביותר. אין טעם להצטייד במערכות רובוטיות יקרות מאד, ואזי להסס לשלחן לשדה הקרב בגלל מחירן. אין כל הצדקה לפתח רובוטים צבאיים מתוחכמים לתפקידים שאינם כרוכים בסכנה. תמיד יהיה חייל שיעשה את הדרוש; ובדרך כלל, הרבה יותר בזול. נזכור שבהקשר זה אין מדברים על רובוטים מסחריים ותעשייתיים, המופעלים בצבא בתפקידיהם המקוריים; במקרה כזה, השיקול בהפעלתם כלכלי גרידא.

סא"ל יב"י

הלוגיקה של הערכת מודיעין

על מקומה ותפקידה של הקונספציה במודיעין

משום שהיא מונעת דיון פתוח ושיטתי בשאלות מתודיות של "איך עושים מודיעין". משום כך, בחרתי להגיע לדיון בקונספציה בדרך עקיפין לכאורה — מלימוד המסקנות שגובשו במשך מאות שנות מחקר בשדה הפילוסופיה של המדע.

"מדע" ו"מודיעין"

אחת הבעיות המרכזיות בפילוסופיה של המדע היא מקומה של התיאוריה ותפקידה. זו דומה מאד לקונספציה בהערכת המודיעין. גם במדע יש עניין באיסוף ידיעות ("עובדות", "מידות במעבדה") ובגיבושן בעזרת תיאוריה מתאימה, שתאפשר לנו לתת תחזית. ניתן לנצל אפוא את הפילוסופיה של המדע למחקר המודיעין. עם זאת, קיימים כמה הבדלים חשובים בין "מודיעין" ל"מדע" (השורש המשותף אינו מקרי!). המונעים מתיחת קו מקביל ישיר בין שני התחומים.

"איך עושים מדע?"

מאות שנים בעיה זו עומדת במרכז ההתעניינות של הפילוסופים ושל ה"איש הקטן". בדרך כלל, התפיסה ה"שולטת" הוצעה בזמנו ע"י הפילוסוף פרנסיס בייקון (1561 — 1626), ונקראת התפיסה האינדוקטיבית. ביסודה ערו מדת ההנחה, שהמדען בודק (או אוסף) הרבה "עובדות", ובהסתמך עליהן הוא מנסה הכללה, שכל העובדות הן מקרים פרטיים שלה. לפעמים, ההכללה מקרית, ולפעמים ההכללה מתארת חוק טבע, וכל העובדות יתאימו לה.

ניוטון ראה תפוחים נופלים, ובסופו של דבר הכליל את כל עובדות הנפילה בחוק המשיכה. לפי התפיסה האינדוקטיבית, המדען עובד קשה באיסוף עובדות, בסינון ובבדיקתן, עד אשר יצליח לגבשן לידי הכללה מוצלחת. התפיסה האינדוקטיבית קנתה לה מושב כחוגים רחבים, בעיקר משום שניוטון עצמו תיאר את

ניתן להעריך מודיעין בלעדית? האם יש לקונספציה תפקיד "חיובי"? מהן הסכנות הטמונות בה? כיצד בונים קונספציה? כיצד ומתי נוטשים אותה?

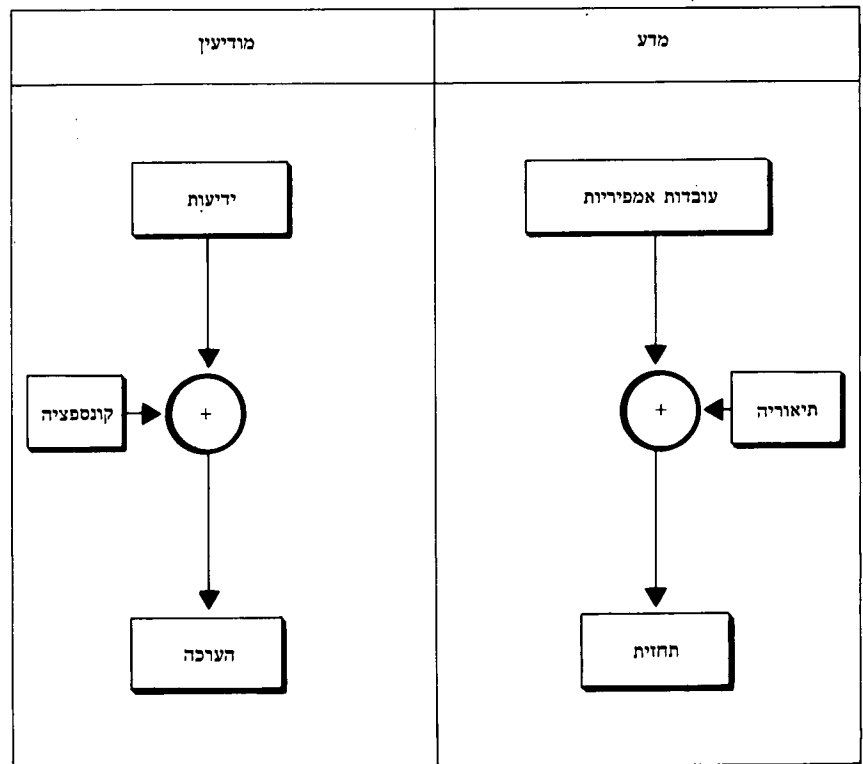
שאלות דומות ניתן, למעשה, לשאול כמעט בכל תחום, שבו נאספות ידיעות בתנאי אי-ודאות, ויש צורך לעבדן לתחזית. למודיעין יש כמה היבטים ייחודיים: המדובר בדיני נפשות, ו"מחיר הטעות" גבוה; יש בעייה של "ביטחון-שדה", ומרבית הטכניקות המקובלות לניפוי טעויות נבלמות לעתים על מחסום "שותפי הסוד", ה"מורשים לראות חומר" וכו'.

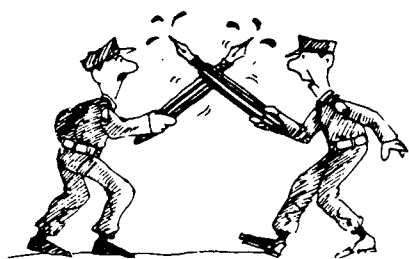
הבעייה של סיווג החומר (ואפילו סיווג שיטות העבודה במודיעין) חריפה במיוחד

בעקבות מאמרו של תא"ל יואל בן-פורת, "הערכות מצב מודיעיניות — מדוע הן קורסות" (מערכות 289-290)

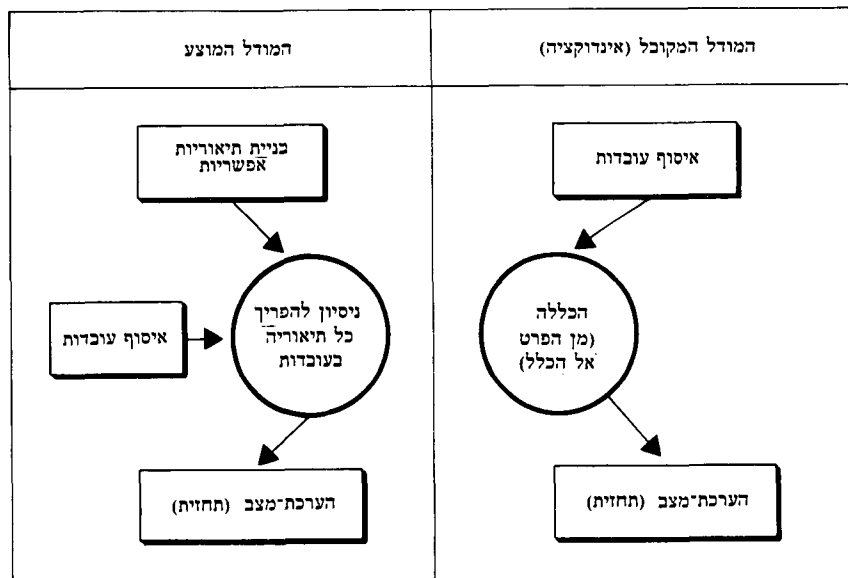
הרכה נכתב על ה"קונספציה" בעשור שחלף מאז מלחמת יום-הכיפורים. יש הרואים בה "אם כל חטאת". העובדה, שלראשי המודיעין הייתה קונספציה — לגבי התנאים הדרושים למצרים ולסוריה כדי לפתוח במלחמה — נתפסת כשורש הרע שהוביל להערכה המודיעינית המוטעית. כנגדם יש הטוענים, שלא ניתן לבצע "הערכת מודיעין" ללא קונספציה. "איש מודיעין ללא קונספציה הריהו כדג ללא עמוד שדרה", יאמרו. האם יש להיפטר מקונספציות? האם

ציור 1: מדע ומודיעין

ציור 2: הערכת-מצב

את העובדות לא-רלוואנטיות לאימות התיאוריה, אינה נכונה. העובדות הניסיוניות דרושות כדי "לזרוק" את ההכללות הלא נכונות ולכן הן רלוואנטיות מאד לעבודת המדען. מכאן ניתן להסיק כמה דברים:

★ טענה יכולה "להתהדר" בתואר "מדעית" רק אם ניתן עקרונות להפריכה. חוק המשיכה מבטא טענה מדעית, משום שבעיקרון עשויה להיות דוגמה-נגדית. הטענה — "להערכתנו, תפרוץ מלחמה, אולם קיימת אפשרות שלא תהיה מלחמה" — אינה מדעית, משום שאין שום דרך עקרונית להפריכה. מה צריך לקרות כדי שנדע שהטענה אינה נכונה? ★ המדע כביקורת בלתי פוסקת. המדען יוצר תיאוריות מתוך דימוינו. הפעילות המדעית היומיומית אינה אלא ניסיון בלתי פוסק להפריך את התיאוריה: דהיינו ביקורת. כפועל-יוצא מן המסקנה הזו היא התיזה מרחיקת הלכת של פופר על האופי הרצוי לחברה. ברור שרק בחברה פתוחה יכולים הכל לנסות להפריך את כל התיאוריות. בחברה פתוחה יש חופש להשיג מידע, חופש ביטוי וחופש למתוח ביקורת. פועל-יוצא מן המסקנה הזו היא לעסוק באופן חופשי בביקורת, לא יכול המדע להתפתח.

★ מסקנה פרדוקסלית: עוסקת בסדר לבדיקת תיאוריות: אם יש שתי תיאוריות

טואציות הבסיסיות שלנו. כיצד יוצאים מן הבוץ?

את הבעייה של האינדוקציה פתר לפני כחמישים שנה הפילוסוף קארל פופר. התיזה שלו בנויה על אי-סימטריה בין האימות של טענה כללית לבין הפרכתה. כאשר עוסקים בהכללות, אין יכולים לאמת אותן סופית, אפילו במיליוני דוגמות התומכות בהן. לעומת זאת, די בדוגמה-נגדית אחת על מנת להפריך את ההכללה. לפיכך, לא ניתן לאמת טענה כללית, אך ניתן להפריכה.

כל כמה שלא נספור תפוחים, ושאר גופים נופלים, לעולם לא נהיה בטוחים לחלוטין באמיתות של חוק המשיכה. אבל, די בדוגמה-נגדית אחת (משמע, גוף שחוק המשיכה אינו חל עליו), כדי שנדע שהחוק אינו נכון.

לפי פופר, המדען אינו אוסף עובדות על מנת להסיק מתוכן תיאוריה מדעית על בסיס הכללה מוצלחת. המדען ממציא תיאוריות ומשתמש בעובדות הניסיוניות על-מנת לפסול את התיאוריות הבלתי מוצלחות. רק התיאוריה שתעמוד במבחן ההפרכה (דהיינו שלא תימצא שום עובדה סותרת) תיחשב כנכונה בינתיים — עד שתימצא עובדה שתפריכה.

יום הראה, שלא ניתן להשתמש בעובדות הניסיוניות, רבות ככל שיהיו, לאמת הכללות. לפי פופר, המסקנה, שזה עושה

שיטת עבודתו כפועל-יוצא מהפילוסופיה של בייקון. לדעתי, התפיסה האינדוקטיבית פשטנית מדי.

האינדוקציה

ביסוד האינדוקציה עומדת השאלה כיצד יכול המדען, המנסה הכללה, לדעת שאכן הכללתו אמיתית. כמה תפוחים צריכים ליפול עד שנהיה בטוחים באמיתות חוק המשיכה?

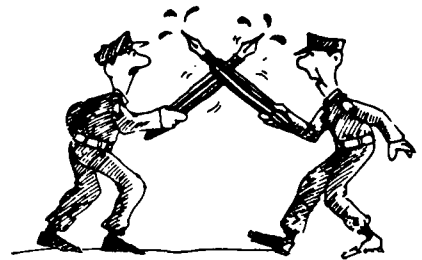
בחיי היומיום מקובל לראות הכללות כאמיתיות, אם התבססו על סטטיסטיקה גדולה. ההכללה — "מי שקופץ מקומה חמישית, סופו ליהרג" — מקובלת, ואין מי שיעז לקפוץ מקומה חמישית, למרות שההכללה מבוססת על כמה מאות דוגמות, וכנראה אינה אמיתית במובן המדויק של המלה. כלומר, יתכן שמישהו יקפוץ מקומה חמישית, ולא יפגע כלל.

גם אם יש מיליוני דוגמות התומכות בהכללה מסוימת, מי ערב שלא תימצא דוגמה סותרת, שתפריך את ההכללה? הבעייה הייתה ידועה כבר לפילוסוף דייוויד יום (1711 — 1776). הוא סיפק הוכחה לכך שלעולם לא ניתן לדעת אם הכללה מסוימת אמיתית. ברור, שאין עיקרון לוגי דדוקטיבי, המחייב כי הכללה המבוססת על עובדות אמיתיות (האם ניתן להוכיח, בעזרת הלוגיקה בלבד, שחוק המשיכה חייב להיות נכון?). לא ניתן להתבסס על ניסיון מהעבר (ועל העובדה שהשיטה עובדת) כדי לנסח עיקרון אינדוקטיבי, שיאפשר ל"הוכיח" את האמיתות של ההכללה. לא ניתן לעשות זאת, משום שכל הסתמכות על ניסיון העבר אינה אלא הכללה על סמך עובדות. ומי ערב לאמיתותה?

אז איך עושים מדע?

אם התיאוריות המדעיות אינן אלא הכללות עובדתיות, ואם אין דרך לאמת הכללה עובדתית — כיצד נדע אם התיאוריות המדעיות אמיתיות?

העובדות הניסיוניות, רבות ככל שיהיו, אינן עוזרות לאמת לחלוטין את ההכללות. עשויה להימצא עובדה שתפריך את ההכללה. אם כך — אולם, הניסיון אינו רלבנטי לאמיתות התיאוריה המדעית? המסקנה האחרונה נמצאת בסתירה לאי-

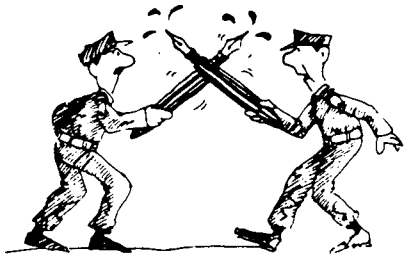

“מתאימות לעובדות” (דהיינו שאין עובדות המפריכות אותן): האחת נתמכת בהרבה עובדות וכאילו מתבקשת-מאליה — התיאוריה הקונונציונלית — ולעומתה, השנייה נתמכת במעט עובדות ובהרבה ספקולציות — התיאוריה הנועזת. איזו תיאוריה נאמץ לראשונה? פופר מתנגד לתפיסה הקונונציונלית. לפי תורתו, יש לבחור קודם בתיאוריה הנועזת, ולנסות להפריכה, משום שאם אמנם אינה אמיתית, תימצא בקלות העובדה המפריכה, שתאפשר לנו למחוק אותה מהר-שימה. אולם, אם יתברר, שאין עובדות מפריכות, תיוותר תיאוריה נועזת, שתאפשר חיזוי מעל ומעבר ל”מתבקש” מהעובדות.

חזרה לאנאלוגיה המודיעינית

פתוחה שבה אין מגבילים את החופש להשיג מידע, את חופש הדיון ואת חופש הביטוי. כל זה אינו קיים בעבודת המודיעין. למעשה, קשה להעלות על הדעת חברה סגורה יותר מאשר קהילת המודיעין. הבעייה העיקרית היא ביטחון המקורות וסיווג החומר. על כך צריך להתגבר בכל דרך אפשרית — פתיחת מרבית החומר בפני קהל רחב ככל האפשר ('תפוצה מרבית במגבלת ביטחון מקורות') — ולא, כנהוג בדרך כלל, 'תפוצה מזערית לקברניטים, או לאנשי מפתח הכרחיים בלבד'... יש לקיים בתוך קהילת המודיעין דיונים בהיקף רחב ככל האפשר, ויש לעודד את כושר היצירה ואת כושר הביקורת של אנשי המודיעין. הסכנה הגדולה ביותר בתחום זה היא דיכוי ביקורת ממורא הסמכות, או בשל הבדלי דרגות.

כיוון: דחף למתן הערכות זהירות, קונור נציגונליות, מבלי להתחייב יותר מדי. זו גם הסיבה, שבהערכות המודיעין יש הרבה משפטי "טראזים", דהיינו משפטים נכונים מעצם המבנה הדקדוקי והמושגים המופיעים בתוכם, ולא כתוצאה ממצב עובדתי מסוים. לפעמים, קל לזהות משפטים כאלה: "או שתפרוץ מלחמה, או שלא תפרוץ". לפעמים, הזיהוי קשה יותר: "להערכתנו, הסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה מאד, אם כי אין להוציא זאת מכלל אפשרות" (מה ניתן ללמוד מהערכה כזו — התהיה מלחמה אם לא?). לפעמים, ההסוואה כמעט מושלמת: "להערכתנו, המלחמה אכן תפרוץ כבר באביב הקרוב, אם יוצרו התנאים המתאימים לכך" (אילו תנאים? בעצם, המשפט קובע כי המלחמה תפרוץ כאשר תפרוץ...). המשותף לכל אלו הוא עובדת אי-היותן ניתנות להפרכה בעיקרון. אם תפרוץ מלחמה, אם לא, אף אחת מההערכות לא תוכח כבלתי נכונה.

יודע. "מצב זה עדיף על פני המצב שכאשר אין מספיק מידע, מתנדב המעריך למלא את הפער בספקולציות ובסברות כרס. כאילו תמיד חובתו לדעת". למעשה, הביע תא"ל בן-פורת את יאושו המלא מהאינדוקציה. עמדתו דומה להפליא לזו של הפילוסוף יום. שום מידע ושום ניסיון מצטבר אינם יכולים לשמש ערובה לכך שחזיון או ניבוי כלשהו אכן יתממשו. וכמו יום, גם הוא פוסק — יש להפסיק להתנבא (כלומר, להעריך); יש להסתפק בהצגת הנחונם (המידע, העובדות) בלבד. כל השאר הוא "משחק בפסיכולוגיה".

הדיאגנוזה דומה, והתרופה שונה. למרות שמקובל עלי לחלוטין, שאין שום דרך להבטיח אמיתות של הערכה, הרי בהעלאת אפשרויות מתוך הדמיון החופשי ובחתימה פעילה לחפש עובדות מפריכות, יש כדי לצמצם את מרחב הטעות. אליבא-דיואל בן-פורת על הקמ"ן "להציג את התמונה העובדתית המדויקת ביותר של האויב, ללא כחל וסרק. לאחר שעשה זאת אין לו כל יתרון על הקברניט. מפני ששניהם (אינם) יודעים באותה מידה מה יעשה האויב. נהפוך הוא, בנקודה זו יש לקברניט יתרון על פני המעריך". כאשר מדובר "בהערכות, ספקולציות או ניחוש, אין לקברניט כלים פחות טובים, מאשר למעריך לאחר שזה סיפק כבר את המידע בשלמות ובבהירות". הטענות האלו נכונות במידה רבה, אולם אינן מדויקות. למעריך (הקמ"ן) עשוי להיות יתרון מסוים על הקברניט, לא בהעלאת ספקולציות או בניחוש, אלא בפסילת חלק מהאפשרויות (הפרכה) ע"י שימוש במידע המצוי בידו כקמ"ן (דוגמות-נגדיות, עובדות מפריכות). כמובן, אם בסיום תהליך ההערכה, נותרות כמה אפשרויות בלתי מופרכות (לא חשוב מה משקל הטענות המאמתות), אזי חובתו של הקמ"ן להציג את כולן, ואין ביכולתו להעריך את הסתברותן היחסית יותר מאשר הקברניט.

כך או כך, מוסכמת עלי לחלוטין קריאתו של תא"ל יואל בן-פורת לכך ש"יש צורך ברוויזיה כוללת של הפילוסופיה והטכניקה של העיסוק המכונה הערכה, לגישו מתקדם על מנת להביא למיצוי טוב יותר של הניתן לעשות ולתת

כך נוכל להבטיח, לפחות, שמרחב הטעות יצטמצם. זאת, משום שהמחקר יתחיל בהעלאת אפשרויות, שאינן כבולות בעובדות ובניסיון. למרות זאת, המחקר לא ינותק מהמציאות משום שבשלב השני (הביקורת) ישמשו העובדות להפרכה. בשל האפשרות שהעובדה לא נכונה, וניתן לעתים לדחותה על סמך הערכה, נדרש איש המחקר ליושר אינטלקטואלי ללא דופי. מעריך עקשן מדי, שירצה לנהוג בניגוד לכללים (כלומר, ירצה להגן על הערכתו, במקום להפריכה), יוכל תמיד לדחות את העובדות בתירוצים שונים, ולהכתירן בתואר "לא אמיתות". רק יושר קיצוני יוכל ל"הציל" את המעריך מטעות כזו.

"תשובה" לתא"ל בן-פורת
זמן קצר לפני שמסרתי את המאמר לדפוס, התגלגל לידי מערכות 289-290 (מאוק-טובר 1983), ובו מאמר של תא"ל יואל בן-פורת, מי שהיה מפקד יחידת איסוף מודיעין בזמן מלחמת יום הכיפורים. לדעתי, יש להפוך את המאמר לקריאת חובה לכל קצין מודיעין. המאמר מנתח בבהירות ובלשון חדה את הגורמים לקריסת הערכות מודיעין בכלל, ול"התבדות הערכת-המצב ערב מלחמת יוה"כ"פ, בפרט. הניתוח חריף ומאלף, והמחבר אינו נרתע מלנפץ "אלילים" ושאר פרות קדשות. בסיום הדיאגנוזה וקביעת שורשי המחלה הביא המחבר כמה הצעות ראשוניות לפתרון הכשל הבסיסי בהערכה.

למעשה, הדיאגנוזה של תא"ל בן-פורת דומה מאוד לזו שבתחילת מאמרי. הוא קובע, שהערכה אינה אלא ניסיון לחזות את העתיד, כלומר, נבואה, וידוע לכולנו למי ניתן כושר הנבואה בימינו... ההערכה היא אקט של נבואה, וככזו אינה אפשרית כלל. "התרופה" שמציע יואל בן-פורת קיצונית מאוד — יש להפסיק לבצע הערכות מודיעיניות לגבי העתיד. קצין המודיעין חייב להסתפק בהצגת המידע בלבד (ממיון על פי איכותו) ובניתוח מלא ואינטליגנטי של משמעותו. כאשר אין מידע, אסור שקצין המודיעין "יבטיח" שאין שום דבר, וכל מה שקצין המודיעין יכול לעשות הוא להציג את כל האפשרויות, ללא תנאי, ולתת לקצין

ריכוז. רק ההערכה שתשרוד ראויה להתקבל. בכל התהליך יש להיזהר ממשפטים שאינם ניתנים להפרכה. אם יש הערכות שלא ניתן להפריכן, אין איש המודיעין יכול לברור ביניהן. כל בחירה כזו תהיה שרירותית ואינה מעניינת. יש להטיל את הבחירה על המחליטים (ממשלה, מפקד וכו') ולא על המודיעין. במקרה כזה, איש המודיעין צריך להציג בפני המחליט את כל האפשרויות.

העניין מסתבך, או מה זאת "עובדה"?

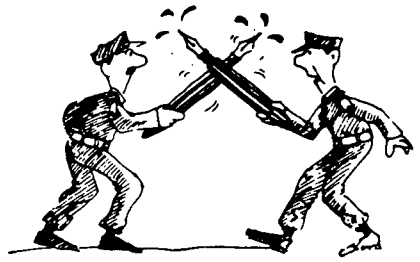
האם ההפרדה בין העובדה לבין ההערכה (או התחזית/הניבוי) אכן מוחלטת? לפעמים ידיעות מודיעין הן עובדות, אולם בדרך כלל הן אינן כאלו. מרבית הידיעות מבוססות על מקורות מועדים-לטעות. בדרך הארוכה, שעושה הידיעה מהמקור ועד שהיא מגיעה לאיש המחקר, היא עלולה להשתבש. לכן, אין כמעט, ידיעה שהנה עובדה ודאית.

במקרים רבים ניתן לפרש ידיעה בכמה אופנים. כל פירוש תלוי בהערכה המוקדמת ובנתוני הרקע של הפרשן. העובדה עצמה תלויה בהערכות (או, כלשון הפילוסוף סופיה של המדע — "העובדה תלויה תיאוריה").

אם כך, כיצד נשתמש בעובדות להפרכת הערכות?

לא נוכל לטעון יותר (לפחות, לא באותו הלהט), שדי בעובדה מפריכה אחת על מנת לפסול תיאוריה. לא נוכל לנטוש את הבניין שבנינו משום שהביקורת שהבאנו על הדרך האלטרנטיבית (דרך האינדוקציה, דהיינו הכללה מתוך העובדות) נשארת תקפה: אין בעובדות, רבות ככל שיהיו (ואפילו יהיו כולן ודאיות), כדי לבסס ולאמת לחלוטין טענה כללית. יש לרכך את העמדה. הדרך הנכונה למחקר מורכבת משני שלבים: "יצירת תיאוריות (הערכות) מתוך הדימוין החופשי, וביקורת, שמטרתה הפרכה. אין הפרכה נעשית על סמך עובדה אחת, אלא על סמך משקלן המצטבר של העובדות המפריכות (הדוגמות הנגדיות).

2. האם התיאוריה שתיוותר, אמנם אמיתית? (השאלה השנייה היא: האם לא נגלה להבטחה זאת לעולם, אולם

שוף את אשר לא ניתן לעשות".
למעשה, מאמרי מהווה צעד ראשוני
בלבד בכיוון הזה.

חזרה ל"קונספציה"

מה התפקיד של ה"קונספציה" במודיעין?
"קונספציה" היא מערכת של הנחות
יסוד, תיאוריות והערכות, אשר המעריך
מקבל אותה כאמיתית ושופט לאורה כל
מידע. ברור, שאין לקבל שום תיאוריה
כאמיתית. כל תיאוריה אמיתית בינתיים;
כלומר, עד שתימצא עובדה מפריכה, או
— עד שמשקל העובדות המפריכות
יעבור מסה קריטית.

אולם, ברור, שלא ניתן להתקדם
ב"חיים" ללא תיאוריות, ולו זמניות. יש
צורך בקונספציה; ולא — המידע יהיה
אוסף עצום של עובדות, ומרוב עצים לא
נראה את היער. תפקיד הקונספציה (תיאור-
יה בסיסית) לארגן את המידע. אבל,
אסור בתכלית האיסור לראות את הקונספ-
ציה כאמיתית, אדרבא — יש לחפש בה
פרצות, ולנסות להפריכה בכל דרך
אפשרית.

למרות התלות של העובדות בתיאוריה,
והאפשרות שהעובדות יתגלו כלא נכונות,
יש להקנות להן עדיפות על פני התיאור-
ריות, ובכלל זה התיאוריה הבסיסית —
הקונספציה. במקרה של ניגוד ברור בין
העובדות לתיאוריה, ניגוד שאי אפשר
לסלקו בקלות, יש לזרוק את התיאוריה.
כך עושים מדע, וכך גם צריך לעשות
מודיעין.

ההערכה, כאמור, היא תהליך של
יצירה ושל ביקורת. תוך כדי תהליך הזה

נוצרות תיאוריות אמיתיות לזמן-מה.
לפחות מבחינת הזמן המושקע, עיקר
התהליך מתבטא בביקורת. דהיינו
בהפרכה. כל תיאוריה שנוצרה בשלב
הראשון, ובמיוחד התיאוריה הבסיסית
(קונספציה), חייבת להיות מותקפת ללא
הפסקה, עד שתימצא העובדה המפריכה.

דמותו של איש המחקר

מכל זה עולים כמה קווים לדמותו של איש
המחקר האידיאלי. למעשה, ברור
שהנאמר תקף לכל מחקר ולכל תחום של
מחשבה אנושית; ולא דווקא למודיעין
גרידא.

לאיש המחקר חייב להיות דמיון
יצירתי, ולא הוא יכשל כבר בשלב יצירת
התיאוריות. עליו להיות ביקורתי. למעשה,
עליו להעביר את עיקר זמנו בביקורת
עצמית ובביקורת על זולתו. ביקורת כזו
צריכה להיעשות על סמך עובדות שיש
לאספן ולפעול להשגתן.

תהליך הביקורת נתקל בקשיים חבר-
תיים. אנשים נוטים להיעלב מביקורת. אם
מדובר בארגון הירארכי, הם עשויים לנצל
את דרגתם, כדי למנוע ביקורת. לשם כך,
חייב להיות איש המחקר מצויד ב"אומץ
לב אורח", דהיינו ביכולת לעמוד על
דעתו, ולא להתיישר "כלפי מעלה".

מעל לכל, חייב איש המחקר להיות
בעל "יושר מדעי" — היכולת לבטל את
התיאוריות שלו, כאשר המשקל המצטבר
של העובדות המפריכות עובר סף מסוים.
חלק מהדרישות סותרות, בדרך כלל, זו
את זו. כך, רצוי, שלאיש המחקר יהיו ידע
וניסיון, כדי שיוכל להפריך תיאוריות לא

נכונות; אולם, ניסיון רב מדי מגביל בדרך
כלל את הדמיון ומתעל את החוקר לאפי-
קים מוגדרים מראש. על זה לא ניתן
להתגבר. ניתן אמנם לדרוש מידה גדושה
של אינטליגנציה. אך מזה, לצערי, לא
נוכל להימלט לחלוטין...

לקריאה נוספת

- (1) דייוויד יום, מסכת טבע האדם (פורסם במקור
ב-1739).
- (2) K.R. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge & Kegan, 1945.
- (3) K.R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson of London, 1959
(פורסם לראשונה בגרמנית ב-1934).
- (4) תומאס ס' קון, המבנה של מהפכות מדעיות,
מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור (פורסם
במקור ב-1962).
- (5) קארל ג' המפל, פילוסופיה של מדע הטבע,
האוניברסיטה הפתוחה (פורסם במקור ב-1966).
- (6) ר"ו ג'ונס, מלחמה סודית ביותר (עומד לצאת
בהוצאת "מערכות"; הגרסה האנגלית יצאה לאור
בשנת 1978), עמ' 277.

מקומה של מלחמת דבורה ומהלכיה

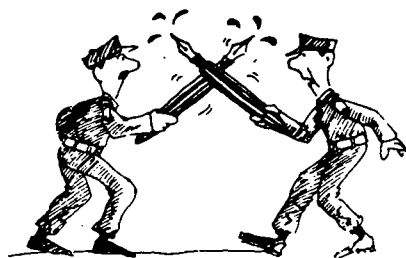
שחר שפירא*

בגיליון 224-225 של מערכות התפרסם מאמר "מלחמת דבורה וברק" פרי עטו של ד"ר אלחנן אורן.
לפנינו גישה אחרת לשחזור הקרב ולאיתור מקומו

הראוי שתעמוד מלחמת דבורה בשורה
אחת עם מערכות וקרבות ידועים כקדש
ולאוקטרה. בקרב קדש (שעל האורונטס
בטוריה) נלחם רעמסס השני בשנת 1299
לפנה"ס בראש צבא של כעשרים אלף

ברשימת הקרבות המפורסמים בהיסטור-
ריה הצבאית העולמית נפקד, שלא בצדק,
שמה של מלחמת דבורה — למרות
שמבחינת גודל הצבאות הנלחמים, ואר-
פיים ומבחינת עקרונות המלחמה מן

איש — שרק חלק מהם הצליח ליטול
חלק בשלב ההכרעה — נגר מטלה החתי,
שצבאו מנה כמה אלפי רגלים וכ-2,500
מרכבות. בקרב לאוקטרה (שבארכדיה,
ינן) בשנת 971 לפנה"ס, הביס אפמינונס

כיצד שייכים לעניין "ארבעים אלף בישראל" ללא "מגן ורומח", הנזכרים בפסוק 8 בשירת דבורה. נציין שככל שרבו הלוחמים הישראליים – גובר תוקפם של התיאורים ושל המסקנות דלהלן.

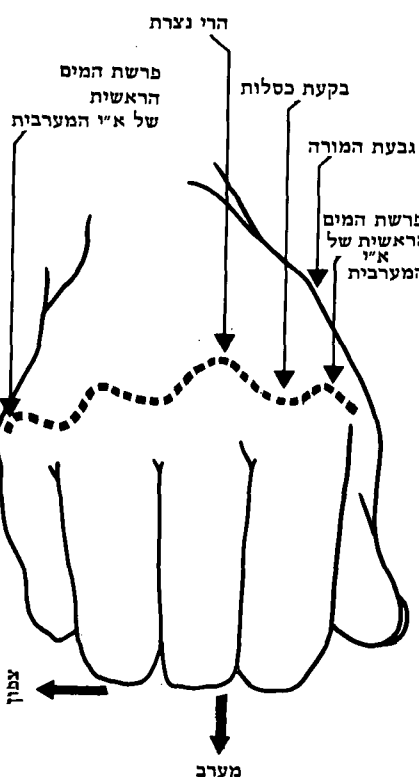
משטח הכינוס בקדש נפתלי עברו ברק וצבאו לאזור ההיערכות, שבחרה דבורה (פסוק 6) – והייתה זו בחירה אסטרטגית מעולה: הר תבור חולש, מעמדה פנימי-ת/מרכזית, על שני "השערים" המוליכים ללב אזור המרד: השער המערבי – בין הרי נצרת לגבעת המורה – והשער הדרומי – שבין גבעת המורה למחוסם עבירות הרכב בערוצו של נחל תבור, מתל רכש (נ"צ 194228) מזרחה. מהלכיהם לא נסתרו מעיני סיסרא, המצביא הכנעני. הוא לא היה רשאי להתעלם מהאיום הצבאי הגלוי שבמהלכי ברק וממשמ-עותם המדינית. היה עליו להיענות לקריאת התגר הבוטה נגד שלטונו, ולצאת למערכה. מן הסתם, הייתה כוונתו ל"שבור" תחילה את הכוח המרוכז של עשרת אלפי הלוחמים; ולהמשיך, לאחר מכן, במסע עונשין לדיכוי הכפרים והיי-שובים הקטנים. אל נכון, אף התברך סיסרא בלבו על שברק ריכוז את כוחותיו ואפשר לו (לסיסרא) להלום מהלומה מרוכזת, ש"תערוף" את ראש המרד באחת, באמצעות היתרון הגדול, שהיה לו באמצעי לחימה.

אילוצי הסד"כ

עיקר הכוח הכנעני מנה "תשע מאות מרכבות ברזל". מספר זה חוזר ומתאשר בעקיפין בדיווח של פרעה תחותימס השלישי. כוח ממונע/משוריין זה נתמך ע"י כוח רגלים, שגודלו אינו ידוע, ובוודאי גם ע"י פרשים קלים. "... את סיסרא... ואת רכבו ואת המונו" (ד', 6); "... כל רכבו... ואת כל העם אשר אתו" (13). לשני הצב"אות היו גם גרורות לוגיסטיות, יחידות עזר וסתם ערב-רב, שהודנבו בעקבות המחנות (ואולי אלה ה"ארבעים אלף בישראל").

לית היה בקצה הנגדי של המרחב – בקדש נפתלי, המזוהה בחרבת קדש, שבחצי המדרון המשתפל מרכס פוריה לכינרת (נ"צ 202278)³ כנובע מפסוקים 9-10 בפרק ד' – שם היה מרכז המשא-בים האנושיים והלוגיסטיים של המרד. אין להחליף קדש זו בקדש נפתלי האחרת, שבגליל העליון (נ"צ 200279), שאין לה דבר לפרשה זו, למרות קרבתה היחסית לחצור הגלילית – ולא בקדש יששכר שבעמק יזרעאל (נ"צ 120218), הקשורה, לעניות דעת, לסיומה של מלחמת דבורה.

בקדש נפתלי שעל הכינרת ריכוז ברק צבא בן עשרת אלפי לוחמים משבטי זבולון ונפתלי – ואין להניח שהמחבר נקט לשון גזומה במספר שנקב, שכן אין בכוחה של זו אלא למעט מהרושם של הניצחון הישראלי. גם אינו מוצא כל בסיס להשערת רות של טולקובסקי ושל הרצוג וגיוחן, שהכוח מנה עשרים אלף לוחמים, או שברק נעזר בכוח הסחה נוסף, שפעל נגד הכנענים מכיוון השומרון. כן אינו יודע

ועמו כ-5,000–6,000 לוחמים מתבאי את קליאומברוטוס הספרטני ועשרת אלפים לוחמי הפלנכס שלו. במלחמת דבורה⁴ גברה מיליציה עממית של כעשרת אלפי לוחמים ישראליים על הצבא הכנעני הסדיר, שמנה 900 "מרכבות ברזל" ולוחמי חי"ר, שמספרם לא נודע.

המקורות

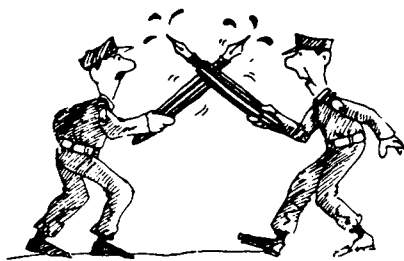
המקור הבלעדי על מלחמת דבורה הם פרקים ד'–ה' ("שירת דבורה") בספר שופטים. יוסף בן-מתתיהו חוזר על סיפור המעשה ב"קדמוניות היהודים" (ספר ה', פרק ה', 198–209) – תוך שהוא מפרשו ומרחיבו. קרוב לוודאי, שה"מידע" הנוסף, שהוא מביא, אינו מסורת בעל-פה, שהש-תמרה במקביל למקרא והוא רשמה – אלא פרי דימינון-הוא; ברצותו "למכור" לנכרים סיפור יפה, העשיר יוספוס את התיאור המקראי התמציתי, וקישטו בפרטים טכניים, שנועדו ל"שפרו" ולעשותו אמין וקביל על דעתם. בפרטים שהוא מוסיף ניתן לשמוע בבירור הדים של "השלכה לאחור" מהמערכה על גמלא, המתוארת ב"מלחמות היהודים" (ספר ד', פרק ב', 10, 77–76). כאן מופיעים לראשונה הסערה והגשמים הפתאומיים שגרמו לכאורה, לתבוסתו של סיסרא בידי שמים – סיפור הממשיך להתגלגל מספר לספר ומפרשן לפרשן. יוספוס מבקש להעביר לקורא, בדרך הקבלה, לקח מגמתי סמוי בדבר עזרת השמים למלחמת מצווה וכנגזרת עקיפה – שלילת הצידוק מהתקוממות היהודים נגד הרומאים.

מהלכי הפתיחה

כמסופר בראשיתו של פרק ד' – המערכה נפתחה כשבטי הצפון גלאו, לאחר עשרים שנות שעבוד, מעול הדיכוי הכנעני, ש"לחץ" אותם ב"חוקה" – התי-קוממו, בהנהגת דבורה. השופטת מינתה את ברק בן אבינתם מקדש נפתלי למפקד הצבאי של המרד.

הבסיס העיקרי של הכנענים היה ב"חרושת הגויים"² – שהייתה, ככל הנראה, במבואות המערביים של עמק יזרעאל. הבסיס של ההתקוממות הישרא-

* אוריכל ומתכנן. מפתח מתודולוגיה לניתוח מבנה השליטה במרחב – כמרכיב במודל קרקעי ספרתי מקיף.
1. המאמר אינו עוסק בתארוך הקרב.
2. המאמר אינו עוסק במהותה של חרושת גויים.
3. הקואורדינטות – על-פי רשת ישראל "השחורה".

(גרוויטציה) וצבירת התאוצה יסייעו לרג-
ליו, לידיו ולקליעיו. הלוחם ופניו אל
פרשת המים פועל בתנאי נחיתות
מרחבית.

היערכות הכוחות

בהנחיית דבורה, התבסס ברק על הר
תבור. להערכתו, היה מחנהו במדרון
המערבי של ההר, בכתף שלמרגלות
פיתולי הדרך ("הסרפנטיות"). העולה
כיום לראשו. במקום זה יכול היה להימצא
בקרבית של זירת הקרב הצפוי – בכוני
נות ל"סתיה" מהירה של שתי הפתחות
המוליכות לעורפו – ובסמוך למקורות
המים ולקווי ההספקה לחילותיו; ועם
זאת – מחוץ לתחום הסכנה שהרכב
הכנעני "ישטוף" בפתע את מחנהו. אין
ספק, ברק אבטח את עורפו בכך שהציב
כוח מצומצם בפסגת ההר – לתצפית
ולהתערע על התקרבות האויב. "תצפית
ארוכת טווח" זו נהנתה מתנאים מצויינים
לראות בשעות ההשכמה בבוקר, ומתנאי
אים טובים – במשך כל היום עד לשעות

בממדיה יכולה הזירה להכיל שני צבאות
בני כמה אלפי לוחמים כל אחד, לאפשר
לכל מצביא לפרוס את גייסותיו במלוא
היקפם, ולבטא את המחץ הפיזי ואת
ההלם הפסיכולוגי, הגלומים בהם וב"ית-
רונם לגודל".

הקו השולט בזירה הוא קו פרשת המים
הראשית של ארץ ישראל המערבית,
החוצה את הבקעה מצפון לדרום –
ארבעה ק"מ מערבה לתבור – בין הכפר
הערבי אכסל (נ"צ 180232) – הוא כסלות
תבור המקראית – לקיבוץ דברת (נ"צ
183228). מקו פרשת המים משתפל
השטח, מתונות – הן כלפי מערב והן
מזרחה – ולכן אין הוא בולט במרחב;
עם זאת, כלפי מי שמצוי בעמק – זה
האופק. הנקזים הראשיים של הצד
המערבי הם נחל עדשים ונחל טבת,
הנשפכים לקישון, והנזק הראשי בעבר
המזרחי הוא נחל תבור ויובליו.

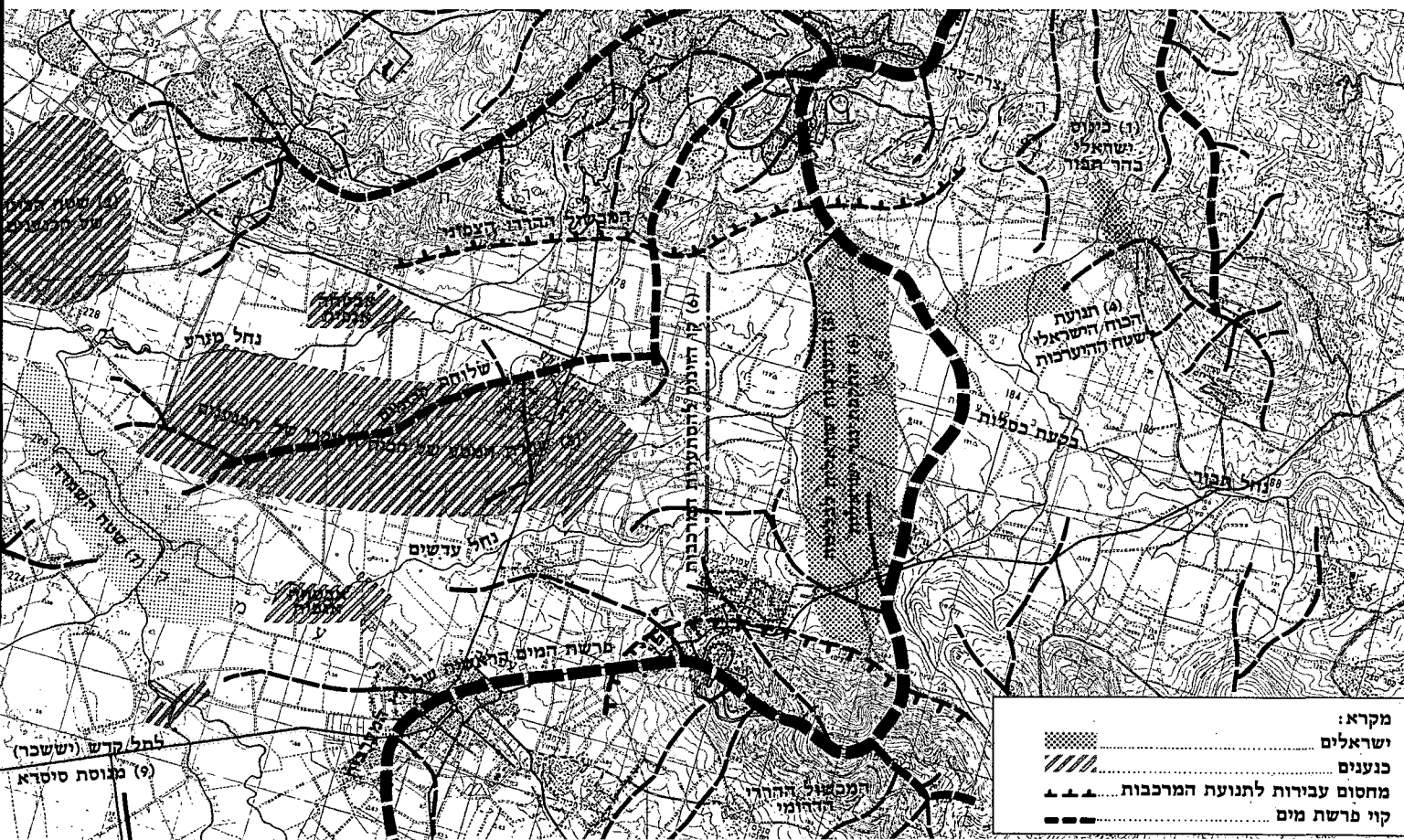
הלוחם מקו פרשת המים "כלפי חוץ"
נהנה מיתרון קרקעי בולט ביירוט אויבו –
בתצפית, באש ובתנועה – שכן הכבידה

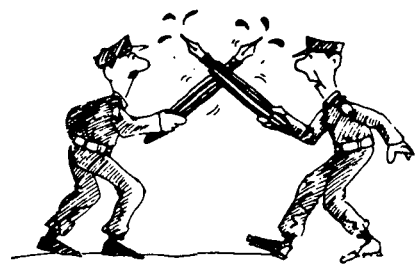
הישראלית – לנחל קישון ושפך יובליו,
נחל תענך ו"מייגידו" – מקום סיומו של
הקרב.

הר תבור מזוהה בוודאות, שאין עליה
עוררין. ספקות הססניים הועלו בדבר הזי-
הוי של נחל קישון. אלחנן אורן וחוקרים
אחרים הציעו לראותו באחד היובלים
הנשפכים לנחל תבור ליד תל קשיון (נ"צ
187229). אך רוב החוקרים מסתמכים על
המסופר בפרשת אליהו וכהני הבעל
(מלכים א', י"ח, 40) בדבר קרבתו של נחל
קישון לכרמל, מציאותם של נחל תבור
ויובליו מזרחה לפרשת המים הארצית
בעוד נחל תענך ו"מייגידו", הנזכרים
כמעט בנשימה אחת עם נחל קישון (ה',
19, 21), זורמים לבטח מערבה – מסכלת
את האפשרות שנחל קישון הוא יובל של
נחל תבור.

קרוב לוודאי, שזירת הקרב היא הרמה
השטוחה של בקעת כסלות. אורכה,
ממזרח למערב (בין הר תבור לנחל קישון)
כ-15 ק"מ, ורוחבה (בין הרי נצרת בצפון
לגבעת המורה בדרום) כחמישה ק"מ.

מהלכי הקרב

הגדה הדרומית של נחל עדשים.

ההסתערות

"אז הלמו עקבירוס מדהרות

מדהרות אביריו" (שם, ה' 22).

קו הזינוק להסתערות המרכבות היה אי-שם בקרבת מסעף נחל עדשים – סמוך למושב תל-עדשים ולמרגלות גבעה נ"ג 122 (נ"צ 180229). ההסתערות נבלמה מבלי שהכנענים הצליחו להבקיע את המערך הישראלי. ספר שופטים אינו מספר כיצד נבלמה ההסתערות האמתית – נית של מרכבות הברזל – אלא מציין ביובוש: "ויהם ה' את סיסרא ואת הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק" (ד', 15). רצה הכתוב לומר: בחזית קו ההגנה הישראלי. יש לשער שההסתערות הראשונה של שדרות המרכבות, שהתנפצה אל החומה האנושית הישראלית הדלילה על ביצוריה הדלים, לכאורה, הותירה בשדה הקרב שבירי מרכבות הרוסות ופגרי סוסים ולוחמים – שהיו **מכשול נוסף** בפני גלי ההסתערות, שבאו בעקבותיה. המבנה המכונס של השדרה המסתערת וה"לחץ" מאחור מנעו מהמרכבות את האפשרות להפסיק את הסתערותן, להתפרס לצדדים ולסגת.

לישראלים עמדו הארגון הגמיש והלחימה העיקשת **מעמדה קרקעית עדיפה**, שאותה נאלצו הכנענים לתקוף במעלה השטח, תוך אבדן תנופת ההסתערות. אלה הכריעו את הקרב. את הנאמר בשירת דבורה בדבר מלחמת הכוכבים נגד סיסרא (ה', 20) אין לקרוא כמקובל כשבר ענן, או כגשם פתאומי, אלא כמליצה מתחום האסטרולוגיה, על דרך "שמש בגבעון... וירח בעמק אילון" (יהושע י', 12). אבותינו, כאנשי שדה מובהקים, ידעו יפה מה מקורו של הגשם (ה', 4). ולכן אין טעם לייחס להם כוונה כזו; הנאמר בפסוקים 4–5 בפרק ה' מכונן במפורש ליציאת מצרים ולפלאי הגשם הנדיר בהרי אֶדום ובמדבר סיני – ולא לתקופת דבורה. לעניות דעתי, מרמז פרק ה' פסוק 20 לכך, שקרב הדריפה התארך אל תוך הערב והלילה – שבהם היה "רכב הברזל" חסר ישע.

בתקופת יום השוויון (21 במרס) בשנים שחונות הקרקע במישורי העמק כבר יבשה דיה כדי לשאת תנועת רכב – אם

בית של פרשת המים, כנאמר: "נפתלי על מרומי שדה" (י"ד, 18); ואין מרומים אלא ליד פרשת המים הראשית. הכוח הישראלי נפרס לכל הרוחב של בקעת כסלות, וחסם את פתחה, כשהוא נשען באגפיו על המדרונות התלולים של הרי נצרת וגבעת המורה. אלה היו מיוערים כנראה, בחורש עבות של אלון התבור וחבורתו, וטרם בוראו (יהושע י"ז, 15–18). אני משער, שהישראלים ביצרו את עמדתם במכשור לים הנדסיים פשוטים, שהיו בשימוש מקדמת-דנא נגד סוסים ופרשים: משוכות של כלונסאות מחודדים, מלמדי בקר וקל-שונות, שכל לוחם נשא על כתפיו במסע ההתקרבות, ונטע אותם בקרקע בהגיעו למקום עמדתו בקרב כשהם נטויים אלכסונית מול התוקף. לבטח נלוו אליהם תעלות ושוחות, גליות ונסתרות, מער-מים של כלים חקלאיים כמחרשות, משרי-דות, מורגים וכיו"ב. לפי אמדני, נערכו הישראלים בשלוש שורות של לוחמי קו ומאחוריהם מספר קטן של לוחמי עתודה – לסתימת הפרצות, לתגבור, וליירוט המצליחים להבקיע. בולט חוסר התועלת שבעתודה גדולה – בשל מגבלות הניידות דות בחזית כה רחבה.

להלכה, יכול היה סיסרא לנסות לעקוף את החסימה הישראלית ברגע האחרון, להטות את התקפתו כלפי השער הדרומי (בין גבעת המורה לנחל תבור) באיגוף ימני של המערך הישראלי, אך ברור היה לו, שבשל עמדתם הפנימית, יוכלו הישראלים לים להתייצב בשער זה לפניו, לסתום גם אותו, ואף לאיים עליו בלפיתה ובניתוק דרכי ההספקה והנסיגה שלו לבסיסיו בחרושת הגויים. לכן, לא נותרה לו ברירה, אלא להבקיע את המערך הישראלי ב"התקפת מצח". השדרה הכנענית נעה מזרחה, **במעלה השטח**, ממסעף יובלי הקישון – על גב התוואי הטופוגרפי הדרדל של "שלוחת קדומים" (בין נחל מזרע לנחל עדשים). בשלוחה יש מורדות ועליות מתונים לארכה ולרחבה, והיא משתפלת כללית ממזרח למערב. כיום שוכנים עליה קיבוץ מזרע (נ"צ 177228), מושב תל-עדשים (נ"צ 178229) וכפר גדעון (נ"צ 177227). אגפי הטור הממוני ע/משוריין הכנעני אויבתו בחי"ר ובפר-שים קלים, שנעו במקביל לכוח העיקרי, על הגדה הצפונית של נחל מזרע ועל

בין הערביים, שבהן הייתה "השמש בעי-ניה"; שעות אלו היו פחות מסוכנות, שכן סיסרא היה מנוע מצאת לקרב בשעות אחר הצהרים ואילך, משום שמרכבותיו היו חסרות אונים בחשכה.

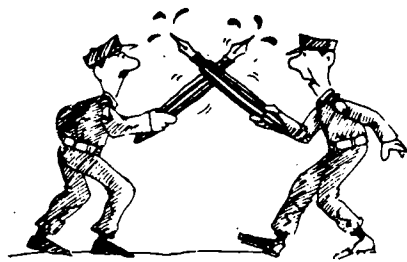
משנודע הדבר למצביא הכנעני – "ויזעק סיסרא את כל רכבו, תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון" (ד', 13). כמפקד תכליתי ומקצועי, לא חטא סיסרא בפיצול כוחותיו – אלא ביקש להפעילם במרוכז, כ"אגרוף פלדה מקומץ", בלשונו. להשגת הכרעה חד-משמעית וחותכת, הטיל לקרב את כל עצמתו המרוכזת – ולא טפין טפין. אני מציע שלא נקל ראש במקצועיותו ובתבונתו הצבאית; ולא נקבל, שלא היה מודע לבעיות העבירות של רכב קרבי כבד בקרקע בוצית. מפקד – השולט בחבל ארץ עשרים שנה, ומוכיח יכולת לנהל ולתמרן צבא גדול ומשוכלל – לא יתעלם ממגבלות התנועה של רכב ברזל כבד, רתום לצמד סוסים, המבוססים בבוץ ובייחוד – כשזה נשק ההכרעה שבידיו. אין זו מלחמה שבה נכשל האויב באלף-בית של מלחמת תנועה רכובה. מטעם זה, אני מעריך, שהקרב נאסר בראשית האביב, כשהקרקע כבר יבשה דיה, ושוליות ובוץ נותרו רק בערוצי הנחלים ובשקעים הרדודים המוצפים – ולא בעיר צומו של החורף, שהיה מציב בעיות של מחסה ולינה גם לעשרת אלפי הלוחמים הישראליים והנלווים אליהם. זו גם העונה החקלאית השקטה, "שבין זרע לקציר", ובה יכול היה ברק לגייס צבא מתנדבים של איכרים ורועים נוודים בהיקף כזה – לארגנו במסגרות בנות שליטה, להקצות כוחות ומשימות ובעיקר – לתדרך את הלוחמים לקראת תסריטים אפשריים שונים של התפתחות הקרב; פעולות אלו צורכות, כידוע, זמן ניכר.

מהלך הקרב

אז ירדו לשערים עם ה'

(שופטים, ה', 11)

משנוכחה ה"תצפית ארוכת הטווח" בראש התבור בתנועת הכוח הכנעני אל שטחי הכינוס שלו, ליד הקישון, נתנו דבורה וברק את האות המיוחל (ד', 13–14). הצבא הישראלי יצא מבסיסו, הקדים את הכנעני, ותפס עמדות בחזית המער-

ומרד המקבים ל"חיקוי תוך התבטלות" של הסממנים החיצוניים הצבאיים של אויביהם העדיפים, ולא ניסו לאמץ אמצעים זרים לרוח לוחמיהם. ברק ויהודה המקבי העיזו לצאת למלחמה חזיתית, ולהתמודד עם צבא סדיר ומקצועי, בשדה הפתוח. הם השכילו למצות מהמסגרות הארגוניות העממיות הרופפות את הגמיי שות, ולהפיק מהאמצעים הטכנולוגיים הדלים שעמדו לרשותם, את מירב היתרר נות של מלחמה עממית. ישום מושכל של עקרונות אלה אפשר להם להתמודד בהצלחה עם אויב עדיף, העולה עליהם בכוחו הסגולי — תוך ניצול מתוחכם של נקודות התורפה במערכיו: קיפאון דוקט רינרל בהפעלת תורת הלחימה שלו; מגבלת התלות ב"רכב הברזל"; קשיחות ארגונית, שהתנפצה תוך מהלומה בחסימה, שניחנה ב"כושר ספיגה"; ואולי גם קצת יהירות, שובע, שאננות וחזירות דעת יתירים.

דמיון נוסף בין מרד המקבים למלחמת דבורה: התרכזות הפיקוד בתחום הצבאי המצומצם והימנעותו מהתערבות במערכות האזרחיות (כלכלה, משטר וכו') של העם — בניגוד למה שהתרחש בשתי המרידות נגד הרומאים.

מבחינה היסטורית, שבר עם ישראל במלחמת דבורה את מפרקתו של הכנעני — הגדול והחזק בעממי ארץ ישראל — הרס את "מרכז העצבים" הלאומי הכנעני, ופורר את ממשלו ליחידות קטנות ונפרדות. לאחר ניצחונו, יכול היה עם ישראל לפנות ל"הורשת" שרידי הכנעני ויתר עממי הארץ אחד-לאחר — אם בדרך מלחמה ואם בדרך הטמעה. הוא הספיק להשלים תהליך זה בעוד מועד — ערב ההתנגשות הגדולה שעמדה בשער — עם הפלישתים.

לקריאה נוספת

- י' אהרונ, כיבוש כנען באור הארכיאולוגיה, הקיבוץ המאוחד 1970.
- י' אהרונ, "מלחמת מירוס ומלחמת דבורה בימי המקרא", בהסווריה צבאית של א"י, מערכות 1968.
- י' קאופמן, הסיפור המקראי של כיבוש הארץ, מוסד ביאליק/דביר 1968.
- י' ידן, תורת המלחמה בארצות המקרא, החברה הבינלל להורל 1963.
- ח' הרצוג ומ. יחזון, מלחמות התניכ, השופטים עידנים 1981.

ביהושע י"ב, 22 ובדבריהימים א', ו', 57. אני משער שהמספר — או המעתיק — בלבלו בין השתיים, ושמטו את השם "יששכר" מפסוק 11 (אולי משום שיששכר לא נטל חלק במערכה?).

קדש יששכר מזוהה בתל קדש, אבו קדיס (נ"צ 170218), בשוליו הדרומיים של עמק יזרעאל. מרחקה מזירת הקרב הוא כשבעה ק"מ בלבד, והיא מצויה בירכתי שדה המערכה, בכיוון סביר למנוסה של סיסרא "ברגליו" ממקום תבוסתו — דרומה אל מחוץ לנתיב הדיפה של המנצחים הישראלים, השועטים מערבה, בעקבות המחנה הכנעני. בהמשך לכך אני מציע לחפש את אלון בצעננים בכפר זבובה (נ"צ 171216) ובסביבתו.

"פתרון ביה"ס"

לכאורה, הפתרון הנכון, מבחינתו של סיסרא, היה לתקוף בשני ראשים — מאמץ עיקרי ומאמץ משני — בשני השערים, כיוון שלברק לא היו, ככל הנראה די כוחות לחסום את שתי הפתחות. אלא שבתנאי התקשורת דאו קשה היה לנהל התקפה מתואמת בגופים המפוצלים פיזית. כמעט כל הקרבות הגדולים בהיסטוריה נוהלו במאמץ אחד בלבד, ומעטים החריגים. אין במקרא כל אזכור, שסיסרא פיצל את כוחותיו לשני ראשים. אם היה עושה כן — בוודאי דבר כה בולט וחריג מהנוהג היה מתואר בפרשת הקרב. המשגה של סיסרא: עודף כוח בלתי מנוצל, שאינו יכול להגיע לביטוי בזנב המאמץ הבלעדי, ואותו יכול היה להפנות למאמץ משני באגף.

סוף דבר

אם אמנם מתקרב השחזור המוצע לתיאור המערכה, כפי שהתנהלה באמת — הרי שבמלחמת דבורה יושמו יזמה אסטרטגית התקפית וטקטיקה הגנתית, ששילובן אפשר למיליציה עממית, המגויסת אד-הוק, לגבור על צבא סדיר, מקצועי ומיומן, מאורגן ומצויד בנשק יותר משובלל — ולהביסו.

דמיון רב קיים בין מלחמת דבורה, שאף היא צמחה ממרד, להתקוממות המקבים, כאלף שנה מאוחר יותר. שלא כבשתי המרידות הרות-האסון נגד הרומאים — לא נגררו מנהיגיהן של מלחמת דבורה

כי המים עדיין זורמים בשקעים ובערוצי הנחלים. הימים אז עדיין קצרים למדי ואם יצא סיסרא ממחנהו בשעות המאוחרות של הבוקר — כדי שהשמש לא תסנוור את צבאו — הרי שהקרב "פנים-אל-פנים" נאסר רק אחרי הצהריים, התמשך לשעות דמדומי בין הערביים ונסתיים רק בערב; המרדף התנהל בשעות הלילה.

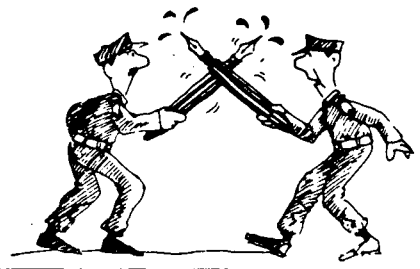
המרדף

התמוטטות ההתקפה של הגל הראשון "הממה", כלשון הכתוב, את סיסרא (שהר ביל אישית את ההתקפה). ברק ניצל את המשבר הפסיכולוגי ואת הערבוביה שהשתררה במחנה הכנעני עם פריחתו של סיסרא (ד', 15 — 16), עבר להתקפת נגד, והדף את הכנענים הנסוגים מערבה, לעבר שפך נחל תענך, נחל עדשים ונחל קיני (כפי שהם מכונים כיום במפותינו) אל נחל קישון. הוא דחק אותם לעבר השקע הטבעי של מאגר כפר-ברוך (נ"צ מרכזית 170227). סביר להניח שעדיין עמדו בו מים מגשמי החורף, שם שקעו המרכבות בבוץ, ו"נגרפו" בורם האיטי של נחל קישון. הישראלים המשיכו לדלוך אחרי שרידי הכוח הכנעני אל תוך הלילה, ולזנב בהם עד להשמדתם במבואות "חרשת הגויים". מן האמור בשירת דבורה (ה', 19, 21) עולה אפוא ש"מי מגידו" אינו נחל מגידו כפי שהוא מזוהה כיום במפותינו — אלא דווקא נחל קיני ויובלו נחל דורך, על שפעת המעינות שלאורכו.

להיכן נס סיסרא "ברגליו", כמסופר בפרק ד' פסוק 15?

רוב החוקרים נוטים לחפש את "אלון בצעננים אשר את קדש" (ד', 11) בקרבת קדש נפתלי — אולי על אחת הכפות שעל גבו של רכס פוריה. לדעתי, אין זה הגיוני: כדי להגיע לשם היה על סיסרא להימלט מזרחה, בכיוון הפוך מבסיס המוצא שלו, לחצות את שדה המערכה גרוש הלוחמים (שלבטח היו מזהים אותו בפאר מדיו, ולוכדים אותו) ולערוך מסע של כ-30 ק"מ לעומק שטח האויב.

פרופ' בנימין מזר מציע באנציקלופדיה המקראית, ש"אלון בצעננים אשר את קדש" אינה זהה לאלון בצעננים שבגבולה הדרומי של נחלת נפתלי (יהושע י"ט, 33). אני מעלה הצעה, שכבר עלתה בעבר — הכוונה כאן לקדש יששכר, הנזכרת גם

הארטילריה "נשק השמדה" – האמנם?

סא"ל (מיל') צבי עופרי*

המחויבות הטמונה במושג השמדה. כאשר קובעים שמערכת הנשק הנה מערכת שתשמיד את האויב ו"תנקה" את השטח יש בכך מחויבות כלפי הכוחות המסתערים, וזו מתחזקת שבעתיים כאשר קובעים שניתן בעקבות זאת לצמצם את הכוחות עד כדי "כוחות קטנים שתפקידם יהיה התייצבות על היעדים". קביעה כגון זו שנובעת מההתחייבות ל"נקות" את השטח טומנת בחובה סכנה רבה. שכן, והיה וישתנה המבנה הארגוני של כלל כוחות היבשה ויושם דגש על יכולת ההשמדה של הארטילריה, מה יהיה אם אי אפשר יהיה לממש את ההתחייבות? האם אז נוותר על ביצוע המשימה, ניסוג לאחור ונבנה מערכות חדשות?

ההשמדה הנה אמצעי ולא מטרה בפני עצמה. הפעלת חימוש בשדה הקרב הנה אמצעי למימוש מטרות המלחמה בדרגים השונים החל מהרמה המדינית וכלה ברמה הטקטית אופרטיבית ולפיכך על האמצעי להתאים למטרה. ככל שהמטרה שאפתנית יותר, כך על האמצעי להיות דראסטי יותר ולהיפך. ולכן כאשר ממליץ הקתמ"ר על השמדה, יש מקום לשאול את עצמנו, בעצם לאיזו מטרה נפעיל את נשק ההשמדה? העסקת יעד מבוצר בהשמדה (פיתה" סורית) בתחמושת עשן. כך שתסנוור את חיילי האויב ותמנע מהם הפעלת כלי נשקם, יכולה לעתים להיות יעילה הרבה יותר מאשר ניסיון "להשמיד" את המוצב בפגזים כאלה או אחרים, כאשר מראש ברור לנו שבמקרה הטוב, נגיע ל-60% - 70% השמדה וגם זה תלוי הרבה במיגון היעד ובמידה שבה אנו יכולים להפתיע את האויב.

משמעותו של המושג: השמדה פירושה כליה מוחלטת – הרג ולמעשה כל מערכות הנשק נועדו להרוג. לפיכך אין כל חידוש בתביעה להכריז על הארטילריה כעל נשק השמדה. כיום נהוג להדגיש את האפקט ההרסני של הנשק הגרעיני דווקא, ולכן ראוי להיזהר מלהכתיר מערכת נשק קונבנציונלית בתואר "נשק השמדה". (הדברים המובאים כאן יוצאים מתוך הנחה בסיסית שהקתמ"ר במאמרו עוסק בנשק קונבנציונלי ולא בנשק גרעיני). מכאן שכאשר דנים בהשגת אפקט השמדה ע"י נשק קונבנציונלי, הרי שעצם הדיון מתמקד בהשגת אפקט יחסי ולא אפקט מוחלט כגון זה המושג ע"י החימוש הגרעיני. האפקט היחסי של חימוש מסוים יש בו שני מרכיבי יסוד: היכולת של החימוש לגרום לנזק, והמטרה עצמה, רמת המיגון שלה, התנהגותה ואופיה. משמעות הדבר הוא שלא די בשיפור יכולת ההרס של החימוש, שכן זו מותנית גם במיגון של הצד הנגדי, ומכאן קשה לקבוע באורח מוחלט מהי מידת ההשמדה שתשיג. פיתוח הנשק בשנים האחרונות מתאפיין בכך שכנגד כל אמצעי נשק המפותח מפתח הצד הנגדי אמצעי מגן ודוגמאות אינן חסרות: נגד הטי"ל נ"ט פותח מיגון משופר לטנקים, נגד טילים נ"מ פותחו אמצעי הסטה, נגד אמצעי לוחמה אלקטרונית פותחו אמצעי נל"א והתהליך נמשך. המסקנה הנובעת מכאן היא: שמאחר שמערכת הנשק הארטילרי אינה יכולה להביא להשמדה מוחלטת מן הראוי למצוא לה הגדרה אחרת אשר יהיה בה כדי לייצג את הצורך ואת הייעוד.

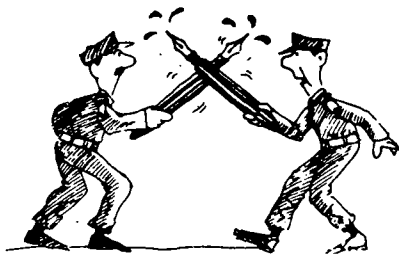
במאמרו "הארטילריה נשק השמדה" (מערכות 288), מבקש הקתמ"ר להציב בפני חיל התותחנים אתגרים חדשים בדמות פיתוח יכולת פגיעה והשמדת מטרות בשדה הקרב, תוך הדגשת יכולת הדיוק "הנקודתית". הצבתו של אתגר זה תשפיע לדעת הקתמ"ר על פיתוח אמצעי הלחימה הארטילריים, על תורת הלחימה של חיל התותחנים ועל מבנה החיל וארגונו לקרב. זאת ועוד, לדברי הקתמ"ר השיפור הניכר ביכולתו של הנשק הארטילרי להשמיד מטרות, יאפשר להקטין את הכוחות המסתערים (חי"ר וחש"ן) ולהסתפק ב"כוחות קטנים המתייצבים על היעדים לאחר שכוחות האויב שנמצאו בהם הושמדו כמעט לחלוטין". בשדה הקרב העתידי, הרווי אש, תהיה שרידותם של כוחות החי"ר והחש"ן, קטנה ביותר. לפיכך, חובה על צבא קטן לדאוג לביצוע משימותיו תוך פגיעות מינימליות בנפש. הפתרון למצב זה, אליבא דתא"ל טירה הנו פיתוח יכולת ההשמדה של הנשק הארטילרי.

כתותחן, אינני יכול שלא להסכים לצורך ולדרישה להקנות לארטילריה את היכולת לאכן מטרות בזמן אמיתי, להגיב במהירות, לפגוע במטרות בדיוק נקודתי ולהשמידן. יכולת כזו אם תוקנה לארטילריה, תאפשר לכוחות המסתערים לבצע את משימותיהם מבלי לשלם מחיר גבוה בחיי אדם. אך עם זאת נדמה כי יש לשאול אם הסיסמא שבה הוכתר המאמר אכן מייצגת את היעד שאליו שואפת הארטילריה.

על השמדה

כאשר דנים במושג "השמדה" בהקשר למערכת נשק, מתעוררות מספר שאלות יסוד שראוי לתת עליהן את הדעת:

* קצין בחיל התותחנים.

מטרה — מייצגת את הצורך לפתח את היכולת לרכוש מטרות "בזמן אמיתי", לזהותן ולהעסיקן ביעילות. המטרה משפיעה על סוג החימוש שיש לפתח ועל התאמתו להשגת האפקט המרבי. במושג "המטרה" טמון הצורך בפעולות הבאות:

- ★ פיתוח יכולת תצפית רצופה בשדה הקרב בעיקר מעבר לטווח העין (מזל"טים, מל"טים וכד').
- ★ פיתוח יכולת איכון וזיהוי מטרות במדויק ופיתוח מערכת לקבלת החלטות על חשיבותן וסדר העסקתן.
- ★ פיתוח סוגי תחמושת מגוונים, עפ"י סוגי המטרות השונות תוך הדגשת האפקטיביות של הפגז הכבד.
- ★ יכולת מעקב אחרי מטרות שהועסקו.

סיכום

כותרת וסיסמה ראויים להיות מוחלפים משהושגו או משפג תוקפם. הסיסמה "פגז ראשון במטרה" איננה חדשה. היא הוטבעה בשנת 1970, ולאורה חונכו דורות של קצינים, פותחו אמצעי לחימה, נבנה החיל ופותחה תורת לחימה, שהביאה את חיל התותחנים להישגים רבים. האמצעים שבהם אנו משתמשים כיום בחת"ם (מדי טווח לזר, מדי מהירות לזר, גיירו מהיר וכד') פותחו במשך שנים לאורה של הסיסמה "פגז ראשון במטרה", שאף התנוססה בבסיס ההדרכה של החיל. אינני משוכנע שתוקפה של סיסמה זו פג ולא ניתן להמשיך ולהשתמש בה לפיתוח העתידי של חיל התותחנים. הנחה זו מקבלת משנה תוקף לאור העובדה שהתחליף המוצע אין בו כל חזון או יעד חדש שאינו טמון בסיסמה הישנה.

תחת הכותרת שמציע הקתמ"ר כרצוני להציע כותרת אחרת: "פגז ראשון במטרה". דומני כי בכותרת זו יש כדי לענות על כל הדרישות שמציב שדה הקרב בפני הארטילריה.

ה"פגז" — החימוש שמשוגר למטרה — חייב להיות האפקטיבי ביותר, ואין גבול לדמיון וכושר ההמצאה. ניתן לפתח פגזים נ"ט כדוגמת ה"קופרהד" בעל הנחיית ליזר או לפתח פגזים שינעלו על מטרה לאחר זיהוי תרמי או זיהוי חזותי. אין לשלול גם אפשרות של פיתוח פגזי זרחן, פגזי תאורה ועוד. המגוון חייב להיות רחב ככל שניתן ויש לשים דגש על התחכום ועל האפקטיביות של הפגז הכבד. לא עוד פגזים רבים הנורים אל השטח אלא פגזים בודדים בעלי אפקטיביות רבה. פגז "חכם" אחד שישמיד טנק ימנע את הצורך בכלי רכב להסעת תחמושת, במשגרים, באנשי צוות וביחידות טקטיות מסורבלות.

"ראשון" כרוך בגורמי פיתוח שכולם קשורים בנושא הזמן.

- ★ מידיות ומהירות התגובה למטרה שנתגלתה.
- ★ משך זמן העסקה. פגז יחיד או שנים יבצעו את המשימה.
- ★ השגת אפקט ההפתעה. הפגז הפוגע במטרתו ללא צורך בטיווח מוקדם.
- ★ דיוק הפגיעה.

מושג זה, מחייב הן את המערכת המשגרת והן את המערכת המבקרת את האש לערוך שינוי תפיסה וארגון, להכניס אמצעים חדישים, לתת עצמאות לכלי הכבד, להשתמש במערכת תקשורת משוכללת לשליטה ובקרה, ולשנות את מבנה היחידות ואת תפעולן.

הנחתת תחמושת על גודר טנקים הנמצא בתנועה יכולה לעצרו לחלוטין טין מבלי להשמידו. לפיכך ספק אם המושג "השמדה" אכן משקף את הצורך, או את המשימות המוטלות על חת"ם בשדה הקרב, ואת ייעודו.

הסיסמה "ארטילריה נשק השמדה" — כיצד לכת"ם

בראשית מאמרו מסייג תא"ל טירה את דבריו "למישור הטקטי בלבד ועוסק במהלכים של כיבוש יעדים". "משמעותם של מושגים כמו: תמרון, איגוף והשתלטות על יעדים מערכתיים לא תידון כאן", הוא אומר.

אלא שקרב כוחות היבשה אינו מצטמצם לכיבוש יעדים בלבד. "הקליפה הקשה" המהווה את החלק הקדמי של מערכת ההגנה של האויב אמנם מהווה בעיה בגלל צפיפות ההיערכות, המוצבים הרבים, המיקוש והמכשול, אולם הבקעת "הקליפה הקשה" אינה יעד בפני עצמו, או מטרת לחימה. זהו שלב אחד — קשה אמנם — של המערכה כולה. עיקרו של הקרב עדיין לפנינו, והוא: לחימה בכוחות השריון של האויב, בעתודות והשתלטות על יעדים מערכתיים. לפיכך אין לקבוע סיסמה שתצדד בפיתוח מערכת נשק, אשר תתאים רק לחלק אחד של שדה הקרב — חלקו הקדמי — אלא יש לשאוף לפתח מערכות נשק שתתאמנה לשדה הקרב כולו. ההתמקדות בבניית מערכות נשק אשר תתאמנה רק לחלקו הקדמי של שדה הקרב עלולה להוביל להזנחת החיפוש אחר פתרונות ואחר אמצעים שישרתו את המשכו של הקרב, כלומר קרבות השב"ש והשתלטות על מערכי עומק.

מבצעי "תופת" ו"אסותא"

כבוד (כראם) למחבלים; או ציון דרך במלחמה בפלסטינים?

סא"ל (מיל') אברהם זוהר

28 לוחמים. צה"ל, עטור ניצחון מלחמת ששת הימים, נקלע ללחימה שונה, מוגבלת במטרותיה, ושאיף להימנע מהת-

בבקעת הירדן. מבצע "אסותא" הסתיים בהצלחה וללא תקלות, אך במרחב הלחימה של מבצע "תופת" איכזר צה"ל

במבצעי "תופת" ו"אסותא", פשטו כוחות צה"ל, רכובים ומוטסים על "בסיסי הגרילה" שהקימו ארגוני המחבלים

מבצע כראמה, שנחשב לבלתי מוצלח, הפך אפוא לאבן דרך בלחימה בארגון הצבאי של הפלסטינים. בעניין זה, יש לזכור שלא אחת הניב קרב מוצלח תוצאות שליליות ולהיפך, וניתן להביא לכך דוגמאות.

הקרב באשדוד ב-1948, שבו הובסו כוחות "גבעתי", תרם דווקא להחלטה המצרית שלא להתקדם עד תל אביב. לעומת זאת מבצע "אביב נעורים" (אפריל 1973), שבו חדר כוח ישראלי ללב העיר ביירות ופגע במנהיגי המחבלים, סייע לנשיא סאדאת, לפי דבריו, להחליט לפתוח במלחמת יום הכיפורים.

נגשות עם הצבא הירדני. אך הצבא הירדני התערב בכל זאת, ובסופו של דבר עזב צה"ל את השטח כשהוא מותיר אחריו כלים פגועים ו-3 נעדרים. הירדנים שספגו מפלה קשה ביוני 1967 ראו בכך הישג. ארגוני המחבלים, הגם שהוכו בקרב בעיירה כראמה, תיארו את הקרב כניצחון, וכמערכה של כבוד. חטיבת צבא השחרור הפלסטיני כונתה "כראמה" על שם המערכה כפי שננהג לגבי חטיבות אחרות שכוננו על-שם מערכות חשובות בהיסטוריה המוסלמית: "חיטין", "קאדסייה", "קסטל" ועוד. צה"ל ניתח את הקרב על מרכיביו, והיו שטענו כי שגינו בכך שהכוחות שנועדו לבדוד את שדה המערכה, נקלעו — בשל התפתחויות לא צפויות ושלא כמתוכנן — לשטחי ההשמדה של מתחמי הצבא הירדני. האיום על מערכי הירדנים חייבם להגיב באש וכך נגרמו מרבית האבדות. גם לאחר מבצע כראמה, הפעיל צה"ל (בדרום לבנון) גופי שריון נגד "בסיס גרילה" של המחבלים. הוויכוחים בדבר יעילותם של מבצעים אלה דומים לוויכוחים שניטשו בקרב האמריקנים על היעילות שבהפעלת גופי שריון ובניהול פעולות אוויריות נגד לוחמי גרילה בוויאטנאם.

האם יש לנתח את מבצע כראמה כמערכת טנקים? דומה כי העושה כן ישגה, שכן מראש הגביל המטה הכללי של צה"ל את כוחות השריון למשימות של בידוד שדה המערכה בלבד. עם זאת, אין להימנע מניתוח פעילות כוחות השריון על המשגים שנעשו.

נראה כי המעשה הנכון לעשותו הוא לבחון את מערכת כראמה כמרכיב בולט במערכה הארוכה שנוהלה נגד הארגון הצבאי הפלסטיני. אמנם, הפלסטינים הצליחו בעזרת תעמולה להפוך את האירוע לניצחון יוקרתי, אך אין לשכוח כי הקרב העיקרי על העיירה עצמה הסתיים בכיבושה, זאת ועוד, כראמה, וכמוה עיירות נוספות בבקעת הירדן, חדלו להיות מפקדות לארגוני המחבלים. בעקבות פעולות נוספות של צה"ל בבקעה ובהר, בזכות מכות ארטילריה ותיל אוויר ופשיטות מעבר לנהר הירדן נדחקו מפקדות המחבלים אל גב ההר לאזור המיושב.

סיכול ניסיונם של המחבלים להקים "בסיס גרילה" בבקעת הירדן קירב את יום העימות בינם לבין שלטונות ירדן, עד ליום "ספטמבר השחור" ב-1970.

ספרים חדשים מבית מערכות

"עד דגל הדיו" מאת האלוף אברהם אדין (ברן) הינו סיפור האישי של לוחם פלמ"ח, שנטל חלק במאבק על כינון מדינת ישראל. זוהי אוטוביוגרפיה שהינה גם סיפורו של דור שלם. בתיאור חי ומרתק נפרסים בפנינו "ההכשרה המגויסת" וחוויותיה, המאבק המזויין בבריטים ועליית הישובים על הקרקע בנגב, השיירות והלחימה על קו המים ומלחמת השחרור בשלביה השונים — הקרב על נירים, המצור והרעב. התארגנות הצבא וקליטת החיילים החדשים, בעיקר אנשי הגח"ל והמח"ל, המבצעים הגדולים בדרום: "יואב", "חורב", ו"עובדה", וסיומה באילת עם הנפת דגל הדיו במרס 1949.

"הנמר המעופף" מאת לי סקוט הבן הנו סיפורו של מייג'ור ג'נרל קלייר שאנו "איש סין". זה סיפור של מורד שתפיסותיו לגבי לוחמה אווירית התנגשו תכופות בתורות השמרניות המקובלות. נחשב לאחד מאבות התפיסה של כח-משימה אווירי, השימוש בו להפצצת יעדים אסטרטגיים, הפעלה נכונה של מטוסי-קרב. את רעיונותיו פיתח ויישם בסין, שבה הקים את "להק המתנדבים האמריקני", "הנמרים המעופפים", ובה עמד בראש חיל האוויר ה-14 האמריקני, שלחם ביפנים במלחמת העולם השנייה. שאנו היה מרדן, עקשן ואמין.

אוויר

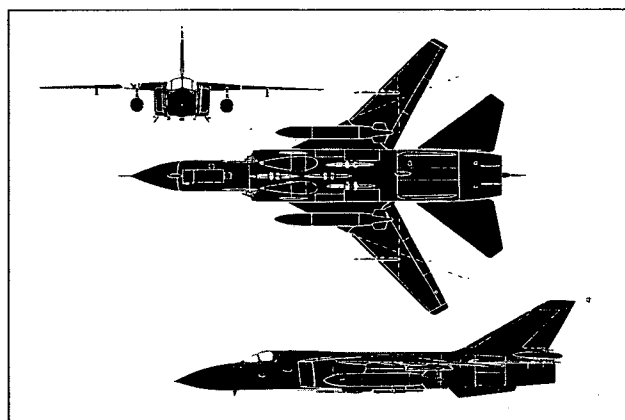
סוחוי SU-24

מטוס קרב-הפצה סובייטי מהדור השלישי

(מטוס הקרב הסובייטי קרוי בנאט"ו בשם הקוד Fencer).
בין מטוסי הקרב החדשים לבין קודמיהם קיימים מספר הבדלים:

- מערכות חימוש אוויר-אוויר ואוויר-קרקע יעילות יותר;
- אוויוניקה (אלקטרוניקה תעופתית) משופרת לרכישת המטרה ולהשמדתה;
- מיגון טוב יותר נגד לוחמה אלקטרונית;
- טווחי פעולה גדולים יותר, תוך הגדלתו של משקל המטען;
- שיפור המערכות המאפשרות טיסה בגובה נמוך בכל תנאי מזג אוויר.

נתונים עיקריים של SU-24:

צוות	2
אורך הגוף ללא אנטנת מכ"ם	20 מטר
גובה	6.6 מטר
מוטת כנפיים 70°	10 מטר
מוטת כנפיים 16°	17.25 מטר

משקל

משקל ריק	21 טון
דלק	12 טון
מטען מרבי	8 טון
משקל מרבי הנעה	41 טון

2 מנועי סילון

דחף מרבי ללא מבער אחורי	Tumansky R-29
דחף מרבי עם מבער אחורי	8,000 ק"ג סחב
יחס דחף - משקל ביצועים	11,500 - 9,900 ק"ג סחב
	1:1.72

אורך מסלול המראה

מהירות נחיתה	1,400 מטר
טווח פעולה בחתך טיסה נמוך-נמוך-נמוך	240 קמ"ש

טווח פעולה בחתך טיסה נמוך-נמוך-נמוך

טווח פעולה בחתך טיסה נמוך-גבוה-נמוך	עד 1,000 ק"מ
-------------------------------------	--------------

סייג רום מבצעי

מהירות מרבית	כ-1,500 ק"מ
גובה נמוך	16.5 ק"מ

גובה נמוך

גובה רב	1.2 מאך
נסיקה מרבית בגובה פני הים	2.2 מאך

נסיקה מרבית בגובה פני הים

חימוש	180 מטר/שנייה
-------	---------------

2 תותחים 30 מ"מ

אחד מהם רב-קני.

חימוש חיצוני (בעזרת

8 מתלים)

עד 8,000 ק"ג

החימוש כולל פצצות וטילים, בהתאם למשימות.

מומחים מערביים סבורים, שמדובר בטילים האלה:

- טילי אוויר-קרקע AS-7 לטווח 10 ק"מ, רוכבי קרן.
- טילים אוויר-קרקע AS-9 לטווח 80 ק"מ.
- טילים נגד מכ"ם AS-10 לטווח 40 ק"מ.
- טילים נגד מכ"ם AS-11 ו-AS-12.
- טילים אוויר-אוויר AA-2, מונחי מכ"ם, שטוחם כששה ק"מ, וטילים AA-8, מונחי א"א, בעלי טווח זהה, להגנה עצמית.

לפי הידוע במערב פרוסים רוב מטוסי ה-SU-24 במערב בריה"מ, ומיעוטם בגרמניה המזרחית ובמזרח הרחוק.
יש להניח כי פיתוחו של מטוס זה יימשך, ובעקבותיו יהפוך לבר-תחרות ל"טורנאדו" האירופאי.

בין יתר המערכות, הנבחנות עתה, יש לציין:

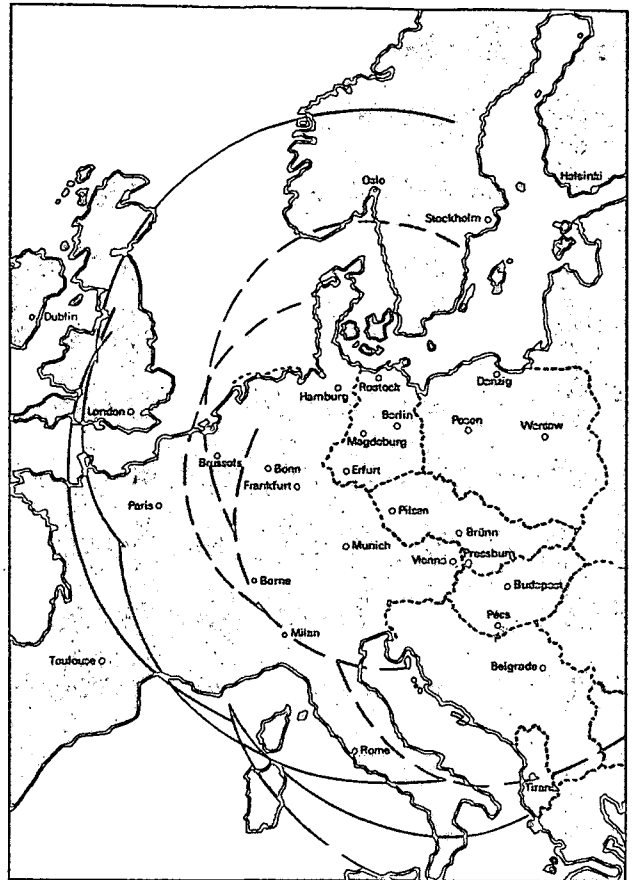
★ מכ"ס ל-360 מעלות — (כגון מערכת Ferranti Sea Spray).
★ מערכת סונאר לגילוי צוללות, לסיווג ולאיתור מקומן.
לתשומת לב מיוחדת זוכות מערכות כגון בנדיקס AQS-18
האמריקנית, Arcatel מתוצרת צרפת, ודגם Avionics/Plessey Marine
Helicopter Intergrated Sonic System המיוצר ע"י מפעלי מארקוני
באנגליה.

לגבי חימושו של הלינקס נשקלות שלוש אפשרויות: פצצות MK-44
ו-MK-46 מפיתוח אמריקני, וה-Stingray — לוחמה נגד צוללות
(נצ"ל); ה-Maverick מתוצרת יוז (ארה"ב), הפיגוויין 3 הנורווגי,
והדגמים AS-15 ו-TT-AS-12 מתוצרת Aerospatiale (צרפת)
ללוחמה אוויר-ים; תותחים, מקלעים וטילים למשימות אוויר-
אוויר ולהגנה עצמית.

בתום הפיתוח והבדיקות, יהיה זמן שהותו של הלינקס 3 באוויר
כשהוא מצויד ללוחמה נגד ספינות, כשעתיים וחצי; ובגרסה
ללוחמה נצ"ל יהיה זמן שהותו באוויר כשעתיים עד שלוש, בהתאם
למטען. עם צוות תצפית המונה שני אנשים, ללא חישנים ונשק,
יוכל הלינקס לטוס כחמש שעות.

ללינקס 3 נועד תפקיד לא מבוטל בל"א, כמאיר מטרות וכמכוון
טילים המשוגרים ע"י מטוס או אונייה (בבחינת ממסר בין
המערכת המשגרת לנשק). יש לציין, כי מסוק זה מסוגל לטוס
בגובה 2,000–3,000 רגל במשך ארבע שעות, במטרה להטות
טילים, המתבייטים על ספינות. הטכניקה הזו פותחה בעיקר
במהלך מלחמת פוקלנד.

AVIATION WEEK (OCTOBER 31, 1983), p. 51.

טווח הפעולה של סר-24 בחתך טיסה נמוך-נמוך-נמוך.
טווח הפעולה תלוי בשדה התעופה שממנו ממריא המטוס.
הקווים הרצופים מסמלים טווח פעולה עם מטען קרבי של
1,000 ק"ג; הקווים המרוסקים מסמלים טווח פעולה עם חימוש
של 8,000 ק"ג.

SOLDAT UND TECHNIK (JULI 1983), p. 380

פיתוחים ושיפורים במסוק LYNX 3

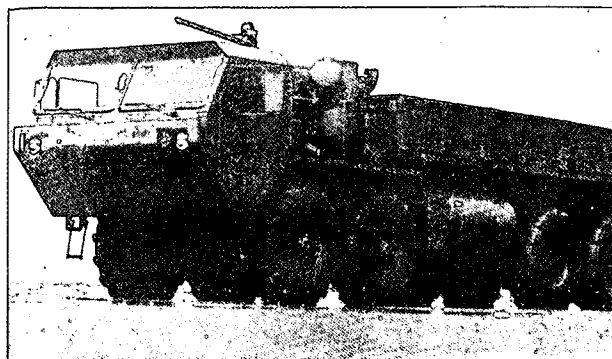
זרוע היבשה, זרוע הים וחיל הנחתים של ארצות הברית מגלים
עניין רב בפיתוח סירת סיור המיועדת לחוליה של שבעה איש על
ציודם. את הסירה ניתן יהיה להעביר במטוס הרקולס C-130,
במסוק או בצוללת. היא מתנפחת תוך חמישים שניות, ומוכנה
לפעולה תוך פחות מחצי שעה. לסירה מנוע (בעל הספק של 35
כ"ס), המסוגל לחזור ולפעול גם לאחר ששהה בתוך המים, בזכות
שסתום מיוחד, המאפשר להוציא את המים במהירות ולהתניע את
המנוע מחדש.

טווח הסירה הוא עשרים מילין, ומהירותה המרבית — 25
מילין לשעה.

INFANTRY (SEPTEMBER–OCTOBER 1983), p. 5.

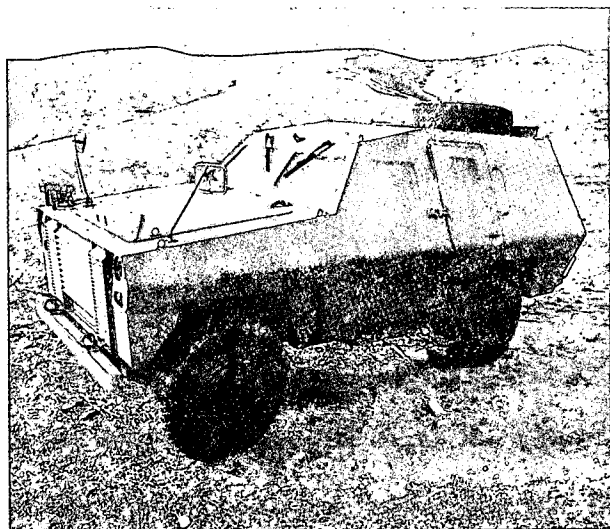

מפעלי וסטלנד הבריטיים מתכננים מגוון חישנים מתוחכמים
ומערכות בקרה מתקדמות עבור המסוק לינקס 3. המערכות
יאפשרו להאריך את השירות המבצעי של המסוק עד מלוא "אורך
החיים" של מבנה המסוק. משמע, להשתמש במסוק תקופה הזוהר
לתקופת כשירותו של גוף המסוק (עד שלושים שנה).

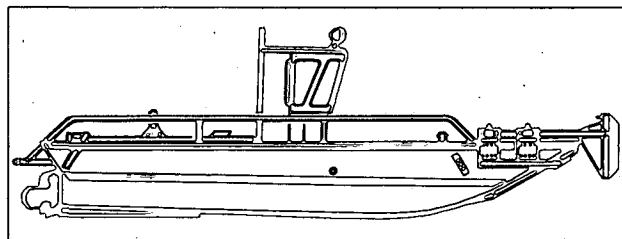
סדרה חדשה של משאיות כבדות למשימות טקטיות מגוונות (HEMTT — Heavy Expanded Mobility Tactical Trucks) תהווה חוליה מרכזית במערך הלוגיסטי של צבא ארצות הברית. המשאית מצוידת במנוע דיזל של 445 כ"ס, ומתוכננת למטענים של 10 טון ומהירותה מותאמת לתנועה בכבישים מהירים. המשאית תוכל להתלוות לרק"ם הנע בדרכים משובשות. למרות מידותיה, ניתן יהיה להובילה במטוס הרקולס C-130.

FIELD ARTILLERY JOURNAL (JULY—AUGUST 1983), p. 24.

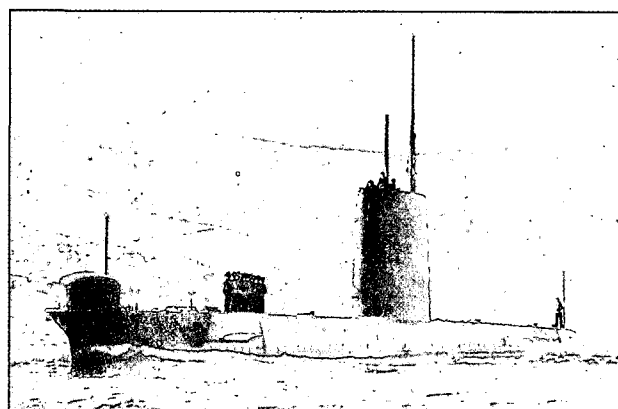
המפעל הספרדי Empresa Nacional Santa Barbara de Industria Militares משווק רק"ם קל וחדש — BMU-2, המושתת על שלדת ה"לנדרובר" (שישה צילינדרים 94 כ"ס, לפי התקן האירופאי הממוצע). לרכב שלוש דלתות ופתח חירום בגגו. הוא נועד לשישה לוחמים. מהירותו המרבית 90 קמ"ש.

ARMADA INTERNATIONAL (MAY—JUNE 1983), p. 107.

מפעל Versatech בוונקובר (קנדה) פיתח סירה לסיוע טקטי, חסינה בפני טביעה, יציבה מאד וקלה לתפעול. אורך הסירה Sealander Mark 3 6.3 מטרים, והיא מצוידת בשני מנועי בנזין בהספק של 340 כ"ס כל אחד. מהירותה המרבית — 60 קמ"ש. ממהירות זו עד עצירה מוחלטת תעבור הסירה 30 רגל בלבד. מטען הדלק מספיק לפעולה רצופה במשך 8 שעות, בתנאים רגילים.

ARMADA INTERNATIONAL (JULY—AUGUST 1983), p. 112.

בבריטניה תחל בקרוב בניית צוללת קונונציונלית חדישה מדגם 2400, שתחליף בהדרגה את הצוללות מדגם Oberon. הצוללת נבנית במספנות Barrow.

להלן מספר נתונים טכניים:

יחידת הנעה	הספק של 400 קילוואט (המדובר, בשני מנועים המעלים בחטיבה אחת עם ממסרת משותפת).
אורך	70.25 מטר
עומק צלילה מרבי	יותר מ-200 מטר
מהירות	12–20 קשר (בהתאם למצב כלי השיט — מעל, או מתחת, לפני המים).
צוות	44 איש (במקום 68 בדגם הנוכחי של Oberon).

החידושים מתבטאים בצורת הגוף, המזכירה צורה של צוללת גרעינית; בתפעול; בעצמה נמוכה מאד של רעש; בסוגי הנשק; במערכות בקרת האש ובחישנים.

INTERNATIONAL DEFENSE REVIEW (AUGUST 83), p. 1051.

INTERNATIONAL DEFENSE REVIEW

Volume 16

No. 4 1982

Monthly

HUMMER הוא רכב רב-תכליתי חדש, בעל כושר ניידות גבוה ומיוצר במפעלי AM General Corporation (ארה"ב), כדי להחליף בהדרגה כל-ירכב קלים בצבא ארה"ב. בחמש השנים הקרובות יוזמנו כ-55,000 כל-ירכב.

השלדה, שמשקלה 1.4 טון, תהווה תשתית לכמה גרסות – להובלת חיילים ומטענים, לאמבולנס, לנושאי נשק עם מיגון בליסטי (הנשק כולל טאו, מקלע 7.62 מ"מ ומקלע רימונים 40 מ"מ MK-119).

להלן מספר נתונים טכניים:

מנוע	V-8, דיזל 6.2 ליטר; שלושה מהלכים אוטומטיים
מכל דלק	95 ליטר
ארבעה צמיגים	36x12.5-16.5
תאוצה:	
0-48 קמ"ש	7 שניות
0-80 קמ"ש	20 שניות
מהירות:	
שטח מישורי (כביש)	105 קמ"ש
שטח משופע (60%)	10 קמ"ש
טווח	565 ק"מ
כושר צליחה:	
ללא הכנה מוקדמת	0.76 מטר
מוזרז בהתאם	1.52 מטר

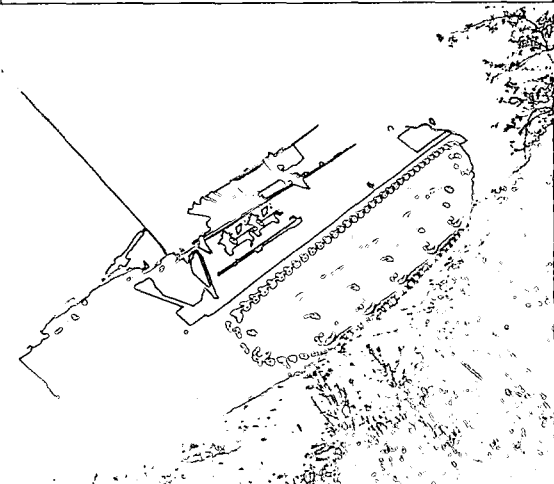
מטה הכוח האמריקני לפריסה מהירה (RDF) תולה תקוות רבות ב-HUMMER לשימושים טקטיים ואסטרטגיים כאחד.

INTERNATIONAL DEFENSE REVIEW (SEPTEMBER 1983), p. 1319.

זרקור על ביטאון צבאי זר:

INTERNATIONAL DEFENSE REVIEW

הירחון יוצא לאור בשווייץ, ועורכו הראשי הוא רד"מ פרלונג (R.D.M. Furlong). הפרסום מיועד לבני-סמך בנושאי צבא ומופץ ב-135 ארצות. כ-70% ממנויו בשירות פעיל ו-25% הם בעלי עמדות מפתח בתעשייה הצבאית. שאר הקוראים נמנים עם גופים פוליטיים ומנהליים, מכיוונים שונים, ועוד. על פי סקר בלתי תלוי, קוראים את IDR כ-250,000 איש (כששה עד שמונה איש לחוברת). עם צאתו לאור לראשונה, באמצע שנות השישים, היווה הביטאון מעין מוסף לכתב העת International Aerospace Review, וראה אור בארבע שפות (כירחון הנוכחי): אנגלית, צרפתית, גרמנית וספרדית. ב-1968 הפך הביטאון לרב-עמאי, וב-1971

לדו-ירחון. בינואר 1981, נקבעה מתכונתו הנוכחית. אף כי IDR מכיל לא מעט חומר מטעם החברות השונות העוסקות בפיתוח ובייצור, העיתון זוכה לתשומת-לב רבה, וקריאתו חובה במכללות רבות להכשרת קצונה. קשת הנושאים בעיתון רחבה, וכוללת, בין השאר, ניתוחים אסטרטגיים, טקטיים וטכניים, השוואות בין כלי נשק וסקירות על הפוטנציאל התעשייתי והצבאי של מדינות שונות.

התעשייה האווירית פיתחה מאמנים לטיסה מבצעית

במפעל מבת של התעשייה האווירית פותחו בשנים האחרונות מאמנים לטיסה מבצעית, המאפשרים לאמן על הקרקע בתפועל מטוס קרב ובהסתתרו. מערכות כאלו פותחו לדימוי מטוסי מיראז' מדגמים שונים ומטוסי כפיר. בעזרתן ניתן להסב טייסים למטוסים מתקדמים, ולשפר את רמתם, בהוצאה כספית קטנה בהרבה, בהשוואה לטיסה של ממש.

במפעל מבת פותחו מאז שנת 1968 סימולטורים לטיסה למטוס כפיר. מאמן לבקרת אש של הטיל גבראל, מאמני תותחנות לטנקים, סימולטור לבקרת צריח, מאמני תחזוקה ועוד. מאמן לטיסה המבצעית מיועד לסייע לטייסים להכיר את תא הטייס, לבצע בדיקות חיוניות לפני הטיסה, לרכוש ניסיון בהפעלת כל מערכות המטוס ולאמנם בשלבים שונים של הטיסה – המראות ונחיתות, טיסות מכשירים, תפועל מערכות הנשק וכדומה. המערכת מורכבת מעמדת חניך, מעמדת מדריך וממחשב מרכזי, המפעיל את המאמן. מערכת התצוגה, שנרכשה מחברה אמריקנית, מאפשרת הקרנת שדות תעופה, נתיבי ניווט, מטרות קרקע, מטרות אוויריות ואפקטים של שיגור החימוש ופגיעתו במטרות – ביום ובלילה ובכל מזג אוויר.